

”NEHÄN

KUUNTELI

MEITÄ!”

Dialogeja monissa suhteissa

**Tom Erik Arnkil
Jaakko Seikkula**

”Nehän kuunteli meitä!”

Dialogeja monissa suhteissa

Tom Erik Arnkil & Jaakko Seikkula

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

4. Lisäpainos

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kielentarkistus: Taina Ruottinen

Ulkoasu & taitto: Seija Puro

ISBN 978-952-302-401-4 (painettu)

ISBN 978-952-302-402-1 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-402-1>

Teema 23

PunaMusta Oy

Vantaa 2021

Sisällys

Johdannoksi	7
Kirjan rakenne	9
1 OPPILAIDEN OPETETTAVANA.....	14
”Tässä ja nyt” avautuvat mahdollisuudet	15
Enemmän kuuntelua.....	16
Opettajan ei sovi kysyä sopimattomia	17
Ainutlaatuisuuden hyväksyminen ja ehdoton kunnioitus.....	18
Lasten opetettavana	21
Kohti seuraavaa lukua: hallinta ja epävarmuuden sieto.....	22
2 PAREMPAA ON TULOSSA.....	23
Vähän mutta kuunnellen.....	23
Vahvat hallintakeinot menettävät kiinnostavuuttaan	27
Kohti seuraavaa lukua: dialogisuus huolten ilmaantuessa	29
3 HUOLET JA SUHTEIDEN VARJELU	30
Ikävyyksiä jos en toimi, ikävyyksiä jos toimin... ..	31
Avunpyyntö kutsuna dialogiin.....	33
Millaisia vastauksia kutsut	35
Kohti seuraavaa lukua: Ammatillisen työn avaaminen avaa mahdollisuuksia ...	36
4 TUTKIMUS DIALOGISEN KÄYTÄNNÖN KEHITTÄJÄNÄ.....	37
Yhteys oman toiminnan ja sen tulosten tutkimukseen alusta alkaen.....	37
Aluksi oli kokemus	38
Rajalla syntyy rajasysteemejä – vai syntykö?	41
Avoimeen dialogiin.....	44
Psykoosi hoituu ilman psykoosilääkitystäkin	46
Tulokset pysyvät ja skitsofrenia vähenee	49
Dialogisuuden ymmärtäminen – tutkimusta tarvitaan siihenkin	50
Dialogi on ruumiillista työtä	54
Miksi avoimen dialogin tulokset ovat niin poikkeavia?.....	54
Kohti seuraava lukua: dialogisuutta jumiutuneissa tilanteissa	56

5	ARKI JA SUHTEET KESKELLE	57
	"Se oli se sävy, kun he puhuivat hänestä"	59
	Kohti seuraavaa lukua: Läheiset, auttakaa!	66
6	LÄHEISVERKOSTON OIVALLISIA RATKAISUJA	67
	Uskottavaa toiveikkuutta	71
	Suolla on kestävämpi perusta kuin kovalla maalla	73
	Pitkospuita suolle	76
	Kohti seuraavaa lukua: Vallankäyttöä ammatillisissa suhteissa ja arjessakin	78
7	VAROVASTI VALTASUHTEISSA	81
	Epätasa-arvoisuutta dialogisuuden hyväksi	82
	Valtaistaminen ja vallankäyttö	85
	Verkostonäkökulma ja valtaistaminen	88
	Mahdollisimman vähäistä dominointia	90
	Hallinnan makeutta – karvain seurauksin	93
	Kuin kulovalkea	97
	Vyöhykkeet dialogisuuden palveluksessa	100
	Ainutlaatuisuus, luokitukset ja kunnioitus	102
	Kohti seuraavaa lukua: Voiko toisen hyväksyä ehdoitta?	105
8	TOISEN HYVÄKSYMINEN EHDOTTA	106
	Pieniä "monologisuuden" raottumisen hetkiä	106
	Toisen ehdoton hyväksyminen vaikka se tuntuisi mahdottomalta	108
	Jaettu kieli luodaan tässä ja nyt	110
	Entä jos työntekijä onkin väärintekijä?	112
	Kohti seuraavaa lukua: Toinen on paitsi vieras, myös tuttu!	114
9	ELÄMÄ ON DIALOGISTA MUSIIKKIA JA DIALOGI ON RUUMIILLISTA TYÖTÄ ..	115
	Neljä perusoletusta	116
	Ensisijainen intersubjektiivisuus	118
	Toissijainen intersubjektiivisuus	119
	Mielen vallankumous	120
	Intersubjektiivisuus monen kesken	123
	Liian yksilökeskeistä?	123
	Suhteissa elävä ruumiillinen ihmisolento	127
	Psykyke on rajalla – tässä hetkessä ainoan kerran	130
	Kolmas todellisuus	133
	Epävarmuus	135
	Ruumiillisuus ja suhteissa eläminen, relationaalisuus asiakastyöhön	136
	Perheen sisäisen kommunikaation selvittämisestä ruumiilliseen osallistumiseen	137

Implisiittinen tieto auttamistyössä.....	139
Yksinkertaisia ehdotuksia läsnäolon kehittämiseksi.....	142
Kohti seuraavaa lukua: Onko dialogisuus mahdollista arkityön kiireissä?...	144
10 ONKO TEHOKKUUDEN KESKELLÄ AIKAA LAATUUN?	145
Onko aikaa laatuun?	146
Valinnat, pakot ja rakenteet	148
Kehittämistyön Okavango-joella.....	154
Dialogisten käytäntöjen kytkeytyessä muotoutuu dialogista kulttuuria...	168
Kohti seuraava lukua: entä jos sinun asuinkunnassasi.....	173
11 KOULUTUSTA KULTTUURIMUUTOKSEN TUEKSI.....	176
Positiivinen Troijan hevonen: apua askarruttaviin tilanteisiin	177
Kuinka tavoittaa periaatteessa kaikki	180
Työntekijöiden tekoja tukevat johtajien teot.....	183
Suomen – ja kenties koko maailman – koulutetuin psykiatrinen henkilöstö. ...	185
Koulutusta tulevaisuudessa?	188
Kohti seuraavaa lukua: Määrätietoista kulttuurin tukea	188
12 KOHTI VARHAISTA AVOINTA YHTEISTOIMINTAA	190
Varhaisesta puuttumisesta eettiseen varhaiseen toimintaan	193
Varhainen avoin yhteistoiminta	199
Hyvien käytäntöjen yhteinen kehittäminen – ja dialogit sen tueksi	202
Puimalat hyvistä kokemuksista ja kehittämistarpeista.....	207
Kohti viimeistä lukua: Varhaista ja avointa yhteistoimintaa jäykkiin siiloihin jakautuneessa järjestelmässä?	213
13 RAJASYSTEEMIT JA JOHTAMISEN RAJASYSTEEMIT	214
Sananen siilojen puolesta	214
Yhteensovittava johtaminen	218
Riittävän vakaat emoyksiköt ja avarat mahdollisuudet joustavaan verkostointiin	220
Järjestäytyneisyyttä, joustavuutta ja monipuolisuutta rajasysteemeissä .	221
Dialogisuus lisää dialogisuutta	223
Lopuksi, läksiäisiksi: Onko tämä mahdollista muualla	225
Lähteet.....	227

TAULUKOT JA KUVIOT

TAULUKKO 1. Vastaanottokokouksen potilaiden sijoittuminen eri hoitoryhmiin ja hoitopaikkapäätöksiin	42
TAULUKKO 2. Akuutin psykoosin hoidon tulos viisivuotisseurannassa Tornion seudulla ja Tukholmassa	48
TAULUKKO 3. Hoidon käyttö ja tuloksellisuus kolmessa hoitoryhmässä kahden vuoden seurannassa (prosentteina).....	49
KUVIO 1. Sairaalahoitopäivien määrä 2 ja 5 vuoden aikana API- ja ODAP-hoitoryhmissä.	47
KUVIO 2. Horisontaalinen ja vertikaalinen polyfonia.....	51
KUVIO 3. Subjektiiivisen huolen vyöhykkeistö.....	94
KUVIO 4. Siirtovaikutukset lasten, nuorten ja perheiden palveluista.....	169
KUVIO 5. Ositettu työ ja kokonaisvaltainen arki.....	193
KUVIO 6. Varhaisen avoimen yhteistoiminnan tehtävät.	200
KUVIO 7. 360 asteen arviointimalli.....	209
KUVIO 8. Integroivan johtamisen malli Canterburyn maakunnassa.....	216
KUVIO 9. Yhteensovittava johtaminen Perälän ym. (2012) mukaan.....	219
KUVIO 10. Varhaisen avoimen yhteistoiminnan arviointikompassi.	225

JOHDANNOKSI

Mitä jos pitäisimme lähtökohtana johdonmukaisesti, että ihmiset ovat suhteissaan eläviä ja niissä koko psyykkisen rakenteensa luovia, sisäisiä ja ulkoisia dialogeja käyviä ruumiillisia olentoja – yhtä hyvin arkielämässä, ammattiauttamisessa kuin opetuksessakin.

Tämän kirjan tarkastelupiiri on sängen laaja. Kun yhtäällä tarkastelemme dialogisuutta vastasyntyneen ja hänen vanhempiansa välillä, toisaalla pohdimmekin dialogisia käytäntöjä ja niiden johtamista kokonaisten kuntien mittakaavassa. Kysymys on kuitenkin samasta perusteemasta, *dialogisten kohtaamisten kulttuurista*. Ne vastavuoroisuuden seikat, jotka ilmenevät ihmiselle ja elämälle perustavanlaatuisina jo syntymästä lähtien, ovat ratkaisevan tärkeitä myös ihmisten kohtaamisissa ammattiauttamisen, opetuksen ja muiden *suhteissa rakentuvien käytäntöjen* piirissä. Kuuntelemme ja tulemmeko kuulluiksi, millaisia vastauksia kutsumme ilmaisuillamme, suhtaudummeko toisiimme muokattavina kohteina vai kumppaneina, jotka ovat aina enemmän kuin voimme koskaan käsittää. Ihmiset elävät ja rakentuvat suhteissaan ulkoisia ja sisäisiä dialogeja käyden, ainutlaatuisina, ruumiillisina olentoina. Käsittelemme tässä kirjassa sellaista käytäntöjen kulttuuria, joka ottaa ihmisten intersubjektiivisuuden ohjenuorakseen.

Kirjoitamme jokseenkin toiveikkaina. Dialogisten käytäntöjen rakentaminen – ja jopa jatkuva kehittäminen – on mahdollista Suomessa. Olemme olleet tällaisessa mukana ja nähneet sen omin silmin. Ei tarvita suuria organisaatiomullistuksia tai rahallisia satsauksia. Viitisenostoista vuotta sitten olisimme pudotelleet – ainakin Tom olisi pudotellut – sängen kitkeriä lauseita. Suomi on tuhansien järvien ja tuhansien projektien maa, mutta vain järvet jäävät. Toisinkin voi menetellä. Kerromme siitä. Vedämme yhteen kokemustamme kolmenkymmenen vuoden ajalta.

Vaikka käsittelemme psykoterapian, opetuksen, sosiaalityön ja kuntoutuksen kaltaisia työkäytäntöjä ja niiden johtamista, koetamme kirjoittaa siten, että pohdinta olisi kenen hyvänsä seurattavissa. Toivottavasti se tavoittaa myös palveluiden käyttäjiä! Dialogisuus arkisuhteissa ja dialogisuus ammattikäytännöissä eivät ole eri planeetoilta. Niissä on yhteisiä ytimiä. Niinpä pohdimme myös arkisuhteita. Ja ovathan työntekijät sitä paitsi myös arkensa ja niissä toteutuvien elämänsuhteittensa eläjiä!

Hyvä lukija,

Oletko joskus kokenut, että olet tullut kuulluksi sinuna, juuri sinuna, keskustelukumppanin asettamatta ehtoja sille, mitä sanot tai ajattelet, kiinnostuneena juuri siitä, mitä sanot ja koet, juuri tuossa hetkessä?

Entä oletko kokenut, että sinut sivuutetaan – katsomatta edes kohti, kun tulet huoneeseen, tai ottamatta lainkaan lukuun, mitä sanoit, tai niin, että sinut koetetaan saada käsittämään, kuinka sinun oikeastaan pitäisi kokea ja ajatella – kiinnostumatta siitä, kuinka tuossa hetkessä koet ja näet?

Yksi tämän kirjan kantavista teemoista onkin pohtia *kaikille dialogisille käytännöille yhteisiä ydinseikkoja*. Tätä yhteistä löytyy myös päältä katsoen sangen erilaisten työkäytäntöjen perustoista. Niinpä rinnastammekin muun muassa dialogisuutta psykoterapiassa ja dialogisuutta opetuksessa ja koetamme tätä kautta tavoittaa laajaa ammattien ja työtehtävien kirjoa. Jotta voi puhutella laajasti, on mentävä syvälle.¹

1 Tässä kirjassa on runsaasti alaviitteitä. Tom pitää niistä, Jaakko ei niinkään. Mutta koska kirja on tavallaan Tomin ”testamentti”, viimeinen julkaisu ennen eläkkeelle lähtöä, Jaakko antoi myöten.

KIRJAN RAKENNE

Aloitamme dialogisuuden tarkastelun kaikille tutusta ympäristöstä. *Koulu* lienee tuttu paikka omalta kouluajalta tai lasten tai lastenlasten kautta, ja kenties kirjan lukijoissa on opettajiakin ja muita kasvatustammattilaisia. Kuten tiedetään, kouluissa tulisi noudattaa opetussuunnitelmia ja oppikursseihin on mahdutettu varsin paljon aineistoa. Luokkatilanteet ovat joskus kuin nuoralla tanssia: mitä vaatii oppikurssin noudattaminen ja mitä taas ryhmän ja yksilöiden senhetkinen tilanne? Aikaa ei ole kaikkeen. Voiko tuollaisissa yhteyksissä kuulla ja tulla kuulluksi? Voi toki, mutta se vaatii epävarmuuden sietämistä, sanovat dialogisuutta vaalivat opettajat. Täytyy myös ”haaskata aikaa” turvallisten suhteiden muodostamiseksi, sellaisten, joissa kukaan ei pelkää tulevansa nolatuksi. Mutta miten haaskata aikaa hyvin? Kuuntelemalla, seuraamalla tarkasti sitä, mitä toiset ilmaisevat. Tämä *ilmaisujen seuraaminen* näyttäisi olevan tärkeää dialogisuudelle *kaikissa ihmisten välisissä suhteissa*.

Toisessa luvussa tarkastelemme useimmille ehkä vieraampaa tapahtumaa, psykoterapiaistuntoa. Jotkut lukijoista ovat ehkä olleet tällaisissa, jotkut tekevät psykoterapiaa työkseen. Yhtä kaikki luomme katsauksen erääseen istuntoon löytääksemme dialogisuuden ytimiä. Ne ovat kenties *yhteisiä kaikille suhteissa rakentuville käytännöille*. Dialogisuus psykoterapiassa ei siis ehkä olekaan aivan eri dialogisuutta kuin dialogisuus opetuksessa, eivätkä nämä ole jotain tyystin toista kuin dialogisuus arkipäivän suhteissa. Näin me oletamme, tämä on kirjan johtoajatus. *Koetamme löytää dialogisuuden yhteisiä ytimiä, mutta pystyäksemme katsomaan laajalle erilaisiin käytäntöihin, meidän on tarkennettava katsetta*. Emme kuitenkaan kirjoita raskasta tutkielmaa, vaan – toivottavasti sujuvakielisiä – johtopäätöksiä kolmenkymmenen vuoden työskentelymme pohjalta.

Kolmannessa luvussa pohdimme dialogisuutta huoltien herätessä. Kun ilmaantuu aavistuksia, että kaikki ei ole menossa hyvään suuntaan, että on seuraamassa ikävyyksiä, asiat saisi mieluusti reilaan ja parempaan hallintaan. Miten silloin käy kunnioittavalle kuuntelulle ja toisten ainutlaatuisuuden ehdottomalle hyväksymiselle? Tuollaisten tilanteiden tarkastelu on mitä hyödyllisintä dialogisuuden ytimien etsimiseksi.

Neljännessä luvussa palaamme tarkastelemaan psykoterapiaa, tällä kertaa kriisityötä. Dialogisuus on lujilla psykoottisissa kriiseissä, kun on vaikea käsittää, mitä toinen kokee ja tarkoittaa. Ne säikäyttävätkin, eikä kriisi koske vain yhtä ihmistä, vaan läheisiäkin. Dialogisuus on koetteilla, mutta myös avain paranemiseen, eikä dialogeja käydä vain kriisiin joutuneen kanssa, vaan kaikkien niiden kanssa, joita asia koskee. Jälleen on mahdollisuus tiivistää tuosta tärkeitä opetuksia muihinkin suhteissa rakentuviin käytäntöihin.

Viidennessäkin luvussa tarkastellaan monenkeskeisiä dialogeja, mutta erilaisissa yhteyksissä kuin psykoterapiakriiseissä. Moni lukijoista lienee ollut joko asiakkaana tai hänen läheisenään tai kenties työntekijänä tilanteessa, jossa asian tai pulman ympärillä toimii useitakin ammattilaisia eri yksiköistä, mutta kokonaisuus ei oikein tunnu kuuluvan kenellekään eikä myöskään edisty tyydyttävällä tavalla. Palvelujärjestelmä on sen verran sirpaleinen, että hiukankin laaja-alaisempien avuntarpeiden yhteydessä asiakkuutta muodostuu monelle taholle – ja tuo on monimutkainen kuvio hallittavaksi. Dialogisuus on lujilla tuommoisissa yhteyksissä, mutta ei suinkaan mahdollonta. Päinvastoin. Kerromme kunnioittavan vuoropuhelun turvaamisesta.

Kuudennessa luvussa pohdimme useimmille lukijoille kenties toistaiseksi vierasta käytäntöä. Esimerkkimme kertoo lastensuojelusta ja siinä niin huolestuttavasta tilanteesta, että harkitaan huostaanottoa. Onko siinä sijaa dialogisuudelle? Avuksi tulee jännittävä läheisneuvonpitoina tunnettu käytäntö, joka antaa ratkaisun avaimet läheisille. Tämä arjessa tärkeiden ihmisten voimavarojen ja ammattiauttajien voimavarojen yhdistäminen on kaiken kaikkiaan punainen lanka tässä kirjassa: *kuinka vaalia sellaista dialogista tilaa, joka mahdollistaisi keskinäiseen kunnioitukseen pohjautuvan ja sitä lisäävän yhteistoiminnan?*

Seitsemäs luku vie valtasuhteiden pohdintaan. Dialogisissakin käytännöissä koetetaan vaikuttaa toisten toimintaan, ne ovat siis vallankäyttöä. Dialogisuuteen pyrkivien tulee kenties olla vielä varovaisempia kuin niiden, jotka käyttävät suoraviivaisia hallinnan keinoja. Kohteliasta ja kunnioittavaa kuuntelijaa voi olla vaikeampi vastustaa kuin perinteisempiä hallinnan keinoja käyttävää, ja *vastarinnan mahdollisuus* tulisi aina pitää auki.

Kahdeksannessa luvussa pohdimme dialogisuuden vaalimista sellaisissa tilanteissa, joissa se tuntuisi peräti mahdottomalta. Jos dialogisuudessa on keskeistä toisten ainutlaatuisuuden ehdoton hyväksyminen ja kunnioittaminen, pitääkö dialogisuuden nimissä hyväksyä kaikki toisen käsitykset ja teot, jopa vääristyneet käsitykset ja kiistattomasti pahat teot? Tapausesimerkki kertoo dialogeista murhaan syyllistyneiden kanssa – ja jälleen voimme oppia asioita, jotka ovat *tärkeitä kaikissa ihmisten välisissä suhteissa*.

Yhdeksännessä luvussa pohdimme, mihin dialogisuuden voima perustuu. Luku vie meidät intersubjektiivisuuden pohdintaan, tarkastelemaan ihmisiä suhteisiin syntyvinä ja niissä elävinä, suhteissa koko psyykkisen rakenteensa muodostavina. Ihmiset eivät tule suhteisiin ja lähde niistä pois, he ovat niissä aina, yksin ollessaankin, ja tämä on keskeistä ottaa perustaksi ammatiauttamisessa ja opetuksessa ja muissa suhteissa rakentuvissa käytännöissä. Luvun yhteenvedon teemme yksinkertaisina ehdotuksina *läsnäolon* kehittämiseksi.

Kymmenennessä luvussa kysymme, onko tehokkuutta tavoiteltaessa aikaa laatuun ja maalaamme tummaa mutta tosipohjaista kuvaa loputtomista miinkään johtamattomista kehittämishankkeista. Päädyimme kuitenkin toiveikkaisiin näkyihin muutoksen mahdollisuudesta.

Yhdennessätoista luvussa käsittelemme määrätietoisia toimia dialogisen kulttuurin tueksi. Kerromme dialogisuutta tukevasta koulutuksesta – ja *johtamisen tehtävistä tällaisen mahdollistamiseksi*. Viimeiset luvut tarkentavat kuvaa johtamisen ja organisoinnin tehtävistä.

Kahdennessatoista luvussa pohdimme paljon korostettuun varhaiseen puutumiseen liittyviä riskejä ja esittelemme *eettisiä periaatteita*, joiden pohjalta rakentuu pyrkimys kohti niin sanottua varhaista avointa yhteistoimintaa. Käsittelemme dialogeja hyvien käytäntöjen jakamiseksi työyhteisöissä ja niiden välillä sekä kunnissa ja niiden välillä.

Kolmannessatoista luvussa pohdimme, kuinka saada aikaan verkostomaisia joustavuutta palvelujärjestelmien jäykissä ”siilo-organisaatioissa”. Tarkastelemme johtamisen ja organisoinnin yhteyttä kohtaamisiin asiakkaiden kanssa. Pohdimme, onko kuvaavamme kehitys kohti dialogista käytäntökulttuuria mahdollista muuallakin kuin niissä yhteyksissä, jotka saivat meidät toiveikkaiksi.

”Nehän kuunteli meitä!”

Vaikka olemme kirjoittaneet ja muokanneet tekstiä yhdessä, luvuilla on myös ensisijainen tekijänsä. Tämä teos on laajennettu ja täydennetty kotimainen versio kirjasta, joka on ilmestynyt useilla kielillä ulkomailla. Luvuissa 2, 4 ja 9 erottaa Jaakon ensisijaisen äänen, muissa Tomin, mutta kuten dialogeihin kuuluu, sana on vain puoleksi lausujan ja ajatukset rikastuvat vuoropuhelussa.

Kiitämme Terveyden ja hyvinvoinnin laitosta mahdollisuudesta julkais- ta tämä teos ja Tom haluaa lisäksi lausua erityiskiitokset päällikölleen Päi- vi Lindbergille, joka soi ”testamentin” kirjoittamiselle otolliset puitteet. Ja selvääkin selvempää on, ettei tässä kirjassa esitettyjä ajatuksia olisi kehkey- tynyt ilman dialogeja ja yhteistä toimintaa kumppaneiden kanssa. Tomille erityisen tärkeää on ollut toiminta THL:n VerDi-ryhmän jäsenenä ja kanssa- käyminen kuntien kanssa. Esa Eriksson oli korvaamaton kehittelykumppa- ni kaikissa tärkeissä vaiheissa. Jaakko on kiitollinen Torniossa sijaitsevan Keroputaan sairaalaan ja ympäröivän mielenterveyden avohoidon henkilö- kunnalle vuosikymmeniä jatkuneesta dialogisen työn kehittamisestä ja kuu- lumisesta tähän ryhmään. Tämä yhteistyö on antanut pysyvän inspiraation lähteä kehittämään dialogisia käytäntöjä ja dialogista tutkimusta hyvin eri- laisissa olosuhteissa ja teemoissa – joihin tässäkin kirjassa viitataan.

Helsingissä ja Jyväskylässä 31.10.2014

Tom Erik Arnkil ja Jaakko Seikkula

*Omistamme tämän kirjan Markku Sutelalle,
aurinkoiselle kollegallemme, joka menehtyi
juuri ennen tämän teoksen ilmestymistä.*

1 OPPILAIDEN OPETETTAVANA

Eräs Italiassa joka toinen vuosi järjestettävä tapahtuma kerää kolmisen tuhatta opettajaa ja muuta kasvattajaa ympäri maan, ja koska heistä monet tulevat omalla kustannuksellaan, järjestäjien mielestä osanottajille on varattava niin paljon tarjontaa kuin aikatauluun saa mahtumaan. Niinpä pääluennot ovat puolen tunnin mittaisia ja niitä tulee toinen toisensa perään, kolmen päivän ajan. Työpajat (workshopit) ovat saman pedagogiikan mukaisia: kateederilta kaksi tuntia.

Tom, hänen tyttärensä Marikki sekä kaksi italialaista opettajaa, Anna Fermani ja Federica Bottari sekä suomalais-italialainen sairaanhoitaja Nina Saarinen, pitivät hiukan toisenlaisen työpajan. Teemana oli dialogisuus opetustyössä, joten luennoiminen kuin putkilosta pursottamalla olisi tietysti riidellyt erityisen pahasti sisällön kanssa.¹ Annan ja Federican viestikin oli toinen kuin konferenssin toteutustapa: opetuksessa kannattaa haaskata aikaa. Otsikko veti salin täyteen; opettajat kokevat harvoin, että aikaa on tuhlattavaksi asti. Opetussuunnitelmat tuntuvat vaativan paljon, onhan niihin mahdutettu varsin paljon asiaa, ja toisaalta oppilaat ovat kulloinkin juuri senhetkisessä vireydessään, joka ei aina suuntaudu koulun tarjontaan.²

Alku yllätti kuulijat, viisikko haaskasi aikaa kyselemällä osanottajilta, mistä he tietävät puoli tuntia ennen työpajan loppua, että se on ollut heidän kannaltaan riittävän hyödyllinen. Vastauksiin luvattiin palata loppupohdintoissa. Kierrokseen tärväytyi puolisen tuntia, kahden tunnin ajasta oli siis haaskattu neljännes, ja lopustakin menisi puolituntinen. Käytettävään jääneen tunnin aikana viisikko pohti ääneen pieniä luennontapaisia katsauksiakin tehden ja osallistujien kanssa keskustellen, mitä merki-

1 Toki luennoiminenkin voi luoda dialogista tilaa, ovathan dialogit paitsi ulkoisia, myös sisäisiä. Palaamme sisäisiin ja ulkoisiin dialogeihin tuonnempana.

2 Hauska ristiriita luokkatilanteiden ajankäyttöä koskevissa tutkimuksissa: yksien mukaan opettajat käyttävät valtaosan puheajasta, toiset tutkimukset taas kertovat oppilaiden puhuvan lähes 100 prosenttia ajasta – keskenään, muusta.

tystä on sillä, saadaanko opetustapahtumissa yhteys niihin odotuksiin ja aatoksiin, joiden piirissä osallistujat ovat paikalle tulleet, vai kannattaako painaa päälle kuulijoiden mielteet sivuuttaen.

”Tässä ja nyt” avautuvat mahdollisuudet

Anna ja Federica kertoivat työstään kotikaupungissaan Bresciassa, jossa joukko opettajia on jo vuosien ajan kehitellyt ”keskustelevaa didaktiikkaa”. Nämä opettajat tuhlaavat aikaa rakentaakseen opetuksen sille, mitä oppilaat tarjoavat, sen sijaan, että oppilaat asetetaan vastaanottajiksi, olipa heillä tuolla hetkellä mielessään ja sydämellään mitä hyvänsä. Tämä ei tarkoita oppisisältöjen sivuuttamista, mutta sitä kylläkin, että opettaja kykenee liikumaan kurssissa joustavasti. Kun tähtäin on pitemmällä kuin yhdessä opitunnissa, opettaja voi tarttua hetkeen. Jos oppilaan kysymyksestä tai kommentista avautuu juuri tässä ja nyt mahdollisuus paneutua asiaan, joka ehkä kuuluisi käsitellä vasta tuonnempana, niin mieluummin nyt, kun väylät yhteiseen pohdintaan ovat auki.³

Anna ja Federica nimittivät tällaista opetusta akrobatiaksi hetkessä avautuvien mahdollisuuksien ja oppikurssien vaatimusten välillä; ajan ”tuhlaaminen” sille, että saa yhteyden oppilaiden ajatuksiin ja tunteisiin, antaa aikaa opetukselle, joka edistää omakohtaista omaksumista. Kukaan ei saa pelätä joutuvansa nolatuksi, eikä tuollaista saavuteta ilman ”ajanhukkaa”. Opettaja ei esitä kysymyksiä pyytääkseen oikeita vastauksia, vaan rohkaisee pohtimaan asiaa omakohtaisesti, ja tämä edellyttää turvallisuutta.

Marikki kertoi työpajassa tutkimushavainnoistaan dialogisista hetkistä brescialaiskoulussa. Ala-asteella oli tyypillistä aloittaa päivä keskustelemalla siitä, mitä lapset olivat viikonloppuna tai edellispäivänä tehneet ja kokeneet, ja kas, pohdinnoista sikisi mitä valloittavimpia sukelluksia elämän ja oppikurssien kannalta keskeisiin aiheisiin. Muuan maahanmuuttajalapsi ei ymmärtänyt, mitä tarkoittivat tietyt sanat luokkatoverin mainitsemassa sadussa Hamelnin pillipiipareista, ja tuo avasi keskustelun kielestä ja kulttuurista, jopa kieliopin vivahteista ja kielten vertailusta – ja lapset olivat innolla mukana.

3 Aristoteleella on Nikomakhoksen etiikassa ohje lääkärille: Lääkärin oikea toimenpide väärään aikaan ei ole oikea toimenpide. Voisiko tuo tarkoittaa myös opettajaa? Opettajan oppikirjamääritelmät täyttävä oikea toimenpide ei ole oikea, ellei se tavoita oppilaiden mieliä ja sydämiä tässä ja nyt.

Enemmän kuuntelua

Brescialainen Istituto Comprensivo Centro Tretä, jossa Anna ja Federica työskentelevät keskikoulussa, ei ole siunattu millään erityisresursseilla, dialogisuuden vaaliminen ei siis ole minkäänlaisten poikkeusjärjestelyjen varassa.⁴ Suomen kouluihin verrattuna tuo oppilaitos on päinvastoin varsin niukasti varustettu. Suurin ero meikäläiseen tilanteeseen on oppilasaines. Italian kouluissa toteutettiin täysi integrointi jo 70-luvulla, joten kaikki opiskelevat yhdessä, vammaisia ei eriytetä muista. Ja koska Italiassa on paljon siirtolaisia, luokissa on suuri etninen kirjo ja joukossa oppilaita, joiden äidinkieli ei ole koulun opetuskieli; monelle oppilaista italia on hyvinkin vierasta. Ja silti joukko opettajia pyrki keskustelemaan didaktiikkaan. Tai pikemminkin juuri siksi. Mitä oppilaat saisivat omakseen, jos me vain pudottelisimme mitä kulloisenkin oppitunnin jakso määrää, nuo opettajat sanovat. – Meidän tulee yrittää ymmärtää heitä, ei pelkästään heidän meitä.

Tom sai opettavaisen kokemuksen viisauksien päästelystä toimiessaan erään päihdeyksikön työhajaajana kollegansa Esa Erikssonin kanssa. Yksikkö oli uusi ja erityinen, tarkoitettu päihdeongelmien kanssa kamppaileville vauvojen ja pienten lasten äideille. Henkilökunta oli koottu vastikään, ja kysymyksessä oli yhteisten hoitokäytäntöjen luominen urauurtavassa yhteydessä. Työnohjauksen ytimenä olivat ennakoinnit: mitä ajattelitte tehdä ja mitä siitä seuraa, kuka reagoi ja miten? Katsetta suunnattiin siis omaan toimintaan ja sen muunteluun sen sijaan, että olisi tarkasteltu vain hoidon ”kohteita”. Hetkittäin oli vaikea ymmärtää, mitä työntekijät tarkoittivat, heidän työnsä vaikutti poukkoilevalta ja selitykset sekavilta. Tom ja Esa mieltivät keskenään, pitäisikö heidän pitää joku selventävä luento, ja Esa purskahti hersyvään nauruun: ”Jos me emme ymmärrä, mitä he sanovat, paljonkohan he ymmärtävät meidän nerokkaista neuvoistamme!” Työnohjaajasankarit päättivät lisätä puhumisen sijasta kuuntelua.

Eräässä Centro Tren ala-asteen luokassa, johon Tomilla oli mahdollisuus tutustua (tulkin avustamana), oli oppilaiden joukossa muuan monin tavoin vaikeavammaisen tyttö. Nimittäkäämme häntä Claraksi. Tyttö kuljeskeli ympäriinsä opetuksen aikana, mutta kukaan ei häiriintynyt. Yhtäkkiä Clara alkoi paukuttaa pulpetin kantta. Oppilaat puhkesivat pärisyttämään kieltään, ja Clara lopetti heti. ”Hän pitää siitä”, Tomia valistettiin. Opettaja

⁴ Koulu käsittää peruskoulun 6–11-vuotiaille sekä keskikoulun 11–13-vuotiaille. Lukio on Italiassa viisivuotinen.

innostui kertomaan, mistä tuo tiedettiin. Muuan oppilaista oli eräänä päivänä tiuskaissut, ettei Clara osaa muuta kuin kuolata. Opettaja tarttui tähän ja ryhtyi kyselemään, oliko tosiaan niin, että muita taitoja ei ollut lainkaan. Oppilaat totesivat pian, että Clarahan osasi kävellä ja vaellella ja istua ja katsella ja tarttua pieniin esineisiin, vaikka ei osannutkaan puhua tai kirjoittaa tai lukea. He laativat ison taulun, jossa oli lohkot ”mitä Clara osaa/mitä Clara ei osaa, mistä Clara pitää/mistä Clara ei pidä”, ja mm. huulten pärisyttämisen löytyi mieleisten asioiden lohkoa.

Kesken taulun esittelyä Tomille muuan poika huomautti, että siihen ei ollut otettu mukaan hänen huomiotaan, jonka mukaan Clara ei tunne nimeään eikä siis voi tuntea itseään. Oppilaat kävivät tarkastamaan alkuperäislappusia, joihin kukin oli kirjannut asioita, joista taulu oli koottu (ja jotka, kuten opettaja Tomille totesi, olivat samalla kirjoittamisen harjoittelua). Pojan lapussa ei ollut hänen mainitsemaansa asiaa ja hän tyytyi arvioon, että oli tullut ajatelleeksi asiaa vasta myöhemmin. Tuosta sukeutui kuitenkin, kuinkas muuten, keskustelu siitä, mitä on itsensä tunteminen. Pohdintaan liitettiin valmistelu, jossa jokainen laati paperille samat neljä lohkoa kuin Clarankin taulussa, ja kirjoitti niihin, mitä osaa ja ei osaa ja mistä pitää ja ei pidä. Sellaisen sai myös Tom laadittavakseen.

Opettajan ei sovi kysyä sopimattomia

Musiikkiluokassa toinen ryhmä harjoitteli lepakosta kertovaa laulua. Keinahtelevarytminen laulu raikui kauniisti kaanonissa. Sanat kertoivat siitä, kuinka maailma näyttää erilaiselta, jos roikkuu pää alaspäin, ja keskustelua käytiin siitä, miten maailma avautuu erilaisena jokaisen ainutlaatuisesta paikasta katseltuna. Opettajat siis virittivät erilaisia täkyjä pohdinnoille sen ohella, että oppilaiden aatokset tarjosivat opetukselle antoisia kiinnekohtia. On kuitenkin tärkeää, että opettaja maltaa olla ohjailematta oppilaiden pohdintoja yksi yhteen. Jos täky johtaa ainoaan oikeaan päätelmään, pohdinta kaventuu kuin tylsimmissä moraalikertomuksissa. *Opettajan ei tulisikaan kysyä sellaista, mihin hän tietää vastauksen.* Se ei rohkaise ajatuskokeisiin, pohdintoihin ja punnintaan, tutkivaan ajatteluun. Centro Tren tutkivat opettajat pitivät tuollaisia kysymyksiä *kerrassaan sopimattomina*.⁵

5 Opettajaryhmän toimintaa tukenut professori Paolo Peticari nimittää tuollaisia kysymyksiä ”laittomiksi”, ne kun banalisoivat opetusta (Peticari 2008).

Sellaiset kysymykset, joihin opettaja tietää vastauksen, latistavat opetusta. Sopivia kysymyksiä ovat sen sijaan sellaiset, joihin opettaja ei tiedä vastausta. Hän ei taatusti voi tietää, *miltä asiat näyttävät kunkin oppilaan ainutlaatuisesta kohdasta elämää ja maailmaa* – ja juuri tähän tuntemattomaan hänen pitäisi saada yhteys.⁶ Professori Veli-Matti Värri kiteytti dialogista pedagogiikkaa koskevassa väitöskirjassaan (Värri 1997, 67), että vaikka opettaja onkin kokeneempi niissä kulttuurisissa asioissa, joita koulu välittää, hän ei elä samassa elämäntilanteessa kuin oppilaansa eikä jaa samaa tulevaisuutta. Oppilas on samanaikaisesti tuttu ja tuntematon, mysteeri, jolle vain dialoginen suhde tekee oikeutta.

Brescian Centro Tre ei ole kauttaaltaan keskustelevaa didaktiikkaa toteuttava koulu. Monet kollegat pitävät lähestymistapaa liian työläänä – tosin huokaillessaan samalla, kuinka työstä on yrittää pysyä oppikurssien vaatimuksissa, kun osa oppilaista ei kerta kaikkiaan kiinnostu tai pysy kärkyillä.⁷ Anna, Federica ja heidän tutkivat kollegansa puolestaan sanovat, ettei heillä ole paluuta keskustelemattomaan didaktiikkaan ja sopimattomiin kysymyksiin. Mitä koulussa päivän aikana sattuuukaan, se tarjoaa aina kiinnekohtia keskusteluille elämästä. Häiriötkin käännettiin voimavaroin. Pari oppilasta oli loikannut tyhmänrohkeasti ikkunasta pihalle, ja Federica vei keskustelun pelien ja elokuvien virtuaaliolentojen haavoittumattomuuteen ja siitä ajanviettoon ja siitä kysymykseen yksinäisyydestä ja keskinäisestä tuesta.

Ainutlaatuisuuden hyväksyminen ja ehdoton kunnioitus

Martin Buberin dialoginen kasvatuseräajattelu kiteytyy Peter Collinsin (1980) mukaan kolmeksi periaatteeksi:

- (1) kuuntelu; herkkyyden lapsen koko olemukselle – ei vain älyllisille kyvyille
- (2) tietoisuus kasvavan yksilön erityisistä tarpeista ja

6 Toimiessaan 1974–1982 peruskoulunopettajana vantaalaisessa lähiökoulussa Tom mietti usein: Olin oppilaitteni ikäinen Kuopiossa 1950-luvulla, keskiluokkaisen perheen lapsi. Talonmies lämmitti koulun pönttöuunit, luokkatoverin Turusen Pulin isä ajoi hevoskärkyä, ne olivat yleinen kuljetusväline puutalokaupungissa... Oppilaani voivat käsittää tuosta yhtä vähän kuin minä siitä, miltä tuntuu olla työn perässä muuttaneiden vanhempien esimurkkukäinen lapsi rakennemuutoksen nostattamassa häthätää valmistuneessa lähiössä.

7 Tom muistaa opettajavuosiltaan kollegan, joka marssi puhkuen opettajainhuoneeseen ja purskautti: ”Minä opetin ja opetin hyvin, mutta eiväthän ne mitään oppineet!”

(3) lapsen elämän ainutlaatuisuuden hyväksyminen ja ehdoton kunnioittaminen.⁸

Toisen ainutlaatuisuuden kunnioittaminen ei ole vain pedagogiikan kysymys, se on *kaikkien dialogisten suhteiden perusta*. Mihail Bahtinin (Bakhtin 1981)⁹ mukaan *auktoritatiivinen puhetapa* vaatii toisia tunnustamaan ja omaksumaan sanotun; sen ilmaukset ovat suljettuja, niitä ei kehitellä yhdessä. Lukijalla lienee kokemuksia tilanteista, joissa joku ilmaisee hänelle ”miten asiat ovat, piste!”. Jos koetamme saada toiset omaksumaan ajatuksemme sellaisinaan, heidän poikkeavat näkökantansa ovat meille haitta, este, joka tulee poistaa. Tuollaisen pyrkimyksen takana on *iso mahdollon taustaoletus*, jota on tuskin valittu tarkoituksella: *jos koetan saada toisen omaksumaan näkökantani sellaisenaan, oletan, että hän voi nähdä ja kokea asiat samasta paikasta kuin minä*.

Tämä on ilmiselvästi mahdotonta, sillä kukaan ei voi olla samassa kohdassa elämää kuin minä, mutta tulemme silti olettaneeksi tai toivoneeksi tällaista vähän väliä – ja kaventaneeksi dialogista tilaa. ”Kunhan vain tarpeeksi selvästi vakuutan, toinen ymmärtää asiat kuten hänen tulisi ne ymmärtää, ja toimii kuten hänen tulisi toimia – ja minä näen, kuinka asiat ovat ja mitä niille tulee tehdä”. Kuin huomaamatta oletetaan, että ihmisten erilaisuus ja ainutlaatuisuus voidaan korvata samuudella – että siis olisi ole-massa ja saavutettavissa yhteinen yleinen näkökanta ja kokemus.¹⁰ Jollei toinen tunnusta ja omaksu auktoriteetin näkökantaa, lisätään auktoriteetin korostusta.

8 Ks. Värri, 1997, 92.

9 Bahtin kirjoitetaan suomen- ja englanninkielisissä yhteyksissä eri tavoin. Käytämme suomalaista kirjoitusasua tekstissä ja Bakhtin-muotoa silloin, kun viittaamme englanninkieliseen lähteeseen. Bahtinilta on suomennettu pari teosta.

10 Psykologi John Shotterin (1993) mukaan ihmisten psykologinen ainutlaatuisuus perustuu siihen, että jokainen tarkastelee maailmaa ainutlaatuisesta paikasta suhteittensa verkostossa. Juuri tuolla kohdalla ei ole ketään toista – eikä kukaan voi olla juuri samalla kohdalla kuin toinen. Ihmiset myös tietävät ”suhteittensa sisältä käsin”, millaisia nuo suhteet ovat – hänelle. Myös sosiologi Pierre Bourdieu (1998) tähdentää, että asiat nähdään siitä sosiaaliseen tilaan sijoittuvasta pisteestä, josta tarkastelija maailmaa katsoo. Kustakin kohdasta aukeaa juuri sellainen näköala kuin siitä voi ajeta. Giambattista Vico erotteli jo 1700-luvulla asiat, joista voimme tietää sisältäpäin, ja asiat, joista voimme tietää ainoastaan ulkoapäin. Koska inhimilliset instituutiot ovat ihmisen tekemiä, meillä on niistä erityistä tekijän tietoa. Sen sijaan koettaessamme käsittää asioita, jotka eivät ole tekoamme, meillä voi olla vain ulkopuolista tietoa. (Vico 1744, toimitettu käännös 1968.)

Dialoginen puhetapa on Bahtinin mukaan *avointa ja kutsuu ajattelemaan yhdessä*. Se ei edellytä, että ihmiset ovat tai voisivat olla samanlaisia. Päinvastoin, jokaisen ainutlaatuisuus, toisen perustavanlaatuisen *tuntemattomuus* tekee dialogin tarpeelliseksi ja mahdolliseksi. Toinen ihminen on toinen minä, mutta toisenlainen minä. Toinen on *aina enemmän kuin voin koskaan käsittää*, Emmanuel Lévinas 1996/1982) korostaa.

Jos ihmiset olisivat samanlaisia tai sulautuisivat toisiinsa, he vain tois-
taisivat toistensa rajoitukset, toteaa Bahtin (Bakhtin 1990, 87). ”Pysyköön
hän ulkopuolellani, sillä tuosta asemasta käsin hän voi nähdä ja tietää sel-
laista, mitä minä en näe enkä tiedä omasta asemastani käsin, ja hän voi ri-
kastaa olemistani olennaisesti.”

Mutta onhan myös vääriä käsityksiä, jotka pitäisi oikaista. Oppilas voi
haksahda, aikuinen voi erehtyä... Maa kiertää aurinkoa, Bresciankin tai-
vaan kuu kiertää maata, ei kai keskustelemaa didaktiikkaa harjoittava opet-
tajakaan voi hyväksyä mitä hyvänsä? Outoa kyllä, Annan, Federican ja kol-
legoiden tunneilla *ei ole vääriä vastauksia*, ei ensimmäistäkään – ja tämä on
yhteistä muidenkin dialogisten käytäntöjen kanssa.¹¹ Centro Tren keskuste-
levassa didaktiikassa oppilaan poikkeavaan vastaukseen suhtaudutaan hä-
nen kiinnostavana hypoteesinaan, oletuksenaan, jonka jäljille on tärkeää
päästä. Tuo ovi ei kuitenkaan ole auki, jos oppilas pelkää joutuvansa nola-
tuksi. Niinpä tunneilla selvitetään keskustellen, missä haarautumassa pää-
telmä lähti omille teilleen, jotain aivan mahdollista reittiä, ja asioita pun-
nittaessa esiin tulee myös muiden oppilaiden oletuksia, ketään nolaamatta.

Tällaisten kulkujen puiminen vaatii ”ajan haaskaamista” turvallisen il-
mapiirin luomiseen ja ylläpitämiseen. Jos oppilaiden ei tarvitse pelätä jää-
vänsä kiinni vääristä vastauksista, heidän ei myöskään tarvitse opetella
selviytymisstrategioita tietämättömyytensä piilottelemiseksi. Tuollaiset pii-
leskelystrategiathan saattavat, ikävä kyllä, olla perinteisen koulunpidon vä-
littämiä ”elämässä tärkeitä tietoja ja taitoja”.

Tarkastelemme seuraavassa luvussa psykoterapiaa ja huomaamme siel-
läkin, että on aivan keskeistä, ettei asiakas, potilas, läheinen tai ylipäätään
kukaan joudu kokemaan, että hänen ilmaisunsa tai mielteensä tai näkemyk-
sensä on jotenkin väärä. On hyvin tärkeää, että *toisen ainutlaatuisuus ote-
taan todesta ja sitä kunnioitetaan ehdoitta*. Kaikki miitteet ja mielteet eivät

11 Centro Tren opettajat eivät kutsu keskustelemaa didaktiikkaansa dialogiseksi, mutta siinä on selvästikin jännittäviä vastavuoroisia hetkiä, joiden erittely on hyvin hyödyllistä dia-
logisten käytäntöjen yhteisten ytimien pohtimiseksi.

tietenkään ole yhtä tosia kuin toiset. Esimerkiksi psykoosissa koetut harhat eivät saa vahvistusta toisten kokemuksesta, mutta ne *ovat kokijalleen tosia*. Auktoritatiivinen puhe, vaikkapa potilaan lokeroiminen johonkin diagnoosiin, voi edesauttaa tilanteiden hallintaa, mutta voi myös sulkea sitä dialogista tilaa, jota pääsy *jaettuun kokemukseen* ja sen mahdollistamaan *voimavarojen yhdistämiseen* edellyttäisi.

Mutta viivähtäkäämme vielä hetki Centro Tren opettajien parissa. Opettajaryhmän nestori Maura kertoi jotain, joka on dialogisuuden kannalta aivan keskeistä.

Lasten opetettavana

Kokenut opettaja Maura, keskustelevalta didaktiikan keskeinen hahmo, ylitti Tommin tuuhaduksellaan, kun opettajat kiittelivät, kuinka paljon olivat oppineet toisiltaan. ”Paljon enemmän opin oppilailta”, konkari puuskahti. ”Heiltä me varsinaisesti opimme, vaikka on meillä tietysti iloa toisistammekin.” Maura selitti asiaa tarkemmin, jopa aivan yksityiskohtaisesti. Muuan tyttö oli valistanut häntä: ”Älä katso minun taakseni, kun olen taululla”, tuo oppilas opasti tiukasti. ”Vaikka kaikki viittaisivat. Älä anna heille puheenvuoroa äläkä kysy, älä edes katso heihin!” Mauran tunneilla taulululetulo tarcoitti jonkun pulman ratkontaa tai kukaties kiinnostavan ”väärän” oletuksen pohdintaa Mauran avittaessa kysymyksillään. Oppilailta sinkoili ehdotuksia, asiaa oli innostavaa puida, ja Maura kyllä sai luokan hiljaiseksi jos halusi, topakastikin mutta sammuttamatta kihisevää kiinnostusta. ”Jos katsot toisiin, minä tulen epävarmaksi”, tyttö jatkoi. ”Menen lukkoon, jos et luota minuun. Minun on pitää tietää, että sinä autat minua, loppuun asti, aina!”

Keskinäinen oppiminen on Paolo Freiren ”sorrettujen pedagogiikan” kulmakivi (Freire 1970/2005). Dialogisuus on hänelle keskeistä kamppailussa vapauden puolesta. Ihmiset voivat subjektivoitua toiminnan tekijöiksi toiminnan kohteena olemisen sijasta. Opiskelijat ja oppilaat ovat samanaikaisesti sekä opettajia että oppilaita.

Dialogisissa käytännöissä on keskeistä *keskinäinen kehitys*. Oppilaat, asiakkaat, potilaat – tai arkipäivässä kumppanit, ystävät, ketkä hyvänsä – eivät ole kohteita, joihin suunnataan toimenpiteitä heidän muuttamiseksi. He ovat ainutlaatuisia, erilaisia kuin minä, enemmän kuin voin koskaan käsittää, ja he ansaitsevat tulla kuulluiksi, eivät vain käsitellyiksi, ja kuulluksi tuleminen vastavuoroinen prosessi muuttaa myös minua.

Merkitkäämme tuosta taulutyöskentelykatkelmasta muistiin myös dialogin *moniäänisyys* palataksemme tähänkin kysymykseen tarkemmin tuonnempana. Vaikka luokkatoverit hiljenivät Mauran kehotuksesta ja oppilas puhui Mauralle, luokkatoveritkin olivat läsnä. Puhujat puhuvat aina jossakin sosiaalisessa yhteydessä ja fyysisessä tilassa ja suhteuttavat lausumansa niihin, kuten Valentin Voloshinov (1990) huomauttaa.

Dialogisia käytäntöjä eriteltäessä ja kehitettäessä on myös otettava huomioon, että kysymys ei oikeastaan koskaan ole vain kahdenvälisistä suhteista, edes silloin, kun läsnä on vain kaksi. Ihmiset eivät ilmaannu suhteisiin ja lähde niistä pois, ikään kuin olisi tarjolla jokin suhteista puhdistettu olemassaolon muoto. Ihmiset syntyvät suhteisiin ja elävät niissä, suhteet muodostavat heidän psyykkisen rakenteensa – silloinkin, kun he ovat ypöyksin – ja he käyvät dialogia näiden elämänsä äänten kanssa. Tähänkin palaamme tuonnempana.

Kohti seuraavaa lukua: hallinta ja epävarmuuden sieto

Oppikurssit eivät tietenkään vaadi sinänsä mitään eivätkä rehtorit tai koulutoimentarkastajat kurki kaiken aikaa ovesta, mutta ehkä mielessä kaikuu silti ajatus hallinnasta ja hallittavuudesta: oppivatko oppilaani sen, mitä muutkin, onko turvallista pitäytyä koetelluissa keinoissa? Samantapaisiin pohdintoihin ja valintoihin joutuvat myös psykoterapeutit, sosiaalityöntekijät, kuntouttajat, ketkä hyvänsä, joiden toiminta rakentuu suhteissa toimimiselle: käyttäisinkö ammattini ja asemani suomina varmoja hallinnan keinoja, vai pidättelisinkö sittenkin ja lisäisin kuuntelua, vaalisinko dialogista tilaa? Nämä valinnat koskevat myös arkipäivän suhteita: koetanko ohjailta toista määrätietoisemmin vai kuunnella herkemmin?

2 PAREMPAA ON TULOSSA

Vertailimme tätä kirjaa kirjoittaessamme kokemuksiimme dialogisten tilojen vaalimisesta, ja yhdessä vaiheessa pohdimme askel askeleelta muutoksia Jaakon käytännöissä. Ilmenikö uusissa oloissa jotain uutta?

”Ei kannata panna tehokkaimpia muutoksen hallinnan keinojaan käyttöön, sillä parempaa on tulossa”, Jaakko kiteytti keskeisen johtopäätöksen kokemuksistaan. Hän oli työskennellyt dialogeihin pohjautuvan psykiatrisen työn parissa jo kolme vuosikymmentä, mutta nyt hän toimi uusissa yhteyksissä. Aiemmin hän oli kehitellyt työtovereidensa kanssa Keroputaan sairaalassa Länsi-Lapissa akuutteihin psykiatrisiin kriiseihin vastaavaa hoitomallia, jossa ytimenä on koota potilaan läheiset ja tilanteeseen kytkeytyneet työntekijät dialogiin.¹ Nyt hän työskenteli yliopistossa Jyväskylässä ja otti opiskelijan kanssa vastaan asiakkaita ajanvarauksen kautta. Ei kriisityötä, ei tiimiä eikä laajoja verkostoja. Ovatko aiemmat avoimen dialogisuuden periaatteet siis yhä voimassa, tai onko uusi käytäntösi ehkä tuonut esiin jotain uutta, Tom kysyi Jaakolta pohtiessamme tämän kirjan teemoja. Työskentely uusissakin olosuhteissa tähtäsi dialogisen tilan luomiseen ja avartamiseen. Tuota tavoitellessaan Jaakko ja työpari eivät näyttäisi tekevän juuri muuta kuin toistavan silloin tällöin asiakkaiden sanoja. Tuossa kuitenkin tapahtuu paljon.

Vähän mutta kuunnellen

Victoria, ruotsalainen opiskelija, halusi tulla terapiaan, koska hänen israelilainen opettajamiehensä Alfonso ei enää halunnut keskustella hänen kanssaan heidän elämänsä hankalista asioista. Victoria oli kärsinyt masennukses-

1 Tästä lähemmin luvussa 4.

ta parisen vuotta, ja kun hän alkoi toipua, Alfonso joutui melkein pä kauhun valtaan vaimon halutessa ottaa puheeksi heidän suhteeseensa liittyviä asioita.² Alfonsosta oli ollut paljon apua Victorialle hänen ollessaan masentunut.

Seuraavat tapahtumat liittyivät toiseen istuntoon. Tapaamisen alussa Victoria ja Alfonso täyttivät Outcome Rating Scale -seurantalomakkeen (ORS), jossa he arvioivat omaa vointiaan edeltävän viikon aikana. Victoria tuntui olevan haluton saapumaan tapaamiseen, minkä vuoksi pari myöhästyi viitisen minuuttia.

27 V: No minä koen toisin, en halunnut tulla tänne tänään, en ole tavallisesti tällainen..

28. T1: Mm... et halunnut tulla tänne tänään... (4) jostain erityisestä syystäkö?

29. V: Minusta tuntuu, että olen tehnyt liika töitä ja minua väsyttää.

30. T1: Aham.

31. V: Minulla ei ollut aikaa nukkua tai ja minua vain vähän surettaa tämä kun en ymmärrä miksi me koemme niin eri tavoin.

32. T1: Mm... sinua surettaa vähän nämä erot tai (osoittaa paperiin)?

33. V: Ei, minua ilahduttaa, että hänestä tuntuu hyvältä..

34. T1: Selvä, selvä... (4) mutta olet surullinen, sinua surettaa..

Tämä vuoropuhelu tapahtuu tapaamisen alussa, keskusteltaessa parin voinnista. ORS-lomakkeen täyttämisen jälkeen Jaakko kysyi, haluaisivatko he kertoa, miltä heistä tuntui. Alfonso sanoi, että hänestä tuntui hyvältä, ja Victoria totesi sitten, ettei hän olisi halunnut tulla tuona päivänä (rivi 28). Hän lausui tämän ärtyneellä äänellä, ja istunnon alku vaikutti aika kireältä. Terapeutin on yhteistyön varjelemiseksi syytä varoa kärjistämästä tilannetta enempää. Jaakko vastasi toistamalla Victorian sanat ja pyytämällä häntä kertomaan lisää (”... jostain tietystä syystä...?”, rivi 28). Nämä kommentit olivat avoimia, jotta asiakkaille jäisi mahdollisuus puhua mistä vain he halusivat. Ja Victorian todetessa uudelleen, että hän tunsii olonsa hiukan surulliseksi, terapeutti toisti tuon sana sanalta.

Seuraavassa jaksossa noin viidentoista minuutin kuluttua jännitys kärjistyi, kun Victoria puhui kuormittumisestaan työssä.

2 Istunnon kieli oli englanti, kirjaukset tässä ovat tässä suomennoksia. Tapauskertomuksen joitakin osia on eritelty teoksessa Olson ym. (2012). Tekeillä on myös teos, jossa tapausta käsitellään seitsemällä eri tavalla (Borcsa & Rober 2015). Tapauksen tunnistetiedot on muutettu.

61. V: Kyllä, koska olen, viime viikkojen ajan olen tehnyt töitä semmoiset 15 tuntia päivässä enkä ole koskaan kotona ja jos olen kotona, hän ei ole, koska hän on tapaamassa ystäviään tai jotain. Se on siis enimmäkseen minun syyni, mutta ei aivan, koska minä olen poissa vain töiden tähden. Joten minusta tuntuu että jonain iltana kotona se ei ole koskaan samaan aikaan hänen kanssaan.
62. T1: aham...
63. A: Minusta ei kyllä tunnu tuolta ..
64. T1: Sanoit 'ei koskaan', mitä tuo tarkoittaa?
65. V: Että en ole koskaan kotona?
66. T1: Et.. sanonut, että et ole koskaan kotona, sanoit, että ette ole koskaan yhdessä kotona. Milloin olitte viimeksi kotona yhdessä?
67. V: Moneltako tulit kotiin eilen? Oli miten oli, eiliseen asti aloitin viitenä päivänä peräkkäin kahdeksalta aamulla ja lopetin kymmenen ja kahden-toista välillä, koska olen opiskelija ja minulla on tämä harjoittelu.
68. T1: Sinulla on harjoittelu...
69. V: ja sitten minulla on työni, mihin menen seuraavaksi. Joten tämmöisestä minulta tuntuu. Eilen menin kotiin seitsemältä.

Victoria kuulosti hyvin turhautuneelta taakastaan töissä, joka piti hänet poissa kotoa – ja kun hän oli kotona, Alfonso oli ystäviensä luona. Muutos ilmapiirissä tapahtui, kun Victoria totesi, etteivät he olleet koskaan kotona samaan aikaan, ja terapeutti poimi ja toisti sanat ”ei koskaan”: ”Sanoit 'ei koskaan', mitä tuo tarkoittaa?” (Rivi 64.) Maininta äärimmäisestä frustraatiosta muuttui kertomukseksi, jossa Victoria kuvasi tarkemmin heidän elämänsä tapahtumia ja yksityiskohtia ja tällä tavoin mahdollisti dialogisen keskustelun. Terapeutin kommentti, jossa hän kysyi, milloin he olivat viimeksi olleet yhdessä kotona, avasi mahdollisuuden puhua todellisista tapahtumista sen sijaan, että esitettiin vain yleistäviä huomioita, joista ei voi käydä dialogia.

Tapaamisen 28 ensimmäistä minuuttia keskittyivät äärimmäisen stressin purkamiseen. Kun terapeutti kysyi, kuinka Victoria ja Alfonso haluaisivat käyttää ajan tässä istunnossa, he olivat molemmat halukkaita puhumaan Alfonsoa seuraavalla viikolla toteutuvasta vierailusta kotiin, sillä tämä oli painanut paria jatkuvasti heidän aistittuaan, että Alfonsoa äiti ei hyväksynyt Victoriata. Tämä näytti itse asiassa olevan osatekijänä hänen masennuksessaan, kun hän tajusi, etteivät Alfonsoa vanhemmat – eritoten äiti – halunneet puhua hänen kanssaan.

175. T1: Mm..
176. V: Mutta joka kerta kun hän on käynyt, minusta on jossain kohtaa tai monessakin kohtaa tuntunut, että...
177. T1: Aham... tuntunut että?
178. V: Että hän ei ajattele minua ja hän tavallaan haluaisi unohtaa minut ollessaan siellä.
179. T1: Ja mitä tarkoittaa, että ajattelet että (osoittaa kädellään Alfonsoa) hän haluaisi unohtaa sinut?
180. V: Minusta tuntuu, että... en tiedä... En käsitä, miten Alfonso voi olla niin kiireinen, ettei ehdi ajatella minua tai lähettää viestiä... tätä en vain ymmärrä. Ei minulle tarvitse soittaa. Kunhan tiedän, että ajattelet minua.
181. A: Mutta minusta ei ole koskaan... koskaan käynyt niin että olisin yhdenkään päivän aikana jättänyt lähettämättä viestiä tai soittamatta.
182.
183. A: (5).. Selvää... Lähetin sinulle viestin päivällä.
184. (7)
185. T2: Ymmärsinkö sinua oikein, että pelkääät hänen unohtavan sinut?

Terapeutit kuuntelivat Victoriaa hyvin tarkasti tämän jakson ensisanoista lähtien ja käyttivät ilmaisua ”sinusta tuntui, että” (rivi 177). Tuo oli rohkaisu Victorialle kuvata tuntemuksiaan tarkemmin. Ydinkokemus näytti olevan pelko siitä, että Alfonso unohtaa hänet kokonaan vieraillessaan kotonaan. Molemmat terapeutit toistivat sanoissaan Victorian pelkoa ja tällä tavalla vielä varmistivat, että olivat ymmärtäneet tilanteen oikein.

Pääteemat istunnon viimeisellä jaksolla olivat Alfonso ja Victorian keskinäinen suhde sekä heidän suhteensa molempiin vanhempiin. Istunnon lopulla täyttämässään Session Rating Scale (SRS) -arviointilomakkeessa he ilmaisivat molemmat tullessaan kuulluksi ja kokevansa, että oli keskusteltu oikeista asioista. Tämän istunnon jälkeen järjestettiin kolme tapaamista, ja tapahtui suuri muutos. He kävivät keskenään avointa dialogia elämänsä kaikista asioista. Victorian masennus hellitti, Alfonso ei enää panikoinut Victorian halutessa keskustella suhteeseen liittyvistä teemoista.

Vahvat hallintakeinot menettävät kiinnostavuuttaan

Terapeutit eivät tässä katkelmassa keskity pariskunnan perhesysteemin toimintatapaan sen enempää heidän keskinäisen suhteensa kuin muiden läheissuhteidensakaan osalta. Tähtäimessä oli kaiken aikaa seurata pariskunnan esiin tuomia asioita, ja tällä tavoin heidän olennaisimmat pulmansa tulivat yhteisten istuntojen teemoiksi. Terapeuttien johtoajatus oli seurata heidän kertomuksiaan ja olla läsnä heidän ilmauksissaan, ja tämä tapahtui usein toistamalla sanasanaisesti osia heidän ilmaisuistaan. Näin myös koettiin varmistaa, että heidät oli ymmärretty oikein. Asiakkailta on tuollaisessa keskustelussa mahdollisuus muodostaa lisää sanoja – mahdollisuus puhua raskaista ja vaikeista kokemuksistaan.

Perheen näkeminen perhesysteeminä on edelleen yksi mahdollisuus eritellä ongelmia. Jaakko voisi koulutuksensa pohjalta määritellä ”perhepelejä”, mutta tuo vaihtoehto ei tunnu enää kiinnostavalta tai hyödylliseltä. Perheen näkeminen systeeminä, jossa oirekäyttäytyminen on systeemin toimintaperiaate, pelkistää perheen elämän monipuolisuutta ja rikkautta yksinkertaistaviin kuvauksiin, jotka mahdollistavat perheen vuorovaikutustapaan kohdistuvat interventiot. Läsnä olevien suhteiden koko kirjon kohtaaminen, sen sijaan, että nähtäisiin vain yksi systeemi, avaa ovia paljon perustavammanlaatuiselle kokemukselle terapeuttien ja asiakkaiden välillä. Tämä lähestymistapa alkoi avautua Jaakolle ja Keroputaan tiimille jo 80-luvulla avoimiin dialogeihin pohjautuvan psykiatrisen kriisityön kehityksessä. Systeeminen näkökulma alkoi menettää keskeisyyttään jo tuolloin.

Jaakko ei siis halunnut käyttää koulutuksensa tarjoamia muutoksen hallinnan välineitä, koska hän ennakoi, että jotain parempaa olisi tulossa. Dialogisessa työskentelyssä työntekijät vastaavat kaikkiin ilmauksiin – sillä, kuten Bahtin (Bakhtin 1986, 127) toteaa, ”sanalle (ja sen myötä ihmiselle) ei ole mitään kauheampaa kuin jäädä vaille vastausta”. Niinpä dialogiset työntekijät koettavat aina vastata kaikkeen sanottuun. Vastaus ei kuitenkaan tarkoita selityksen tai tulkinnan tarjoamista, vaan pikemminkin sen osoittamista, että toisen ilmaus on huomattu ja huomioitu. Vastaaminen on myös uusien näkökulmien avaamista sanottuun.

Suomen kielen sana ”vastaus” herättää mielle yhtymiä kysymiseen ja vastaamiseen. Sopivin englannin kielen sana vastaamiselle dialogisessa suhteessa ei kuitenkaan ole ”answer” tai ”reply” vaan ”response”, ”to respond”. Jopa nyökkäys on vastaus; toinen tuli huoneeseen ja hänet huomi-

oitiin. (Lukija lienee kokenut joskus, miltä tuntuu, jos ei edes nyökkäyksellä ”vastata” läsnäoloon.) Dialogisissa suhteissa kumppaneille, asiakkaille, perheenjäsenille, oppilaille, ylipäätään toisille tuntevina ruumiillisina henkilöinä vastataan aidosti kiinnostuneina siitä, mitä he ilmaisevat. Heille ei myöskään vihjaista vähäisessä määrin, että he ovat sanoneet jotain väärin, että heidän pitäisi siis kokea jotenkin toisin, jotta heidän ilmaisunsa olisi hyväksyttävä.

Kun prosessi antaa osallistujille mahdollisuuden löytää äänensä, heistä tulee vastaajia myös itselleen. Kuullessaan omat sanansa vastaanotettuina ja kunnioitavasti toistettuina puhuja saa avartuvia mahdollisuuksia ymmärtää, mitä on itse sanonut. Ammattiavun dialogit tulisi käydä osanottajille tulla jokapäiväisellä kielellä, jotta tapahtumia muistellessa olisi mahdollista yhdistää jokapäiväiset yksityiskohdat ja niihin liittyvät tunteet. Tällainen vastaaminen on tarpeen dialogisissa kohtaamisissa, *eikä psykoterapeuttisissa kohtaamisissa juuri muuta tarvitaakaan*, sillä kuulluksi tuleminen koskettaa ihmisten varhaisimpia kokemuksia.³

Jaakko ja työpari näyttivät tekevän kovin vähän kysymyksiä, katkelma ei tuonut esiin mestarillisia tulkintoja tai häikäiseviä väliintuloja; vähätkin kysymykset olivat pitkälti pyyntöjä tarkentaa hieman. Dialoginen opettaja saattaa kysellä aktiivisemmin, mutta tuon muotoeron alla piilee tärkeä yhtäläisyys. Vahvat hallintakeinot, jotka sivuuttavat toisten ainutlaatuiset äänet, voivat ehkä lieventää epävarmuutta lisäämällä toisten toiminnan ennustettavuutta, mutta niin tehdessään ne voivat myös kaventaa sellaista dialogista tilaa, joka luovuttaa toiminnan ohjauksen *useampiin käsiin*.

Psykoterapeutin, opettajan, sosiaalityöntekijän, kuntouttajan tai kenen tahansa ammattiauttajan pitäisi kai lisätä toiminnallaan asiakkaiden, potilaiden, oppilaiden *omatoimista elämönhallintaa*. Tämä edellyttää pikemminkin väljyyttä ja epävarmuuden sietämistä kuin toisten toiminnan vahvaa säätelyä ennustettavuuden saavuttamiseksi: tuleeko ihmisistä yhä enemmän toimijoita sen sijaan, että he ovat vain kohteita?

Tässä on kuitenkin oltava tarkkana: Paljon puhuttu ”subjektivoituminen”, toimijaksi astuminen kohteeksi jäämisen sijasta, voi yksilöitä korostavassa katsannossa lipsahtaa tarkoittamaan erillisten yksilöiden subjektivoitumista; elämönhallinta on tällaisessa peruskuvassa toisistaan erillisten

3 Ihmiset syntyvät vuorovaikutussuhteisiin, ja heillä on syntymälahjanaan kyky vastavuoroisuuteen; kuulluksi tuleminen on yhtä perustavanlaatuista kuin hengittäminen. Palaamme tähän tarkemmin luvussa 8.

toimijoiden elämänhallintaa. Jos ihmiset sen sijaan mielletään olentoina, jotka syntyvät vuorovaikutussuhteisiin ja elävät niissä ja muodostavat koko psyykkisen rakenteensa suhteissaan eläen, myös elämänhallinnassa subjektiivoituminen nähdään toimintana suhteissa. Niinpä dialoginen opetus, kasvatus, psykoterapia, sosiaalityö ja muut vastaavat käytännöt pyrkivät edistämään *osallisuutta elämänhallintaan keskinäisissä suhteissa eläen*. On siis tärkeää pidätellä sellaisia hallintakeinoja, jotka ehkä auttaisivat kontrolloimaan tilanteita, mutta kaventaisivat samalla *yhteisen ajattelun ja jaetun kokemuksen tilaa*.

Kohti seuraavaa lukua: dialogisuus huolten ilmaantuaessa

Psykoterapeutit toimivat usein varsin ”myöhäisen puuttumisen” alueella, vaikka pyrkisivät tarjoamaan apuaan suhteessa puhjenneeseen kriisiin jo varhain. Pulmista on kenties ollut merkkejä jo aikaisemmin. Olisiko joku voinut tehdä jotain? Suomessa ja kansainvälisesti on puhuttu paljon *varhaisesta puuttumisesta*: ongelmiin tulisi tarttua silloin, kun niistä on näkyvillä varhaisia merkkejä, sen sijaan, että ongelmat saavat karttua ja kasvaa. Tuo on järkeenkäyvää, mutta jostain syystä siitä pitää ylen aikaa muistuttaa. Siinä tuntuisi olevan jotain, jota myös kartellaan. Varhainen puuttuminen jätettäisiin ehkä mieluusti niille, joille se ”kuuluu”. Saatetaan ajatella, että omat suhteet eivät ehkä oikein vielä kestä puuttumista, ihmiset saattaisivat loukkaantua. Tällainen empiminen ei koske ainoastaan ammattiauttajia, vaan sitä ilmenee kaiken aikaa arjessakin – kumppaneiden, ystävien, tuttavien kesken. Loukkaantuisiko hän...

Suhteita halutaan varjella, tietenkin. Jaakon tiivistys kokemuksistaan korosti epävarmuuden sietämistä, sillä tiedossa on parempaa. Entä jos tiedossa ei tunnu olevan parempaa vaan pahempaa, ja epävarmuus vain kasvaa?

3 HUOLET JA SUHTEIDEN VARJELU

Kukin kokee asiat, niin kuin ne hänelle ilmenevät, ja jokainen on ainutlaatuisessa paikassa elämänsuhteittensa verkostossa. Eikö tämä ole itsestään selvää? Ei aina. Huolten ilmaantuminen voi houkuttaa oikaisemaan.

Hyvä lukija, onko joku ollut huolissaan sinusta tai jostain läheisestäsi ja ottanut huolensa esiin tavalla, joka on tuntunut tungettelevalta tai jopa loukkaavalta? Eikö hän ottanut huomioon, miltä nuo sanat tuntuvat sinusta? Oliko tuo huolensa ilmaisija ystäväsi tai kumppanisi tai joku vieraampi vai oliko sinulla kenties keskustelu lapsestasi koululla tai päiväkodilla? Tai ovatko lääkärin tai sosiaalityöntekijän tai jonkun muun työntekijän sanat satuttaneet? Tuntuiko sinusta kenties, että sinua arvosteltiin tai vähäteltiin? Tällaista tapahtuu, valitettavasti. Tarkoitus voi olla hyvä, mutta keinot töksähtävät.

Toisen ainutlaatuisuuden kunnioittaminen ei ole tärkeää ainoastaan sen vuoksi, että se tuntuisi hyvältä, vaan myös sen vuoksi, *että toinen on joka tapauksessa enemmän kuin hänestä voi koskaan käsittää*. Toista on kuunneltava. Voimme yrittää ymmärtää toista yhä paremmin ja onnistua-kin siinä, mutta emme voi koskaan nähdä ja kokea asioita täsmälleen samalla tavalla kuin hän, ja juuri tämä *toisen toiseuden ehdoton kunnioitus on dialoginen perusasenne*. Edes toisilleen läheisimmät ihmiset eivät näe ja koe asioita täsmälleen samalla tavalla. Jopa identtiset kaksoset tarkastelevat maailmaa kumpikin omasta ainutlaatuisesta pisteestään – ja tarkastelevat

siitä myös keskinäistä suhdettaan.¹ Toinen on toinen minä, mutta toisenlainen minä – ja juuri tämä tekee dialogit välttämättömiksi ja mahdollisiksi.

Kysyimme, onko joku joskus ottanut sinua tai läheistäsi koskevan huolensa esille tavalla, joka tuntui tungettelevalta tai loukkaavalta. Kysykäämme vielä toisin päin.

Oletko sinä joskus ottanut puheeksi huolesi toisesta, ja tämä toinen on vastoin tarkoituksiasi kokenut sanasi arvosteluna tai vähättelynä tai kenties peräti syytöksinä? Jos sinulla on tällaisia kokemuksia, ei olisi kummallista, jos empisit ottaa huoltasi esiin vastaisuudessa.

On järkevää toimia varhain, kun mahdollisuuksia on vielä runsaasti. Tästä pitää kuitenkin muistuttaa jatkuvasti, luultavasti siksi, että *ihmiset varjelevat suhteitaan* – ja niin kannattaa ehdottomasti tehdä!

Ikävyyksiä jos en toimi, ikävyiksiä jos toimin...

Huolet ovat ennakoiteja. Ne kertovat, että hyvinvoinnin kannalta merkityksellisissä asioissa on tapahtumassa jotain ei-toivottua. Ihminen tunnustelee jatkuvasti suhteitaan ja paikkaansa niissä ja käyttää siihen pienimmätkin vihjeet. (Oletko joskus ollut mustasukkainen? Tiedät siis, mitä tarkoittaa suhteitten tunnustelu ja pienimpienkin vihjeiden lukeminen!) Psyhyke käyttää kaikki keinonsa *suuntautumiseen*, niin järkeisjohtoisen ajattelun kuin tunteilla tunnustelun kuin silmänräpäykselliset moraaliset valinnatkin, ja nämä suuntautumiskeinot toimivat aina yhdessä, toteaa P. J. Galperin (1977). Ihminen tunnustelee kaiken aikaa toimintamahdollisuuksiaan ja ennakoi, mitä teoista seuraisi. Hän tunnustelee tilanteita, ja vain pieni osa näistä ennakoinneista on tietoisien päätelmien kaltaisia.²

1 ”Osaan olla sosiaalinen siinä kuin Max, mutta ilahdun aina kun voin työntää uuden ihmisen pois”, Isaac pohtii eroa veljensä ja itsensä välillä Leena Parkkisen romaanissa *Sinun jälkeesi*, Max (2009). Veljeksistä pidättyväisempi Isaac pohtii myös sitä, kuinka toiset näkevät heidät: ”Minä ja Max tutustumme ihmisiin samaan aikaan, yhdessä. Mutta olisiko vaikutelma erilainen jos vieras tapaisi vain toisen meistä. Ja kumman? Jos hän tapaisi ensiksi Maxin, odottaisiko hän minun olevan samanlainen?” Isaac ja Max ovat poikkeuksellisen läheisiä. Heillä on yhteinen alavartalo. ”Maxista ja minusta kouliutui toistemme ajatuksenlukijoita. Aavistin Maxin jokaisen askeleen, käden liikkeen ja huokauksen. Tunsin Maxin kehossani, mutta myös sen ulkopuolella. Siamilaista veljeä voisi verrata puutuneeseen käteen. Sen muodon aavistaa, mutta sen liikkeissä on kummaa vierautta.”

2 On kiinnostavaa, kuinka ihminen tulee samastumisen kautta ennakoineeksi myös täysin kuvitteellisten tapahtumien kulkua. Näinhän käy hyvän kaunokirjallisuuden, teatterin tai elokuvan parissa.

Puuttuminen ikävään suuntaan vieviin seikkoihin kannattaisi tehdä varhaisessa vaiheessa, ehkäpä myös siten, että ottaa huolensa puheeksi. Tuo kuitenkin arveluttaa, ymmärrettävää kyllä. Henkilö, joka empii ottaa huoltaan puheeksi, ennakoii kahdella osuvalla, mutta vastakkaisella tavalla: asiat ovat menossa ikävään suuntaan, jos niihin ei puututa, mutta ne menevät huonoon suuntaan myös, jos puututaan ja toiset loukkaantuvat. Jos pulmat eivät katoa odotellessa, että joku muu puuttuisi, huolen kantaja voi vihdoin tarttua toimeen ja ilmaista huolensa. Ja kas, toinen loukkaantui, kiisti ongelman, suuttui, puolustautui hyökkäämällä, eli kävi juuri niin kuin ennakoituntuma oli varoittanut. Huolen kantaja ottaa opiksi ja paaduttaa itsensä katsomaan sormien välistä. Varhainen puuttuminen, ei kiitos, mieluummin varjelen suhteitani!

Selän kääntäminen tai katsominen läpi sormien ei kuitenkaan välttämättä rauhoita mieltä. Huolet eivät nimittäin kerro vain ”kohteista”. Ne kertovat suhteista, juuri niistä, joita piti varjella – ja huolestunut henkilö on niissä osapuoli. Jos olen huolissani, kuinka kumppanilleni on käymässä, olen huolissani myös, kuinka minulle on käymässä hänen vastuullisena kumppaninaan. Jos olen huolissani, kuinka oppimisvaikeuksia kokevalle oppilaalleni on käymässä, tunnen myös kolkutuksia siitä, kuinka hyvä opettaja oikeastaan olen hänelle. Jos potilaani ei parane tai asiakkaani ahdinko hellitä, kuinka hyvä auttaja minä hänelle oikein olen? Katsoako siis yhä läpi sormien ja vältellä katsomista peiliin, vai puuttua asioihin ja kantaa seuraukset siitä?

Ahdistuksen kasvaessa kasvaa riski oikaista: tilanteet koetetaan ehkä saada hallintaan yrittämällä hallita sitä, kuinka toiset ajattelevat ja toimivat. ”Jos toinen vain kuuntelisi ja alkaisi käsittää, jos hän vain ymmärtäisi, mistä tässä on kysymys, jos hän vain toimisi niin kuin kannattaisi toimia, niin asiat olisivat taas paremmalla tolalla ja vaarat väistyisivät.” Tuo ymmärrettävä ja hyvää tarkoittava toive tarkoittaa kuitenkin *toisen ainutlaatuisuuden sivuuttamista*. Toive siitä, että toinen näkisi ja kokisi niin kuin minä, on mahdollottoman tavoittelua, vaikka käytettäisiin taitavimpia suostuttelun, vakuuttelun tai painostamisen keinoja, ja ammattiroolit tarjoavat runsaasti keinoja auktoriteettiaseman korostamiseen.³ Toinen ei voi kuitenkaan koskaan nähdä asioita täsmälleen niin kuin minä ne näen eikä kokea tilannettaan kuten

3 ”Paras tieteellinen tieto pulmastanne kertoo näin...” ”Kaikki ovat samaa mieltä siitä, että...”

minä koen – eikä hän myöskään voi toimijana astua minun saappaisiini, minun elämänsuhteisiini.⁴

Bahtinin toteama auktoritatiivinen puhetapa vaatii toisia tunnustamaan ja omaksumaan sanotun; sen ilmaukset ovat suljettuja, niitä ei kehitellä yhdessä. Jos koetan saada toisen ymmärtämään ja toimimaan niin kuin minä näen parhaaksi, kiinnostun enemmän siitä, kuinka saan muutettua häntä, kuin siitä, kuinka voisimme muuttua yhdessä.

”Ja mitä hyötyisin toisen sulautumisesta itseeni?”, Bahtin (Bakhtin 1990, 87) kysyy. ”Jos näin kävisi, hän ei näkisi eikä tietäisi enempää kuin mitä minä näen ja tiedän: hän vain toistaisi itsessään elämäni luonnehtivia vajavuuksia.” Kysymys on siis *keskinäisestä muutoksesta, ei vain toiseen kohdistuvista interventioista*. Jo kurkottaminen toista kohti luo dialogista tilaa. Kuulluksi tuleminen on jo sinänsä dialoginen suhde, Bahtin toteaa (Bakhtin 1986, 127).

Avunpyyntö kutsuna dialogiin

Vielä yksi kysymys, hyvä lukija, ja siihen liittyvä ehdotus:

Painaako mieltäsi kumppaniin, ystävään, oppilaaseen, asiakkaaseen tai potilaaseen liittyvä huoli, jota et ole tohtinut ottaa puheeksi? Entä jos kokeilisit jotain tällaista, vaikka heti huomenna:

– Mieti, kuinka voisit kiittää toista hänen toiminnastaan tuon huolta herättävän asian tiimoilta. Löydät varmaankin jotain hyvää – sen varaanhan sinun on rakennettava! Älä kuitenkaan teeskentele kiittäväsi, vilpillinen kiitos kuulostaa, näyttää ja tuntuu vilpilliseltä, joten mieti, mistä voit kiittää aidosti.

– Mieti, miten kertoisit, että olet hyvistä seikoista huolimatta huolissasi ja että toivot hänen apuaan huolesi huojentamisessa. Kuvaa huolesi konkreettisesti ja toiminnallisesti, älä yleisluontoisesti, äläkä varsinkaan tekemällä pulmista toisen ominaisuuksia.⁵

4 Muuan lastensuojelun asiakas totesi työntekijälle: ”No tehdään sitten niin, että sinä tulet meille äidiksi kolmeksi kuukaudeksi ja minä sinun paikallasi toimistolle.”

5 Kokeile verbejä, teonsanoja: ”lapsesi ryhtyy piirtelemään yksin, kun kokoamme ryhmän” kuulostaa kovin erilaiselta, kuin ”lapsesi on vetäytyvä ja ihmisarka”.

– Ole avunpyynnössäsi vilpitön ja rehellinen, sillä epäaito avunpyyntö kuulostaa, näyttää ja tuntuu epäaidolta. Ellet oikeasti tarvitse hänen apuaan huolesi huojentamisessa, älä pyydä sitä, mutta ota huomioon, että ilman hänen apuaan et ehkä saa huoltasi hälvenemään!

– Tunnustele, miltä sanasi tuntuvat suussasi – ne, joilla aiot kiittää ja pyytää apua. Kutsuvatko ne yhteiseen toimintaan, kutsuvatko ne keskinäiseen kuunteluun ja kunnioittavaan vuoropuheluun? Koeta siis eläytyä siihen, miltä avauksesi tuntuisi toisesta. Jos arvelet, että sanasi loukkaisivat, koeta löytää paremmat, sellaiset, jotka viestittäisivät vilpittömän, syylistämättömän avunpyyntösi. Sinähän tarvitset apua!

Jos toinen loukkaantuu hyvistä aikeistasi huolimatta, voit aina pyytää anteeksi ja kertoa, mitä yritit, vaikket aivan osannut, eli pyytää hänen apuaan huolesi huojentamisessa. Tuo on uusi alku dialogille, kutsu vuoropuheluun ja yhteistoimintaan.

Tuossa on tiivistelmä ”varhaisten dialogien peukalosäännöistä”, jotka Tom ja työtoveri Esa Eriksson laativat ammattiauttajien ja opettajien tueksi (Eriksson & Arnkil, 2005). Dialogisia tapoja ottaa huoli puheeksi tai ylipäättään vaalia dialogista tilaa on tietysti tuhansia, ja uusia luodaan tilanteissa kaiken aikaa, mutta purkakaamme yllä kuvatusta tavasta esiin muutamia keskeisiä huomioita.

Jos toisilta pyytää apua, he voivat hyvinkin antaa sitä. Avunpyyntö on paljon kunnioittavampaa kuin sanelu. Mutta avunpyyntö kertoo myös, mihin pulmat ”sijoitetaan”: *Minulla* on pulma, sillä ellen saa apuanne, asiat menevät käsitykseni mukaan huonompaan suuntaan. Tämä on toista kuin todeta, että *sinulla/teillä* on pulma ja teidän tulee tehdä sille jotain, jotta asiat eivät mene huonompaan suuntaan. Auktoritatiivisen puheen sijalla on dialogista tilaa luovaa, yhteiseen ajatteluun kutsuvaa puhetta. Jos kuvaan huoltani konkreettisesti ja toiminnallisesti, tilanteisiin liittyen, välttäen ehdottomasti luonnehdintoja ominaisuuksista, kutsun ihmistä yhteisen toiminnan tarkasteluun mahdollisen ominaisuuksia koskevan kiistan sijasta.

Kun pyydän apua, ilmaisen myös ottavani vastuuta. Kun puhun *omasta* huolestani, tunnustan, että näen asian omasta *näkökulmastani* – ja samalla kutsun toisia kertomaan, miltä asiat näyttäivät heidän mielestään. Jos koettaisin määritellä asioita yleisenä totuutena ikään kuin lintuperspektiivistä (”näinhän asiat ovat”), sivuuttaisin epäkunnioittavasti toisten toiseuden,

heidän ainutlaatuisen paikkansa, näköalansa ja kokemuksensa. Mikäli yritäisin ilmoittaa toistenkin puolesta, mikä tässä on ongelmana, he voivat – ja heillä saattaa olla täysi syy – kiistää tuo ongelmanmäärittäminen, ja loukkaantua. He kenties niin tekevätkin, mutta jos ilmaisen huoleni, siitä ei tarvitse käydä kiistaa. Toiset saattavat kokea samantapaista huolta, tai he saattavat olla sitä mieltä, että huoleni on aiheeton, mutta tuossa onkin jo hyvä dialogi alullaan – verrattuna kiistaan ongelmanmäärittämisestä.

Millaisia vastauksia kutsut

Tarkentakaamme katsetta suhteissa tapahtuviin ennakoointeihin ja toisen toiseuden kunnioittamiseen. Kysyimme edellä, painaako mieltäsi huoli, jota et ole tohtinut ottaa puheeksi. Ennakoinnit ovat yhteydessä *toimintaan*. Ihmiset eivät tarkastele maailmaa passiivisina olentoina, vaan aina toimintojensa kautta, kuten A. N. Leontjev (1977) muistuttaa. Galperin (1979, 63) tähdentää, että ihminen näkee ympäröivän maailman *mahdollisten toimintojensa kenttänä*. Tunnustelemme tilanteiden velvoittavuutta – voinko vetäytyä vai onko toimittava – sekä tekojemme mahdollisia seurauksia.

Puhuimme edellä *puuttumiseen liittyvästä empimisestä*: jos en puutu, kehkeytyy ikävyyksiä, jos puutun, toiset eivät pidä siitä ja kehkeytyy ikävyyksiä. Tuo puuttumisen seurauksista varoittava tuntemus voi olla tarkka ja osuva, eikä sitä voi muuttaa suoraan. On turha kehottaa ikävyyksiä ennakoivaa empijää unohtamaan ennakointinsa, hänellä on tuntemuksia suhteittensa osapuolena. Varhaisen puuttumisen tarpeellisuuden korostaminen ei ehkä vakuuta häntä; hän haluaa varjella suhteitaan. Ennakointi liittyy *aiottuun toimintaan*: jos teen näin, seuraa... Niinpä ennakoinnit muuttuvat, *jos aiottu toiminta muuttuu* – ja tässä on avain. Juuri tähän liittyy edellä kirjattu ehdotus: koeta asettaa sanasi hieman toisin – vaikkapa pyytämällä apua huolesi huojentamiseen. Toisten ainutlaatuisuuden sivuuttava puhe voi hyvinkin loukata heitä, ja suhteita tunnusteleva henkilö tuntee tuon aavistuksen ruumiissaan jo etukäteen, mutta mitä seuraisi kunnioittavasta puheesta?

Bahtin (Bakhtin 1986) muistuttaa, että ihminen *kutsuu* vastauksia ilmaisuihinsa. Kun siis ilmaisemme jotain, vaikkapa ottamalla puheeksi huolemme, kutsumme siihen vastausta. Bahtin toteaa edelleen, että *ennakoimme* vastauksia sen mielikuvan pohjalta, mikä meillä on toisista. *Millaista vastausta kutsumme? Tästä on kysymys dialogisen tilan vaalimisessa*. Saa-

tamme huolten herätessä oikaista ja unohtaa, että toinen ei voi koskaan nähdä ja kokea samalla tavalla kuin minä – ja tulla kutsuneeksi mukautuvia, alistuvia, näkemykseni tunnustavia vastauksia – ja kenties saada jotain valan muuta.

Kohti seuraavaa lukua: Ammatillisen työn avaaminen avaa mahdollisuuksia

Huolet saattavat huojentua jo ottamalla ne puheeksi. Jos suuntaudut pyytämään apua huolesi huojentamisessa, tärkein muutos tapahtuu jo ennen kuin sanot sanaakaan: *sinä muutut*. Henkilö, joka aikoo ilmaista huolensa kunnioittavasti ja esittää vilpittömän avunpyynnön, näyttää ja tuntuu toiselta kuin sellainen, joka teeskentelee, ettei ole huolissaan vaikka olisikin, tai sellainen, joka valmistautuu lausumaan toiselle suorat sanat. Dialogiset suhteet eivät olekaan mitään kohteisiin suunnattuja muutosmenetelmiä, ne ovat *toisiaan ja valintojaan tunnustelevien ihmisten kohtaamisia tässä ja nyt*.

Mainitsimme edellä, että Jaakko alkoi etäännyä kohteiden muuttamiseen liittyvistä hallintakeinoista jo 80-luvulla työskennellessään Keroputaalla Länsi-Lapissa psykiatrisen kriisiryhmän jäsenenä. Ryhmä halusi kehittää perhekeskeistä lähestymistapaa vaikeimpiin mielenterveysongelmiin. He avasivat hoidon suunnittelun asiakkaille ja heidän läheisilleen, ja keskeiseksi muodostui juuri tuo kohtaaminen tässä ja nyt. Jonkun perheenjäsenen outo käyttäytyminen saattaa säikäyttää kotiväkeä ja luo kovia paineita hoitohenkilökunnalle. On vaikea sietää epävarmuutta ja välttää turvautumasta varmoihin hallintakeinoihin, mutta juuri sitä tarvitaan, jotta aukeaisi dialogista tilaa – ja dialogit puolestaan avaavat väyliä kurkottaa kohti ja ovia tulla oireiden yksinäisyydestä.

4 TUTKIMUS DIALOGISEN KÄYTÄNNÖN KEHITTÄJÄNÄ

Tehkäämme heti luvun alkuun selvennys, johon viittasimme johdannossa ja johon palaamme vielä uudestaan myöhemmissäkin luvuissa: kun puhumme *avoimista dialogeista*, tarkoitamme avoimen dialogisuuden tiettyä erityistapausta, psykiatrista hoitomallia, joka kehittyi Länsi-Lapissa Tornion seudulla ja tunnetaan nykyisin laajalti maailmalla. Kaikissa suhteissa, ei vain psykiatrisissa eikä ainoastaan ammattiapuun liittyvissä, vaan myös jokapäiväisissä suhteissa, tarvitaan *avointa dialogisuutta*. On tärkeätä kunnioittaa toisten ainutlaatuisuutta, tunnustaa myös oman näkökulman subjektiivisuus ja vaalia vastavuoroisen dialogin mahdollisuuksia. Miksi korostamme *avoimia* dialogeja, eikä riittäisi ”pelkän” dialogisuuden korostaminen? Mahdollisesti riittäisi, mutta haluamme tähdentää avointa kohtaamista kasvokkain. Ammatillisessa toiminnassa on suuria houkutusia käydä dialogit ammattilaisten kesken ja kohdata asiakkaat vasta sitten. Kun Torniossa avattiin työskentely alusta alkaen asiakkaille ja heidän läheisilleenkin, oli muutettava *kaikki*, kieltä ja toimintatapoja myöten. *Avoimuudella on valtava vaikutus käytäntöihin.*

Yhteys oman toiminnan ja sen tulosten tutkimukseen alusta alkaen

Avoimina dialogeina tunnettu psykiatrinen hoitojärjestelmä kehittyi alkuun Tornion seudulla. Nykyään Tornion seudulla yli 30 vuoden ajalta kertyneitä kokemuksia sovelletaan hyvin laajasti eri maissa ja erilaisissa tilanteissa. Yksi dialogiseen käytäntöön liittyvä perustava ilmiö on se, että se voi kehittyä kussakin erityisessä vuorovaikutustilanteessa vain siihen osallistuvien ihmisten aktiivisen heittäytymisen kautta. Dialogista käytäntöä ei yk-

sinkertaisesti voi kehittää lukemalla oppikirjasta jokin malli ja päättämällä panna se täytäntöön. Tämä on dialogisuuden perusluonteen vastaista ja mahdotonta. Tornion seudulla kehittynyt hoitoajatus on myös muokkautunut paikallisten kokemusten kautta pikkuhiljaa sellaiseksi, että siitä on voitu tehdä yleisempiä kuvauksia. Näiden kuvausten kautta sekä ammattilaiset että avun tarvitsijat ovat tutustuneet avoimiin dialogeihin ja soveltavat niitä omissa ympyröissään.

Yksi vähemmän huomiolle jäänyt avoimien dialogien kehittymisen ilmiö on sen nivoutuminen tiiviisti yhteen tutkimuksen kanssa. Oikeastaan voi sanoa, että ilman tieteellistä tutkimusta avoimia dialogeja hoitomallina ei olisi olemassa. Tätä pyrimme avaamaan seuraavassa. Viestimme on myös tuo edellä sanottu: vakava hoito- ja auttamisjärjestelmien kehittäminen edellyttää aina tutkimusta. Tai tutkimus-sanan voisi kyllä korvata toisella ilmaisulla. Kyseessä ei niinkään ole akateemisen tutkimuksen tekeminen akateemiselle yleisölle, vaan se, että organisaation kehittyessään pitää oppia arvioimaan omaa toimintaansa ja systemaattisen oman toiminnan arvion kautta oppia omista virheistään ja ongelmistaan ja tietysti myös onnistumisistaan. Vain näin kehitys tapahtuu.

Oman toiminnan arviointiin perustuvaa tutkimusta ei tehdä ensisijaisesti ulkopuoliselle yleisölle sitä varten, että osoitettaisiin toiminnan tehokkuus ja saataisiin se ”näyttöön perustuvaksi”, mikä on tämän ajan suuri sana. Tämä kylläkin tapahtuu luonnollisena osana oman toiminnan arviointia: saadaan hyvin mielenkiintoista tietoa itselle organisaation sisällä ja samaan aikaan jaettavaksi myös ulkopuoliselle yleisölle. Pyrimme seuraavassa kuvaamaan sekä avoimien dialogien kehitystä Tornion seudulla että eri tutkimusprojektien panosta uuden tiedon kertymiseen ja uuteen ymmärrykseen hoitoajatuksen perusilmiöistä.

Aluksi oli kokemus

Jaakko oli töissä Torniossa Keroputaan entisessä B-mielisairaалassa 1980-luvun alusta lähtien. Kaikilla Keroputaan ryhmään kuuluvilla oli yhteinen kiinnostus kehittää perhekeskeistä ja psykoterapeuttista hoitoa vaikeimpiin psyykkisiin ongelmiin, kuten psykoosiin ja skitsofreniaan. Aluksi työntekijät tekivät sekä yksilöpsykoterapiaa yhtä hyvin akuutisti sairastuneiden kuin kroonisesti psykoosista kärsivien kanssa että perheterapiaa sairaalaan tulleiden potilaiden perheiden kanssa. Silloin hoito perustui työntekijöiden

hoitosuunnittelukokouksissaan tekemiin hoitosuunnitelmiin. Yleensä ennen hoitosuunnitelmakokousta lääkäri oli haastatellut potilaan, psykologi oli testannut potilaan diagnoosin tarkentamiseksi ja omahoitaja oli keskustellut potilaansa kanssa. Lisäksi luettiin tarkasti sairaskertomukset ja mietittiin parasta hoitoa.

Tällainen hoidon suunnittelu oli uudella lailla säädelty. Se osoittautui kuitenkin hyvin ongelmalliseksi ennen kaikkea siksi, että hoidon suunnittelun pohjaksi tuli niin selvästi työntekijöiden arviot, jolloin potilaat ja perheet osallistuivat hoitoon vasta hoitoprosessissa, ei sen suunnittelussa. Jaakko työryhmineen havaitsi, että vain hyvin pieni osa perheistä – viisi prosenttia – saattoi osallistua hoitoon. Toinen ongelma oli se, että kun keskityttiin terapeutteihin menetelmiin, niin yksilöpsykoterapialla ja perheterapialla ei näyttänyt olevan paljon tekemistä keskenään, vaikka terapiaprosesseja saattoivat toteuttaa aivan samat työntekijät.

Alusta alkaen Keroputaan väki oli kiinnostunut aktiivisesta koulutautumisesta. Skitsofrenian hoitoon keskittyvässä kesäseminaarissa vuonna 1984 he kuuluivat Turun psykiatrian klinikan työryhmältä ensimmäistä kertaa *hoitokokouksen* ajatuksesta. Hoitokokous on tapahtuma, jossa kaikki sairaalaan tulleen potilaan asiat keskustellaan avoimesti niin, että potilas on aina mukana alusta alkaen. Samaan aikaan alettiin toteuttaa käytäntöä, että perheet kutsuttiin mukaan keskusteluun aina eikä vain sairaalan osaston työryhmän toteaman perheterapiatarpeen vuoksi. Niinpä hoitokokouksen keskustelut ovat alusta alkaen olleet sekä keskusteluja yksilön kanssa että perheen kanssa, mikä ylitti välittömästi Keroputaan työryhmän kokeaman yksilö- ja perheterapian välisen kuilun. Se oli hyvin vapauttava kokemus.

Yhdessä avoimesti puhumisen lisäksi hoitokokous murensi myös toisen hoitojärjestelmiin piintyneen tavan: työskentelipä työryhmä vain potilaan kanssa tai hänen perheensäkin kanssa, työntekijät toimivat yhdessä ja alkoivat keskustella havainnoistaan toistensa kanssa potilaan ja perheen kuullen. Yleensä hoito ja hoitoon liittyvät haastattelut ovat suljettuja tilaisuuksia, esimerkkinä vaikkapa lääkärin toteuttama tulohaastattelu, kun potilas on tullut sairaalaan.

Hoitokokouksen ajatus oli kuin vastaus Keroputaan työntekijöiden kokemaan hämmennykseen, ja jo ensimmäisten hoitokokousten järjestäminen oli hyvin innostava kokemus kaikille niihin osallistuneille. Avoimesti omista havainnoistaan puhuminen on psykiatrian työntekijöille hyvin uusi ilmiö. Jaakkokin oli alussa huolissaan siitä, kuinka käy niille kaikille työnte-

kijöiden keskinäisille psykodynaamisille pohdinnoille, jotka tuntuivat niin tärkeiltä hoidollisen ymmärryksen rakentamiseksi. Oli hämmentävää todeta, että itse asiassa avoimessa hoitokokouksessa voitiin puhua kaikista niistäkin asioista, joista aiemmin oli puhuttu vain työntekijöiden kesken suljettujen ovien takana. Kieli ja termistö tulivat tietenkin erilaisiksi, koska asiakkaiden kanssa ei voi oikein puhua niillä ammattilaisten käyttämällä sanoilla, joilla työntekijät keskustelivat keskenään.

Siihen aikaan, vuonna 1984, ei puhuttu vielä mistään avoimista dialogeista, ei edes dialogeista. Hoitokokous nähtiin ennen kaikkea uudenlaisen hoidon suunnittelun foorumina. Ymmärrettiin hyvin, että tällaisella avoimella keskustelulla on myös terapeutin vaikutus, eikä voitu enää toimia niin, että hoito pitää ensin suunnitella ja vasta sitten toteuttaa. Usein hoidon hyvä ”suunnittelu” – siis hyvä keskustelu hoitokokouksessa – osoittautuikin parhaaksi hoidoksi.

Uuden perhekeskeisen avoimen hoitomallin kehityksen kannalta oli tärkeää, että ensimmäiset kokemukset hoitokokouksista olivat positiivisia, koska se rohkaisi jatkamaan tuolla tiellä. Mutta tutkimusperinteen syntymisen kannalta vieläkin tärkeämpiä olivat työntekijöitä hämmentäneet kokemukset. Oli yllättävää, että perheet alkoivatkin aktiivisesti vaikuttaa hoitosuunnitelmiin, eivätkä tyytyneet olemaan hoitajien suunnitteleman hoidon kohteita. Toistuvasti syntyi tilanteita, joissa hoitoprosessi saattoi jumiutua siihen, että työntekijät pyrkivät toteuttamaan hyväksi ajattelemansa hoitosuunnitelmaa, mutta perheen ajatukset ja toiveet olivatkin toisenlaisia. Ja vaikka hoitava työryhmä kuinka yritti saada parhaaksi ajattelemansa hoidon toteutumaan, muutosta ei tapahtunut. Näissä tilanteissa muutos parempaan sekä hoitajien ja perheen vuorovaikutuksessa että potilaan voinnissa alkoi tapahtua sen jälkeen, kun hoitava työryhmä oli muuttanut toimintaansa, esimerkiksi luopunut hoitosuunnitelmasta, jota potilas perheineen ei tuntenut omakseen.

Perhekeskeisestä psykiatrisesta hoitojärjestelmästä ei ollut mitään kuvauksia 1980-luvulla. Oli tietysti kuvauksia perheterapiasta, mutta sielläkin jotkin keskeiset perheterapian uranuurtajat sanoivat, että perheterapia on mahdotonta sairaalassa (Selvini-Palazzoli ym., 1978). Oli pakottava tarve ymmärtää, minkälaisiin prosesseihin avoimessa perhekeskeisessä hoidossa pyritään. Keroputaan työntekijöille oli myös selvää, että sairaalan päivärutiinit tekivät mahdottomaksi kutsua perheitä keskusteluihin niin pikaisesti kuin olisi haluttu. Vuonna 1987 he toteuttivat suunnitelman, jonka mukaan järjestettäisiin vastaanottotyöryhmä, joka voisi tavata perheen aina ennen

kuin oli päätetty sairaalahoidon aloittamisesta. Tämä vakinaistettiin kriisipoliklinikaksi, joka aloitti toimintansa Keroputaan sairaalan yhteydessä vuonna 1987.

Sekä hoitoprosesseissa syntyneet hämmäntävät kokemukset että hoidon organisoinnin muuttaminen loivat uuden tilanteen, jossa oli ehdottoman tärkeää saada tietoa tällaisen hoitomallin tuloksellisuudesta ja hoidon prosesseista.

Rajalla syntyvät rajasysteemijä – vai syntykö?

Jaakko alkoi yhdessä ohjaajansa Jukka Aaltosen kanssa suunnitella tutkimusprojektia, jonka tarkoituksena oli selvittää, mitä tapahtuu sairaalan ja perheen rajalla, kun jollakin perheenjäsenellä on lähete sairaalaan. Tästä vuosien 1988 ja 1992 välillä toteutetusta tutkimusprojektista sekä Jaakko että Keroputaan sairaalan ylilääkäri Jyrki Keränen tekivät väitöskirjansa (Seikkula, 1991; Keränen, 1992). Sekä tutkimusprojektista että väitöskirjaraporteista tuli tärkeä osa uuden hoitojärjestelmän systemaattista rakentamista.

Tutkimus toteutettiin osana jokapäiväistä hoitokäytäntöä siten, että kaikki kahden kuukauden aikana sairaalaan lähetyt potilaat otettiin mukaan tutkimukseen, jos he siihen suostuivat. Hoidon kulkua seurattiin sekä arvioimalla hoidon tuloksellisuutta että kuvaamalla hoidon tapahtumia ja ensimmäisiä hoitokokouksia. Ensimmäiset hoitokokoukset (vastaanottokokoukset) myös videonauhoitettiin. Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa hoidon kulkua seurattiin neljä kuukautta ja yksi vuosi.¹

Yksi mielenkiintoinen ja tulevan hoitojärjestelmän kannalta keskeinen havainto oli se, että vastaanottokokoukset olivat hyvin erilaisia riippuen siitä, millainen kokemus potilaalla ja hänen perheellään oli aiemmin ollut psykiatrisesta sairaalahoidosta. Yleensäkin yllättävä havainto oli, että 40 prosenttia sairaalaläheteistä voitiin purkaa tässä vastaanottokokouksessa, jos kokouksesta vastaava hoitava työryhmä saattoi ottaa vastuun siitä, että perhe tavataan välittömästi kotikäynnillä. Mutta potilaat siis olivat hyvin erilaisissa tilanteissa aiemman hoitohistoriansa mukaan. (Taulukko 1.)

1 Myöhemmin tehtiin myös seuranta-aastattelut neljän vuoden kuluttua, mutta valitettavasti tätä aineistoa ei työkiireiden vuoksi päästy koskaan julkaisemaan, vaikka sen kertoma tieto tuli työntekijöiden käyttöön.

TAULUKKO 1. Vastaanottokokouksen potilaiden sijoittuminen eri hoitoryhmiin ja hoitopaikka-päätöksiin.

Ryhmä hoitohistorian mukaan	Kriteeri	Hoitopaikka	Yhteensä	%
		Kotona/sairaalassa		
I Ensimmäisen sairaalahoitolähete	Aktiivisesti työelämässä Ensimmäinen hoito	12/2	14	20
II Uusiutuvasti hoitoon tulo	Aktiivisesti työelämässä Ainakin yksi sairaalahoito	10/14	24	34
III Pitkäaikaishoito	Psykiatrinen eläke yli 3 v.	6/26	32	46
	Sairaalahoitoja	28/42	70	
Yhteensä			100	

Kriisipoliklinikan perustamisen yksi ajatus oli tavoittaa perheet välittömästi kriisin alettua niin, että voidaan miettiä myös sairaalahoidon vaihtoehtoja. Alusta lähtien kriisipoliklinikka alkoi suositella kotikäyntejä, jos se sopi perheelle. Taulukon 1 luokittelusta lukija huomaa, että ensimmäistä kertaa sairaalaan tulossa olleista potilaista kahdelletoista neljästätoista löydettiin sairaalaan tulemiselle vaihtoehdoksi kotikäynnit. Sen sijaan pitkään psyykkisesti sairastaneista 32 potilaasta 26 tuli sairaalaan. Uusiutuvastikin sairaala lähetetyistä potilaista valtaosa tuli sairaalaan (14 potilasta 24:stä).

Tämän tutkimuksen myötä kriisityössä potilaita perheidensä kanssa kohtaavat työntekijät ymmärsivät, että on hyvin tärkeää oppia tuntemaan perheen aikaisempi kokemus hoidosta. Jos he olivat kokeneet aikaisemmin, että perheenjäsen oli päätenyt sairaalaan, oli kotona tapahtuvaa hoitoa vaikeampi hyväksyä kuin silloin, kun potilas oli tulossa hoitoon ensimmäistä kertaa. Ensimmäinen sairaalahoidon lähete on voimakkaita tunteita herättävä kriisi, joka mobilisoi perheet tulemaan aktiivisesti mukaan, ja perheelle näytti usein tuntuvan helpotukselta se, että voitiinkin tarjota vaihtoehto sairaalahoidolle ja palata kotiin. Uusiutuvan kriisin yhteydessä saattoi olla toisin. Perhe, joka oli kokenut perheenjäsenen saaneen avun sairaalahoidossa, saattoi suhtautua epäluuloisesti siihen, vastaisiko hoidon jatkaminen kotikäynteinä heidän hoidontarpeeseensa.

Aivan erityisen ryhmän muodostivat pitkään sairastaneet potilaat ja heidän perheensä. Tämän tutkimuksen myötä Keroputaan sairaalan työntekijät ja heidän kanssaan yhteistyössä olleet oppivat, että pitkäaikaispotilaiden henkilökohtainen sosiaalinen verkosto oli usein köyhtynyt niin, että

hoitojärjestelmä ja sairaala olivat sen keskeinen osa. Tässä tilanteessa ei ole mahdollista muuttaa yhtäkkiä hoitokäytäntöä ja esimerkiksi välttää sairaalahoitoa, vaikka itse psyykinen kriisi ei näyttäisikään kovin suurelta. Henkilökunta huomasi, että näiden potilaiden kanssa on hyvä jatkaa sinnikäs-tä yhteistyötä ja etsiä laitoshoidolle vaihtoehtoisia muotoja hyvin varovasti heidän kuntoutumistaan tukien.

Yhtenä erityiskysymyksenä sairaalan ja perheen rajaa tutkivassa tutkimusprojektissa oli se, miten perheen toimintatapa alkaa vaikuttaa vastaanottokokouksen keskusteluun ja hoitavan työryhmän toimintaan. Jaakko oli jo aikaisemmin kuvannut tätä yhteistyötä rajasysteemin käsitteellä sanoen, että avoimissa hoitokokouksissa perheen systeemi valtaa yhteisen vuorovaikutusalueen, ja työryhmän tulee vastata siihen joustavasti turvallisuutta luoden ja uusia vaihtoehtoja etsien (Seikkula, 1987). Kyse on siis koko ajan vastavuoroisesti vaikuttavasta yhteistyöstä, jossa sen enempää perheen kuin työryhmäkään toimintaa ei voi tarkastella toisistaan irrallaan, vaan aina ikään kuin vastauksena toiseen.

Tutkimuksessa vastavuoroisuus huomioitiin analysoimalla perheen vuorovaikutustapaa Olson Circumplex Model -menetelmällä, jossa havainnoidaan perheen rakennetta, joustavuutta ja keskinäistä kommunikaatio-ta. Jaakko kehitti samojen käsitteiden pohjalta hoitavan työryhmän toiminta-havainnoivan menetelmän. Sen avulla voidaan selvittää, miten perheen vuorovaikutustapa ilmenee työryhmän toiminnassa. Ja kas vain: Jos perheen rakenteet olivat joustavasti muuttuvia, saattoi työryhmäkin toimia joustavammin. Jos perheen vuorovaikutustapa oli jäykkä, oli työryhmäkin usein pulassa luovien etenemisteiden etsimisessä. Tällaisissa hoidollisissa prosesseissa hoito saattoi olla nopeasti toistuvien hoitopäätösten tekemistä ilman, että siedettäisiin kriisin tuomaa epävarmuutta ja annettaisiin riittävästi aikaa yhteisen ymmärryksen etsimiseen.

Tutkimusprojektissa havaittiin myös, että toteutettu hoito oli tuloksellista. Vastaanottokokouksessa tehtyä päätöstä siitä, että potilas palaa kotiin ja vältetään sairaalahoito, ei tarvinnut muuttaa. (Luvussa 13 palamme vielä rajasysteemin ajatuksen merkityksen organisaation vuorovaikutuksen kanalta.)

Avoimeen dialogiin

1990-luvun alkupuolella professori Jukka Aaltonen, joka toimii Keroputaan sairaalan työnohjaajana ja konsulttina, sai Suomen Akatemialta rahoituksen tutkimukselle, jossa oli tavoitteena selvittää Länsi-Pohjan psykiatrisen hoitojärjestelmän erityispiirteet ja sen kehittäminen. Jaakko oli tutkijana tässä projektissa sekä pienen ajan Akatemian rahoittamalla palkalla että oman kliinisen työnsä ohessa toimiessaan Keroputaalla johtavana psykologina.

Jukka ja Jaakko päättivät selvittää hoidon erityiset ominaisuudet analysoimalla kaikkien ensimmäistä kertaa psykoottisen ongelman vuoksi hoitoon hakeutuneiden potilaiden sairaskertomuksen. He seurasivat potilaan hoidon kulkua kahden vuoden ajan. Yhtenä ajatuksena oli myös selvittää, ovatko psykoottiset ongelmat muuttuneet vuosien 1985 ja 1994 välillä esimerkiksi siten, että hoidon välitön aloittaminen kriisikokouksilla ensimmäisen päivän aikana yhteydenotosta olisi ehkäissyt ongelmien kehittymistä skitsofreniaksi. Skitsofreniahan diagnosoidaan silloin, jos psykoottiset ongelmat ovat jatkuneet vähintään kuuden kuukauden ajan siten, että ne vaikuttavat potilaan sosiaaliseen selviytymiseen DSM III -diagnoosijärjestelmän mukaisesti. Siis se, kuinka pitkään on psykoottisena, vaikuttaa diagnoosiin, jolloin on tietysti luontevaa olettaa, että intensiivinen varhainen apu lyhentäisi psykoottista jaksoa ja täten myös vaikuttaisi skitsofreniadiagnoosien määrään.

Jukka ja Jaakko analysoivat kaikki ensimmäiset hoitokontaktit Kemin ja Tornion mielenterveystoimistoissa sekä Keroputaan ja Muurolan sairaaloissa. He lukivat noin 3 000 sairaskertomusta nähdäkseen, onko potilaan ongelman kuvauksessa viitteitä psykoottisista ongelmista, vaikka diagnoosissa ei sitä mainittaisikaan. Näin he siis diagnosoivat uudelleen kaikki potilaat sairaskertomusten perusteella. Potilaista valikoitui noin 300 sellaisiksi, joilla oli psykoottisia ongelmia ensimmäistä kertaa (Aaltonen ym., 2011). Tutkimuksessa he vertailivat 1980-luvulla hoitoon tulleita potilaita 1990-luvulla hoitoon tulleisiin. Suuri ero näissä jaksoissa oli, että 1980-luvulla psykoosin vuoksi tultiin sairaalaan, kun taas uuden kriisipoliklinikan perustamisen jälkeen Tornion ja Kemin alueella psykoottisia(kin) ongelmia hoidettiin pääosin kotona. Laadullisessa analyysissään he löysivät seikkoja, jotka näyttivät saavan kotikäynteihin perustuvan hoidon onnistumaan. Paras hoidollinen prosessi näytti toteutuvan seuraavanlaisessa tilanteessa:

- 1) Hoito alkaa välittömästi ensimmäisen päivän aikana yhteydenotosta.
- 2) Potilaan sosiaalinen verkosto otetaan mukaan sekä hoidon alkaessa että sen aikana. Keskeisin osa sosiaalista verkostoa on luonnollisesti potilaan perhe.
- 3) Hoidossa otetaan joustavasti huomioon kunkin potilaan ja perheen ainutkertaiset hoitotarpeet ja integroidaan kaikki tarpeelliset terapeuttiset menetelmät. Yksi joustavuuden ilmentymä on se, että hoitava työryhmä liikkuu potilaan kotiin tai muihin paikkoihin.
- 4) Hoitava työryhmä ottaa vastuun hoidon järjestämisestä ja kaikista hoitopäätöksistä, jotka tehdään yhteisissä hoitokokouksissa.
- 5) Hoidossa rakennetaan psykologista jatkuvuutta eri auttajatahojen rajojen yli niin, että yhteiseen hoitavaan työryhmään voi osallistua vaikkapa sosiaalitoimiston työntekijä yhdessä mielenterveystoimiston sairaanhoitajan kanssa. Samoin samassa työryhmässä voi toimia yhtä hyvin psykiatrisen avohoidon kuin sairaalan työntekijöitä.
- 6) Hoito rakentuu sellaiseksi prosessiksi, joka sietää epävarmuutta ja kuuluu kaikkien perheenjäsenten ja muiden hoitokokouksiin osallistuvien äänet samanarvoisesti.
- 7) Hoidossa keskitytään ensisijaisesti luomaan yhteinen ymmärrys perheen elämästä ja siitä, mitkä asiat liittyvät kyseiseen kriisiin. Tässä tarkoituksessa pääpaino on dialogin synnyttämisessä eikä niinkään potilaan oireiden poistamisessa tai perheen muuttamisessa.

Jukka ja Jaakko ymmärsivät, että nämä johtopäätökset itse asiassa kuvaavat hyvin uudenlaista hoidollista lähestymistapaa, joka rakentuu Turussa alun perin kehitetylle tarpeenmukaisen hoidon perinteelle (Alanen, 1997). He nimesivät tämän hoitojärjestelmän *avoimiksi dialogeiksi*. Termiä käytettiin ensimmäisen kerran julkisesti vuonna 1995 (Seikkula ym., 1995). Näin siis avoimen dialogin nimitys syntyi tutkimustulosten johtopäätöksenä.

Ilman tutkimusta koko avoimen dialogin järjestelmää ei olisi olemassa sellaisena kuin sen nykyään tunnistamme. Tämä havainto on hyvin tärkeä kirjamme viestin kannalta: dialogisia käytäntöjä ei voi siirtää paikasta toiseen omaksumalla toisaalla luodut periaatteet ja niitä sitten uskollisesti seuraamalla. Ulkoa tulleiden periaatteiden noudattaminen ei ole dialogista käytäntöä, koska dialogisuuden perustapahtuma on toiselle vastaaminen tässä ja nyt tilanteen ehdoilla. Näin myös avoimen dialogin periaatteiksi kutsutut asiat tulee ymmärtää tutkimuksen kiteytymiksi optimaalisesti toteutuneesta hoitoprosessista. Tieto näistä tuloksista voi sitten auttaa itse kuktakin kehittämään omaa toimintaansa omassa tiimissään.

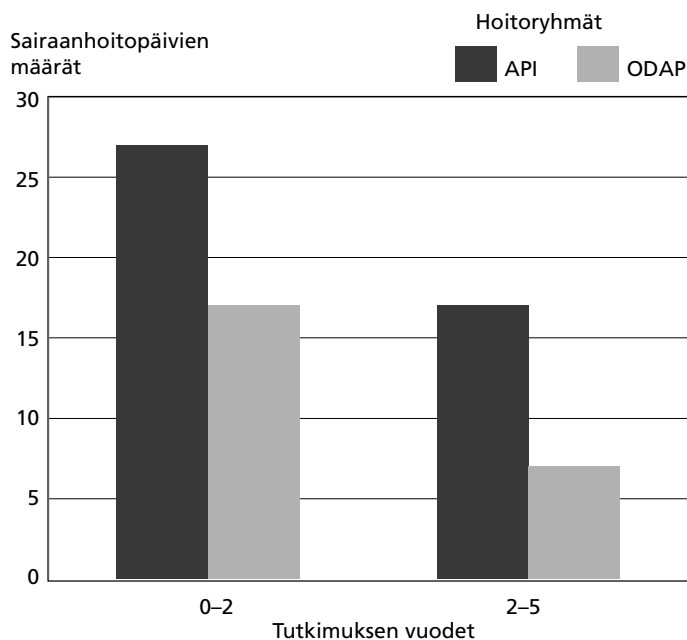
Psykoosi hoituu ilman psykoosilääkitystäkin

Suomessa on hyvin pitkä perinne psykoottisten ongelmien psykoterapeuttisesta hoidosta ilmeisesti osin siksi, että skitsofrenia on hyvin vaikea kansansairaus. 1980-luvulla toteutettiin laaja kansallinen skitsofreniaprojekti, jossa kehitettiin suositukset sekä akuutin psykoosin hoitoon että pitkäaikaispotilaiden hoidon ja kuntoutuksen kehittämiseen. Tornion seutu ei ollut mukana valtakunnallisessa skitsofreniaprojektissa, mutta siellä akuutin psykoosin hoidon suositukset on toteutettu kaikkein systemaattisimmin.

Skitsofreniaprojektin tärkeän työn ohella selvittämättä jäi kuitenkin tärkeitä psykoosin hoitoon liittyviä asioita, joita Turun psykiatrian klinikan ja Kupittaaan sairaalan henkilökunta pyrki selvittämään edelleen. Tältä pohjalta rakennettiin Akuutin psykoosin integroitu tutkimusprojekti (API), jossa tutkittiin tarpeenmukaisen hoidon toteutumista yhtenä erityiskysymyksenä se, millainen asema neuroleptilääkityksellä (psykoosilääkitys) on akuutin psykoosin hoidossa. API-projektiin otettiin kuudessa eri hoitopaikassa ensimmäistä kertaa psykoosin vuoksi hoitoon tulleita potilaita. Vertailuasetelmassa Keroputaan sairaala oli yksi kolmesta yksiköstä, jossa neuroleptilääkitystä ei aloitettu heti hoidon alussa, vaan vasta sen jälkeen, jos kehitetty aktiivinen kriisihoito yhdessä potilaan perheen kanssa yllä kuvatuilla periaatteilla ei lieventänyt psykoottisia oireita tai parantanut potilaan toimintakykyä. Potilaat saivat kuitenkin lääkitystä ahdistukseensa ja unettomuuteensa anksiolyyteillä (lorazepam).

API-projektin tutkimusjakso oli 1.4.1992–31.12.1993. Koska Keroputaalla saatiin hyvin mielenkiintoisia kokemuksia, päätti Keroputaan työryhmä jatkaa tutkimusta siten, että 1.1.1994–31.3.1997 aikana tulleet potilaat otettiin mukaan tähän uuteen Open Dialogue in Acute Psychosis (ODAP)-tutkimukseen. Keroputaan tutkimuksen tavoitteena oli myös selvittää, kuinka paljon akuutin psykoottisen kriisin hoidossa voidaan hoitoa toteuttaa sairaalan ulkopuolella tarvittaessa kotikäynneillä.

Tutkimus pyrittiin toteuttamaan niin, että se vastasi mahdollisimman paljon luonnollista hoitotilannetta. Tämän vuoksi hoitokokoukset nauhoitettiin, jotta hoitoprosessien analyysi voitaisiin tehdä varsinaisen hoitotilanteen ulkopuolella häiritsemättä itse hoitoa. Tätä kutsutaan yleensä naturalistiseksi tutkimukseksi. Osana naturalistista otetta tutkimukseen liittyvät kaksi- ja viisivuotisseurannat toteutettiin yhteisinä oppimisfoorumeina niin, että kaikkiin haastatteluihin kutsuttiin mukaan potilaan perhe ja koko hoitava työryhmä. Kun perhettä haastateltiin, työryhmä kuunteli ja sai vä-

KUVIO 1. Sairaalahoitopäivien määrä 2 ja 5 vuoden aikana API- ja ODAP-hoitoryhmissä.

littömän palautteen omasta toiminnastaan ja sen mahdollisista puutteista ja kehittämisestä. Tämä on sovellus alun perin Tom Andersenin (1997) kehittämästä *yhteisen tutkimuksen haastattelusta*.

Kuviosta 1 ilmenee, että sairaalahoidon määrä väheni merkittävästi toisen tutkimusjakson aikana. Psykoottisten kriisien luonne pysyi suurin piirtein samanlaisena, joten voi olettaa, että hoitavat työryhmät oppivat sie-tämään psykoottisen kriisin tuomaa epävarmuutta ja toteuttamaan hoitoa enemmän kotona.

Kaksi asiaa yllätti sekä hoitajat että projektin tutkijat². Ensinnäkin neuroleptilääkitystä tarvittiin vain harvoissa hoidoissa, ja toiseksi hoidon tulokset olivat hämmäntävän hyviä. Kummatkin havainnot olivat senaikaisen valtavirran vastaisia. 1990-luvulla psykiatria levisi neurobiologinen äärimmäisyysliike, joka toisti toistamistaan, että psykoosi on aivojen myrkytystila ja sen vuoksi jokainen potilas pitää lääkitä välittömästi hoidon alussa. Tämän sanottiin ehkäisevän psykoosin uusiutumista, relapsia.

² Jaakko oli tutkijan asemassa niin, ettei hän osallistunut varsinaisiin hoitoprosesseihin muutoin kuin erityisen vaikeissa tapauksissa, joihin tarvittiin erityispanostusta.

TAULUKKO 2. Akuutin psykoosin hoidon tulos viisivuotisseurannassa Tornion seudulla ja Tukholmassa. Tulokset ovat eri tutkimuksista.

	ODAP Länsi-Pohja 1992–1997	Tukholma* 1991–1992
	N = 72	N = 71
Diagnoosi:		
Skitsofrenia	59 %	54 %
Muu non-affektiivinen psykoosi	41 %	46 %
Keski-ikä		
naiset	26,5	30
miehet	27,5	29
Sairaalahoitopäivät	31	110
Neuroleptit	35 %	93 %
– jatkuu	17 %	75 %
GAF	66	55
Eläkkeellä	19 %	62 %

* Svedberg, B., Mesterton, A. & Cullberg, J. (2001)

Keroputaan tutkimuksen tulokset olivat lähes päinvastaisia: psykoosilääkitystä tarvittiin lopulta koko viiden vuoden aikana vain kolmasosassa hoitoja, ja mikä vielä merkittävämpää, hoidon tulokset olivat poikkeukselliset verrattuna muiden tutkimusten tuloksiin. Myös relapsien määrässä API- ja ODAP-tutkimusaineisto poikkesivat edukseen.

Taulukossa 2 Länsi-Pohjassa koko viiden vuoden aikana (1992–1997) kerättyä aineistoa verrataan Tukholmassa Södermalmin alueella tehtyyn viiden vuoden seurantaan. Tukholman tutkimus edustaa tavanomaista hoitoa, jossa vielä silloin ei ollut kriisi- tai kotihoitoa tarjolla, vaan kaikki potilaat tulivat sairaalaan.

Sekä kahden että viiden vuoden seurannassa 81 prosenttia potilaista oli lopulta oireettomia ja 81 prosenttia oli palannut aktiiviseen työelämään. Nämä tulokset ovat hyvin poikkeuksellisia. Ei siis ihme, että ne ovat herättäneet huomiota.

Tutkimustuloksia on myös kritisoitu. Esimerkiksi norjalainen ryhmä psykiatrian professoreita syytti tutkijoita vääristelystä. He väittivät, että vaikeimmat potilaat oli suljettu tutkimuksen ulkopuolelle, olihan Norjassa toteutetussa kuuluisassa TIPS-projektissa todettu, että 40 prosenttia perheistä

TAULUKKO 3. Hoidon käyttö ja tuloksellisuus kolmessa hoitoryhmässä kahden vuoden seurannassa (prosentteina).

	API 1992–1993	ODAP I 1994–1997	ODAP II 2003–2005
	N = 33	N = 43	N = 18
Neuroleptit			
– aloitettu	26	26	50
– jatkuu	15	11	28
Ei relapseja	74	83	72
Työtilanne seurannan aikana			
– työssä tai opiskelija	62	78	72
– työtön	12	13	12
– työkyvyttömyyseläke	26	9	16

oli haluttomia osallistumaan hoitoon. Länsi-Pohjassa vain 1 prosentti ei halunnut osallistua. Tämän ohella tutkimusta on kritisoitu myös tutkimuksen reliabiliteetin³ suhteen, sitä on pidetty matalana. On totta, että naturalistisissa asetelmissa ei aina päästä havainnoissa samaan tarkkuuteen kuin kokeellisissa asetelmissa, mutta reliabiliteettiarvon pienuudella ei ole mitään tekemistä varsinaisten tulosten kanssa.

Tulokset pysyvät ja skitsofrenia vähenee

Sekä tutkimustuloksiin kohdistetun kritiikin että oman kiinnostuksensa takia Jaakko teki Keroputaan ryhmän kanssa toistotutkimuksen noin kymmenen vuoden kuluttua ensimmäisestä tutkimuksesta. Vuosien 2003 ja 2005 välillä Länsi-Pohjan alueella ensimmäistä kertaa psykoosin vuoksi hoitoon tulleita potilaita seurattiin kaksi vuotta.

Taulukossa 3 voimme havaita, että hoidon tuloksellisuus on pysynyt suurin piirtein samalla tasolla kaikissa kolmessa tutkimusjaksossa. Kolmannessa tutkimusjaksossa 2003–2005 tutkimukseen osallistuneiden potilaiden hoidossa käytettiin useammin neuroleptilääkitystä. Eroa selittää osittain se, että jakson aikana tutkimuksesta jäi pois suurempi osa tutkittavista, koska hoito saattoi loppua jo ensimmäisen tai toisen käynnin jälkeen ja näin potilaat eivät osallistuneet tutkimukseen.

3 Reliabiliteetti tarkoittaa sitä, kuinka luotettavasti mittaus- tai tutkimusmenetelmä mittaa haluttua ilmiötä.

Kolmannen jakson aikana 2003–2005 hoitoon tulleissa potilaissa havaittiin mielenkiintoisia muutoksia. Nämä potilaat olivat keskimäärin nuorempia (keski-ikä oli 20 vuotta, API:ssa ja ODAP I:ssä 26 vuotta). Heidän psykoottiset oireensa eivät olleet niin selkeitä kuin 1990-luvulla, mikä saattoi liittyä siihen, että hoitamattoman psykoosin keskimääräinen kesto oli vähentynyt kolmeen viikkoon, kun se vielä 1990-luvun API- ja ODAP I -tutkimusjaksoilla oli kolme ja puoli kuukautta. Psykoottiset kehityskulut tavoitettiin siis entistä varhaisemmin.

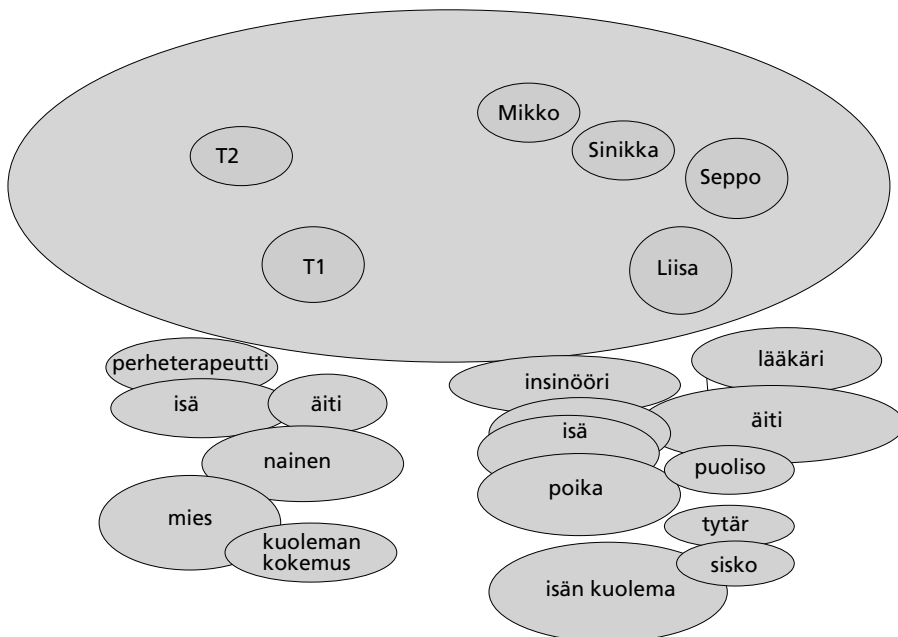
Samassa yhteydessä havaittiin, että skitsofreniapotilaita oli hyvin vähän, vain kaksi 100 000 asukasta kohden. Yleensäkin skitsofrenian ilmaantuvuudessa on tapahtunut raju muutos Länsi-Pohjan alueella. Kun vuoden 1985 aikoihin tuli vuosittain 33 uutta skitsofreniapotilasta 100 000:aa asukasta kohden, niin nyt määrä oli vähentynyt kahteen 100 000:aa asukasta kohden (Aaltonen ym., 2011). Miten tällaista tulosta voi ymmärtää? Vaikka tutkimuksissa ei etsitty selitystä ilmiölle, ovat havainnot skitsofrenian ilmaantuvuudesta luotettavia. Koska Tornion ja Kemin seudulla ei tuona 20 vuoden aikana tapahtunut mitään sellaisia huomattavia yhteiskunnallisia muutoksia, jotka olisivat ainutlaatuisia vain tuolle seudulle, voidaan olettaa, että ilmaantuvuuden pieneneminen liittyy psykiatrisen hoitojärjestelmän muuttumiseen. Kun alueella on kattava kriisihoitojärjestelmä, sekä muiden sektorien työntekijät että alueen asukkaat oppivat ottamaan yhteyttä kriisipalveluihin välittömästi eivätkä ongelmat jää hoitamatta. Useiden tutkimusten mukaan ihmiset ovat psykoottisia 1–3 vuotta ennen ensimmäistä sairaalahoitoaan, jos alueella ei ole kriisihoidon järjestelmää.

Dialogisuuden ymmärtäminen – tutkimusta tarvitaan siihenkin

Keroputaan sairaalan uuden avoimen hoitomallin ja siihen liittyvien hoitokokousten ymmärtämiseksi osoittautui 1990-luvun alusta lähtien tärkeäksi paneutua dialogisuuden perusilmiöihin. Jo väitöskirjassaan (Seikkula, 1991) Jaako pohti dialogisuuden ilmenemistä hoitokokouksen keskusteluissa paljolti Mihail Bahtinin käsitteellistysten innoittamana. Tämänkin olennaisen ilmiön ymmärtäminen edellytti kuitenkin systemaattista analyysia ja tutkimusta. Siitä onkin tullut hyvin laaja alue kaikkienensa ja Jaakon tutkimustöinnän pääkohde kuluneiden runsaan 20 vuoden aikana.

Ensimmäiseksi tätä ilmiötä tutki tarkemmin psykologi Kauko Haarakangas (1997), jonka väitöskirja Hoitokokouksen äänet on ansaitusti peruslukemistoa psykoterapeuttikoulutuksissa. Tiivistetysti voisi todeta Kaukon tutkimuksen päähavainnon olevan se, että hoitokokouksissa osallistujat liikkuvat mielessään koko ajan paikalla olevien ihmisten äänten kuulemisen ja omien sisäisten ääntensä kuulemisen välillä. Hoitokokouksen hyvä avoin dialogi näyttää edellyttävän joustavuutta liikkua näillä alueilla. Äänet ovat elämän polyfoniaa, elämistä monessa äänessä samanaikaisesti.

Kauko nimesi kahdenlaista polyfoniaa: (1) *Horisontaalinen polyfonia* kattaa vuorovaikutustilanteisiin osallistuvat niin, että dialogissa on huomioitava kaikki läsnäolijat. Hoitokokouksia ei tulisi järjestää niin, että osallistujien edellytetään ymmärtävän hoitokokouksen tarkoituksen ja kulun samoin kuin sen koollekutsuja. Toiseksi kaikki osallistujat tuovat mukanaan omat kokemuksensa, jotka muodostavat keskustelun (2) *vertikaalisen polyfonian*, sen syvyyden. Osanottajat liikkuvat siis koko ajan kahdessa suunnassa, horisontaalisesti osallistujien kesken ja vertikaalisesti omissa sisäisissä äänissään käsiteltävien teemojen aktivoimilla tavoilla. Tätä tilannetta voi havainnollistaa oheisella kuviolla (kuvio 2).

“Vertikaalinen polyfonia” = sisäiset äänet

KUVIO 2. Horisontaalinen ja vertikaalinen polyfonia.

Kuviossa on kuvattu erään masennuksen vuoksi psykoterapiaan hakeutuneen miehen polyfoninen elämä. Horisontaalisella tasolla hoitoon osallistui hänen lisäksi hänen vaimonsa ja yhden kerran myös hänen kaksi aikuista lastaan. Terapeutteja oli yhteensä kolme, koska kahden koulutetun perheterapeutin lisäksi prosessiin osallistui aina opiskelija.

Vertikaaliset äänet tulivat Mikon ja muiden osallistujien elämästä. Mikko oli huolissaan siitä, onko hän ollut riittävän hyvä isä lapsilleen. Jo ensimmäisessä tapaamisessa Mikko puhui paljon lapsuudenperheestään ja hänen asemastaan lapsena vanhemmilleen. Mikko totesi, että isä oli suljettu pois perheyhteydestä. Tässä yhteydessä käytiin seuraava keskustelu:

T1: Jos se isä, jos se isä kuulis tämän mitä tässä keskustellaan, mitä hän sanois, minkä neuvon hän sitten antais tässä tilanteessa?

M: Niin, isä varmaan ois kamalan surullinen tästä tilanteesta... se ainakin osoittais kovasti myötätuntoa.

T1: Niin... niin miten hän sen osoittais, myötätuntoa. Mitä hän sanois, mitä sanoja hän käyttäis?

M: Niin se...(7) se oli sellainen vanhan kansan mies, joka ei osannut ilmaista kaikkea, kyllä se varmaan jotenkin kannustais mua ja luulen että se suhtautuis ihan kivasti. En mä oikein muutakaan osaa...

T1: Sää luulet että se kannustais sua ja ilmaisis myötätuntoa ja tai mä kuulen... en mä tiiä tarkotakko sää sitä, että se jotenkin ymmärtäs tätä...

M: Joo... se... jooo... Mä olin ainoa meiän lapsista jotka tuli isän kanssa toimeen kun se oli jo vanhan...

T1: Se kannustais ja ilmaisis myötätuntoa.

Keskustelu antaa myös hyvän esimerkin siitä, millä tavoin sisäisiä ääniä voidaan kutsua yhteiseen keskusteluun. Mikon hoito kesti yhteensä 16 kuukautta, ja hän toipui masennuksesta. Pari kuukautta ensimmäisen tapaamisen jälkeen Mikon ja Sinikan yhteisellä istunnolla keskusteltiin paljon heidän keskinäisistä suhteistaan. Mikko toi ilmi pettymystään siihen, että hänen ja Sinikan suhde oli alkanut muistuttaa hänen isänsä ja äitinsä huonoa suhdetta, vaikka Mikko sanoi koko ikänsä yrittäneensä välttää sitä.

Terapeutit kysyivät, mitähän neuvoa isä antaisi, jos oli kuulemassa. Tästä keskusteltaessa syntyi ajatus, että Mikko voisi kirjoittaa kirjeen isälleen, minkä hän tekikin parin istunnon jälkeen. Hänen kirjeensä oli hyvin tunteikas, hauskakin. Hän käytti paljon värikkäitä ilmaisuja ja vertauskuvia. Terapeutit pyysivät Mikkoa kirjoittamaan myös vastauksen isän äänellä

pojalleen. Muutaman istunnon jälkeen Mikko toi isän äänellä kirjoittamansa vastauksen, joka oli kieleltään hyvin erilainen kuin ensimmäinen: yksinkertaisia, töksähteleviä lauseita ikään kuin mieheltä, joka ei ole tottunut kirjoittamaan. Kun terapeutti huomautti tästä erosta, Mikko totesi, että hänkin oli huomannut sen heti, kun oli alkanut kirjoittaa. Lauseet vain tulivat sel-laisiksi ilman, että hän olisi erityisesti tarkoittanut niin.

Meidän kirjamme viestin kannalta tämä on hyvin tärkeä havainto: sisäiset äänet eivät itse asiassa ole vain vertauskuva, vaan hyvin konkreettisesti ruumiin muistiin varastoituja ihmissuhdekokemuksia, jotka alkavat elää henkilössä heti, kun asettuu tuohon ääneen. Mikolle kirjoittaminen isän äänellä merkitsi sitä, että käsi kirjoitti isän kätenä, konkreettisenä ruumiin toimintona.

Yllä olevassa kuviossa on tärkeää huomata myös terapeuttien olevan mukana keskustelussa sekä horisontaalisessa että vertikaalisessa polyfoniassa. Terapeuteilla on koko ajan ammatilliset velvoitteensa. Esimerkiksi Mikon tapauksessa perheterapeutin tulee tietää, miten toimia vakavan itsemurhayrityksen tehneen potilaan kanssa niin, ettei toiminnallaan lisää uuden itsemurhayrityksen riskiä. Mutta dialogisessa käytännössä tärkeäksi nousevat aina myös henkilökohtaiset äänet, joiden kautta työntekijä liittyy asiakkaiden kokemuksiin.

Kun Mikko kertoi isänä olemisesta, vanhemmistaan ja isänsä kuolemasta, oli terapeutti välittömästi mukana kokemuksillaan omasta elämästään, suhteestaan omiin vanhempiinsa ja oman isänsä menettämisestä. Terapeutit harvoin puhuvat omista kokemuksistaan – esimerkiksi Jaakko ei juuri koskaan –, mutta oma, ruumiin muistissa oleva kokemus on mukana terapeutin vastauksessa, siinä miten hän katsoo surullisesta kokemuksestaan puhuvaan asiakkaaseen, miten hän ruumiinasennoillaan myötäilee asiakkaan kokemusta, miten hän äänenpainoilla ja puheen rytmin muutoksilla sovittautuu asiakkaiden ainutkertaiseen kokemukseen. Tällainen dialoginen työskentely merkitsee usein myös sitä, että terapeutit liikuttuvat asiakkaiden koskettavista elämäkokemuksista. Näin dialoginen käytäntö tulee tunnepitoisemmaksi verrattuna esimerkiksi systeemiseen perheterapiaan, josta jo puhuimme luvussa 2.

Dialogi on ruumiillista työtä

Viimeisin tätä kirjaa kirjoittaessa meneillään oleva tutkimusprojekti yrittää tavoittaa dialogisen kohtaamisen ulottuvuudet niin laajasti kuin mahdollista. Niinpä Jaakon johtamassa ja Suomen Akatemian rahoittamassa Relatio-naalinen mieli -tutkimuksessa seurataan myös sitä, miten kaksi terapeuttia ja aviopari pariterapiatilanteessa vastaavat toisilleen ja virittäytyvät toisiinsa ruumiin toiminnoillaan, myös autonomisen hermoston toiminnallaan. Mutta palatkaamme tuohon vasta luvussa 8.

Avointen dialogien hoitomallin kehityksestä voi korostaa sitä, että hoitomalli – ja koko avoimen dialogin käsitteen ymmärtäminen – on koko ajan kehittynyt erottamattomasti yhteen kietoutuneena tutkimuksen kanssa. Tutkimus on tullut osaksi hoidon arkipäivää, ja hoidon arkipäivä on koko ajan rikastuttanut käsitystä dialogisuudesta ja syventänyt hoidon tulosten ymmärtämistä. Tutkimusta voi tehdä, vaikka osallistuukin tutkimuksen kohteena olevaan organisaatioon, kunhan seuraa tarkasti tutkimuksen eettisiä ja käytännöllisiä ohjeita. Vaikka tällä tavoin toteutetussa tutkimuksessa saatetaan menettää jotakin tutkimusmenetelmien reliabiliteetissa verrattuna empiristisiin koeasetelmiin, voitetaan se takaisin näiden tutkimusten ulkoisen validiteetin vahvuudessa. Naturalistiset tutkimukset kertovat todellisesta käytännöstä eivätkä laboratorio-olosuhteista, niinpä niitä voidaan myös paremmin soveltaa elävissä käytännöissä.

Miksi avoimen dialogin tulokset ovat niin poikkeavia?

Voimme luvun lopuksi palata yhteen usein esitettyyn kysymykseen: miksi avoimen dialogin hoitotulokset ovat niin poikkeavia akuutin psykoosin hoidossa? Koettaaksemme vastata voimme yhdistää ylläkuvattua tutkimustietoa muuhun uuteen tietoon ja ehdottaa selitykseksi seuraavien neljän asian yhtäaikaista toteutumista:

- 1) Avoimet dialogit tarjoavat *välitöntä apua* niin, että sekä potilas että hänen perheensä kohdataan heti kriisin hetkellä.

Kriisin hetkellä kaikilla on voimakkaita tunnekokemuksia ja vain vähän tarkkaa käsitystä siitä, mihin ongelmat liittyvät. Tunnekokemusten kautta perheillä on tällaisessa tilanteessa ikkuna avoinna sellaisil-

le kokemuksille, joista ei aiemmin ole puhuttu. Ne voivat olla perheen historiassa tapahtuneita ihmissuhdeasioita, ne voivat olla aiemmin sanoittamatta jääneitä (negatiivisia) tunteita. Psykoosiin liittyvä erityinen ilmiö näyttää olevan, että potilas on ensimmäisen päivän aikana valmis puhumaan hallusinaatioihin liittyvistä kokemuksista, mutta parin päivän jälkeen tämä ikkuna sulkeutuu, jos työntekijät eivät kuule ilmaisuja.

- 2) Avointen dialogien hoitokäytännössä toteutuu *perhe- ja verkostokeskeisyys* niin, että perhe osallistuu toimintaan sekä alussa että koko hoitoprosessin ajan.

Kaikki ilmiöt pyritään kohtaamaan määrätietoisesti osana potilaan relationaalista – suhteissa elävää – todellisuutta. Perheen ihmissuhteisiin liittyvä voimavara tulee käyttöön, kun samaan aikaan puhutaan tällä hetkellä olevista suhteista ja liikutaan omissa sisäisissä äänissä, siis oman ruumiin muistiin varastoiduissa ihmissuhdekokemuksissa.

- 3) *Dialogisuus* on tässä hoitomallissa keskustelua ohjaava punainen lanka.

Dialogisuuden perusta on vastaamisessa, joka perustuu toisen kuulemiseen ja hyväksymiseen ehdoitta. Parhaassa tapauksessa kaikki kokevat samaan aikaan, että heidän näkemystään kunnioitetaan ja heitä kuullaan. Perheenjäsenten näkemykset voivat olla hyvin ristiriitaisia keskenään, mutta heitä kuullaan ehtoja asettamatta.

- 4) *Neuroleptilääkityksen välttäminen* valtaosassa hoitoja on osoittautunut mahdolliseksi ja hyödylliseksi avointen dialogien hoitokäytännön myötä.

Viime aikoina on saatu yhä enemmän uutta tietoa siitä, että psykoosilääkitys voi nopeuttaa aivokudoksen tuhoutumista (Andreasen, 2011). Lääkitys voi siis olla yhteydessä aivomassan kutistumiseen. Samoin on havaittu, että psykoosilääkitys voi ehkäistä omien sosiaalisten voimavarojen käyttöä niin, että erityisesti pitkäaikainen sosiaalinen selviytyminen heikkenee (Wunderink ym., 2013). Avoimissa dialogeissa joudutaan kaikkiaan turvautumaan vähemmän erilaisiin potilasta kontrolloiviin menetelmiin – mikä merkitsee muun muassa sairaalahoidon ja lääkeyksen vähenemistä.

Kohti seuraava lukua: dialogisuutta jumiutuneissa tilanteissa

Avointen dialogien hoitomallissa on olennaista, että mahdollisuus dialogeihin on tarjolla paitsi nopeasti, myös niin usein ja niin kauan kuin psyykkisten pulmien ratkonta vaatii. Asiakkaat hakeutuvat hoitoon joko kriisin vuoksi, kuten edellisessä luvussa kerrottiin, tai varaamalla ajan vähemmän akuuteissa tilanteissa, kuten kerrottiin luvussa 2. Entä jos asiaan liittyy monenlaista muutakin kuin psyykkistä pulmaa – rahahuolia, asunto-ongelmia, päihdekysymyksiä, lasten kouluvaikeuksia – eikä psykiatrinen ongelma olekaan olennaisin tai sitä ei ole lainkaan? Asiakas tai perhe ei silloin ehkä hakeudu sairaalan kriisiyksikön luo, vaan asioi usealla taholla. Jos ei ole kriisiyksikköä kokoamassa avun ja tuen osasia, kuten Keroputaan mallissa, kuka ne kokoaa? Todennäköisesti asiakas tai perhe itse, ja tuo on kuormittuneessa tilanteessa raskas lisätaakka. Voitaisiinko asiakkaita auttaa, voisiko palvelujärjestelmä itse koota osasensa? Kyllä voisi, mutta itsestään tuo ei synny.

Seuraavissa luvuissa käsitellään kahta käytäntöä, joissa asianosaiset kootaan dialogiin laatimaan arjessa toimivia tukisuunnitelmia ja liittämään yhteen läheissuhteissa piileviä voimavaroja.

5 ARKI JA SUHTEET KESKELLE

Riitta-Liisa Kokko tutki väitöskirjatyössään (2003) kuntoutuksen asiakasyhteistyöryhmien ja asiakkaiden kohtaamisia. Tulokset hätkähdyttivät Kokkoa. Itsekin aiemmin asiakasyhteistyöryhmissä sosiaalityöntekijänä toiminut Kokko huomasi asiakkaita haastatellessaan, että palaveri oli ollut monille heistä melkein pä murskaava kokemus. Läsnä oli enimmäkseen työntekijöitä, joita asiakas ei ollut koskaan tavannut, ja asioita käsiteltiin paljolti niin kuin asiakas ei olisi ollut läsnä lainkaan, joskus jopa lukien papereista, mitä hänen elämäänsä kuului.

Hyvä lukija, oletko joskus ollut tällaisessa tilanteessa?

-
- Sinun, lapsesi, perheesi tai kenties iäkkään vanhempasi asiaa hoitaa usea ammatillinen yksikkö yhtä aikaa.
 - Nuo ammattilaiset katsovat asioita kukin oman tehtävänsä kannalta eivätkä aina tiedä, mitä toiset tekevät; he eivät ehkä edes tiedä, keitä muita asiassa on mukana.
 - Asiat eivät ole kaikilta osin menossa toivomaasi suuntaan.
 - Toivoisit, että kokonaisuus saataisiin paremmin hallintaan ja palvelemaan paremmin sinun/lapsesi/perheesi/iäkkään vanhempasi hyvinvointia.
 - Koet, että sinun on hyvin vaikeata hahmottaa yhteistyön kokonaisuutta asiakkaan/potilaan/omaisen/kansalaisen asemasta käsin.
-

Tai oletko kenties ammattiauttajana tai opettajana ollut mukana tällaisessa?

- Asiassa, johon työsi liittyy, on mukana muitakin.
 - Et kuitenkaan tiedä tarkemmin, mitä muut ovat tekemässä, etkä ehkä sitäkään, keitä kaikkia on mukana.
 - Asiat eivät ole kaikilta osin menossa toivomaasi suuntaan.
 - Se, mitä muut tekevät, vaikuttaa siihen, mitä sinä voit tehdä.
 - Toivoisit, että kokonaisuus saataisiin paremmin hallintaan, jotta voisit yhteistyön osapuolena paremmin antaa oman panoksesi asiakkaan/potilaan/lapsen/perheen/läheisten hyvinvointiin.
 - Koet, että sinun on hyvin vaikeata koota tuota yhteispeliä yksittäisen työntekijän asemasta käsin.
-

Jos olet kokenut jotain tällaista, tiedät, millaista on olla sektoreiden välisellä ei-kenenkään-maalla, jossa asia kuulu useille, mutta kokonaisuus ei kenellekään.

Yllä kuvatut tilanteet eivät ole harvinaisia. Palvelujärjestelmän sirpaleisuus tuottaa moniasiakkuutta: jos henkilöllä tai perheellä on useita avun tai palvelun tarpeita, hänelle muodostuu asiakkuus usealle taholle – eivätkä eri sektoreilla toimivat tahot välttämättä toimi kovinkaan koordinoitusti. Nuo tilanteet voivat olla asiakkaalle raskaita, ja turhauttavia ne ovat myös sellaisille työntekijöille, jotka haluaisivat kokonaisuuden toimivan paremmin.

Moniasiakkuustilanteet ovat sangen alttiita yrityksille hallita toisten käsityksiä ja toimintaa – menetellään kenties hyvää tarkoittaen, parempaa yhteistoimintaa tavoitellen, mutta yhtä kaikki toisten ainutlaatuisuuden sivuttaen. Toisiin tyytymätön tai heistä huolestunut osapuoli toivoisi mielusti, että nimenomaan he kuuntelisivat eikä hän, toisten kuuleminen ei tunnu yhtä keskeiseltä kuin saada heidät muuttumaan. Kuinka varjella dialogisuutta tällaisissa tilanteissa?

Käsitlemme tässä ja seuraavassa luvussa kahta *monitoimijaisiin dialogeihin* liittyvää käytäntöä. Avointen dialogien hoitomalli, jota käsiteltiin edellisessä luvussa, kehittyi psykiatrian piirissä, ja ne avoimeen dialogisuuteen pohjautuvat terapiakäytännöt, joita kuvattiin luvussa 2, ovat tulosta Torniossa löytyneiden ydinperiaatteiden edelleenkehittelystä toisenlaisissa hoitoyhteyksissä. Tässä luvussa käsitlemme käytäntöä, joka ei ole psykiatrian tai muunkaan hoidon piiristä ja jolla on ulkoisesti kovin vähän tekemistä avointen dialogien hoitokäytännön kanssa. Ennakointi- ja tulevaisuusdialogit kehiteltiin alun perin *jumiutuneiden asiakastilanteiden rat-*

kontaan monella suunnalla asioivien perheiden auttamiseksi. Päinvastoin kuin avointen dialogien hoitomallissa, niissä on hyvin vahva rakenne, tietty kysymyssarja, jonka mukaan edetään – mutta *avoimia* ne ovat yhtä kaikki ja *dialogisiakin*, omalla omalaatuisella tavallaan.

”Se oli se sävy, kun he puhuivat hänestä”

Sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijä Sanna oli huolissaan mahdollisuuksistaan olla avuksi pienen lapsen äidille. Äiti Tiina ponnisteli lopettaakseen juomisen ja uskoi, että tällä kertaa raittius voisi onnistuakin. Sosiaalityöntekijä ei ollut yhtä vakuuttunut. Tiina sai toimeentulotukea, ja Sanna halusi tukea hänen suunnitelmaansa osallistua koulutukseen, joka varustaisi hänet paremilla edellytyksillä työllistyä. Sosiaalityöntekijä-Sannan ensisijainen huoli koski kuitenkin lapsen hyvinvointia, minkä ylle Tiinan alkoholinkäyttö langetti varjon. Tiinan aiemmat yritykset suorittaa kursseja olivat rauenneet ponekaan alun jälkeen, ja Sanna epäili, olisiko Tiina tarpeeksi tosissaan tälläkään kertaa. Työvoimatoimiston virkailija Tuovi oli jopa epäileväisempi.

Tämän kaiken tiedämme siksi, että Sanna kertoi huolestaan tulevaisuusdialogin aluksi. Näiden palaverien aloitustapa onkin juuri tällainen; se henkilö, joka on huolissaan ja kutsui ihmiset koolle, kertoo huolestaan ja kiittää osanottajia, jotka tulivat huojentamaan hänen huoltaan. Juuri näiden ihmisten kutsumisesta on tietenkin sovittu asiakkaan tai asiakkaiden kanssa, ja vain ne kutsutaan, jotka he haluavat paikalle.

Niinpä ennen yllä kuvattua palaveria sosiaalityöntekijä Sanna kääntyi huolineen Tiina-äidin puoleen ja pyysi häneltä apua: voisimmeko pitää tulevaisuusdialogin? Sanna tietenkin selitti Tiinalle, millainen tuo tapaaminen pääpiirteissään olisi. Hän kertoi, että palaverissa Tiinalle tärkeät ihmiset hänen läheisverkostostaan sekä ne työntekijät, jotka eri tahoilla työskentelevät Tiinan asiassa, auttaisivat laatimaan konkreettisen yhteistyösuunnitelman vuoropuhelun kautta. Ne ja vain ne ihmiset kutsuttaisiin, jotka Tiina haluaa mukaan tuollaiseen vuoropuheluun. Palaveria vetäisi kaksi henkilöä, jotka eivät ole kytköksissä Tiinan asiaan ja jotka on koulutettu pysyttelemään ulkopuolisina. He johtavat tapaamista esittämällä kysymyksiä hyvästä lähitulevaisuudesta ja sinne johtavista askelista, ja koska puhuminen ja kuuntelu erotetaan toisistaan, kaikilla on mahdollisuus tulla kuulluksi ja kuunnella. Nämä vetäjät eivät vie keskustelua ongelmiin, vaan konkreettisiin tekoihin, joita itse kukin voi tehdä huolten vähentämiseksi.

Tiina suostui palaverin järjestämiseen ja sanoi tuovansa mukanaan parhaan ystävänsä Lailan. Lapsen isää hän ei halunnut mukaan, tämä kun oli kerta kaikkiaan kadonnut. Tiina ei myöskään katsonut tarpeelliseksi tuoda pientä lastaan palaveriin. Työntekijäverkostosta kutsuttiin työvoimatoimiston Tuovi sekä hänen lisäksi sosiaaliterapeutti Pia A-klinikalta. Kutsutut saapuivat, ja Sanna aloitti kertomalla huolistaan ja kiittämällä osallistujia, jotka olivat saapuneet huojentamaan niitä, minkä jälkeen vetäjäpari – Tom ja hänen työtoverinsa Jukka Pyhäjoki – otti ohjat. He kertoivat, että kullekin esitettäisiin kysymyksiä tulevaisuusperspektiivistä ikään kuin tulevaisuudessa oltaisiin jo. Joukko sopi, että tarkastelu voisi kurottautua vuoden päähän, nykyhetki pantaisiin sinne.

Tom ryhtyi kyselemään, Jukka kirjaamaan sanottua fläppitaululle kaikkien nähtäväksi. Aloittaen Tiinasta eli äidistä Tom kysyi: ”Vuosi on kulu- nut, ja asiat ovat varsin hyvin; kuinka ne ovat sinun kohdallasi, mikä sinua ilahduttaa erityisesti?” Tiina pohti ääneen ja toiset kuuntelivat. Hän ker- toi pysyneensä raittiina ja osallistuneensa työvoimatoimiston järjestämälle kurssille ja käyneensä sen tällä kertaa loppuun. Nyt, vuoden kuluttua, hän etsi parhaillaan töitä ja olikin saanut pari kutsua työhönottohaastatteluun. Hän kertoi myös saaneensa järjestettyä lapselleen päivähoiton.

Tom kysyi Tiinalta: ”Mitä teit tämän toteuttamiseksi ja kuka auttoi si- nua ja miten?” Tiina pohti ääneen päättäneensä, ettei tällä kertaa keskeyt- täisi opintoja ja että ponnistelisi läpi ystävänsä Lailan avulla. ”Soitin Lai- lalle joka kerta kun halusin lähteä viihteelle läksyjen tekemisen sijasta, ja Laila tuli ja sai minut pysymään lujana. Me löydettiin muita keinoja rentou- tua, ja tehtiin se laistamatta kurssista ja pysyttiin yhdessä raittiina.” Tiina siis ”muisteli” tapahtumia ja kulkuja ikään kuin ne olisivat jo toteutuneet. ”Työkkärin Tuovi järjesti kurssin ja soskun Sanna auttoi minua saamaan päivähoitopaikan.”

Haastateltuaan näin aluksi Tiinaa Tom kääntyi Lailan puoleen ja ky- syi, kuinka hän puolestaan muisti vuoden ja mikä siinä ilahdutti häntä eri- tyisesti. Laila ”muisti” asiat omasta näkökulmastaan paljon samaan tapaan kuin ystävänsä Tiina. Kun Tom kysyi, mitä hän teki ja kuka auttoi häntä ja miten, Laila kertoi sangen yksityiskohtaisesti ystävien keskinäisestä avus- ta raittiuden tiellä ja lisäsi, että hän ”muistaa nyt” kuinka he alkoivat käy- dä Pian luona A-klinikalla yhdessä sen sijaan, että olisivat jatkaneet käyntejä erikseen. Toinen tulevaisuusdialogin vetäjistä (Jukka) vei sekä Tiinan että Lailan pohdinnat samoin tein fläppitaululle, koettaen noudattaa heidän sa- nojaan ja lauseitaan. Haastatteleva Tom kääntyi uudelleen Tiinan puoleen

ja kysyi: ”Mistä olit huolissasi ’silloin vuosi sitten’ ja mikä sai huolesi vähenemään?” Kysymys kutsui Tiinaan pohtimaan senhetkisiä huoliaan huojentuneesta tulevaisuusperspektiivistä. Tiina kertoi olleensa eniten huolissaan siitä, ettei sosiaalitoimiston Sanna uskonut hänen etenemiseensä ja että retkahdukset saisivat hänet ottamaan lapsen huostaan. Hän oli myös ”vuosi sitten” ollut huolissaan siitä, että työvoimatoimiston Tuovi hylkäisi hänen kurssihakemuksensa ja masentava tieto saisi pullon nousemaan taas huulille – mikä puolestaan laukaisisi Sannan lastensuojelutoimet.

Tom kysyi, mikä oli vähentänyt Tiinan huolta ”hyvän vuoden aikana”, ja Tiina selitti, että Tuovi oli kuin olikin luottanut häneen ja antanut hänelle mahdollisuuden ja että hän oli onnistunut vetämään itsensä läpi Lailan avulla. ”Ja me menimme A-klinikalle yhdessä”, hän vahvisti Lailan äsken esittämän ehdotuksen, jonka tämä oli tipauttanut kymmenisen minuuttia aikaisemmin. Tom kääntyi Lailan puoleen ja kysyi hänen huolistaan ”vuosi sitten” sekä niiden vähenemisestä vuoden mittaan. Laila näki huolten ketjun suunnilleen samoin kuin ystävänsä Tiina, mutta lisäsi kuvaan myös osasen: ”Koska me edistyimme yhdessä, Pia antoi meille vastuun ryhmästä A-klinikalla, niinpä meidän oli pysyttävä kaidalla polulla pitääksemme porukankin kaidalla polulla. Ja me oltiin siinä hyviä!”

Kun ystävykset Tiina ja Laila oli haastateltu, Tom kääntyi työntekijöiden puoleen. Sosiaalitoimiston Sanna, joka oli tapaamisen aloitteentekijä, saisi viimeisen vuoron. Tiinalta ja Lailalta oli kysytty ne kolme kysymystä, jotka tulevaisuusdialogeissa kysytään läheisverkostolta:

- Kuinka asiat ovat kohdallasi, ja mikä ilahduttaa sinua erityisesti?
- Mitä teit, ja kuka auttoi sinua ja miten?
- Mistä olit huolissasi, ja mikä vähensi huoliasi?

Työntekijöiltä kysytään kaksi jälkimmäistä kysymystä (Mitä teit, ja kuka auttoi sinua ja miten? Mistä olit huolissasi ja mikä vähensi huoliasi?), ja ne esitettiin myös Pialle, Tuoville ja Sannalle.¹ ”Mitä tein auttaakseni Tiinaa ja kuka auttoi minua...” Pia ryhtyi ”muistelemaan”. ”Kutsuin Tiinan ja Lailan A-klinikalle yhdessä ja meillä oli tärkeitä keskusteluja vaaroista ja kuinka välttää ne tukemalla toinen toista. Laila oli suureksi avuksi Tiinalle ja sen tähden myös minulle. Ja Tiina auttoi meitä kumpaakin noudattamalla tiukasti päätöstään kääntyä Lailan puoleen, jos oli vaarassa alkaa lipsua. Nämä

1 Vaikka osanottajat pyrkivät eläytymään asioihin niin kuin oltaisiin jo lähitulevaisuudessa, dialogi käydään tässä ja nyt, ja kysymys on juuri tämän hetken toiveista ja peloista. (Ennakointi- ja tulevaisuusdialogien toteuttamiseen liittyvistä seikoista ks. tarkemmin Eriksson, Arnkil & Rautava 2006 ja Seikkula & Arnkil 2005).

rouvat olivat niin päteviä, että päätin antaa heidän vastuulleen ryhmän, ja tästä se apu minulle vasta alkoikin.”

Tom kysyi Pialta, mistä tämä oli ollut huolissaan ’silloin vuosi sitten’ ja mikä sai huolet vähenemään. Pia kertoi luottaneensa Tiinaan jo vuosi sitten, mutta pelänneensä, että työvoimatoimistolla ei ehkä huomata hänen edistymistään ja siksi hylätään hänen kurssihakemuksensa, mikä taas kaataisi tukisuunnitelman tukipilarin. Hän ”muisteli”, että Tiinan ja Lailan yhteistyö huojensi hänen huoliaan varsin pian ja sai muutkin vakuuttuneeksi. Tämä kaikki kirjattiin fläppitaululle.

Seuraavaksi kysymykset suunnattiin työvoimatoimiston Tuoville. Hän selitti, että erityisesti häntä ilahdutti se, että hän oli luottanut Tiinaan riittävästi kutsuakseen hänet heti seuraavana päivänä ”sen vuosi sitten pidetyn dialogin jälkeen” keskustelemaan toimistolle kurssivaihtoehtoista ja sommittelemaan sopivaa yhdistelmää. Muistellessaan, kuinka hän auttoi ja kuka auttoi häntä hän selitti antaneensa Tiinalle enemmän aikaa kuin tavanomaisen tuokion, jotta saataisiin tehtyä kestävä suunnitelma, ja hän kertoi myös tukeneensa Tiinan hakemuksen hyväksymistä ja olleensa toimistolla Tiinan tavattavissa myös kurssin aikana. Tuovi ”muisteli” edelleen, että sosiaalityö tuli mukaan laatimaan toteuttamiskelpoista rahoitussuunnitelmaa, ja tärkeäksi tueksi oli myös Tiinan A-klinikalta saama hoito ja ystävättären apu. ”Vuoden takaisista” huolistaan Tuovi mainitsi päällimmäisenä epäilteensä, oliko Tiina sittenkään tarpeeksi vakavissaan, sen enemmän toisinaan kurssin suhteen kuin aikaisemminkaan. ”Ja mikä sai huolesi vähenemään?” Tom kysyi. ”Se dialogi silloin vuosi sitten”, Tuovi vastasi, ja hänen kasvoilleen levisi hymy. ”Kuinka? Kerro”, Tom pyysi. ”Se oli se tapa, jolla toiset puhuivat Tiinasta”, Tuovi vastasi. ”Tunsin, että he luottivat häneen, ja ymmärsin, että he ovat olleen paljon enemmän yhteyksissä Tiinaan kuin minä, joka olen tavannut häntä vain lyhyillä toimistokäynneillä. Se oli se sävy, kun he puhuivat hänestä.”

Lopuksi Tom haastatteli sosiaalityöntekijä Sannan, joka ”muisti”, kuinka iloinen hän oli siitä, että palaset loksahelivat kohdalleen hyvän vuoden aikana ja että lapsesta ei enää tarvinnut olla huolissaan. Hän oli tukenut päivähoitopaikan saantia lastensuojelullisin perustein, ja Tiina sai paikan lapselle, ja nyt, vuoden kuluttua, Tiinan perhe ei enää ollut lastensuojelutapaus. Hän iloitsi myös siitä, että Tiina sai pitää paikan lapselle ja saattoi näin etsiä töitä.

Tapaamisen viimeinen vaihe oli koota osaset suunnitelmaksi. Fläppitaululle kootut julkiset muistiinpanot auttoivat tässä. Ne muistuttivat te-

oista, joita itse kukin voisi tehdä huolten huojentamiseksi. Tulevaisuusnäkökulmasta siirryttiin nykyhetkeen: nykyisyyttä ei enää tarkasteltu kuvitellusta lähitulevaisuudesta käsin, vaan tulevaisuutta ennakoitiin nykyhetkestä käsin. Tehtävänä oli koota ne teot, jotka johtaisivat hyvään tulevaisuuteen. Vaikka ”muisteluissa” oli ollut esillä kokonainen vuosi, suunnitelman teon polttopiste oli aivan lähitulevaisuudessa: kuka tekee ja mitä ja keiden kanssa seuraavaksi? Pitkäkin taival vaatii ensimmäiset askeleet – ja jokaisen askeleen.

Tom ja Jukka pyysivät sosiaalityöntekijä Sannaa johtamaan näiden askelten kokoamista, hänhän oli tapaamisen aloitteentekijä ja pyysi väkeä avukseen huoltensa huojentamisessa. Suunnitelma koottiin dialogissa; puhumista ja kuuntelua ei kuitenkaan ollut enää tarpeen erottaa ja puheenvuoroja vuorottaa niin selkeästi kuin tulevaisuutta muistellessa. Fläppitaululle koostui suunnitelma, johon kirjattiin jokaisen osanottajan konkreettiset teot, ja Sanna lupasi kirjoittaa sen puhtaaksi ja lähettää kullekin kopion. Osanottajat päättivät kokoontua seurantalaveriin kuuden kuukauden kulluttua. Lopuksi Sanna kiitti kaikkia siitä, että he olivat saapuneet huojentamaan hänen huoliaan, ja aivan viimeiseksi osanottajat täyttivät palautelomakkeen.

Puolen vuoden kuluttua osanottajat kokoontuivat jälleen, ja dialogin vetäjäpari kysyi heiltä seurantakysymyksiä: kuinka asiat ovat nyt, mistä haluaisitte kiittää toisianne, mitä teette seuraavaksi ja keiden kanssa. Lapsi viihtyi päivähoitossa, Tiina oli suorittanut kurssinsa, ja hänen mahdollisuutensa työllistyä näyttivät hyviltä. Tiina ja Laila olivat ryhmän ylpeitä ja aktiivisia vetäjiä A-klinikalla.

”Se oli se tapa, jolla toiset puhuivat Tiinasta. Se oli se sävy, kun he puhuivat hänestä”, oli työvoimatoimiston Tuovi sanonut tulevaisuusdialogissa puoli vuotta aikaisemmin. *Tuollaista sävyä ei tavoita kuin kohtaamalla kasvokkain, eikä edes kohtaamalla vain kahden ja samoissa ympyröissä, vaan moniäänisessä dialogisessa tilassa.*

Tiinan ystävällä Lailalla oli ideoita, joihin A-klinikan Pia pystyi liittämään omat tekonsa, ja näin palaset alkoivat loksahdella paikalleen. Ihmiset loivat ja ojensivat sosiaalitoimiston Sannalle suunnitelman, jota hän ei olisi mitenkään voinut saada aikaan yksin. Kuinka sosiaalityöntekijä voisi määrätä, mitä parhaan ystävän tai muiden läheisten tulisi tehdä, tai kuinka yksikään työntekijä voisi hallita ja ohjata toisia työntekijöitä? Tällaisten tuen osasten linkittäminen yhteen on kuitenkin elintärkeää. Arjen voimavarojen ja ammattilaisten mahdollisuuksien yhdistäminen olisi tuskin ollut tuohon

tapaan mahdollista myöskään kokoontumalla vain ammattilaisten kesken ja konsultoimalla tarpeen vaatiessa spesialisteja. Ja mikä tärkeintä: suunnitelmaa muodostava *dialogi on jo sinällään merkittävä ihmisiä toisiinsa ja voimavaroihinsa kytkevä kokemus*. Hoito tai kuntoutus ei ala vasta pätevän suunnitelman toimeenpanovaiheessa. Se on alkanut jo aiemmin.

Ennakointi- ja tulevaisuusdialogeja ei kehitelty kriisityöhön, eivätkä ne oikein olekaan omiaan sellaiseen.² Niissä ei tähdätä suunnitelman muodostamiseen umpikujakokemuksen, vaan suuremmin toiveikkuuden kautta: osanottajilta kysytään ensin hyvästä lähitulevaisuudesta (ikään kuin siellä oltaisiin jo), sitten omista teoista ja toisten tuesta, jotka veivät (eli toivottavasti vievät) sinne, mutta myös huolista, joita koettiin ”silloin vuosi sitten” (eli juuri nyt) sekä seikoista, jotka saivat (eli toivottavasti saavat) huolet vähenemään. Nuo osanottajien ilmaisemat huolia huojentavat seikat muodostavat itse asiassa jo melkein valmiin suunnitelman. On tärkeää, että vetäjä haastattelee preesensissä, nykyhetken aikamuodossa, ikään kuin oltaisiin jo lähitulevaisuudessa. Jos pohditaan konditionaalissa (mikä olisi hyvä tilanne sinulle, mitä tekisit, mikä vähentäisi huoliasi), vaarana on, että pitäydytään epäuskoisessa pohdinnassa: ei tästä tule tälläkään kertaa mitään. Jos asianosaiset lähtevät mukaan tulevaisuuden muisteluun – ja kokemusten mukaan he melkein aina lähtevät – eli ottavat käyttöönsä heille tarjotun kommunikointivälineen, huoneen täyttää luovuudesta ilahtunut ja mahdollisuuksista huojentunut ilmapiiri.

Tomia hykerryttää vieläkin, kuinka muuan äiti käytti muistelumuotoa etevästi välineenään. Kun hän ”muisteli”, millaista tukea hän oli kultakin työntekijältä saanut poikaansa tukiessaan, hän sanoi: ”Opettaja oli minulle avuksi erityisesti siten, ettei hän enää soitellut niin usein, koska hän siinä dialogissa ’silloin vuosi sitten’ kuuli, miten hyvin asiat olivat menossa ja keiltä kaikilta muilta perheeni sai tukea.” Kun tuli opettajan vuoro, hän ”muisteli”: ”Kun kuulin ’silloin vuosi sitten’ kuinka hyvin asiat pojan suhteen olivat menossa ja kuinka hyvin perhettä tuettiin, en enää soitellut niin usein, koska minun ei tarvinnut olla huolissani. Olin käytettävissä. Joskus äiti soitti minulle päin ja kertoi, missä mennään. Se oli minulle hyväksi tu-

2 Sekä ennakointi- että tulevaisuusdialogit hyödyntävät ajatuksia herättäviä kysymyksiä. Ennakointidialogeissa osanottajia pyydetään ennakoimaan omien tekojensa seurauksia. Tulevaisuusdialogeissa nykyhetken toiveita ja pelkoja lähestytään edellä kuvattuun tapaan huojentuneesta lähitulevaisuudesta käsin. Näitä dialogitapoja käytetään asiakastyön ohella myös erilaisissa suunnittelutilanteissa – työyhteisöissä, projekteissa, asumalueilla ja niin edelleen. Tästä hieman tarkemmin luvussa 12.

eksi.” Kaikki purskahtivat hyväntahtoiseen, onnittelevaan nauruun. Luovuus loistossaan ja keskinäinen suunnittelu hyvällä mallilla.

Avointen dialogien psykiatrinen hoitokäytäntö on hioutunut akuuttiin kriisiin kohdistuvassa hoitotyössä ja siihen tiiviisti liittyneessä tutkimuksessa – ja sillä on taustansa työskentelyssä kroonisten potilaiden ja heidän perheidensä perheiden ja verkostojensa kanssa. Avointen dialogien hoitokäytännössä asiakkaan ja läheisten kanssa kokoonnutaan välittömästi ja jatketaan niin kauan ja niin usein kuin tarpeellista. Käytettävissä on sairaalan kriisityöryhmä, jolle monia toimijoita kokoava hoitovastuu viime kädessä kuuluu. Psykykinen kriisi muodostaa keskiön, ja sillä on enemmän tai vähemmän selvä päätöskohta: oireet väistyvät, asiakas kuntoutuu. Tämä voidaan todeta riittävän yksiselitteisesti erilaisten osoittimien avulla.

Tiina, jonka lasta koskevan huolen vuoksi sosiaalitoimiston Sanna halusi tulevaisuusdialogin, ei ollut kriisissä. Huoli lapsesta muodosti keskiön, mutta sekään ei ollut yhtä selvä polttopiste kuin akuutti psykykinen kriisi. Palaverilla ei ollut samalla tavalla kiire kuin akuuteissa kriiseissä, mutta toisaalta asioiden ratkointaan ei ollut käytettävissä aikaa niin usein ja niin kauan, kuin olisi ollut tarpeen. Miltähän työvoimatoimiston Tuovista olisi kuulostanut ajatus verkostodialogista joka päivä kahden viikon ajan! On siis koetettava saada aikaan hyvää siinä mahdollisesti kerrallisessa tapaamisessa, joka on tarjolla – dialogin synnyttämistä täytyy koettaa avittaa. Tulevaisuuden muistelu toimii siinä ällistytävän hyvin.

Tällaisissa tilanteissa ammattilaisten näkemys omasta paikastaan ja toiminnastaan muuttuu toisenlaiseksi. Tämä on yhtä hyvin totta edellä kuvatuissa sosiaalityön yhteyksissä kuin psykiatrisessa kriisityössä. Avoimen dialogin periaatteita omaksunut tiimi tapasi 46-vuotiaan Jennin tämän kotona. Hän oli kokenut toisen psykoottisen jakson. Keskustelussa hänen ja hänen miehensä sekä johtavasta psykiatrista ja sairaanhoitajasta koostuvan tiimin kanssa hän sanoi: ”Tämä on ollut kovin erilaista kuin psykoosini vuosi sitten. Perheemme kanssa asioineen lääkärin mielenkiinto kohdistui muiden perheenjäsenten haastattelemiseen siitä, kuinka hullu minä olen. Aivan kuin en olisi ollut läsnä. Kaikki on toisin nyt. Olen läsnä ja minua kunnioitetaan. Siitä pidän erityisesti, kun lääkäri keskustelee mieheni kanssa ja minä huomaan, kuinka syvästi mieheni arvostaa minua.” Jenni oli ollut laitoshoidossa perinteisellä psykiatrisella osastolla vuosi sitten. Sairaala oli järjestänyt perhetapaamisia, mutta ilmeisesti päämielenkiinto oli kohdistunut oikean diagnoosin määrittämiseen, ja lääkärin kysymykset olivat tähänneet tätä varten tarvittavan tiedon hankkimiseen. Nyt, dialogisessa käy-

”Nehän kuunteli meitä!”

tännössä, Jenni huomaa, kuinka syvästi hänen miehensä arvostaa häntä – ja tuo perinteiseltä hoidolta tavoittamatta jäänyt ulottuvuus on luultavasti aivan tavattoman tärkeätä hänen kuntoutumisensa kannalta.

Diagnooseilla ja muilla arvioinneilla on epäilemättä paikkansa, mutta niiden varmistaminen saattaa nousta niin keskeiseen asemaan, että tuo saattaa sivuuttaa pulmien ratkaisemisen kannalta olennaiset – kenties olennaisimmat – *kohtaamisessa* avautuvat mahdollisuudet.³

Kohti seuraavaa lukua: Läheiset, auttakaa!

Tarkastelkaamme seuraavaksi erästä dialogista käytäntöä, joka ei kutsu itseään dialogiseksi, mutta vaalii monessa vaiheessaan seikkoja, jotka ovat lähemmin katsoen tärkeitä dialogisuuden kannalta. Niin sanotuissa *läheisneuvonpidoissa* toteutuu huikea yhdistelmä tiukasti säänneltyä muotoa ja täysin sääntelemätöntä vuoropuhelua. Lasta, perhettä ja läheisiä ei suljeta pois työntekijöiden keskinäisistä palaverista, vaan työntekijät suljetaan pois lapsen, perheen ja läheisten keskinäisestä palaverista!

³ Palaamme diagnoosien ja dialogien suhteeseen luvussa 9.

6 LÄHEISVERKOSTON OIVALLISIA RATKAISUJA

Murrosikäinen lapsi on huonoilla teillä, lintsaa koulusta, näpistelee, valehtelee... Vanhempia on koetettu ”vastuullistaa”, mutta laihoiin tuloksin, heiläkään ei tunnu olevan otetta lapseen – ja päälle päätteeksi vaikuttaa siltä, että vanhemmat käyttävät runsaasti päihteitä. Perheelle on annettu keskusteluapua, samoin rahallista tukea. On siis kaikin keinoin, jopa uhkailuinkin, koetettu rauhoittaa tilanne sellaiseksi, ettei tarvitsisi pelätä lapsen syrjäytymistä. Huolet liittyvät lapseen, kuten edellä kuvatussa Tiinan ja Sannan tapauksessa, mutta ne ovat suuremmat. Tilanne on vakava. Jos ei löydy muita ratkaisuja, lapsi on otettava huostaan. Tuo vaihtoehto taas arveluttaa etenkin teini-ikäisen kohdalla. Tutkimukset (kuten Heino & Johnson 2010) kertovat, että teini-ikässä huostaan otetut lapset kiinnittyvät nuorina aikuisina varsin heikosti yhteiskunnallisiin instituutioihin.

Perheen ympärillä toimii huomattava joukko palveluammattilaisia, ja poliisikin on mukana kuvassa. Perhettä on yritetty opastaa, valvoa ja rajoittaa, mutta tulokset ovat laihoja. Lapsen tilanne on yhä huolestuttavampi, mutta sosiaalityöntekijä haluaisi kuitenkin välttää teini-ikäisen huostaanoton.

Sosiaalityöntekijä päättää lähteä tielle, jolle rohkaisevat Uuden-Seelannin kokemukset ja sieltä Suomeenkin tuotu ja täällä jopa alkuperäistä lapsikeskeisemmäksi muokattu toimintakäytäntö. Saarivaltakunnassa havahduttiin 1980-luvun lopulla siihen, että alkuperäisväestön maorien lapset olivat pahasti yliedustettuina lastensuojelulaitoksissa ja nuoriso-oikeuden tuomioissa eivätkä julkisen vallan interventiot tuottaneet toivottua tulosta. Valtio päätti kokeilla, pureeko maorien ikiaikainen yhteisöllinen tapa ratkoa pulmia paremmin kuin valtaväestön toimet. Vuonna 1989 Family Group Conference (FGC) kirjattiin hyvien kokemusten pohjalta lakiin.

Lapsen huostaanottoasia ei etene Uudessa-Seelannissa perheoikeuteen eikä nuoren rikosasia nuoriso-oikeuteen ennen kuin asiassa on järjestetty neuvonpito laajemman perheyhteisön kanssa. Neuvonpidon tarkoitus on tukea perheen osallistumista omaan asiaansa, vahvistaa sen toimintakykyä, aktivoida perheen tueksi ydinperhettä laajemman tukijoukon resurssit, lisätä avoimuutta ja selkeyttää päätöksentekomenettelyä. Tuo yhteisöihin nojautuva menettelytapa on jännittävällä tavalla dialoginen, vaikka se ei tuolla nimikkeellä itseään määrittelekään.¹ Siinä viranomaisvalta ”antautuu” keskustelemaan läheisverkoston kanssa ja jopa antaa sen käsiin lasta turvaavan suunnitelman teon, samalla kun se pidättää sosiaalityöntekijällä vastuun valvonnasta ja rajoittamisesta, jota se ei voi luovuttaa. *Keinonsa tyhjentänyt viranomaisvalta siis pyytää apua yhteisöltä.*

Sosiaalityöntekijä sopii perheen kanssa: ”Yritetään vielä; koetetaan saada teidän taholtanne mukaan kaikki ne henkilöt, jotka lapsi ja te koette hyödyllisiksi lapsen tilanteen kohentamisen kannalta, ja kutsutaan mukaan myös ne viranomaiset, jotka tähän asiaan liittyvät. Te saatte ehdottaa mitä tehdään. Katsotaan, voinko hyväksyä ehdotuksenne vai pyydäkö teitä neuvottelemaan uudestaan.”

Sosiaalityöntekijä värvää koollekutsujan. Tarjolla on tähän tehtävään koulutettu henkilö, maallikko tai ammattilainen. Koollekutsuja neuvottelee lapsen ja perheen kanssa kutsulistasta ja on yhteydessä näihin henkilöihin. Jo tuolloin, yhteydenottojen myötä, verkostossa alkaa liikehdintä – ennen suunnitelman laadintaa. Monet lapselle tärkeistä henkilöistä eivät ole ehkä kuulleetkaan hänen tilanteestaan. Kehkeytyy yhteisö, joka ei välttämättä ole toiminut yhteisönä tuota ennen, kaikkihan eivät kenties edes tunne toisiaan. Lapsi on saattanut nimetä sukulaisiaan, mutta myös vaikkapa urheiluvallmentajan, naapurin, entisen opettajan, ja näin muodostuu yhteisö tuossa hänen asiassaan (Heino & Arnkil, painossa).² Myös lapsen tilanteeseen kytkeytyneet viranomaiset, ammattiauttajat ja muut vastaavat kutsutaan.

1 Nimikkeitä ja kilpailevia ”menetelmäleirejä” tärkeämpää on pohtia, mihin eri lähestymistapojen toimivuus perustuu. Onhan oletettavissa, että jokaisessa menestyksellisessä suhteisiin perustuvassa käytännössä on kunnioittavaan kuulemiseen ja kuulluksi tulemiseen liittyvä ydin, kutsui se itseään millä nimellä hyvänsä.

2 Suomalaisessa läheisneuvonpitomallissa on yritetty välttää familismi eli ydinperheideologia ja sen mukaiset ohjailutoimet. Lapsi on keskiössä, ja hänelle merkitykselliset suhteet nähdään hänen kauttaan, häntä kuullen. Ydinperhe on kenties tärkeä ja ehkä sukkin, mutta tätä ei oteta annettuna. Naapurin ystävällinen setä, se ainoa opettaja, joka ymmärsi, tai kaupan kassa, joka aina kysyy kuinka voit – hekin voivat olla niitä tärkeitä ihmisiä, jotka lapsi kokee tueksi ja joita hän toivoo mukaan.

Viranomaiset ja ammattiauttajat kertovat, mitä ovat havainneet lapsen asiassa, sekä sen, mitä ovat asiassa tähän mennessä tehneet, ja senkin, mihin eivät voi säädösten pohjalta suostua. Sosiaalityöntekijä korostaa kaikille, että asia, jota ratkotaan, on lapsen tilanne. Se on kaiken kiintopisteenä. Oli kysymyksessä millainen aikuisten toiminta tai pulma hyvänsä, vaikkapa runsas päihteiden käyttö, tehtävänä ei ole ratkoa ensisijaisesti sitä, vaan tarkastella asioita lapsen tilanteen kohentumisen näkökulmasta, löytää lapsen turvaa kohentavia ratkaisuja. Läheisjoukkueelta pyydetään suunnitelmaa juuri tähän.

Tiedoksiannon jälkeen seuraa läheisten neuvonpitokokous. Tämän jälkeen läheiset vetäytyvät neuvonpitoon, johon viranomaiset, ammattiauttajat tai koollekutsuja eivät osallistu. Läheisjoukkue – lapsi tietenkin mukana – pohtii keskenään, kuinka saada lapsen tilanne paremmaksi. Kun suunnitelma on yksimielinen, läheisverkoston valitsema edustaja esittelee sen sosiaalityöntekijälle, jolla on valta päättää sen hyväksymisestä. Kielteisessä tapauksessa sosiaalityöntekijä perustelee kantansa. Hän voi myös pyytää läheisiä täsmentämään suunnitelmaa ja ottamaan huomioon hyväksymistä rajoittavat seikat.

Useimmiten läheisverkoston ehdotukset on Suomessa hyväksytty sellaisinaan (Heino, toim. 2000). Ratkaisut ovat olleet hämmästyttäviä, jopa liikuttavia arkisessa toimivuudessaan ja konkreettisuudessaan. Jos lapsen, perheen, sosiaalityöntekijän ja muiden asiaa ratkoneiden työntekijöiden näköalat ovat ehtyneet, niitä tulee runsaasti lisää niiden henkilöiden myötä, *jotka katsovat asioita toisista ainutlaatuisista paikoistaan suhteittensa verkostoissa*. Tuo moniäänisyys saadaan tietysti ”käyttöön” vain kunnioittamalla kunkin ääntä ehdottomasti. Jos heitä aletaan normalisoida jonkin lokeron mukaisiksi, he luultavasti äänestävät jaloillaan.

Työntekijöiden on siis *siedettävä sitä epävarmuutta, joka syntyy, kun luovutaan yrityksistä hallita yhteisöä vahvoin ammatillisin hallintakeinoin*. On uskallettava luottaa läheisiin. Ne ratkaisut, joita läheisten moniäänisessä pohdinnassa syntyy, kertovat sydäntälämmittävällä tavalla huolenpidosta ja sitoutumisesta, kuten ainutlaatuinen pohjoismainen tutkimus läheisten keskinäisistä keskusteluista tuo esiin.³

3 Tutkijat panivat merkille hetkiä, joissa he itse eivät huomanneet, mitä tapahtui, mutta läheiset tuntuivat tietävän, sillä heillä oli toisenlaista merkityksellistä tietoa suhteidensa sisältä. Läheisten merkitys sovittelijoina korostui. Moni puhui omasta kokemuksestaan ja yritti saada riitelevät osapuolet järkiintymään ja vastaanottamaan sekä ymmärryksen että kritiikin. Usein tunnelma oli välittävä. (Reinikainen 2007, 102.) Norjalaistutkijat huomioivat, miten tilanteen tunnustaminen, anteeksianto ja ymmärryksen saaminen vapauttavat energiaa keskittyä pääasiaan (Omre & Schjelderup 2008). Välittämisen ilmaipiiri auttoi pääsemään eteenpäin, ja se liittyi onnistuneeseen läheisneuvonpitoon (Reinikainen 2007).

Maorien kivikautiseen toimintatapaan pohjautuva käytäntö on nerokas sekä laajuutensa että suppeutensa puolesta. Yhtäältä tehtävänä on keskittyä ainoastaan sosiaalityöntekijän antamaan tehtävään ja lasta turvaaviin ratkaisuihin, ei koko ongelmavyyhden purkamiseen. Kuka huolehtii lapsesta, kenen luokse hän saa mennä, jos touhu kotona levähtää kaoottiseksi? Taivalta tehdään askel kerrallaan. Toisaalta käytössä on monta ääntä ja runsaat mahdollisuudet liittää toisiinsa voimavaroja.

Sosiaalityöntekijä sopii perheen ja läheisten kanssa myös seurannasta. Tuo vaihe kestää niin pitkään kuin yhdessä katsotaan tarpeelliseksi. Yhteisöissä tapahtuu monensuuntaisia muutoksia kokouksen jälkeen. Tärkeintä ei ole suunnitelman yksityiskohtainen noudattaminen, vaan aktivoituminen lasta tukevaksi yhteisöksi. Läheisten joukosta saattaa löytyä lapsen vanhemmille tukitiimi, ja joku yksittäinen läheinen voi yhteisten sopimusten myötä kokea saavansa luvan puuttua perheen asiaan ja tietävänsä kokouksen jälkeen paremmin, kuinka tehdä se.

Sosiaalityön asema muuttuu. Se saa uusia mahdollisuuksia liittää ammatillisia voimavaroja yhteisön voimavarojen tueksi. Sosiaalityön asema selkeytyy myös toisten viranomaisten ja ammattilaisten silmissä; nämä ovat raportoineet ymmärtävänsä aiempaa paremmin yhteyttä ja sidoksia, joissa sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään päätöksiään. Seurantakokousten myötä osa alkuperäisistä osallistujista jää pois, ja prosessiin saattaa tulla mukaan uusia ammattilaisia, palveluyksikköjä ja läheisiä. Asiakkaiden, läheisten ja muiden asianosaisten palaute on Suomessa – ja kansainvälisesti – ollut hyvin myönteistä. (Heino, toim. 2000.)

Läheisneuvonpito on tullut Suomessa tunnetuksi ennen muuta lastensuojelun piirissä, mutta sitä on hyödynnetty muissakin yhteyksissä – nuorisotyössä, aikuissosiaalityössä työttömien ja asunnottomien parissa, huoltoriidoissa, kehitysvammaisten asioissa, vanhempainneuvonpitoina, vanhustenhuollossa, kouluilla jne. Ira Malmivaara-Heinonen (2011) tutki Norjassa läheisneuvonpitojen toteuttamista aikuissosiaalityössä pitkäaikaistyöttömien parissa. Isoon projektiin osallistui yhteensä 149 asiakasta. Heidät satunnaistettiin koeryhmään sekä vertailuryhmään, joka ei saanut mitään erityispalveluita yli tavanomaisen sosiaalituen. Aluksi näytti siltä, että auttamisprosessi vaati enemmän aikaa läheisneuvonpitoryhmässä. Seurannat toteutettiin 20 viikkoa läheisneuvonpitojen jälkeen ja 12 kuukauden kuluttua. Ryhmien välillä ilmeni läheisneuvonpitoryhmän eduksi merkittäviä eroja sekä tyytyväisyydessä elämään että mielenterveydessä.

Uskottavaa toiveikkuutta

Ennakointi- ja tulevaisuusdialogeissa, läheisneuvonpidoissa ja avointen dialogien psykiatrisessa käytännössä avautuu mahdollisuuksia tukea *uskottavaa toiveikkuutta*. Ennakointi- ja tulevaisuusdialogeihin liittyneessä seurantatutkimuksessa (Kokko 2006) haastatellut perheenjäsenet hämmästelivät ensinnäkin sitä, että palaveri ei alkanutkaan syyttelyllä, kuten ammattilaisia kohdatessa tapaa käydä, eikä syyttelyä tai vajavuuksien ja puutteiden puimista tullut esiin lainkaan. Toinen perheiden jäseniä ällistyttänyt seikka oli, että kukaan ei dominoinut tapaamisia; jokainen osanottaja, lapset mukaan lukien, sai samanveroisen mahdollisuuden puhua ja kuunnella.

Haastatellut olivat erityisen tyytyväisiä palaverin kahteen puolueettoomaan vetäjään, jotka ohjasivat tapaamisen kulkua tasaveroisilla kysymyksillään, vaikka kysymykset outoja olivatkin, joidenkin mielestä aluksi jopa naurettavia. Ja sekin yllätti, että tapaaminen johti konkreettiseen ja toteuttamiskelpoiseen yhteistyösuunnitelmaan – mikä ei suinkaan ollut tavallista pitkään ja monelle taholle asioineiden perheiden kokemusmaailmassa. Ennakointi- ja tulevaisuusdialogeissa tehtävä suunnitelma pelkistyy kysymyksiin: kuka tekee mitä kenenkin kanssa seuraavaksi? Vaikka tapaamisessa tarkastellaan vuotta tai jotain muuta pitkäköö lähitulevaisuuden jaksoa, on keskeistä, että jokainen tietää poistuessaan, mitä tapahtuu seuraavaksi ja miten hän itse liittyy kokonaisuuteen.

Dialogitutkija Mikael Leimanin mielestä (2003) tulevaisuuden muistelun radikaalein piirre on siinä, että se auttaa vaikeassakin tilanteessa olevia ihmisiä ajattelemaan tulevaisuuttaan. Tulevaisuuden muistelulla on samankaltaisuutta Insoo Kim Bergin (1994) kehittämän ratkaisukeskeisen ”ihmekysymyksen” kanssa (”Mistä huomaisit, jos ihme olisi tapahtunut ja ongelmasi olisi poissa?”), mutta sen tausta ei ole Bergin töissä. Menettelytavassa on myös yksi iso ero: tulevaisuuden muistelussa ei painoteta ihmettä, vaan hyvän tulevaisuuden ajatellaan syntyvän teoista, tekojen toisiinsa liittymisen aikaansaannoksena. Tämä on tärkeätä nimenomaan toiveikkuuden uskottavuuden kannalta.⁴

Osanottajilta kysytään ensin hyvästä lähitulevaisuudesta ikään kuin siellä oltaisiin jo – ei empien tyyliin ”jos asiat olisivat kohdallasi hyvin”,

4 Bergin painotus ihmeiden suuntaan voi hyvinkin pohjautua siihen, että tarkasteltavana on ollut synkempiä tilanteita kuin ne jumit, joihin tulevaisuuden muisteluilla etsittiin ulospääsyjä työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa.

vaan määrätietoisesti ”mikä sinua ilahduttaa erityisesti”. Kun on kysytty omista teoista ja toisten tuesta, kysytään huolista, joita koettiin ”silloin vuosi sitten” (eli juuri nyt) sekä seikoista, jotka saivat (eli saisivat) huolet vähenemään. Toiveikkuuden uskottavuuden kannalta on tärkeää, että kysytään myös huolista.

Eräässä istunnossa ennakointi- ja tulevaisuusdialogien ollessa vasta hahmottumassa Tomilta ja Esalta loppui aika kesken ja huolikysymykset jäivät kysymättä. Työntekijät alkoivat asiakkaiden mentyä puhista asiakkaiden tulevaisuustoiveiden epärealistisuudesta. Yhtä tärkeää on, että kysytään huolten huojentumisesta – jotta huolten varjo ei jää viimeiseksi tunnelmaksi. ”Mikä sai huolesi vähenemään?” -kierros tuottaa itse asiassa suunnitelman pohjan. Mikäli kaikki voivat poistua tietoisina siitä, mitä kukin tekee kenenkin kanssa *seuraavaksi*, huojentuneisuudelle on tuntuva perusta.

Läheisneuvonpidoissa muodostetaan myös toiminnallinen suunnitelma: kuka tekee mitäkin ja kenen kanssa lapsen tilanteen turvaamiseksi. Ja kuten ennakointi- ja tulevaisuusdialogeissa, keskeisintä ei ole suunnitelman pikkutarkka toteutuminen, vaan *ne kytkeytymisprosessit, joita yhteinen dialogi mahdollistaa*. Kun verkostot aktivoituvat, voi tapahtua jotain parempaakin kuin suunnitelmassa oli osattu ajatella. Seurantapalaverit eivät suuntaa katsetta menneeseen, vaan nykyhetkeen ja tulevaan: kuinka asiat ovat nyt, mistä haluaisitte kiittää toisianne, mitä teette seuraavaksi ja keiden kanssa?

Uskottavan toiveikkuuden tukemisessa ei – tietenkään – ole keskeisintä, että se tehdään juuri niin kuin tulevaisuuden muistelussa tai läheisneuvonpidoissa on suunniteltu.⁵ Keskeisintä on kuuleminen ja kuulluksi tuleminen, ja tämä taas edellyttää jokaisen läsnäolijan ainutlaatuisuuden ehdotonta hyväksymistä ja kunnioittamista. Läheisneuvonpidoissa asetetaan kyllä tiettyjä ehtoja: viranomaiset ilmoittavat tiedonannossaan, mikä on säädösten rajaama liikkumavara, ja sosiaalityöntekijä ilmoittaa suunnitelmaa tarkastellessaan ehtonsa, joiden puitteissa hyväksyy tai pyytää laatimaan uuden, mutta läheisiä ei saa edes paikalle, jos heidän kuulemiselleen asetetaan ehtoja. Läheisiä ei voi kohdella kuin asiakkaita – eikä asiakkaitakaan pitäisi kohdella kohteina, joita kuullaan vain, jos tarvitaan tietoja poikkeavuuden lajin täsmentämiseksi.

5 ”Life is what happens to you while you’re busy making other plans”, John Lennon kiitti laulussaan Beautiful Boy (Darling Boy).

Suolla on kestävämpi perusta kuin kovalla maalla

Mikäli hoidon, kuntoutuksen tai vastaavan toiminnan suunnittelu suljetaan asiakkailta ja muilta asianosaisilta, menetetään niitä valtavia mahdollisuuksia, joita kasvokkainen dialogi tarjoaa.⁶ Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki ammattiauttamisen toimet, kuten vaikkapa kirurgiset toimenpiteet, pitäisi suunnitella dialogissa läheisverkoston kanssa, mutta tuollaisissakin yhteyksissä olisi huomioitava, että potilaan sairastaminen ja kuntoutuminen tapahtuvat hänelle merkityksellisissä elämänsuhteissa – ja niihin liittyvien voimavarojen saaminen kuntoutumisen tueksi on vallan muuta kuin koneistoksi mielletyn kehon osien korjaaminen tai vaihtaminen. Tuo ”koneisto” hankkii jollakin tavalla toimeentulonsa, asuu jossain, elää elämänsuhteissaan ja niitä koskevissa toiveissaan, muistoissaan ja kaipauksissaan, liittyy elämäänsä merkityksiä ja kokee kaiken kokonaisvaltaisena ruumiillisena olentona.⁷

Koneiston pätevän korjaamisen malli on päässyt hivuttautumaan jopa kuntoutuksen, mielenterveytyksen, oppilashuollon, ikäihmisten palveluiden, lastensuojelun, työttömien palveluiden, päihdehuollon ja muiden sellaisten käytäntöjen piiriin, joissa ei enimmäkseen paikanneta, korjata ja vaihdeta viallisia osia.⁸ Asiantuntijat kokoontuvat todetakseen poikkeamat, puutteet ja vajavuudet ja laativat suunnitelman, jonka on määrä lieventää niitä tai poistaa ne, ja jonkun tehtävä on esitellä tämä suunnitelma asiakkaalle. Tätä tapahtuu jopa sosiaalityössä, vaikka tuon ammatin itsenäistymisen alkuperä on Mary Richmondin jo viime vuosisadan alussa kehitte-

6 Tom ja Esa Eriksson pyysivät erään perheen asioissa keskenään kokoontuneita eri toimipisteiden ammattilaisia ennakoimaan, mitä tapahtuisi, jos kukaan heistä ei tekisi mitään. Alkoi hämmäntynyt keskustelu. Työntekijät arvuuttelivat, kääntyisivätkö perheenjäsenet ehkä läheisten puoleen, ja alkoivat kysellä toisiltaan, tiesikö joku, oliko heillä läheisiä paikkakunnalla. Kukaan ei tiennyt.

7 Hoitolaitos oli kutsunut Tomin äidin sydämentahdistimen tarkastukseen. Hoitaja tervehdi lyhyesti, ohjasi äidin tuoliin ja kiinnitti anturit. Lääkäri tutki papereita pöytänsä takana, kunnes lausui nimensä, siirtyi pääteruuden ääreen ja alkoi tutkia antureiden tarjoamaa dataa. Äiti koetti kertoa voinnistaan olkansa yli, mutta ei saanut vastakaikua ja luovutti. Kohta lääkäri totesi: ”Tahdistin on kunnossa, seuraava aika vuoden kuluttua” ja siirtyi taas pöytänsä taakse. Hoitaja kirjasi uuden päivämäärän. Lupasivat tarkastaa tahdistimen ja sen he tekivätkin, täsmällisesti ja ajan puitteissa.

8 Tom toimi taannoin erään ison mielisairaalan sosiaalityöntekijöiden työnohjaajana. Kerra käsiteltiin erään potilaan kotiutumista. ”Onko hänellä koti?” työntekijät alkoivat kysellä toisiltaan. Tuo kysymys ei ollut herännyt hoitosysteemissä sisäänkirjoittautumisen ja uloskirjoittautumisen välissä.

lemässä ”sosiaalisen diagnoosin” käsitteessä, joka suuntasi työntekijöitä selvittämään asiakkaan arkiolot ja suhteet.⁹ Sen sijaan, että luonnehdittaisiin henkilöä vain yleisillä määreillä, tulisi nähdä, että ”ihmisen mieli (ja ihminen todella on mielensä) voidaan kuvata hänen suhteittensa summanna” (Richmond, 1917, 368). Sosiaalityöntekijät ovat äskettäin saaneet tuekseen asiantuntijaryhmät, joita ei velvoiteta kutsumaan asiakkaita mukaan; toki ne voivat halutessaan tehdä niin.¹⁰

Sivuuttamalla asianosaiset sivuutetaan ensinnäkin se mahdollisuus *ehyettäviin kokemuksiin*, joka asiakkaille ja läheisille tarjoutuu heidän voidessaan käsitellä elämänsä tärkeitä kysymyksiä kasvokkaisessa dialogissa keskenään ja tukea tarjoavien ammattilaisten kanssa. Toiseksi, ellei kutsuta myös läheisiä, vaikkapa vain puolisoa tai kaveria, tullaan sivuuttaneeksi se valtava resurssi, jonka vain läheisten mukanaolo voi avata käyttöön, eli *mahdollisuus muodostaa arjenmukainen maanläheinen yhdistelmä läheisten ja työntekijöiden voimavaroista*. Vaikkapa vain yhden ihmisen kutsuminen asiakkaan lisäksi mahdollistaa myös *äänten moninkertaistumisen* ja sen tuomat näkemyksiä ja kokemusta rikastuttavat vaikutukset – jos kuulemiselle tehdään tilaa.

Kolmanneksi, jos asiakkaita vain sovitetaan ammatillisiin kategorioihin, heistä tullaan tehneeksi kohteita osallisten sijasta, kuulijoita kuultavien sijasta.¹¹ Tuo voi tuntua loukkaavalta, ja riippuen reagoinnistaan asiakkaat ovat vaarassa tulla tulkituiksi hankaliksi tapauksiksi. Ja neljänneksi, jos korostetaan abstraktin ammatillisen tiedon merkitystä ja kootaan neuvonpitoon spesialisteja riippumatta siitä, onko heillä kontaktia asiakkaisiin, tullaan jättäneeksi vähäiselle sijalle se erityinen tieto ja kokemus, jota on vain niillä työntekijöillä, joilla on omakohtainen työnsä välittämä yhteys asianosaisiin ja noissa suhteissa kehkeytynyt *suhdetaju*. Yleistävä tieto voi

9 Lääkäri saattoi nopeasti teollistuvassa Amerikassa antaa keuhkotautiselle hoito-ohjeen: hengitä kolmesti päivässä syvään avoimen ikkunan ääressä. Jos henkilö sattui asumaan rankasti tupruttavan tehtaan naapurissa, pätevä mutta ei juuri tätä henkilöä koskeva ohje johti ongelmien syvenemiseen. Tarvittiin sosiaalinen diagnoosi täydentämään lääketieteellistä.

10 Muuan sosiaalityöntekijä kuvasi Tomille tuntevansa itsensä ”likaiseksi” sellaisten palaverien jälkeen, joissa asiakkaan suunnitelmaa kehitteli joukko asiantuntijoita, joista osa ei ollut asiakasta edes nähnytkään. Eräs ruotsalainen psykiatri piti tapanaan ilmoittaa tulewansa huonovointiseksi, jos joku ehdotti palaveria ilman potilasta.

11 Tom ehdotti eräässä kaupungissa, että oppilashuoltopalaverit järjestettäisiin yhdessä asianosaisten kanssa, elleivät aivan erityiset syyt perustele poikkeusta. ”Ei tarvitse, tarkastin ministeriöstä”, muuan opettaja totesi tyytyväisenä. Tuo oli ennen uutta oppilashuoltolakia, joka rohkaisee avoimuuden lisäämiseen.

olla korvaamattoman tärkeää, mutta se ei koske *juuri niitä ainutlaatuisia ihmisiä, joiden elämää käsitellään ja joiden käyttöön tuo tieto pitäisi saada.*

Asiakkaiden kutsuminen mukaan ei kuitenkaan vielä *sinällään* takaa dialogisuutta. Asiakas voi myös kokea tulleen sivuutetuksi, vaikka olisikin läsnä. Ammattiauttamisen perinteet ovat vaarassa kallistaa sinänsä varmasti hyvää tarkoittava toiminta ihmisen ainutlaatuisuuden sivuuttamiseen. Pätevä ammattiauttaminen mieltyy menetelmäoppaiden pohjalta helposti asiantuntevaksi *asiakkaan vajavuuksien ja puutteiden paikantamiseksi* sekä läheteiden ja korjaavien toimenpiteiden varmistamiseksi, kuten Evan Imber-Black (1988) muistuttaa. Astuminen moniammatillisen joukon eteen on sangen vaativaa, ja kokemus ongelmien puimisesta usean asiantuntijan suulla voi olla jopa luhistava. (Kokko, 2003).¹²

Ammattilaisten ongelmakeskeisellä orientaatiolla on yhteys epävarmuuden sietoon – tai pikemminkin vaikeuteen sietää epävarmuutta. Diagnoosit ja vastaavat luokittelut antavat ammattilaisille turvaa: kun tiedetään, mikä on poikkeama tai vajavuus, tiedetään määrittämätöntä tilannetta paremmin, miten se normalisoidaan. Ja kun saadaan määritettyä diagnoosi tai vastaava arvio, myös *käsittelyvastuut* selkiytyvät.¹³ Psykiatri Pekka Borchers tutki psykiatreja, jotka koettivat toteuttaa avoimia dialogeja (Borchers, Seikkula & Arnkil 2014), ja havaitsi, että erityisesti kokemattomien psykiatrien oli vaikea sietää epävarmuutta. Heitä painoi myös huoli omasta vastuusta psykoosin kaltaisessa vakavassa tilanteessa.

Vahvat ammatilliset määritelmät antavat varmuutta: kysymys on tästä ja sille on tehtävä tätä, vastuussa ovat ennen kaikkea nämä ja nämä. Donald A. Schön on väittänyt, että epävarmuus on teknistä ongelmanratkaisua kaipaaville uhka, ”sen tunnustaminen on heikkouden merkki” (Schön 1983, 69). Schön kuitenkin muistuttaa, etteivät ongelmat esiinny käytännön elämässä selvämuotoisina rakenteina. Ne eivät yleensä esittäydy ongelmina lainkaan, vaan epämääräisinä tilanteina. Se mielikuva, että ammattilaiset ratkovat selvärajaisia ongelmia valitsemalla järjestelmällisen tieteellisen tiedon varannosta kuhunkin tilanteeseen sopivia teorioita ja tekniikoita, ei pidä kutiaan. Elämä ei ole noin selväpiirteistä, Schön huomauttaa, tuon ihan-

12 Ben Furman on antanut tämmöiselle kirvelevälle kokemukselle nimen ”blame storming”.

13 Siksi määrittelykiistoissa on mukana reilu ripaus työnjako- ja vastuukiistoja. Määriteltäessä asiakasta tai potilasta määritellään myös ammattilaisten vastuuta ja suhteita, kuten käy ilmi mm. Kiurun ja Metterin (2014) lastenpsykiatrian ja lastensuojelun rajapintoihin liittyvästä tutkimuksesta.

nekuvan ulkopuolelle jäävät epävarmuus, ainutlaatuisuus ja arvokonfliktit. Schönin esittämä ironinen vertauskuva suosta ja kovasta maasta edellä mainitun teoksen johdannossa kiteyttää hänen väitteensä teknisen ajattelutavan riittämättömyydestä:

-
- Ammatillisen toiminnan maastossa on *korkea suon yläpuolelle kohoava kallio*. Siellä helppohoitoiset ongelmat ratkeavat soveltamalla tiedeperustaisia teorioita ja tekniikoita. *Alhaalla suolla* sotkuiset, hämmentävät ongelmat uhmaavat teknisiä ratkaisuja.
 - Ironista kyllä, kovan maan ongelmat tупpaavat olemaan *melko merkityksettä* yksilöiden ja yhteiskunnan kannalta, kun taas ihmisten kannalta *tärkeimmät ongelmat ovat suolla*.
 - Jääkö ammattilainen kovalle maalille ratkomaan täsmällisesti vähäpätöisiä ongelmia, vai laskeutuuko hän tärkeiden ongelmien ja epätasmoisten keinojen suolle?
 - Teknisen ajattelutavan mukaan ammattilaiset ovat välineellisiä ongelman ratkaisijoita, jotka valitsevat kuhunkin tilanteeseen parhaiten sopivat tekniset keinot. Tiukat ammattilaiset ratkovat selvärajaisia ongelmia soveltamalla teorioita ja tekniikoita, jotka on johdettu systemaattisesta tieteellisestä tiedosta.
 - Ammatillisten käytäntöjen elämässä *ongelmat eivät kuitenkaan esiinny ammattilaisille selvämuotoisina rakenteina*. Ne eivät yleensä esittäydy ongelmina lainkaan, vaan *epämääräisinä tilanteina*.
 - Ammatillisen toiminnan epämääräiset vyöhykkeet – *epävarmuus, ainutlaatuisuus ja arvokonfliktit* – jäävät teknisen ajattelutavan ulottumattomiin.
-

Pitkospuita suolle

Lastensuojelu kuulunee palvelujärjestelmämme kriisiytyneimpiin käytäntöihin. Ylikuormitetut työntekijät pakenevat alalta ja jäljellejääneiden kuormat kasvavat, urhoolliset konkarit koettavat pitää pintansa, mutta kasvava osa työntekijöistä on epäpäteviä ja joutuu untuvikkona haastaviin tehtäviin, virkoihin ei löydy hakijoita, joten virkoja ei panna auki... Onko dialogisuudella mitään sijaa tällaisessa noidankehässä?

Kai Ahlanen (2014, 7) haastatteli kokeneita työnohjaajia, sijoitettuna olleita nuoria ja huostaanotettujen lasten vanhempia. “Analyysin pohjalta

lastensuojelujärjestelmälle löytyi kuusi laaja-alaista uhkatekijää: palveluiden pirstaleisuus, työntekijöiden vähyys, johtamisongelmat, työntekijöiden vaihtuminen, yhteistyön vaikeudet ja arkitiedon ohittaminen. Näiden lisäksi tutkimuskeskusteluihin osallistuneet henkilöt kuvasivat järjestelmän toiminnan herättämiä moraalisia ristiriitoja. Tutkimuksen johtopäätöksenä todetaan, että lastensuojelujärjestelmän toiminta ei nykytilanteessa riittävästi turvaa ja kehitä sen parissa toimivien yksilöiden toimintakykyä.”

Emme kuvittele, että monitahoiseen ongelmakimppuun olisi olemassa yksi ratkaisumalli, mutta näemme kyllä läheisneuvonpidoissa kiilan, joka murtaisi noidankehää ja avaisi väylää dialogiseen kulttuuriin. Kysymyksessä ei ole ihmelääke, mutta erinomaisia kiilaominaisuuksia se tarjoaisi taatusti – vieläpä sängen nopeasti. Jos johto ryhtyisi järjestämään tilaa läheisneuvonpidoille, se joutuisi – tai pääsisi – tekemään tilaa luottamus pohjaiselle käytännölle, joka lisää luottamusta. Tuon luottamuksen vahvistaminen on kiireellinen tehtävä. ”Lastensuojelun vallankäyttö on vaarassa menettää sellaisen julkisen oikeutuksen, joka sillä tulee olla demokraattisessa yhteiskunnassa”, Alhanen tiivistää tutkimuksensa tuloksia. ”Kyseessä on uhkakuva, joka perustuu tässä tutkimuksessa käytetyn pienehkön laadullisen aineiston analyysiin. Se ei kerro koko totuutta suomalaisesta lastensuojelusta, johon kuuluu myös paljon hyvin laadukasta työtä ja josta monet lapset saavat tarvitsemansa avun. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tämä laadukas työ on uhattuna.” (Mts. 8) Sen ohella, että läheisneuvonpidot huojentavat lasten ja muiden asianosaisten taakkaa, ne keventävät myös lastensuojelutyöntekijöiden kuormaa tuomalla pulmien ratkaisemiseen uusia toimijoita. Läheisverkostoja mukaan kokoavat koollekutsujat tekevät suuren työn läheisten keskuudessa ja lapsen tukena, ja tästä työstä jää kuormansa alla läikähtyiltä sosiaalityöntekijöiltä kenties valtaosa nykyisin tekemättä. Tämän lisäksi toiset asiaan kytkeytyneet viranomaiset laativat läheisneuvonpidoissa sellaisia tarpeellisia selontekoja, jotka vähentävät sosiaalityöntekijän byrokratiakuormaa – ja päälle päätteeksi he oppivat prosessissa tuntemaan sosiaalityön roolia paremmin. Kaikki tällaisiin käytäntöihin osallistuvat asianosaiset saavat kokemuksia vuoropuheluun ja luottamukseen perustuvista menettelytavoista – ja alkavat kenties odottaa, että palveluiden pitäisikin suhtautua ihmisiin avoimesti ja dialogisesti. Läheisneuvonpitojen lisääminen ei sitä paitsi vaadi suuria taloudellisia satsauksia. Miksi niitä ei toteuteta enemmän? Läheisneuvonpitoja järjestetään Suomessa siellä täällä, ja pääkaupunkiseudulla toimii – toistaiseksi vielä hengissä oleva – yhteinen koordinaatio, mutta valtakunnallisissa suunnitelmissa las-

tensuojelun kehittämiseksi ei edes mainita tätä kansainvälisesti tutkituinta lastensuojelun ja Suomessakin menestyksellä kokeiltua menetelmää¹⁴. Norjassa keskusvalta työlläntyi kuntien empimiseen ja ryhtyi määrätietoisesti juurruttamaan läheisneuvonpitoja käynnistämällä mittavan valtakunnallisen hankkeen (2011–2014). Valtion ohjauksessa koulutetaan koollekutsujia ja rakennetaan tarvittavaa infrastruktuuria. Valtio tarjoaa kunnille koulutusta ja seudullisia koordinaattoreita sekä vastaa laadusta ja tutkimuksesta, kunnilla on vastuu läheisneuvonpitojen toteuttamisesta ja tuloksista. Läheisneuvonpitoa kokeillaan ja kehitetään Norjassa myös akuuteissa kriiseissä, esimerkiksi kiireellisissä sijoituksissa. (Vik 2013).

Kohti seuraavaa lukua: Vallankäyttöä ammatillisissa suhteissa ja arjessakin

Asiakkaita sovitetaan palvelujärjestelmissä erilaisiin poikkeavuutta tai vajavuutta koskeviin kategorioihin, ja tämä voi olla tarpeen oikeiden hoitomuotojen ja muiden käsittelyohjeiden täsmentämiseksi. Luokitteluja ei sovi väheksyä – samallahan tulisi vähäteltyä niitä valtavia edistysaskeleita, joita esimerkiksi terveydenhuolto on ottanut tiivistäessään määritelmiinsä suunnattoman määrän kokeellista ja kokemusperäistä tietoa. Mutta vallankäyttöä tuo on, ja se voi kertautua, kuten vaikkapa jotkut ADHD-diagnoosin saaneet lapset ja hänen vanhempansa ovat saaneet tuta – lapsesta on tullut ”ADHD-lapsi”. Ongelman määrittäminen helpottaa ehkä lääkärin ja opettajan oloa ja voi keventää vanhempienkin tuskaa, kukaties lapsenkin: nyt tiedetään, mistä on kysymys, ja voidaan toivoa, että vaivaan löytyy täsmälliset hoitokeinot ja lääkityskin.

Epävarmuutta on vaikea sietää, niin ammattilaisten kuin asiakkaidenkin. Ja kuitenkin juuri se olisi tärkeätä dialogisen tilan varjelemiseksi. ”Olen niin epävarma koko ajan”, 46-vuotiaan Jennin hoitoon osallistunut ylilääkäri totesi. ”Tiedän, että jotain on tapahtumassa, mutta en pysty sanomaan mitä.”

Diagnoosit ja muut poikkeavuuden määrittelyt eivät ole *sinänsä* ongelma dialogisuuden kannalta. Kysymys on siitä, mitä niiden pohjalta tehdään. Avataanko ja pidetäänkö auki kuulluksi tulemisen edellyttämä dialoginen tila, vai sulkeutuuko se yrityksiin normalisoida poikkeavuus ammatillisilla

14 STM (2014). Toimiva lastensuojelu. Toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019

hallintakeinoilla? ”Kaikki aiemmat perheterapeutit ovat yrittäneet muuttaa tapaa, jolla toimimme tyttäreemme kanssa”, totesi 12-vuotiaan ADHD-diagnoosin saaneen tytön isä. ”Nämä keskustelut kanssanne ovat olleet toisenslaisia. Te ette yritä muuttaa meitä, vaan kuuntelette kaikkia. Minäkin olen alkanut kuunnella tytärtäni, mitä en aikaisemmin tehnyt.”

Dialoginen tila ei siis avaudu ja sulkeudu vain ammattiauttajien ja avunhakijoiden välillä, vaan mahdollisesti, ikään kuin ”karevaikutuksina”¹⁵ muissakin suhteissa – ja juuri *verkostojen aktivoituminen* on olennaista dialogisessa ammattiauttamisessa.

Ihmisten käsittely ikään kuin määrittelykategorian edustajana (”ADHD-lapsi”, ”skitsofreenikko”) auttaa sietämään epävarmuutta ja hallitsemaan tilanteita, mutta voi tulla kaventaneeksi sitä voimavarojen piiriä, jota pulmien ratkonta kaipaisi. Varmaotteinen interventionisti joutuu turvautumaan varmoihin otteisiinsa. Ammatilliset hallintakeinot eivät ehkä saa tukea niistä voimavaroista, joita piilee asiakkaiden läheissuhteissa, heille merkityksellisten ihmisten mahdollisuuksissa. Kun kirjoitamme ”läheissuhteissa”, emme tarkoita ainoastaan tai välttämättä lainkaan sukulaissuhteita tai vastaavia. Tarkoitamme kullekin merkityksellisiä suhteita, olivatpa ne mitä hyvänsä, kavereita, työtovereita, naapureita – tai sukulaisia. On todennäköistä, että perheenjäsenet kuuluvat tähän joukkoon, mutta sitä ei pidä päättää asianosaisten puolesta. Muutoin käytetään vahvaa normaaliuskuvien ohjaamaa normalisointivaltaa.

Tuota normalisointivaltaa on syytä pysähtyä pohtimaan tarkemminkin. Vahvoja luokittelukategorioita ja niihin pohjautuvia poikkeavuuden säätelyn keinoja käyttävä ammattilainen käyttää normalisointivaltaa varsin ilmeisesti, mutta käyttääkö sellaista myös epävarmuutta sietävä dialogisti? Hänhän saattaa vain hallita näkymättömämmin, pehmeämmin ehkä, mutta kuitenkin. Ne opettajat, jotka pitävät oppilaiden kommenttien seuraamista liian työläänä, saavat turvautua perinteisempiin hallintakeinoihin, mutta eivätkö Centro Tren keskustelemaa didaktiikkaa toteuttavat opettajat nojautuneet hallintakeinoihin hekin, toisenlaisiin, tarkoituksiinsa paremmin sopiviin?

Läheisneuvonpitoja järjestetään muun muassa siksi, että lapsi tai nuori on hunningolla. Eikö tarkoituksena ole saada hänelle paitsi turvatummat olot myös valoisimmat näkymät syrjäytymisriskien suhteen? Normalisoin-

15 Ripple effect; kun veteen heittää kiven, sen kareet leviävät laajenevina ympyröinä joka suuntaan.

tiahan tämäkin on, vaikka vältettäisiin familistinen oletus, että nimenomaan ydinperheessä ja sukulaisten joukossa ovat ilman muuta lapsen tärkeimmät henkilöt.

Jaakko ja hänen työparinsa seurasivat huolellisesti Victorian ja Alfonson ilmaisia, ja Jaakko totesi menettäneensä mielenkiintoaan vahvoihin systeemiin luokittelu- ja hallintakeinoihin, mutta eikö hänkin ollut normalisoimassa Victoriaa masentuneesta vähemmän masentuneeksi? Vallan käyttöä kai tuokin oli? Victoria ja Alfonso hakivat apua, mutta Jaakko valitsi keinot. Ja toistaessaan asiakkaiden ilmaisia hän ei toistanut kaikkea.

Tom toimi tulevaisuusdialogin vetäjänä Jukka Pyhäjoen kanssa. Tiinalle, Lailalle ja muille esitettiin kysymyksiä varoen ohjailemasta sitä, millaisiksi he kuvittelivat ilahduttavan lähitulevaisuuden ja polut sinne, mutta koko tapaaminen sai alkunsa sosiaalityöntekijä Tiinan lapseen liittyvästä huolesta. Tapaaminen siis tähtäsi muutoksiin, vaikka päämäärää ja keinoja ei johdettukaan mistään normatiivisesta ohjeistosta.

Michel Foucault (1997, 291) korostaa, että valta on *aina* läsnä suhteissa, joissa joku koettaa hallita toisen toimintaa, olivatpa ne sitten verbaalista kommunikaatiota, rakkaussuhteita, institutionaalisia tai taloudellisia suhteita tai muita. Pohtikaamme siis seuraavassa luvussa dialogisuutta, toisen ainutlaatuisuuden kunnioittamista ja valtasuhteita.

7 VAROVASTI VALTASUHTEISSA

Läheisneuvonpitojen rakenteessa on jännittävä pysäytyskohta: viranomaiset ja ammattiauttajat vetäytyvät läheisten oman neuvonpidon kynnykseltä. Periaatteisiin kuuluu, että he eivät koeta ohjailta läheisten keskustelua. Elisabeth Backe-Hansen (2006) on tosin pannut merkille kansainvälisessä katsauksessaan, että sosiaalityöntekijöiden on ollut vaikea antaa vastuuta perheelle; läheisten palaverin säateleminen houkuttaisi. Yhtä kaikki, viranomaisvallan omakin etu vaatisi kohteliasta pysähtymistä kynnyksellä: kuinka muutoin saada hyvä suunnitelma ja omakohtaisia sitoumuksia vapaaehtoisilta ihmisiltä, jotka on kutsuttu auttamaan keinonsa ehdyttäneitä julkista valtaa!

Voimia kannattaa siis käyttää varovasti, jos mielii päästä lähemmäs päämäärää – ja tuo päämäärä *on syytä pitää avoimena*. Lapsen etua toki turvataan, mutta miten, sitä ei tulisi tulkita ahtaasti eikä toisten puolesta. Läheisneuvonpitojen nerokkuus piilee pyynnössä laatia toimiva suunnitelma lapsen tilanteen turvaamiseksi, ei ”kokonaisongelman” ratkaisemiseksi. Jos verkosto aktivoituu ja saadaan uusia turvaavia yhteyksiä (läksyt voi tehdä mummon luona, jos kotona menee pahaksi...), eli päästään uuteen alkuun, niin matkalla voi tapahtua paljon muutakin hyvää.

Peter Marsh ja Dawn Walsh (2007) kiinnittivät läheisneuvonpitoja tutkiessaan huomiota merkittävään eroon siinä, *kuinka ammattilaiset ja perheet käsittävät suunnitelmat*. Heidän mukaansa perheenjäsenet lukevat suunnitelmaa rivien välistä. He ehkä yrittävät ennustaa sen toteutumista ja miettivät, mitä se tarkoittaa yksittäisen perheenjäsenen kannalta. He mieltävät suunnitelman matkan alkuna, jatkumona tai prosessina. Sen sijaan ammattilaiset tarkastelevat suunnitelmaa episodisena näkynä, he kontrolloivat, miten suunnitelma on toteutunut, lukevat sitä kohta kohdalta ja vaativat selitystä, jos ei ole toimittu juuri niin kuin on sovittu.

Käyttävätkö ne sosiaalityöntekijät, joiden on vaikea pidättäytyä ohjailumasta läheisten keskinäistä pohdintaa tai jotka haluaisivat valvoa suunnitelman toteuttamista kohta kohdalta, kenties *enemmän* valtaa kuin ne, jotka luottavat ja malttavat – vai käyttävätkö he valtaansa sittenkin vain *toisin*?

Jaakko kertoi pidättäytyvänsä vahvoista ammatillisista hallintakeinoista. Käyttääkö hän psykoterapeutin valtaansa kenties *vähemmän* kuin vahvoihin määritelmiin turvautuva kollega – vai käyttääkö hän valtaansa sittenkin *toisin*?

Tom yritti tulevaisuusdialogeja vetäessään saada osanottajat eläytymään hyvään lähitulevaisuuteen, eikä hän ”sallinut” huonon lähimenneisyyden tarkastelua tai menneisyyteen takertumista ylipäätään eikä edes tulevaisuuden tarkastelua *olisi-, tulisi-, tekisi-*konditionaalissa. Eikö tämä ole määrätietoista vallankäyttöä, siinä missä perinteisempiinkin ohjailumeneelmiin turvautuminen?

On syytä tehdä muutama selvennys, jotta voimme pohtia dialogisten käytäntöjen suhdetta vallankäyttöön. Tämä on tärkeää *käytäntöjen kehittämisen kannalta*, ei minkään irrallisen teoreettisen mielenkiinnon vuoksi. Dialogisia käytäntöjä vaalivien on syytä olla *varovaisia*, ehkäpä *aivan erityisen varovaisia*, sillä mukavaa kuuntelijaa on kenties vaikeampi vastustaa kuin varmojen ammatillisten muokkauskeinojen käyttelijää.

Epätasa-arvoisuutta dialogisuuden hyväksi

Michel Foucault (1980) korostaa, että olisi parempi puhua valtasuhteista, kuin käyttää vain sanaa valta, sillä vallasta puhuttaessa ajatellaan usein poliittisia rakenteita, hallitsemista, dominoivaa yhteiskuntaluokkaa, herraa ja orjaa jne. Ei ehkä ole kovin hedelmällistä mieltää psykoterapeutin, sosiaalityöntekijän, opettajan tai vastaavan ammattilaisen suhdetta asiakkaisiin, oppilaisiin jne. herran ja orjan suhteena, vaikkeivät nuo suhteet tasaveroisia olekaan.

Valtasuhteita rakentuu Foucault’n mukaan kaikkialla, missä ihmiset pyrkivät vaikuttamaan toisiinsa – ja tätähän tehdään dialogeissakin. Valtasuhteet rakentuvat ihmisten välisten kyvykkyyserojen ja heidän eriarvoisten asemiansa varaan, sillä ihmisten voimat, taidot ja toimintamahdollisuudet poikkeavat toisistaan, Kai Alhanen avaa Foucault’n valtakäsitettä (2007, 121). Näitä eroja saavat aikaan sosiaaliset, yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset erot sekä niihin liittyvät epätasa-arvoiset asemat. Valtasuh-

teita rakentuu arkipäivässäkin: ”Pidän kiinni siitä tosiasiaista, että jokainen ihmissuhde on jossain määrin valtasuhde”, Foucault totesi haastattelussa vuonna 1983, mutta tähdensi myös, ”ettei jokainen valtasuhde ole itsessään paha, mutta se sisältää aina vaaramomentin”. (Foucault 1995, 96.)

Juuri tuohon *vaaramomenttiin* onkin syytä kohdistaa katse käytäntöjä pohdittaessa. Erittely tuskin etenee sanottavasti, jos jokainen valtasuhde mielletään ”itsessään pahaksi”, eikä käytäntöjen kehittäminen löydä toteuttamiskelpoisia suuntia, jos tavoitellaan jotain vapauden valtakuntaa valtasuhteiden tuolle puolen. Sellaista ei ole. Avain on *voimien varovaisuudessa kanavoinnissa*. Valtasuhde ei Foucault’n mielestä itsessään ole sen enempiä hyvä kuin pahakaan, mutta kylläkin vaarallinen, ”joten joka tasolla on pohdittava, miten se kanavoisi voimansa parhaalla mahdollisella tavalla”. (Foucault mts. 96.) Kuinka siis dialogisuuden vaali *kanavoisi voimansa parhaalla mahdollisella tavalla?*

Ihmisillä on kyky tehdä ja toteuttaa erilaisia asioita – esimerkiksi ajatella, kuvitella, tutkia, taistella, pakottaa ja suostutella – eli käyttää *voimia* (Alhanen 2007, 119–122). Valtasuhteissa ohjataan, muokataan, vahvistetaan, yhdistetään ja hallitaan toisen voimia päämäärien saavuttamiseksi, valtasuhteet ovat toimintaan suuntautuvaa toimintaa – ja toimintaan suuntautuvat myös dialogiset käytännöt.

Tom käytti tulevaisuuden muistelua vetäessään kuvitteluun – ja melkoisesti suostutteluunkin – liittyviä keskusteluja Tiinan, Lailan ja muiden osanottajien voimien ohjaamiseksi. Kuten edellä mainittiin, Mikael Leiman pitää tulevaisuuden muistelun radikaaleimpana puolena sitä, että se mahdollistaa tulevaisuuden ajattelemisen ”ajateltavissa olevana” jopa vaikeassa tilanteessa. Tulevaisuusdialogin vetäjälle ei käy menneisyyden muistelu eikä edes tulevaisuuden tarkastelu konditionaalissa. Tuo on ilmiselvästi voimien kanavoimista, mutta onko se niiden kanavoimista varovasti, ”parhaalla mahdollisella tavalla” tai edes hyvällä tavalla?

Tulevaisuuden muisteluun liittyvässä *suostuttelussa* käy ilmi jännittävä valtasuhteeseen liittyvä samanaikainen *epätasa-arvoisuus ja keskinäinen riippuvuus*. Asiakkaille on sangen yllättävää, että heitä pyydetään muistelemaan tulevaisuutta. Kokon ja Koskimiehen seuranta-haastattelut (Kokko 2006) kertoivat, että jotkut asiakkaat pitivät koko touhua aluksi kerrassaan naurettavana. Tulevaisuuden muistelu on myös monille työntekijöille sangen vaikeaa, he kun katsoisivat mieluummin ongelmien kehitys- ja kasautumiskulkua, jotta nykytilanne ymmärrettäisiin syiden valossa.

Tulevaisuusdialogin vetäjä ei kuitenkaan voi pakottaa osanottajia tulevaisuusmatkalle, hän joutuu *anomaan* osanottajia mukaan leikkiin, ja jokaisella on joka hetki mahdollisuus ampua tuo yritys alas. Ei auta, vaikka vetäjä olisi onnistunut tulevaisuuteen houkuttelemisessa jo lukuisia kertoja. Se ei takaa, että se onnistuisi *tässä ja nyt, juuri näiden ihmisten kanssa*. Tuo *riippuvuus* juuri *näistä* osanottajista ja heihin kohdistuva anelu näkyvät vetäjän katseista ja muusta ruumiinkielestä ja kuultavat ilmaisujen sävystä – niin kuin näkyisi ja kuuluisi myös korskea varmuus onnistumisesta. Anelmaton varmuus tarkoittaisi juuri näiden ainutlaatuisten ihmisten ja juuri tämän hetken korvautumista yleistävillä mielikuvilla toisista tapahtumista toisissa yhteyksistä.

Aivan epävarma ei kuitenkaan sopisi olla. Vetäjä koettaa saada läsnäolijat luottamaan siihen, että tämä outo käsittelytapa kannattaa, että se auttaa sen huolen huojentamisessa, jonka vuoksi ollaan koolla – ja on tietysti selvää, että ellei hän itse usko toimintatapaansa, hänen vetoamuksensa lähteä leikkiin ovat epäuskottavia.¹ Tarvitaan siis sekä riippuvuutta (ilman teidän apuanne tämä ei toimi) että riittävää luottamusta keinoihin (tämä toimii hyväksenne). *Vasta tästä varmuuden ja epävarmuuden yhdistelmästä syntyy mahdollisuus kanavoida voimia varovasti.*

Määrätietoinen vetäjä yrittää jokaisen ilmaisuja seuraten pitää huolen, ettei kukaan ala johtaa pohdintaa määrätietoisesti ja toisten ilmaisut sivuut-taen. Tätä palvelee muun muassa puhumisen ja kuuntelun sangen jyrkkä erot-telu; yhden puhuessa toiset eivät kommentoi – samalla he jättävät tilaa myös sisäisille dialogeilleen.² Jos kunkin ilmauksia hyvästä tulevaisuudesta, teoista, tuesta, huolista ja huolten huojenemisesta ohjaillaan, sen sijaan että seurattaisiin niitä intensiivisesti, haaskataan se mahdollisuus, jonka valtasuhde suo: *mahdollisuus käyttää voimia arjen toimijoiden ja työntekijöiden voimavaroja yhdistävän, uskottavan suunnitelman yhteiseksi laatimiseksi – vieläpä siten, että itse suunnitteluprosessi lisää keskinäistä luottamusta ja toiveikkuutta.*

-
- 1 Luottamus omiin menetelmiin selittää muuten paremmin eri psykoterapiamenetelmien hyviä ja huonoja tuloksia kuin itse menetelmien eroavaisuudet (Norcross, toim. 2002). Näyttötutkimuksen vahvistamassa menetelmien kilpailussa vain tahdotaan unohtaa menetelmien merkitys vuorovaikutuksen ja suhteiden muodostumisen kannalta ja pannaan menestys mieluusti menetelmän tiliin sinänsä – ja haetaan sille lisenssiä ja markkinoita.
 - 2 Ajatus puhumisen ja kuuntelun erottamisesta tulee Tom Andersenin ja hänen työryhmänsä ”reflektioivien tiimien” ideasta (Andersen 1991). Koska ennakointi- ja tulevaisuusdialogit kehiteltiin alun perin sangen jännittyneissä tilanteissa, joissa väreili vahvoja toiveita toisten muuttamisesta, erottelusta tuli varsin jyrkkä. Sen en tietenkään tarvitse olla sellainen kaikissa yhteyksissä.

Tom, kollega Esa Eriksson ja veli Robert pyysivät ennakointi- ja tulevaisuusdialogeja alunperin kehitellessään palaveria toivovalta työntekijältä ennakkoinformaatiota käsiteltävästä pulmasta, mutta lakkasivat tekemästä niin, kun huomasivat, että tuo vain sai heidät miettimään erilaisia ratkaisuja. Riittää, että tiedetään summittaisesti, mikä on dialogin ”tilaavan” henkilön huolen aihe, se huoli, jonka huojentamiseen väki kutsutaan. Ennakointi- ja tulevaisuusdialogien vetäjien eli verkostokonsulttien koulutuksessa on yksi ehdoton neuvo: älä neuvo! Jos vetäjä alkaa neuvoa osanottajia, hän menettää osanottajien suomaa mahdollisuutta käyttää epätasa-arvoista asemaansa dialogin hyväksi: *käytä rohkeasti valtaasi vetämiseen, jotta kukaan ei ala käyttää valtaansa toisten muokkaamiseen heidän kuulemisensa sijasta.*

Onko ylläkuvattu määrätietoinen vallankäyttö varovaista ja kanavoiko se voimia parhaalla tai edes hyvällä tavalla? Tuota ei ratkaise toiminnan *muoto* sinänsä, vaan sen *vaikutus toisten toimintamahdollisuuksiin.*

Centro Tren keskustelemaa didaktiikkaa harjoittavat opettajat saivat oppilaat pohtimaan innokkaasti ja vailla pelkoa tulla nolatuksi. Martin Buber olisi varmaankin myhäillyt tyytyväisenä. Toiminnasta huokui kuuntelu ja lasten koko olemuksen herkkä havainnointi, heidän elämänsä ainutlaatuisuuden hyväksyminen ja ehdoton kunnioittaminen. Aika ajoin tilanteet uhkasivat kuitenkin karata käsistä, ja yhden opettajan mopo keuli alinomaa. Tuloksena oli niin monen yhtäaikaisen dialogin kakofonia, ettei yhdelläkään niistä ollut yhteistä tilaa. Perinteiset luokkatilanteen hallintakeinot olisivat kenties palvelleet paremmin oppilaiden ainutlaatuisuuden kunnioittamista. Sellaistakin tapahtui, että keskustelemaa didaktiikkaa tavoitteleva opettaja hillitsi keskustelua vähintään yhtä napakasti ellei napakammin kuin oppikurssien orjallista noudattamista vaaliva perinteisempi kollegansa – varjellakseen dialogista tilaa.

Valtaistaminen ja vallankäyttö

Vallankäyttö mielletään joskus tukahduttavaksi, ja sellaiselta asiakkaan, oppilaan, ystävän, alaisen tai kumppanin ainutlaatuisuuden sivuuttaminen usein vaikuttaakin. Nykyaikaisen vallankäytön olemus ei kuitenkaan ole kansalaisten vaientaminen, vaikka niin monin paikoin tehdäänkin. Foucault’n tapa eritellä valtasuhteita yllättää, siinä ei aseteta ”vapaata yksilöä” ja ”alistasavaa valtaa” vastakkain, vaan osoitetaan, että valta on *tuottavaa eikä tukahduttavaa* – ja että se tuottaa kyvykkäitä kansalaisia.

Valtaa käytetään *ihmisten subjektivointiin*; ihmiset saavat itse asiassa kiittää *valtasuhteita kaikista kyvyistään*. Ei ole olemassa valtasuhteista riippumattomia subjekteja, eikä subjekteiksi synnytä. Moderni vallankäyttö – tai liberaali hallinto – ei pyri alistamaan vallankäytön kohteena olevia ryhmiä ja yksilöitä, vaan *tuottamaan heidät täysivaltaisina kansalaisina*.

Barbara Cruikshank (1999) toteaa kirjassaan *The will to empower* (valtaistamisen tahto), ettei vallankäytön kohteita pyritä passivoimaan vaan päinvastoin aktivoimaan. Avun tulee olla sellaista, että autettavat eivät tule riippuvaisiksi siitä. Itsehallinnaltaan rajoittuneet, täyteen kansalaisuuteen nähden jollakin tapaa vajavaiset, koetetaan saada oman asiansa ajajiksi – eli joku tekee jotain toisille, jotta nämä tekisivät jotain itselleen. Huono-osaiset pitäisi saada mukaan ohjelmiin, joissa he valtaistuvat toimimaan tilanteensa kohentamiseksi. Jopa radikaaleimmat kapinaannostattamisohjelmat koettavat saada kohdejoukkonsa ylös apatiasta, ja vallankumoustenkin subjektit pitää *tuottaa*. Yhteiskuntatieteet osoittavat kansalaisuuden vajavuuksia, passiivisuuden perustoja ja valtaistusohjelmien kohteita sekä operationalisoivat ”voimauttamisen” tekniikoita ja strategioita. (Cruikshank 1999, 74–76.) Viimeksi mainittujen joukkoon kai tämäkin kirja on tavallaan luettava!

Shannon Pakura (2005), joka on valtakunnallisena sosiaalityön päällikkönä vastannut Uudessa-Seelannissa lastensuojelusta, korostaa, miten tärkeää on vartioida sitä, etteivät erilaiset muotivirtaukset huuhto mukanaan läheisneuvonpitoon leivottua *valtaistamisajattelua*, kuten hän lähestymistavan ideaa nimittää. Läheisneuvonpidon kansainvälistä kenttä laajalti tunteva Mary Conolly (2004) toteaa, että työskentely, joka on organisatorisesti ja ammatillisesti helpompaa ja mukavampaa kuin toiminta läheisverkostojen kanssa, korruptoi miltei huomaamatta *perheen vahvistamisfilosofian* mukaisen toiminnan. Maorien kivikautinen toimintatapa toimii siis mainiosti jälkiteollisten yhteiskuntien liberaalin hallintatavan palveluksessa, mutta tuo ikiaikainen tapa on myös vaarassa korruptoitua vanhanaikaiseksi viranomaishallinnaksi muotivirtausten myötä.

Liberaalin hallinnon tunnuspiirre on Cruikshankin mukaan ”itseapu”. Jotta julkisen vallan ei tarvitse normalisoida kovakouraisesti, se pyrkii edistämään *poikkeavien itsesäätelyä*. Köyhät, väkivaltaiset, lapsiaan laiminlyövät yms. pitäisi saada mukaan empowerment-ohjelmiin, joissa he *valtaistuisivat auttamaan itseään*. Suomessakin kaikui 1970–80-luvuilla iskulauseita: ”asiakas objektista subjektiksi”, ”sosiaalityön on tehtävä itsensä tarpeettomaksi”, ja nyt kuullaan kaikkialla ”empowerment, valtaistaminen, voimauttaminen”. 1980-luvulla nousi Euroopassa sama tunnus – ”apu itseapuun”

– kahden aivan erilaisen liikkeen ohjelmiin. Sitä vaativat niin Britannian thatcherilaiset kuin Saksan vihreätkin. Hyvinvointivaltiota haluttiin ajaa alas tai työntää sivummalle kansalaisorganisoitumisen tieltä. Yhdysvalloissa kehkeytyi kommunitaristinen liike, jolle esikaupunkiyhteisö näyttäytyi ratkaisujen tyyssijana (Haatanen 2000). Läheisten voimavarat yksilöiden tukena, tuohon aaltoon kai tämäkin kirja on tavallaan luettava!

Suomalaisen peruskoulun kasvatustavoitteet ovat kauniita.³ Niissä *ei* lue, että oppilaiden tulisi oppia kätkemään tietämättömyytensä ja nielemään kysymyksensä, jos ei ymmärrä, mutta opetus, joka painottaa enemmän oppikurssien noudattamista ja sopimattomien kysymysten esittämistä kuin tarkastelujen rakentamista tilanteissa aukeavien mahdollisuuksien varaan, tulee kuitenkin tuottaneeksi tuollaistakin. Donald Broady (1986) lanseerasi 80-luvulla käsitteen piilo-opetussuunnitelma tarkoittamaan niitä kasvatustaikutuksia, joita vuorovaikutuksen sääntely tuottaa koulun virallisten tavoitteiden ohessa – ja oletti vaikutuksissa olevan tiettyä tarkoituksellisuutta: näin koulitaan kuuliasta työvoimaa. Yhtä hyvin – tai tuon lisäksi – voidaan olettaa, että kasvatustutkimuksissa toteutuvat vuorovaikutuksen säätelytavat ovat seurausta paljolti myös vaikeudesta sietää epävarmuutta: kuunteleva pedagogiikka tuntuu työläältä, akrobatia arvaamattomalta. Mukavuusalueella pysyttely ei tosin ole aina kovin mukavaa, vallankäytön kohteet saattavat käydä monin tavoin vastarintaan.⁴

Dialoginen lähestymistapa on radikaali, mutta ei sen tähden, että se asettuisi kumoukselliseen vastarintaan liberaaliin hallintoon kuuluvien itsemääräämistä koskevien ihanteiden kanssa, vaan siksi, että se on niiden mukainen. Liberaalissa demokratiassa ei sovi puuttua perhe-elämän tai henkilökohtaisen toiminnan yksityisille alueille suoraan, silloinkaan, kun

3 3 § Tarpeelliset tiedot ja taidot. Opetuksessa vahvistetaan oppilaiden ajattelun, oppimaan oppimisen, vuorovaikutuksen ja yhteistyön taitoja sekä motivaatiota. Opetuksen tulee edistää oppilaiden terveyttä, hyvinvointia, turvallisuutta ja arjenhallintaa sekä kehittää niihin liittyviä valmiuksia. (Valtioneuvoston asetus 28.6.2012)

4 Suomen huikea Pisa-menestys toi maahamme ryhmän toisensa perään. Pedagogit, tutkijat ja hallintoihmiset halusivat selvittää, mihin hyvät tulokset perustuivat. Muuan brittiryhmä ällisteli Hannu Simolan (2006) mukaan tyrmistyneenä, kuinka suomalaiset koulut pystyvät vetämään läpi sellaisia opettajajohtoisia luokka-opetuksen keinoja, joita Britanniassa ei ole voitu käyttää sitten 50-luvun. Olisikohan kouluilla Suomessa vielä sellaista suotuisaa ”auraa”, vanhempien ja muiden yhteisöjen tukea, jonka Thomas Ziehe (1991) totesi Saksan menettäneen jo vuosia sitten? Kouluttautuminen on turvannut sosiaalista kiertoa näihin asti Suomessa; ”Lue, niin pääset sisätöihin” ei ole ollut vaila vastinetta. Jos se menee pätkätyöyhteiskunnassa, Pisa-tulokset voivat tulla vauhdilla alas. Viihtyvyytilastot eivät mairitte suomalaisia kouluja. Outo ja herkkä yhdistelmä: kehno viihtyvyys, hyvät oppimistulokset.

niitä haluttaisiin muokata, sillä kansalaisvapauksia ei sovi loukata. Erilais-
ten asiantuntijajärjestelmien tehtävänä on toimia julkisen vallan ja yksityi-
sen alueen välittäjinä. (Peter Miller ja Nicolas Rose 1990, 122–123.) Val-
taistamista tavoitteenaan pitävät asiantuntijajärjestelmät koettavat tavallaan
päästä välistä pois, tehdä itseään tarpeettomiksi, auttaa itseapuun, tuottaa
itsesääntelyyn kykeneviä täysivaltaisia kansalaisia.

Verkostonäkökulma ja valtaistaminen

Jos yksilöt nähdään toisistaan erillisinä toimijoina, kuten heidät yltiöindi-
vidualistisissa hahmotuksissa nähdään, resursseista itsekkäästi taistelevi-
na pelureina, valtaistamisnäkemys on vastaavasti yksilöpohjainen näköala
– kuva resurssitaistelijoiden voimistamisesta. Jos ihmiset nähdään suhteis-
saan elävinä ja niissä subjektiviteettinsa rakentavina, toisistaan riippuvai-
sina, valtaistamiskuvakin on yhteisöllisempi kuin yksilöä eristävissä näke-
myksissä. Yhteisömielikuvia ei kuitenkaan ole syytä romantisoida, kuten
käy, jos tulevaisuuden yhteisöllisyyttä koskeva toive (”olisipa elämä yhtei-
söllisempää”) heijastetaan menneisyyteen (jolloin ”elämä oli yhteisöllisem-
pää”) ja käytetään tätä perusteena tulevaisuuskuvalle.⁵ Kuinka edesauttaa
*yksilöiden subjektivoitumista suhteissaan elävinä ihmisinä, toimijoina sosi-
aalisisissa verkostoissa* – siinä lienee tavoitetta dialogisille käytännöille.

Jos on syytä välttää jyrkkää yksilöt–suhteet-erottelua, on myös syy-
tä varoa keinotekoista yksityinen elämä – julkinen valta -erottelua. Erilais-
ten *asiantuntijajärjestelmien* tehtävänä on Millerin ja Rosen mukaan toi-
mia välittäjinä julkisen vallan ja yksityisen alueen välillä, ja Cruikshankin
mukaan tuossa välimaastossa ihmiset pyritään nostamaan passiivisuudes-
ta itseapuun ja aktiivisuuteen. Olisi kuitenkin epähistoriallista nähdä yksi-
tyinen alue puhtaasti yksityisenä. Tämä käy ilmi pohdittaessa nykyaikaista

5 Yhteisöjen painottamisessa on usein vahvoja romanttisia ja nostalgisia sävyjä: yhteisö-
jä koskevat ihannekuvat romantisoivat mennyttä ja rakentavat tavoitekuvansa tämän
romantisoidun käsityksen varaan. Yhteisöllisyys ei ollut kultaista edes oletettuna yh-
teisöllisyyden kulta-aikana, totesi Heikki Lehtonen (1990) yhteisöjä koskevassa väitös-
kirjassaan. Markkinatalouden yleistyminen merkitsi yhteisöjen nopeata rapautumista –
ja tuotti yksilöille myös ennennäkemättömiä vapausasteita yhteisösiteistä. ”Modernissa
maailmassa sosiaaliset verkostot ovat yksilön ja rakenteiden suhdetta prosessoivia väli-
tyslinkkejä.” (Lehtonen, mts. 241.)

suomalaista – tai ylipäätään jälkiteollisen yhteiskunnan – perhettä.⁶ Heikki Lehtonen argumentoi 80-luvulla, että nykyaikaista (palkkatyöläis-)perhettä *ei olisi olemassa ilman sen hyvinvointivaltiollisia tukirakenteita*. Se ei pystyisi omillaan pystyssä. Vaikka perheitä ja tukitoimia koskevissa väittelyissä viitataan usein ”luonnolliseen” perheeseen, tullaan tavallaan ottaneeksi annettuina – ikään kuin myös luonnollisina – ne tukitoimet, joilla perheitä pidetään toimintakykyisinä (äitiys-, lapsi-, asumis-, verotus-, vanhus-tenhuolto ja sadat muut hyvinvointivaltion tukirakenteet),⁷ ja myös niihin liittyvät perhettä toimintakykyisenä pitävät normalisointikäytännöt. (Lehtonen 1984; Arnkil 1991b.) Olisi yhteisöromantiikkaa kuvitella, että nykyaikainen ydinperhe toimisi ilman tukirakenteitaan – ja kuitenkin tuollainen itsellinen perhe esitetään usein jonkinlaisena liberaalin hallinnan ideaalina.

Itseriittoisia yksilöitä korostava näkemys on syytä hylätä, sillä se ei riitä pohjaksi dialogisten käytäntöjen kehittämiseksi. Ihmiset elävät suhteissaan ja muodostavat sosiaalisia verkostoja, joista perhe on yksi keskeisimpiä. On myös syytä pohtia tarkemmin yksityisen alueen ja julkisen vallan suhdetta. Jotta ei tulisi rakennettua epähistoriallista kuvaa ”luonnollisista” ja luonnollisuutensa vuoksi itseriittoisista yhteisöistä kuten perhe, on tarpeen ottaa kuvaan mukaan myös ne julkisen vallan – ja kolmannen sektorin – tukirakenteet, joihin tukeutuen nuo verkostot toimivat. Näin muodostuu pikemminkin kuva *hybrideistä*, yhteenliittymistä, punoutumisista, arjen toimijoiden ja ammatillisten tukitoimien yhdistelmistä kuin täysin erotettavissa olevista osioista. Tämän myötä kuva valtaistamisesta olisi hybridipohjainen myös: *kuinka muodostaa sellaisia arjen toimijoiden verkostojen ja ammatillisten voimavarojen yhdistelmiä, jotka lisäävät ihmisten itsemääräämismahdollisuuksia suhteissaan elävinä kansalaisina?*

Läheisneuvonpidoissa on jännittävä läheisille rauhoitettu hetkensä, mutta suunnitelmat yleensä koskettavat sekä läheisiä että sosiaalityön kanavoimia ammatillisen järjestelmän tukitoimia. Ennakointi- ja tulevaisuusdia-

6 Mikähän mahtaisi olla perheen nykyinen virallinen määritelmä? Jos yhteen aikaan nähtiin avioliiton ulkopuolella pysytteleviä ”susipareja” ja kohta hämmästeltiin erojen ja uusien liittojen kautta muodostuvia ”uusioperheitä”, päästiin sukupuolineutraaliutta koskevien kiistojen kautta uusiin ihmettelyn aiheisiin. 80-luvulla saatiin jämäpti määritelmä, kun oli täsmennettävä, mikä on se ”perhe”, joka huomioidaan päivähoitomaksuissa. Se on se ihmisjoukko, joka asoi samalla jääkaapilla.

7 Ajatuskoe: perheesi ympäriltä vedettäisiin pois perhesuuntautuneet veroratkaisut, päivähoito, koulut, vanhus-ten huolenpidon järjestelmät jne. Miten pärjäilisitte päivittäin, ja keiden puoleen kääntyisit?

logeissa tällainen hybridien muodostuminen on aivan ilmeistä, ja pohdintakin tapahtuu kasvokkain. Avointen dialogien psykiatrinen toimintatapa ja hoitosuunnitelmien laadinta yhdessä johtavat nekin läheisten ja ammattilaisten voimavarojen erilaisiin joustaviin yhdistelmiin. Apu itseapuun ja ammatillisen tuen vetäytyminen kauemmas (jopa ”itsensä tekeminen tarpeettomaksi”) on arvokas pyrkimys, mutta jokseenkin onnto ajateltaessa vaikkapa toimintaa vaikeavammaisten tai ikäihmisten parissa. Kysymys lienee ennen kaikkea *varovaisuudesta valtasuhteissa*: kuinka välttää suhteissaan elävien ihmisten itsemääräytymisen *kaventuminen* valtaistamistoimissa? Tuo kysyy kai sellaisia valtaistamisen tapoja, jotka pohjautuvat jokaisen ihmisen ainutlaatuisuuden ehdottomalle kunnioittamiselle – samalla, kun heidät nähdään elämänsuhteissaan elävinä.

Mahdollisimman vähäistä dominointia

John Dewey pohti demokratiaa 1920-luvun Yhdysvalloissa (Dewey 2006, alkuperäinen 1927). Nopeasti modernisoituva yhteiskunta pirstoi elämänpiirejä ja kokemuksia, ja tämä taas passivoi ihmisiä. Niinpä demokratian ihanneiden toteuttaminen edellyttäisi ihmisten mahdollisuutta tulla kuulluksi ja saada kokea voivansa vaikuttaa asioihinsa. Demokraattisessa yhteiselämässä kaikkien osallisten kokemukset toiminnasta otetaan vakavasti, kuten Deweyn kokemusfilosofiaa tutkinut Kai Alhanen (2013, 231) tiivistää. Ryhmien, joihin ihmiset kuuluvat, tulisi vapauttaa jäsentensä kehittymismahdollisuudet. Koska jokainen yksilö on monen ryhmän jäsen, eri ryhmien tulisi olla joustavasti vuorovaikutuksessa keskenään. Deweyn demokratiakäsite on siis paljon laajempi kuin pelkkä – sinänsä tärkeä – edustuksellinen demokratia, joka takaa kansalaisille mahdollisuuden vaihtaa hallitsijat vaaleilla. Laaja demokratia, demokraattinen yhteiselämä, tähtää kokemuksen pirstaleisuuden ja apatian voittamiseen kuulemisella, kuulluksi tulemisella ja yhteisellä pohdinnalla. Tuota kai voisi kutsua myös dialogisuudeksi.

Dialogiset käytännöt eivät ole radikaaleja siksi, että ne haastaisivat demokraattisen yhteiselämän, vaan siksi, että ne haastavat kamppailemaan sen puolesta, tekemään hetki hetkeltä valintoja, jotka pohjautuvat toisten ainutlaatuisuuden ehdottomaan hyväksymiseen ja kunnioittamiseen.

Barbara Cruikshank (1999, 2) toteaa, että pyrkimysten vaarattomuudesta ei voi antaa takuuta sellaisessakaan tapauksessa, että pyrkimykset

ovat mitä vilpittömimpiä tai jopa radikaaleja. Mutta hän muistuttaa myös Foucault'n huomautuksesta, että demokratiakin on vaarallista.

Kuinka siis kanavoida valtaistavia voimia varoen? Foucault korostaa valtasuhteessa olevaa *vastarinnan mahdollisuutta*. Vastarinnan mahdollisuus tekee suhteesta valtasuhteen. Niinpä väkivalta ei ole valtasuhde, siinä voimia ei käytetä toisen voimien ohjaamiseen vaan hänen voimiensa tuhoamiseen. (Alhanen mts. 122).

Tom muistaa vastarinnan mahdollisuutta ajatellessaan sen ahdistavan tunteen, jonka keskustelu erään psykoanalyysiin koulutetun ystävän kanssa saa aikaan. Mitä hyvänsä Tom erehtyy kertomaan työnsä tai arkensa paineista, se tulee tulkituksi analytyttisen kehyyksen sisällä. Kaikella, aivan kaikella, on selityksensä, ja tuo selitys on varma ja ilmatiivis. On kuin tulkinat olisivat joutuneet lasikuvun alle, vailla pääsyä pois. Ystävän tarkoitus on varmaankin vilpitön – hän haluaisi ”valtaistaa” Tomia parhaalla tunteamallaan tavalla. Mutta dialogin vaatima hengitysilma loppuu huoneesta sitä mukaa kun ystävä tietää Tomin puolesta, miten hänen *kuuluisi* ymmärtää tilanteensa ja miten kokea se. Ystävä kyllä kuuntelee, mitä Tom sanoo, mutta vain tulkitakseen sitä ylivoimaisen merkityksenantokehyyksensä avulla. Valtaistamisyrietykset voivat olla ahdistavan dominoivia.

Dialogisten käytäntöjen tulisikin *pitää vastarinnan mahdollisuus avoimena*. Onko huolensa puheeksiottamista pidättelevä työntekijä tai kumppani varovainen? Kyllä, hänhän varjelee suhteitaan, mutta tulee myös *sulkeeksi vastarinnan mahdollisuuksia*. Hän kätkee pyrkimyksensä, ja tämä tuo omituisen sävyn vuorovaikutukseen. Asiakas, lapsen vanhempi, kumppani tai muu, jota huoli koskee, saa aistia kehollaan, että kaikki ei ole kunnossa, samalla kun toinen koettaa eri tavoin vakuuttaa, että kaikki on kunnossa. Tuosta on paljon vaikeampi pyristellä selvyYTEEN, kuin jopa tökeröstä huolen ilmaisusta.

Valtapeleistä on vielä vaikeampi saada selvää. Suhteiden varjelu voi houkuttaa sysäämään puheeksiottamisen toisille, vaikkapa sosiaalityöntekijälle. ”Voisitteko ottaa herra Virtasen kanssa puheeksi päihdeongelman, kun me ei täältä päiväkodilta oikein tohdita ja lapsi on levoton?” Jos sosiaalityöntekijä nielaisee koukun, syntyy omalaatuinen kolmio, joka pikemmin toistaa päihdeongelmaa kuin edesauttaa itsehallintaa: herra Virtanen salaa juomistaan ja arvailee lasta päiväkotiin viedessään, näkykö salattu asia päältä; päiväkodin työntekijä salaa esittäneensä pyynnön sosiaalityöntekijälle ja arvailee, näkykö se päältä; sosiaalityöntekijä salaa saaneensa tieton-

sa päiväkodista ja arvailee, näkykö tuo päältä. Näky, mutta hämärästi, oudosti, ei ainakaan kokemuksen pirstaloitumista ehkäisevästi.

Huolen ottaminen puheeksi apua pyytäen voi avata dialogista tilaa, mutta pyrkimys dialogisuuteen ei ole tae voimien kanavoinnin vaarattomuudesta. On alati pohdittava, millaista suhteiden säätelyä ja poikkeavuuden normalisointia olen näillä hyvää tarkoittavilla toimillani toteuttamassa. Suoraviivaista hallintaa harjoittavaa psykoterapeuttia, sosiaalityöntekijää, opettajaa tai muuta tuollaista työntekijää lienee *helpompi* vastustaa kuin herkästi kuuntelevaa dialogistia, ja siksi dialogisiin käytäntöihin pyrkivän tulisi olla *erityisen varovainen*.

Analysoidessaan avointen dialogien psykiatrisen hoitomallin yksityiskohtia Petteri Autio (2003) havaitsi neljä vallankäytön diskurssityyppiä: (1) Asiantuntija–potilasdiskurssissa rakennetaan asiantuntijan ja potilaan välistä erottelua. Asiantuntija määrittelee itsensä asiantuntijan asemaan ja asiakkaansa potilaan asemaan, mihin asiakas yleensä myös asettuu itse. (2) Hoitomallidiskurssissa asiantuntijat – avoimen dialogin periaatteita heijastaen – korostavat avohoidon ensisijaisuutta ja medikalisoinnin (diagnosoinnin) välttämistä, jopa potilaiden tahtoa vastaan. (3) Normaalisuusdiskurssissa tulevat esiin yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset normaaliudesta. (4) Demokratiadiskurssit noudattavat vallitsevia länsimaisia yksilöllisyyttä ja itsekontrollia korostavia arvoja.

Tällaiset tutkimukset vallankäytöstä dialogisissa käytännöissä ovat elintärkeitä oppimiselle. On tarpeen tulla yhä tietoisemmaksi voimista, joita tulee välittäneeksi valtasuhteissa – jotta osaisi subjektivointi- ja valtaistamistyössään olla varovainen.

Foucault (1997, 289) asetti riman *mahdollisimman vähäisen dominoinnin* kohdalle: ”Näkemys, että voisi olla kommunikaation tila, joka sallisi totuuspuhelin vapaan virtaamisen, vailla mitään rajoitteita tai pakottavia vaikutuksia, vaikuttaa minusta utooppiselta. Tässä ei nimenomaan kyetä käsittämään, että valtasuhteet eivät ole pahoja itsessään, jotain, mistä pitäisi vapautua. En usko, että yhteiskunta voi olla olemassa ilman valtasuhteita, jos niillä tarkoitetaan strategioita, joilla yksilöt koettavat suunnata ja kontrolloida toisten toimintaa. Niinpä ongelmana ei ole niiden häivyttäminen täydellisen läpinäkyvään kommunikaatioon, vaan sellaisten lakisäännösten, johtamisen tekniikoiden sekä myös moraalisuuden, eetoksen, minätekniikoiden toimeenpano, jotka sallivat meidän pelata valtapelejä niin vähäisesti dominoiden kuin mahdollista.”

Hallinnan makeutta – karvain seurauksin

”Sosiaalityöntekijät eivät edes vastaa, jos kerromme heille oppilaasta, joka on vaaraksi itselleen ja toisille”, opettajat valittivat. ”Toimisitte itse aikaisemmin, ja tulkaa meille, jos haluatte nähdä vaarallisia tapauksia”, sosiaalityöntekijät vastaavat. Tom ja kollega Esa Eriksson kohtasivat Palmuke-projektissa 90-luvulla yhä uudelleen tilanteita, joissa lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevät ammattilaiset eri sektoreilta ja yksiköistä ajautuivat kiistaan siitä, milloin ja miten tilanteisiin pitää puuttua.

Esimerkiksi lastensuojeluilmoituksista oli mitä vaihtelevimpia käytäntöjä ja tulkintoja. Yksien mielestä lastensuojelutyöntekijät toimivat ”aina” liian myöhään eivätkä ymmärtäneet, että lastensuojeluilmoituksen jälkeen pitää toimia heti. Toisten mielestä lastensuojelun sosiaalityöntekijät olivat ”aina” liikkeellä liian järein keinoin liian aikaisin. Lastensuojelutyöntekijät taas tulkitsivat, että ilmoitus on vasta alkupiste asioiden tutkimiselle avoimuuden tukikeinoja käyttäen eikä mikään huostaanottotilaisuus.

Palmuke-projektiin osallistui kahden kaupungin lasten, nuorten ja perheiden parissa työskenteleviä työntekijöitä eri ammateista ja sektoreilta – parisensataa kummassakin kaupungissa ja molemmista myös johtoa. Kiistat levähtivät helposti auki yhteisissä isoissa pohdintaseminaareissa.

Työntekijät kaipasivat yhteisiä puuttumiskriteereitä. Jos vain tulkitaisiin huolet samalla tavalla, ei tarvitsisi kiistellä. Lastensuojeluilmoitus löytäisi täsmällisen paikkansa. Tom ja Esa kysyivät työntekijöiltä, missä tilanteessa kukin heistä huolestuu niin paljon, että katsoo asian lastensuojeluasiaksi, ja taas aukesi kiiwas keskustelu. Ilma oli sakeanaan toiveista, että toisetkin näkisivät asiat niin kuin ne ovat. Jotkut kokivat, että heitä syytettiin, ja he puolustautuivat muun muassa haastamalla toisia tutustumaan heidän tapauskuormaansa ja työhönsä ”niin näet, miltä näyttää, kun täältä katsoo”.

Tismalleen, Tom ja Esa ajattelivat ja laativat keskustelun ja pohdinnan avuksi välineen, joka korostaa *näkökulmaisuu*ta; asioita katsotaan *aina* jostakin pisteestä ja suhdeverkostosta, jossa havainnoija havainnoi. Niinpä olisi tarpeen ymmärtää, että niin toisten kuin omakin näkökulma on *ainutlaatuinen* eikä *kukaan* voi astua näkökulmansa ulkopuolelle. Näkemysten *rikastaminen* on mahdollista ja toivottavaa, ja se taas edellyttää toisten *kuuntelua* sen sijaan että vain puhuisi päälle ja koettaisi vakuuttaa oman näkemyksensä oikeellisuudesta. Tuo alun perin Tomin pankkikuitin taakse luonnosteltu väline on *subjektiivisen huolen vyöhykkeistö*.

”Nehän kuunteli meitä!”

Ei huolta	Pieni huoli	Tuntuva huoli, ”harmaa vyöhyke”	Suuri huoli
Ei huolta lainkaan.	Huoli tai ihmettely käynyt mielessä. Luottamus omiin mahdollisuuksiin hyvä. Ajatuksia lisävoimavarojen tarpeesta.	Huoli on tuntuva. Omat voimavarat ovat ehtymässä. Lisävoimavarojen ja kontrollin lisäämisen tarve.	Huoli on erittäin suuri. Omat keinot ovat lopussa. Tilanteeseen on saatava muutos heti.

KUVIO 3. Subjekttiivisen huolen vyöhykkeistö.

Kuten huomataan, kuvio korostaa sitä, että huolten ilmeneminen tai poissaolo on sidoksissa *koettuihin toimintamahdollisuuksiin*. Huolet ovat ihmisen käsityksiä siitä, millaisia seurauksia omilla teoilla on ja millaisia toimintamahdollisuuksia itsellä on. Näitä ennakoiteja ihminen tekee omasta ainutlaatuisesta suhdeverkostostaan käsin.

Välineen käyttäjää pyydetään pohtimaan *työskentelysuhteitaan kyseisellä hetkellä*: Mitkä ovat sellaisia suhteita, joihin hänellä ei liity huolta, mitkä taas sellaisia, joissa hän kokee pientä huolta? Mitkä suhteet tuntuvat olevan huolen harmaalla vyöhykkeellä pienen ja suuren välissä, ja mihin suhteisiin liittyy suurta huolta? On huomattava, että tarkoitus on tarkastella *itseä suhteissa*. Havainnon kohde – vaikkapa lapsi – ei suinkaan ”sijaitse” jollakin vyöhykkeellä ominaisuuksiensa tms. vuoksi, vaan vertauskuvallisella vyöhykkeellä ”sijaitsee” *havaintoja suhteessa havainnon kohteeseen*.

Jos vaikkapa opettaja on hiukan huolissaan oppilaasta, tämä ei tee oppilaasta ”pienen huolen oppilasta”, vaan kertoo opettajan ennakoinneista ja koetuista toimintamahdollisuuksista suhteessaan tuohon oppilaaseen. Asiaa selventää toisen havaintajan asettaminen kuvaan: toisella opettajalla voi olla aivan toisenlaiset tuntemukset, esimerkiksi ei lainkaan tuohon oppilaaseen liittyvää huolta; hän toisin sanoen ennakoi teoillaan olevan suotuisia seurauksia tästä eteenpäinkin. Kumpi tuo oppilas silloin on, ”pienen huolen oppilas” vai ”ei huolta -oppilas”? Ei kumpikaan! Kysymys ei ole oppilaan ominaisuuksien luokittelusta, vaan herkistymisestä huomaamaan *huolten subjektiivisuus omissa toimintaverkostoissa*.

Kun Tomilta ja Esalta kysyttiin *varhaisen puuttumisen* tullessa yleistyväksi puheenaiheeksi, milloin ja mihin pitäisi puuttua, heidän vastauksensa oli: kunkin pitäisi puuttua omaan huoleensa mahdollisimman varhain ja tehdä sille jotain – vaatimatta, että kaikilla on sama huoli. Ja tuo puuttumi-

nen tarkoittaa parhaimmillaan ryhtymistä dialogeihin niiden kanssa, joihin huoli liittyy.

Huolet ovat joskus pysyväisluonteisempia, mutta usein häilyviä, niinpä on vaarallista jähmettää niitä johonkin luokitteluun. Huolet voivat hälvetä hetkessä, vaikkapa niin, että saadaan lisää tietoa tai toimintakenttään ilmaantuu uusi toimija – lapsen rakas eno tai kuka tahansa. *Huolen vyöhykkeistö on siis väline, jolla voi tunnustella omia toimintamahdollisuuksia ja niihin liittyviä ennakoiteja suhteiden verkostossa, tässä ja nyt.*

Palmuke-projektissa tapahtui käänne: työntekijät alkoivat kiinnostua siitä, miltä suhteet näyttivät toisten mielestä; enää ei kinasteltu siitä, mikä on ”ainoa oikea kuva”. Jotta ei loukattaisi yksityisyyden suojaa, työntekijät pohtivat hiukan yleistäen, millaiset *tilanteet* herättävät tai eivät herätä heissä huolta, ja tuli mahdolliseksi kysellä toisilta, millaisina he kokevat erilaiset huolutilanteensa. Tämä oli tärkeää senkin vuoksi, että voitiin kiinnostua siitä, mitä itse kukin on kokenut toimivaksi tuollaisissa tilanteissa, millainen toiminta huojentaa huolia.

Alkoi siis käydä ilmeiseksi, ettei omaa subjektiivista huolta määritä loppulta objekti yksin (siis asiakkaan, oppilaan, potilaan, perheen ominaisuudet), vaan sitä määrittävät myös omat ennakoituvat toimintamahdollisuudet suhteessa näihin tulkittuihin ominaisuuksiin siinä koetussa voimavaraken-
tässä, jossa kukin kulloinkin toimii. Tarjoutui siis mahdollisuuksia dialogiin, kiinnostusta toisia kohtaan ja dialogista tilaa. Tuostahan ei ole pitkä askel siihen, että käytäisiin dialogia asiakkaiden tai peräti myös heidän läheistensä kanssa.⁸

Miksi juuri huoli? Taustana oli ensinnäkin tuonaikainen keskustelu ongelmakeskeisyydestä ammattiauttamisessa: ammattilainen etsii pikeminkin vajavuuksia kuin voimavaroja. Vaihtoehdoksi kehkeytyi mm. ratkaisukeskeinen (lyhytterapia)oppi. Tuon opin piirissä koettiin kuitenkin käsittepulmia: ongelmista ei tulisi puhua, jotta ei vahvistaisi niitä, mutta puhumattakaan ei oikein voi olla. Steve de Shazer ”ratkaisi” asian käyttämällä yliviiivauksia. Hän kirjoitti: *ongelma* (ks. de Shazer 1991). Tom ja Esa

8 Kun Palmuke-projekti oli ohi, toisen kaupungin sosiaali- ja terveysjohtaja siirtyi eläkkeelle. Seuraava johtaja ilmoitti, että nyt alkaa uudistaminen, kaikki vanha heitetään sivuun. Sinne meni myös vuosien työ verkostojen dialogien kehittämiseksi, maan alle, työntekijöiden keskinäisiksi yrittäjäksi ilman johdon tukea. Johtaja on vaihtunut tuon jälkeenkin. Ilmeisesti on uudistettu taas. Juuret eivät ole kovin syvällä toisessakaan projektiin osallistuneessa kaupungissa, joka on komeillut eturivin kuntana aina uusien projekteja toteuttamassa. No, Palmukkeessa saatiin kuitenkin luotua tärkeitä verkostodialogisia välineitä. Palaamme kuntien ei-mihinkään-johtavaan ”kehittämiseen” luvussa 10.

ehdottivat tarkastelua subjektipositioista: kullakin on ongelmia ja ne saattavat ”tuottaa” toisiaan, mutta täsmälleen yhteisiä ongelmia ei ole sen enempää kuin täsmälleen samoja toimijapositioitakaan. (Arnkil ja Eriksson 1995, 1996; Arnkil ym. 2000.) Vyöhykkeistöön vietiin ”huoli” ”ongelman” sijasta, jotta päästäisiin yhteisen ongelmanmäärittelyn umpikujista. Jos määrittelyä toisten ongelmia, heitä katsotaan kohteina, ja vaarana on objektivismi, kuvitelma mahdollisuudesta havaita asiat ”niin kuin ne ovat” – havaitssijasta ja havainnointisuhteesta riippumatta. Jos määrittelyä huolia, ollaan selvemmin subjektiivisten tulkintojen alueella – ja toivottavasti alttiimpia korjaamaan ja rikastuttamaan käsityksiä.

Huolen vyöhykkeistö on sittemmin ollut hyvässä käytössä puheeksiottamiskoulutuksissa ja muualla, mutta onpa se joutunut myös kerrassaan merkillisten käännösten kohteeksi, kuin lastuksi kammottavaan koskeen. Huolten subjektiivisuus ja niiden liittyminen suhteisiin tässä ja nyt oli liian radikaalia niille, jotka ovat tottuneet käsittämään, että ”kohteet” – lapset, nuoret, vanhemmat, työttömät, mielenterveysongelmaiset, ikäihmiset, yli-päättään ihmiset, joihin suuntautuu tarkkaileva ammatillinen katse – ovat ”tuollaisia” riippumatta siitä näkökulmasta, josta heidät nähdään, ja toiminnasta, jonka piirissä heitä tarkkaillaan, sekä havainnon hetkestä.⁹

On tietysti selvää, että faktat ovat faktoja eikä niitä voi eikä tule käännellä mielivaltaisesti, mutta on myös – tai luulisi olevan – selvää, että *samatkin faktat tarkoittavat eri asioita eri osapuolille*. Jos lapsi saa vaikkapa autismidiagnoosin, hänen vanhempansa eivät ole saaneet autismidiagnoosia, vaan heillä on lapsi, jonka vaiva on diagnoosin mukaan tuollainen, ja olla autistisen lapsen isä tai äiti on eri asia kuin olla tuo lapsi. Sama fakta tarkoittaa eri asioita eri kohdissa toiminnan ja suhteiden verkostoja.

Jatkaaksemme esimerkkiä: kyseisen lapsen opettajakaan ei ole saanut tuota diagnoosia, vaan hänellä on tuon diagnoosin saanut oppilas, eikä hänen pulmansa ole sama kuin lapsen tai vanhempien, vaikka heidän pulmillaan yhteisiä leikkauspintoja onkin. Lääkärilläkin on *oman toimintansa* mukainen pulma tätä lasta tuettaessa. *Näillä toimijoilla ei ole yhteistä ongelmaa, vaan jokaisella on omansa. Heillä on myös siihen liittyvät subjektiiviset ennakointinsa, vaikka niitä määrittävät tietyt faktat, jotka eivät ole subjektiivisesti muuksi muutettavissa.*

9 Sosiaalityöntekijät kertovat toistuvasti, että lastensuojelun asiakkaana olevat vanhemmat ja lapsi vaikuttavat aivan erilaisilla yhteisillä leireillä ja heistä ilmenee aivan eri puolia kuin konttorilla tai kotikäynnillä. Mitähän heistä ilmenee perheneuvolan perhehuoneessa tai sairaalan osastolla?

Objektiivisten faktojen lähestyminen on ihmisille mahdollista *vain subjektiivisista mieltämiskohdista*, ja tämä on objektiivinen fakta. Kokonaan oma lukunsa on tietysti se, että kaikki varmoina pidetyt diagnoosit eivät olekaan kiveen hakatun varmoja; ne ovat sidoksissa tutkimuksen ja teorian historiaan, eikä tiede ikuista oikeastaan mitään.

Kaikille yhteisten varmojen ongelmanmäärittysten kaipuu voi työntää sivuun oman ja toisten subjektiivisuuden tunnustamisen – ja jos ne jäävät syrjään, dialoginen tila kaventuu ja tilalle astuvat monologiset yritykset saada toiset näkemään asiat oikein eli niin kuin minä ne näen, ikään kuin he voisivat olla minä.

Huolen subjektiivinen vyöhykkeistö otettiin riemumielin käyttöön kouluissa ympäri maan, mutta samalla se muuntui irvikuvakseen. Merkillinen valtakunnallinen hurahdus vuonna 2008 osoitti, että ihmisiä luokitteleva ammatillinen kulttuuri pystyy nielaisemaan dialogisuuden tueksi tarkoitettuja välineitä ja möyhentämään ne tuntemattomiksi toimijoiden edes huomaamatta, mitä tulivat tehneeksi. Osa lukijoista muistaneekin tuon kohun. Huolen vyöhykkeistö levisi oppilaiden luokitteluun kouluissa. Niille, jotka eivät tuota muista, on syytä kertoa siitä, sillä se on *varoittava esimerkki voimien kanavoimisesta*.

Tomin ja Esan laatima väline oli tarkoitettu *varovaisuuteen* valtasuhteissa, omien tulkintojen näkökulmaisuuksien avaamiseen pohdinnoille, mutta kouluväen käsissä se kääntyi *kohteiden luokitteluksi*. Tuo tapahtumakulku on tuskin ohi vieläkään, vaikka valtakunnallinen kohu laantui. Välinettä käytetään kenties kaikessa hiljaisuudessa oppilaiden luokitteluun. ”Älkää ottako tätä karkkia pois!” muuan rehtori älähti, kun opetus- ja kulttuuriministeriön virkamies tähdensi, että huolen vyöhykkeistön tuollainen käyttö on vaarallista ja laitonta.

Kuin kulovalkea

Syksyllä 2008 Helsingin Sanomat raportoi tietosuojavaltuutetun tutkivan huolen vyöhykkeistö -välineen käytön laillisuutta (HS 15.11.08). Pyynnön valtuutetulle oli esittänyt Tom. Lukuisat paikallislehdet referoivat HS:n juttua. Heti perään ilmiötä puitiin YLE:n TV1:n aamulähetyksessä. Tomia tentattiin. Kohta Opetushallitus lähetti paimenkirjeitä, joissa kouluja kehoitettiin luopumaan lasten luokittelusta.

Tom hankki tietosuojavaltuutetulta laillisuutta koskevan lausunnon ja laati Esan kanssa Stakesin Dialogi-lehteen vetoamuksen (Arnkil & Eriksson 2008), jossa tähdennettiin, että vyöhykevälineen väärinkäytöllä leimataan lapsia ja leimat voivat iskostua. Luokittelukäyttö myös kalvaa pedagogisen toiminnan peruspilaria, lasten ja vanhempien luottamusta, ja on monilta osiltaan laitonta. Yllättävästi kaikkein selvimmin laitonta on niiden lasten kirjaaminen, joista ei ole huolta, sillä he eivät saa tietojen luovuttamisen tai kategorisoinnin vastineeksi mitään palvelua. Laitonta on myös pitää esillä oppilashuoltohenkilöstön laatimia rekistereitä. Tom ja Esa totesivat myös, että lapsia ja vanhempia kiinnostanee, miten listalle joutuu, miten sieltä saa nimensä pois, mitä merkitsee listalle kirjaaminen, mitä listoilla tehdään ja miten niitä säilytetään, ja he kysyivät, mitä vanhemmille on tarkoitus vastata.

Huolen vyöhykkeistö oli levinnyt opettajien, rehtoreiden ja oppilashuoltohenkilökunnan käyttöön kuin kulovalkea. Kouluissa pidettiin pohdintoja, joissa lapsia ja nuoria luokiteltiin ”pienen huolen lapsiksi”, ”harmaan vyöhykkeen lapsiksi” ja niin edelleen, tavoitellen yksimielisyyttä – ja taatusti kutsumatta asianosaisia mukaan. Huolen vyöhykkeistö oli napattu jostakin Tomin ja Esan julkaisusta, sitä ei ollut viety miltään heidän VerDiryhmänsä järjestämältä kurssilta; tämä tarkastettiin.

Välinettä siis käyttivät henkilöt, jotka eivät tunteneet sen tausta-ajattelua, huolten subjektiivisuuteen liittyvää psyykkisen orientoitumisen teoriaa, ja niinpä se kääntyi heidän käsissään tutummaksi, oppilaiden luokittelun välineeksi. Kekseliäät rehtorit ja opettajat olivat lisänneet siihen vielä yhden sarakkeen: oppilaiden nimet vasemmalle. Näin oli kätevää rastitella yhdessä, mihin kategoriaan kukin lapsi kuului.¹⁰ Poissa oli siis sekä huolen subjektiivisuus (ja tilalla luokittelu konsensushengessä) että huolten liittyminen suhteisiin (ja tilalla ”kohteiden” kategorisointi), ja tiessään oli myös lasten yksityisyyden suoja puhumattakaan dialogeista heidän ja heidän vanhempiensa kanssa.

10 Opettajat ja rehtorit käänsivät välineen intressiensä mukaiseksi: käänsivät sekä kähveltämisen mielessä että – vakavammin sanottuna – sillä tavoin kuin välineiden omaksuminen ylipäättään tapahtuu. Bruno Latourin (1987/2002, 103–144) mukaan toimijoiden verkostoissa liikkuvat asiat ja käsitykset muuttavat jatkuvasti muotoaan ja merkitystään. Ainoastaan voimankäyttö saa välineet siirtymään muuttumattomassa muodossa. Siirtyessään verkostossa eteenpäin niitä käännetään juuri kyseisen verkoston osan merkityksille. Käännösten luonne selittyy Latourin mukaan verkostossa vallitsevien kytkösten ja toimijoiden intressien mukaan. (Lähemmin Arnkil & Alhanen 2009.)

Lukuisat valistuneet oppilashuollon ammattilaiset ottivat yhteyttä Tomiin ja kertoivat huolestuneina, että paikallisiin opettajien internet-ohjeistuksiin – erilaisiin pedanetteihin – oli viety vyöhykkeistä varustettuna luokitteluohjeilla. Kun opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen virkamiehet, jotka tunsivat vyöhykkeen dialogikäyttöä, varoittivat koulutustilaisuuksissa väärinkäytöstä, kirjauskäytäntöjä myös puolusteltiin. Tomille soitettiin kouluilta ympäri maata, rehtorit kyselivät hämmentyneinä, mitä saa tehdä ja mitä ei.

On helppo ymmärtää, mistä innostus välineeseen kumpusi. Tomille soittaneet rehtorit kertoivat, ettei heille tuohon mennessä ollut tullut tarjolle välinettä, jolla saisi kokonaiskuvaan *henkilöstön huolikuormasta*, sillä yhtäällä olivat erilaiset oppimista ja oppisaavutuksia koskevat rekisterit ja toisaalla oppilashuollon psykososiaaliset salassa pidettävät rekisterit. Nyt, yhtäkkiä, kuin taivaasta, ilmaantuu väline, jolla saa yhdessä laatien yleiskuvan koko henkilöstön huolitilanteista. Tomin 70-luvun opettajakollega, nyttemmin kasvatussociologian professori Hannu Simola totesikin osuvasti: Älkää kysykö, kuinka reformit muuttavat kouluja, vaan kuinka koulut muuttavat reformeja.

Niin makea kuin tuo ”karkki” olikin rehtoreille ja opettajille heidän käännettyään sen lasten luokittelun välineeksi, se lupasi myös karvaita jälkimakuja. Sekä lasten että opettajien ainutlaatuisuus jää luokitteluinnotuksen jalkoihin. Lapsista tulee ”harmaan vyöhykkeen” lapsia tai vastavia, ja yksimielistä luokittelua hakevien opettajien näkökulmien taju katoaa myös. Asiaa ei sanottavasti paranna se, että joissakin kouluissa opettajat tekivät luokittelun kukin yksikseen; ei ole todennäköistä, että he pohtivat luokitellessaan *omia ennakoituja toimintamahdollisuuksiaan suhteittensa kentissä tässä ja nyt*, sillä uskottavampaa on, että monet heistä olivat näkevinään lapsen ominaisuuksia ja kiteyttävinään ne johonkin lukukausitodistusta muistuttavaan asteikkoon.

Jos subjektiivisista hetkeen, toimintaan ja ennakoituihin mahdollisuuksiin liittyvistä huolista tulee toisen ominaisuuksia, ne uhkaavat paitsi objektivoitua, myös jähmettyä – ja luokiteltaessa lapsia joukkomitassa ollaan hyvin vaarallisilla vesillä, lyömässä leimoja vaikei tarkoitus olisi. Ja kun tämä tehdään lasten ja vanhempien selän takana, ammutaan omaan jalkaan pahaa jälkeä tekevällä panoksella. Mihin joutuu koulu, jos se tarvelee luotamusuhteet? Eräällä kuopiolaisella koululla vanhemmat saivat vihiä luokittelutouhusta ja nostivat metelin. Muualtakin kuului tällaista. Muuan länsisuomalainen luokitteluinnotuksesta huolestunut rehtori kertoi Tomille,

että luottamushenkilövanhemmat olivat ”huutaneet pää punaisena, että meidän lapsia et vyöhykkeille luokittele”.

Vyöhykkeet dialogisuuden palveluksessa

Näyttäisi siltä, että välineen taustateorioihin koulutetut henkilöt ovat vie-
neet sen paljolti senkaltaiseen dialogiseen käyttöön kuin alun perin oli tar-
koituskin; VerDi-tiimillä ja koulutuksiin osallistuneilla on säännölliset kes-
kinäisen vuoropuhelun foorumit. Luokittelukäyttö on puolestaan levinnyt
poimimalla väline irrallaan tausta-ajattelusta. Mutta käyttöjä ei tietenkään
ole vain kahdenlaisia. Ääripäät ovat kuitenkin suunnilleen tällaiset: dialogi-
sessa suunnassa väline on toimijoiden yhteinen hyvien käytäntöjen reflek-
tiivä väline: lapset, nuoret, huoltajat ja työntekijät pohtivat oman toimintansa
ja yhteisen toiminnan mahdollisuuksia. Objektivoivassa suunnassa väline
on rekisterimuotoinen, lapsilta, nuorilta ja huoltajilta salassa tehty henkilös-
tön luokittelu lapsista ja nuorista. Näiden ääripäiden välillä on varmasti jos
jonkinlaista käyttöä – hiljaisuuden suojissa ehkä, rekisteröivän luokittelu-
käytön suotavuudesta kun heräsi valtakunnallisen huomion saanut debatti.

Alkuperäisaikomusten suuntaisesta käytännöstä kertokoon nurmijärve-
läinen esimerkki. Eräessä koulussa pohdittiin *lasten* kanssa tilanteita, jotka
heillä olivat huolista vapaita tai joihin heillä liittyi (taikka liittyisi) eriastei-
sia huolia. Niin ikään pohdittiin, mikä pitää huolet loitolla ja mikä huojen-
taa tai huojentaisi huolia. Näin siis tarkasteltiin hyviä käytäntöjä – lasten
omia ja lasten hyväksi kokemia toisten tekoja. Tämä kaikki vietiin aineistok-
si vanhempainiltaan, jossa puolestaan toteutettiin *vanhempien* dialogi huo-
lista ja hyvistä käytännöistä. Tämä taas tuotti aineistoa uuteen keskusteluun
lasten kanssa. Kaikki aineistot olivat julkisia ja yhteisiä.

Huolen vyöhykkeistö toimi yhteisenä reflektiotyökaluna ja yhteisen
kielen muodostajana. Kategorisoivien ongelmanmääritysten sijasta puhut-
tiin huolista, ja enemmän tai vähemmän pysyvien ominaisuuksien sijasta
keskusteltiin muutosalttiista tunnelmista. Idea kääntyä tuolla tavoin lasten
ja vanhempien puoleen syntyi opettajien dialogeista: koulun henkilöstö oli
paneutunut erittelemään ja jakamaan hyviä käytäntöjään keskinäisessä dia-
logissa¹¹ ja havainnut, että olisi tärkeätä kuulla lasten ja vanhempien ääni.
Kun oli käännytty lasten ja vanhempien puoleen, oli jo käytettävissä kol-

11 Tällaisista Hyvien käytäntöjen dialogeista enemmän luvussa 12.

menlaiset dialogiaineistot koulun toiminnan kehittämiseksi yhä edemmäs avoimen yhteistyön suunnassa. Nurmijärveläiset veivät vyöhykkeet palvelemaan dialogisten tilojen luomista tavoilla, joita Tom ja Esa eivät olleet välineen alkuperäiskehitelmissä osanneet edes aavistaa.

Huolen vyöhykkeistön karkaaminen objektivoivaksi instrumentiksi ei ole ainoa tapaus laatuaan, vaikka lieneekin oloissamme ainutlaatuinen. Samantapaista tapahtui mm. sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kommunikointivälineeksi laaditulle ”vanhemmuuden roolikartalle”, ja luokitelukäyttöön oli lipumassa myös verkostoterapian piirissä kehitelty verkostokartta.

Viimeisin vitsaus tätä kirjoitettaessa oli Suomen itsenäisyyden juhlarahaston SITRAn maahantuoma hollantilainen huoltenliputusmenetelmä: kun esimerkiksi opettaja ja joku toinen työntekijä huolestuvat tahoillaan nuoresta, he liputtavat nuoren yhteiseen tietojärjestelmään. Kun kaksi tahoja liputtaa saman nuoren, käynnistetään keskustelut nuoren auttamiseksi. Luopaavalta kuulostava periaate merkitsee taka-askelta dialogisuutta tavoitteleviin käytäntöihin nähden.

Tom pyydettiin taannoin arvioimaan liputusmallia opetus- ja kulttuuriministeriöön, kun sitä oltiin ensimmäisen kerran tuomassa maahan. Hän tapasi mallin hollantilaiset laatijat ja kysyi heiltä, miksi ei panosteta huolen puheeksi ottamiseen kunnioittavasti ja dialogisesti heti alkuunsa, vaan liputetaan selän takana, ja kuinka varmistetaan, että monenkeskiset keskustelut prosessin loppupäässä ovat kunnioittavia dialogeja eivätkä toisiin kohdistuvia muutosvaatimuksia. Heillä ei ollut tähän vastausta, ja he kiinnostuivat kovasti VerDin yhdessä kuntatoimijoiden kanssa kehittämistä menetelmistä. OKM vetäytyi tuolloin hankkeesta.

Asia pulpahti sittemmin jälleen esiin, tällä kerta SITRAn toimesta, OKM:n myötävaikutuksella. Tom laati kriittisen mielipidekirjoituksen Helsingin Sanomiin ja SITRA kutsui hänet ja kollegoita keskusteluihin.

Hankkeen kokeilukuntien vastuuhenkilöt ilmaisivat halunsa muuntaa mallia dialogisemmaksi. Jos liputusmenetelmän alkuun liitettäisiin dialoginen puheeksiotto ja loppupäähän dialogiset monenkeskiset keskustelut, se kohenisi – ja selän takana toimimiseen rohkaisevan liputuksen voisi jättää pois välistä!

Varovasti siis valtasuhteissa! Mikä hyvänsä voi kääntyä irvikuvakseen. Vaikka ihmiset ovat synnynnäisiä dialogisuuden mestareita, toisten luokittelu heidän ainutlaatuisuuttaan tyypistäviin kategorioihin ja käsittely ikään

kuin tuon kategorian edustajina tai ilmentyminä, tuntuu usein helpommalta kuin heidän kohtaamisensa ainutlaatuisina ihmisinä verkostosuhteissaan. Mutta ovatko diagnoosit ja muut vastaavat ammatilliset luokitukset siis jonkinlaisia ”dialogisuuden vihollisia”? Pysähtykäämme tähän vielä tämän valtasuhteita pohtivan luvun loppuksi.

Ainutlaatuisuus, luokitukset ja kunnioitus

Yksilöitä, pariskuntia, perheitä ja ryhmiä koskevat teoreettiset jäsenyykset auttavat paikantamaan ongelmakohtia ja kohdistamaan hallintakeinoja. Oppimisvaikeuksista kärsivä lapsi saadaan diagnosoitua ja hänelle osataan määrittää vaivan mukaista apua, aikuinen skitsofreniapotilas saa taudinmäärityksen ja hoidon, ja niin edelleen. Oireet saadaan hallintaan ja ahdinkoon lievitystä, oppimisen puutteet korjaantuvat. Tällaiseksihan pätevä ammattiapu helposti mieltyy, ja mielikuvaan sisältyy toive varmuudesta: täsmällinen ammatillis-tieteellinen tieto poistaa monitulkintaisuutta, epäselvyyttä ja epävarmuutta ja edistää selvyyttä tarvittavista keinoista ja tilanteiden hallintaa. Myös monet asiakkaat, potilaat, vanhemmat, lapset itse toivovat epävarmassa tilanteessa pätevää diagnoosia tai tilannearviota, jotta nähtäisiin tie eteenpäin ja saataisiin ahdistavaan tilanteeseen toivoa.

Tuo voisi olla hyvä alku dialogeille, mutta valitettavan usein se on myös vuoropuhelun loppu. Diagnoosinnan historia todistaa suurista inhimillisen toimintakyvyn avartamiseen liittyneistä oivalluksista, mutta myös kammottavista rajoittavan vallankäytön keinoista, joita on jälkikäteen vaikea uskoa hyvää tarkoittaviksi. Inhimillisyyttä loukkaava alistaminen ei kuitenkaan ole psykososiaalisen työn tai pedagogiikan peruseetos – etenkin liberaalin hallinnan ja vapauslupausten aikakautena.

Foucault’n (1980) mukaan kaikki ammatit, joilla on psyko- tai sosioetuliite (psykologit, psykiatrit, sosiologit, sosiaalityöntekijät jne.) ovat saaneet alkunsa normalisoinnin problematisoitumisesta osana yhteiskunnallista hallintaa. Pitäisi saada poikkeavat normaaleiksi. Niinpä ammattilaisten ”normalisoiva katse” havaitsee poikkeavuuksia ja asiantunteva apu ehkäisee, lieventää ja poistaa niitä. Tuollainen vallankäyttö on tuottavaa, kuten aiemmin Foucault’n töihin viitaten totesimme. Nykyaikaisten yhteiskuntien jäsenet saavat kiittää vallankäyttöä niiden ominaisuuksien jalostamisesta, jotka tekevät heistä *kykeneviä kansalaisia*. Tämä ei tee diagnooseiksi täsmentyvistä ”normalisoivasta katseesta” alistavaa katsetta, vaan pikem-

minkin päinvastoin, liberaali hallinto kaipaa ammatillista osaamista, joka valtaistaa ihmiset itseään hallinnoiviksi kansalaisiksi.

Olettakaamme siis diagnoosit ja vastaavat arviot perustaltaan hyvää tarkoittaviksi. Niiden kriittinen arviointi ei edellytä oletusta tarkoituksellisesta alistamisesta tai kauhukuvia itsemäärätystä loukkaavasta vallankäytöstä – vähättelemättä lainkaan kaikkia niitä kauheuksia, joita tehdään psykososiaalisen hallinnan nimissä.

Terveyttä, hyvinvointia ja valtaistumista edistämään pyrkivät diagnoosit ja muut tällaiset mittavaan tutkimus- ja kokemustietoon perustuvat luokitukset pelkistävät väistämättä elämää, ihmiset eivät esiinny niissä kokonaisina ja kaikissa suhteissaan. ”Kaikki onnelliset perheet ovat toistensa kaltaisia, jokainen onneton perhe on onneton omalla tavallaan”, Leo Tolstoi avasi Anna Karenina -romaaninsa mestarin ottein. Kaikki perheet eivät kuitenkaan ole samanlaisia onnellisinakaan. Edes perheenjäsenet eivät ole samanlaisia, eikä ole olemassa ”perheen mielipidettä” tai ”perheen kokemusta”.

Yksilöitä, perheitä ja ryhmiä koskevat luokitukset – kuten diagnoosit – joutuvat tietysti karsimaan ainutlaatuisuutta tavattomasti. Se ei kuitenkaan sinänsä tee niistä hankalia dialogisen tilan vaalimiseen. Ne voivat jopa edistää dialogeja. Mutta ne voivat myös rajoittaa ja sulkea dialogista tilaa, mikäli niiden rajoittuneisuutta ei oteta huomioon.

Diagnooseihin ja niiden kaltaisiin tutkittuun täsmällisyyteen tähtäävien arvioiden taustalla on pyrkimys *universaalisuuteen* eli sellaisten syy- ja seuraussuhteiden paikantamiseen, jotka pätevät *kaikissa* vastaavissa tapauksissa ja tilanteissa. Ja jos kyseisen *ainutlaatuisen* tapauksen kohdalla voidaan päätyä arvioon, että kysymys hänenkin kohdallaan on juuri tuosta universaalista syy-seuraus-yhteydestä, on oletettavaa, että häneen myös pätevät ne keinot, jotka tutkitusti vaikuttavat syihin. Hänen ainutlaatuisuutensa voidaan siis huomioida unohtamalla se. Hän on vaivansa ytimeltä niin kuin kaikki toisetkin.

Dialogisuuden kannalta tässä on kaksi isoa ongelmaa tai vaaraa: (1) Syy-seuraus-ketjun paljastumisesta vie polku hallintakeinoihin, ja tuo polku saattaa houkuttaa enemmän kuin *epävarmuuden sietäminen*. Asiakas, potilas tai perhe alkaa näkyä hallittavissa olevan pulman valossa. Voisiko tiedossa olla kuitenkin ”jotain parempaa” eli seikkoja ja mahdollisuuksia, jotka eivät ilmene, jos epävarmuutta ei siedetä vaan mennään koulutuksen tarjoamat hallintakeinot edellä? (2) Vaikka henkilön vaivan ytimessä olisi juuri tuo pelkistetty syy-seuraus-ketju, joka on sama toisillakin, hän ei ole

kuin toiset, vaan ainutlaatuinen kokija ainutlaatuisissa elämänsuhteissaan. Niinpä olisi tärkeää, että *tiivistetty ammatillinen tieto kyettäisiin tuomaan juuri niiden ihmisten käyttöön, joita se koskee, käytettäväksi juuri niissä suhteissa, joissa he elävät, tässä ja nyt.*

Ammatillinen kieli voi irtautua *abstraktiksi puheeksi*, joka kadottaa yhteyden siihen sosiaaliseen tilanteeseen, joissa ilmaisut lausutaan – ja näin se kadottaa kuulijansa. ”Abstraktia keskustelukumppania, ns. ihmistä sinänsä, ei voi olla; hänen kanssaan meillä ei olisi yhteistä kieltä, ei kirjaimellisessa eikä kuvaannollisessa mielessä”, Valentin Voloshinov (1990, 106) tähdentää. Sana on suunnattu keskustelukumppanille, kuuluipa hän samaan sosiaaliseen ryhmään tai ei, olipa hän ylempi tai alempi tai olipa puhuja hänen kanssaan läheisissä sosiaalisissa suhteissa tai ei, Voloshinov jatkaa. Jos diagnoosikieltä tai muuta suljettua ammattikieltä puhuva työntekijä ei koeta suunnata sanojaan *juuri näille kuulijoille, juuri tässä tilanteessa, juuri nyt*, vaan pikemminkin yleistetylle kategorialle yleistetyssä tilanteessa, hän ei tee sitä laadukasta ammatillista palvelusta, jota kansalaisilla on lupa odottaa – eli tuo ammatillista tietoaan asianosaisten käyttöön.

Diagnoosit ja muut luokitukset eivät ole dialogisuuden este sinänsä, mutta tulevat sellaisiksi, jos ne tukahduttavat ainutlaatuisten ihmisten kuuntelun ja viettelevät sovittamaan ihmisiä ammatillisiin luokituksiin sen sijaan, että luokituksia sovitetaan ihmisten elämänsuhteisiin. Täsmälliset ammatilliset määritelmät voivat lisätä asiakkaiden toiveikkuutta huolten huojentumisesta, ja tuo sama koskee ammattilaisia. Siksi onkin vaikea sieittää epävarmuutta ja pidättäytyä huojennusta tarjoavista määräyksistä.

Jos ADHD-diagnoosin saanut lapsi alkaa esiintyä eri osapuolten mielikuvissa ADHD-lapsena, *ollaan epätosisissa mielikuvissa, sillä tuo lapsi on elämänsä tärkeiden suhteiden keskipisteessä maailmaa kokeva ainutlaatuinen lapsi*. Tai jos skitsofreniadiagnoosin saanut äiti alkaa näyttäytyä mielikuvissa ”skitsofreenikkona”, ei tehdä oikeutta sille, että hän on elämänsä risteyskohdassa nykyisyyttään kokeva, menneisyyttään muistava ja tulevaisuuttaan ennakoiva ainutlaatuinen ihminen.

Tomilta ja Jaakolta kysyttiin kerran, eivätkö hekin tähtää universaalien, kaikkialla pätevien, yhteyksien löytämiseen. Tämän kirjan perustehtäväksi-kin mainittiin etsiä dialogisuuden ytimiä, jotka olisivat yhteisiä erilaisille suhteissa rakentuville käytännöille, olipa kysymys ammatillisista tai arkipäivän suhteista. Ja eikö tehtävänä ollut löytää kaikissa dialogisissa suhteissa tärkeitä keinoja dialogisten tilojen vaalimiseen? Tom koetti muotoilla vastaukseksi, että universaaleja syy–seuraus-suhteita selvittelevässä työssä

toivotaan syihin vaikuttavien keinojen tuottavan hallittuja reaktioita kohteessa, mutta koetettaessa vaalia dialogisuuden ytimiä toivotaan avartuvia, yllättäviä mahdollisuuksia.

Dialogiset käytännöt eivät tietenkään voi toivottaa täyttä hallitsemattomuutta tervetulleeksi. Kaaos on kamalaa ja järjestys luo turvaa, ja jopa alkeellisimmat yksisoluiset eliöt pyrkivät kohti itselleen suotuisia ravinto- ja valo-olosuhteita eli hallintaa. Mutta – ihmisiä ja valtasuhteita tarkastellaksemme – kuinka kanavoida voimiaan niin, että dominoisi mahdollisimman vähän? Tämä edellyttää varmuuden ja epävarmuuden yhdistelmää ja varovaisuutta: dialogeihin luottava on varma dialogien siunauksellisuudesta ja juuri tuon vuoksi sietää epävarmuutta. Hän uskoo saavansa sen avulla esiin ”parempaa”. Varovainenkin tulee olla, sillä dialogisetkin keinot suuntautuvat toisten toimintaan.

Kohti seuraavaa lukua: Voiko toisen hyväksyä ehdoitta?

Olemme korostaneet toisten ainutlaatuisuuden hyväksymistä ja kunnioittamista dialogisuuden edellytyksenä. Mutta eikö kysymyksessä ole kaksi eri asiaa? Voisihan toisen ainutlaatuisuuden tunnustaa hyväksymättä silti hänen mielipiteitään ja näkemyksiään, varsinkaan ehdoitta: ”Tunnustan, että näet asiat eri pisteestä kuin minä, mutta en silti hyväksy mielipidettäsi.” Joskushan toisen käsitysten hyväksyminen tuntuu suorastaan mahdottomalta. Pitääkö vaikkapa rasistiset mielipiteet tai sukupuolista alistamista puolustelevalle perustelut hyväksyä dialogisuuden varjelemiseksi – ja vielä teotkin?

8 TOISEN HYVÄKSYMINEN EHDOKKAITA

Sosiaalityöntekijä kohtaa tyttärtään hyväksikäyttäneen isän ja saattaa myöntää, että tällä on ainutlaatuinen paikkansa suhteittensa verkostossa ja sen myötä ainutlaatuinen tapansa kokea ja mieltää asiat, mutta hän myös tuominnee kauhistuttavat teot. Tuollaiset jyrkät esimerkit panevat toisen ainutlaatuisuuden ehdottoman hyväksymisen koetukselle, mutta murentavatko ne myös dialogisuuden perustaa, onko dialogisuus vain enemmän tai vähemmän samanmielisten ulottuvilla? Lähestykäämme pulmaa aluksi hie-man vähemmän dramaattisesta vastakkainasettelusta, välttämällä kuitenkin lankeamasta helppoihin ratkaisuihin.

Pieniä ”monologisuuden” raottumisen hetkiä

Tom ja Jaakko muistavat yhteisen ystävän, joka on toden totta pannut heidän dialogisuutensa koetteille (ja siis auttanut heitä oppimaan uutta). Jokainen keskustelu hänen kanssaan on vienyt ahtaaseen kujanteeseen vailla juurikaan tilaa kääntyä. Kerta toisensa jälkeen hän kuvaa itsensä olosuhteitten uhrina; lapsuus oli ankea, työtoverit ja pomot kohtelivat kehnosti, täällä syytettiin ja tuolla kammitettiin, ja niin todella tuntui käyneenkin, helpolla hän ei ollut päässyt.

Tom ja Jaakko tunnustavat, että on vaikeaa olla kyllästymättä tuollaisiin ilmiin ja toistuviin selityksiin. Mikään yritys avata valoisampia mahdollisuuksia tulkita omia tämänhetkisiä vaihtoehtoja ei kelvannut, uhri pysyi uhrina. Ja kyllästyminen alkaa lukea otsalla, sanoo mitä rohkaisevaa hyvänsä. Toivoisit voivasi vahvistaa hänessä sitä toimijuutta, jonka hän kieltää itsessään, ja vakuuttaa, että hän on pystyvä henkilö, joka on tehnyt

ja tekee valintoja sen sijaan, että vain ajelehtisi toisten tekojen myötä.¹ Mutta jos ilmaiset hänelle tuon, hän lisää esimerkkejä uhriudestaan ja korottaa ääntään, ja päälle päätteeksi hän toteaa, että sinäkin kohtelet häntä kaltoin sivuuttamalla hänen kokemuksensa ja loukkaamalla häntä.

Yrityksesi ilmaista myötätuntoa myöntämättä kuitenkin hänen olevan pelkkä passiivinen uhri valuvat hiekkaan. Tuo turhauttaa, ja sen kertoo ruumiinkieli. Mitä voisi toisen ainutlaatuisuuden ehdoton hyväksyminen ja kunnioittaminen tarkoittaa tällaisessa vuorovaikutuksessa?

Dialoginen tila raottui kuin raottuikin hetkittäin. Puhuminen *omista* tienhaaroista ja valinnoista, omista epäröinneistä, katumuksista ja helpotuksista onnistui avaamaan keskinäisen kuuntelun hetkiä tämän ystävän kanssa, mitä toistuvat monologiset yritykset vakuuttaa hänen monologisten vakuuttelejensa yksipuolisuudesta eivät saaneet aikaan. Puhuminen *itsestä* sen sijaan, että puhuu toisesta, vieläpä valinnoistaan uteliaana ja kyselevänä sen sijaan, että käyttäisi niitä mallina tai mittatikkuna toisen valinnoille, voi avata tilaa keskinäiselle kiinnostukselle. Oli kuitenkin oltava pohdinnoissaan vilpitön, sillä kaltoin kohdeltu huomioi sävyjä äärimmäisen tarkasti ja äkkäsi heti, jos kiinnostuksen osoittaminen oli taktista muka-reflektiivistä pohdintaa, naamioituja yrityksiä hätistää hänet uhrikeskeisyydestään.

Jos pohdit omaa toimijuuttasi tietämättä ”oikeita vastauksia” tai yrittämättä syöttää naamioituja ”elämäntapaopetuksia”, pohdintasi saattavat kuin saattavatkin kohdata kuuntelemaan auenneet korvat. Oikeiden vastausten kutsuminen on tällaisessa yhteydessä yhtä sopimatonta kuin koulussa. Miksi kysyä sellaista, johon jo – muka – tietää vastauksen. Omien valintojen vilpitön pohdinta on vastausten hakemista sellaiseen, jota ei jo tunne perin pohjin. Toisen kiinnostusta ei voi lisätä suoraan, mutta omaa voi, ja silloin on jätettävä normatiivisten ihannekuvien mukaiset varmat vastaukset omaan arvoonsa.

Silmätkäämme dialogisuutta eräässä psykoterapiakäytännössä, jota ei määritellä dialogiseksi. Tavassa, jolla brittiläinen psykoterapeutti Paul Chadwick käsittelee hallusinaatioita, toteutuu kiinnostava hyväksymisen ja

1 Bahtin (1986, 129) kuvaa tapahtumaa, jossa henkilöllä voi olla erilaisia aatoksia toisen elämän puolista, mutta koska henkilöt ovat ulkopuolisissa asemassa toisiinsa nähden ja vailla porttia toistensa elämään, toinen ei voi pakottaa toista hyväksymään näkemyksiään tämän elämästä. ”Mitä toinen oikeutetusti kieltää itsessään, minä oikeutetusti vahvistan ja säilytän hänessä.” Vaikka haluaisin tunnustaa seikan, jonka hän kieltää itsessään, minun on vain hyväksyttävä tuo minän ja hänen välinen ’aksiologinen ristiriita’, jota ei voi poistaa”, Bahtin pohti – mutta pani tuotannossaan merkille, että dialogisuus on vastaus tuollaiseen keskinäiseen ulkopuolisuuteen.

vastaan asettumisen yhdistelmä. Chadwickin kognitiiviseksi terapiaksi kutsussa metodissa tapaamiskertojen määrä on tavallisesti rajoitettu noin viiteentoista. Kuuden ensimmäisen istunnon aikana Chadwick ei haasta potilaan näkökantoja lainkaan, hän ainoastaan seuraa sitä, mitä potilas sanoo. Tässä lähestymistavassa tunnustetaan potilaan näkökanta ja hyväksytään se ehdoitta, ja näin pyritään varmistamaan turvallinen työskentelysuhde.

Terapian myöhemmässä vaiheessa terapeutti saattaa alkaa kyseenalais-
taa potilaan näkemystä hänen kuulemiensa hallusinatoristen äänten alkuperästä. Tämä tapahtuu kuitenkin niin, että tunnustetaan potilaan oikeus omiin selityksiinsä. Terapeutti saattaa sanoa rauhoittavasti: ”Olet kuvannut ääniä, jotka kehottavat sinua varastamaan kaupasta. Selitit myös, että tuo ääni on sellaisen ääni, jonka laatimaa ohjelmaa sinun on noudatettava, sellaisen, joka on ottanut sinut hallintaansa. Sen voimme hyväksyä. Mutta entä jos vaikkapa vain kokeillaksemme toisenlaisia selityksiä äänelle, ajattelisimme hetken verran, että kuulemasi ääni ei tulekaan ulkopuoleltasi. Millaisen selityksen antaisit äänelle silloin?” Terapeutti hyväksyy ehdotta potilaan kokemuksen, koettaen kuitenkin auttaa häntä näkemään vaihtoehtoja.

Näemmekö yhteyksiä tapahtumiin Centro Tren pedagogisissa tilanteissa? Terapeutti seurasi kärsivällisesti potilaan sanoja, opettajat seurasivat oppilaiden ilmaisuja, mutta heillä oli myös tähtäimessä selitysten muuttaminen. Oppilaat eivät tietenkään ole potilaita eivätkä väärät vastaukset hallusinaatioita, mutta niin hallusinaatiot kuin väärät vastauksetkin ovat koki-
jansa mielteitä ja hänelle tosia. *Tuo* hyväksytään ja *tuon* varaan rakennetaan dialogi. Terapeutin tai opettajan totuus ei vaienna toisen näkökulmaa, vaan ottaa toisen toiseuden todesta, ehdoitta. Turvallinen suhde on elintärkeä, sen on sallittava ajatusten ilmaiseminen vailla pelkoa. Potilaan, oppilaan, kenen hyvänsä toisen, on voitava kokea, että hänet otetaan todesta hänenä, juuri sellaisena kuin hän on.

Toisen ehdoton hyväksyminen vaikka se tuntuisi mahdottomalta

Palatkaamme sosiaalityöntekijään, joka kohtaa tyttärtään hyväksikäyttäneen isän. Mitä tarkoittavat toiseuden hyväksyminen, turvalliset ja luottavat suhteet ja dialoginen tila tällaisessa yhteydessä? Tuo kysymys kääntyy haasteeksi: Mitä pitäisi tapahtua, jotta isä ottaisi täyden vastuun teoistaan eikä tois-

taisi niitä koskaan enää? Sosiaalityöntekijät kohtaavat puolisoaan hakkaavia aviomiehiä – ja joskus vaimojakin. He, kuten myös psykoterapeutit, vankilatyöntekijät ja muut, jotka joutuvat kohtaamaan pahojen tekojen tekijöitä, ovat kasvokkain perustavanlaatuisen vaatimusten kanssa. Onko ajatus toisen ehdottomasta hyväksymisestä edes asianmukainen tällaisissa yhteyksissä?

Ruotsalainen sosiaalityöntekijä Judith Wagner työskenteli pitkään eteläruotsalaisessa vankilassa. Vangit oli tuomittu murhasta. Judith, ohjaajinaan Tom Andersen ja Georg Hoyer Tromssön yliopistosta, ryhtyi kehittämään reflektioivia keskusteluja vankien kanssa. Hänelle oli tärkeää, että myös vartijat osallistuivat keskusteluihin, jotta vankilan todellisuus olisi niissä läsnä (Wagner 2007). Reflektiivisten keskustelujen alkuvaiheissa vangit yleensä kiistivät oman vastuunsa rikoksistaan. Ajanoloon he kuitenkin alkoivat lähestyä itse rikostapahtumaa. Työntekijöiden oli kuitenkin Judithin mukaan vaikea kohdata tuo tapahtuma ja kuunnella kertomusta, jossa joku tapetaan. Judith ryhtyi kehittämään toisenlaista väylää tuohon tapahtumaan. Hän kuvaa nuorta Carlia (Wagner 2007, 217), joka oli halukas puhumaan tekemästään murhasta.

Judith kysyi, olisiko ryhtyminen puhumaan murhasta liian vaikeata ja halusiko Carl kenties lykätä asian seuraavaan tapaamiseen. Tällä kertaa Carl halusi kuitenkin ottaa askeleen ja puhua rikoksestaan, ensimmäistä kertaa koskaan. Hän aloitti kertomalla yöstä, jolloin kaikki tapahtui, ja liikuttui, ja niin liikuttuivat myös Judith ja hänen työtoverinsa.

Kun Carl oli ryhtymässä kuvaamaan yksityiskohtaisesti, kuinka veti esiin veitsen survaistakseen, Judith keskeytti hänet ja ehdotti: ”Voisimmeko pysähtyä tähän hetkeksi? Hyväksyisitkö ehdotukseni, että sen sijaan että kerrot, mitä teit tuona yönä, voisimme kuvitella, että kuvaat näytelmää, jossa tuo kaikki tapahtuu? Sinä olet ohjaaja ja voit määrätä, mitä näyttelijät tekevät tuossa näytöksessä.” Carl hyväksyi ehdotuksen ja alkoi kuvata näytöstä päähenkilöineen ja tapahtumineen.

Kun Carl tuli kohtaan, jossa hän sanoi näytelmän Carlin vetäneen esiin veitsen survaistakseen, Judith keskeytti hänet jälleen. Hän ehdotti: ”Odota! Olemme nyt hetkessä, jolloin kaikki tapahtui. Entä jos voisit ohjata toisen näytelmän, jossa myös olisi tämä kohta? Kuka siinä voisi olla henkilö, joka auttaisi Carl-hahmoa niin, että rikosta ei tapahtuisi?” Lyhyen hiljaisuuden jälkeen Carl vastasi, että tuo henkilö olisi voinut olla hänen sijaisperheensä isä lastensuojelun sijoituspaikasta. Judith kysyi, mitä tuo isä olisi tehnyt, ja Carl vastasi, että jos tuo mies olisi ollut paikalla, hän olisi kouraisut kiinni häneen ja pysäyttänyt hänet. Kun Judith kysyi, olisiko tämän näy-

töksen Carl totellut tuota sijaisisää ja jättänyt tappamatta, Carl vastasi myöntävästi. Kyllä, näytöksen Carl olisi totellut ja pysähtynyt.

Judithin työ edustaa tapaa luoda uusia kertomuksia, jotka sisältävät voimavaroja elämänkulkujen muuttamiseksi. Tuo tapa mahdollistaa sekä rikos-tapahtuman käsittelyn että rikokseen syyllistyneen vastuunoton ja uusien voimavarojen etsinnän. Ja, kuten Judith kertoo, useammin kuin kerran rikoksenteekijä on tuollaisissa voimakkaisissa prosesseissa alkanut tuntea surua uhrin ja tämän perheen ja läheisten puolesta. Tässä kuvattu Judithin toiminta vankilassa korostaa *toisen ehdottoman hyväksymisen merkitystä tässä ja nyt*.

Kun käsitellään menneitä tapahtumia, kauheitakin, niitä käsitellään tässä ja nyt, ja juuri tässä hetkessä kohdataan toinen, hyväksyen hänet ehdottomasti tai asettaen hänelle ehtoja, häntä kunnioittaen tai vaatien, että hänen tulisi olla toisenlainen ansaitakseen tulla kuulluksi. Omien tekojen, käsitysten ja vaihtoehtojen pohdinta tai sanojen löytäminen kokemuksille ja tunteille ei ole aina helppoa. Sitä täytyy myös auttaa, ja juuri sitä tarkoittaa dialogisten tilojen avaaminen. Jo kuulluksi tuleminen on dialoginen suhde, kurkotus toista kohti.

Jaettu kieli luodaan tässä ja nyt

On varsin todennäköistä, ettei kohtaaminen Carlin kanssa olisi avannut väylää vastuuseen ja myötätuntoon, jos Judithin asenne olisi ollut tuomitseva. Toisen hyväksyminen nykyhetkessä ei tarkoita hänen menneiden näkökantojensa tai tekojensa hyväksymistä, mutta *kohtaamiselle on tarjolla vain nykyhetki, ja dialoginen tila avataan tai jätetään avaamatta juuri siinä*. Tulit sellaisena kuin olet, ja niin teki myös toinen, ja teillä on mahdollisuus vastavuoroiseen muutokseen.

Judith tuki reflektioita kysymyksillä, jotka tarjosivat vaihtoehtoisia näköaloja, kuten teki myös terapeutti Paul kuunneltuaan kärsivällisesti potilaan selityksiä hallusinaatioista. Avointen dialogien hoitokäytännöissä terapeutit kysyvät kysymyksiä ja niin tekevät myös verkostokonsultit ennakointi- ja tulevaisuusdialogeissa, ja kysymykset ovat tärkeitä myös Centro Tre -koulussa Italiassa – kysymykset, jotka mahdollistavat yhdessä ajatteleminen.

Dialogi on pinnalta katsoen keskustelijoiden vaihtamia ilmauksia, esimerkiksi kysymyksiä ja vastauksia. Mutta dialogisuuden olemus on siinä,

että *ajattelulla ei ole vain yksilösubjekteja, vaan ajattelevana subjektina ovat kaikki dialogin osanottajat*. Dialogisuus on tässä mielessä monologisuuden vastakohta. Monologisuudessa käyttäytymisen ohjaava keskus si-joitetaan yksilön sisään. Monologisissa suhteissa puhuja viittaa merkityksiä asioille antaessaan sisäisiin ajatuksiin, ja näin kunkin lausuman totuus määritellään puhujan henkilökohtaisen kartan mukaan (Crowley 2001).

Dialogisuudessa puhujat suhtautuvat ympäröivään sosiaaliseen kentan- tään tavalla, jossa he mukautuvat koko ajan toisten läsnä olevien lausumiin ja sosiaaliseen – ja fyysiseen – yhteyteen, jättäen omissa lausumissaan tilaa vastaussanoille. Vastaukset puolestaan eivät sulje teemoja tai tarjoa lopullisia vastauksia tai ratkaisuja, vaan päinvastoin avaavat alati kasvavia näkö- aloja keskusteltaviin teemoihin. Dialogisuudessa polttopiste on rajapinnoil- la, ihmisten välisellä alueella, jossa he kohtaavat toisensa.

Sanaa ”määrittää yhtä paljon se, kenelle se on, kuin kenen se on”, to- teaa Valentin Voloshinov. ”Sanana se on nimenomaan puhujan ja kuulijan välisen suhteen tuote. – – Sanassa muotoilen itseni toisen näkökulmasta, viime kädessä yhteisöni näkökulmasta. Sana on silta minun ja toisten vä- lillä.” (Voloshinov 1990, 106 ja 107, alkuperäinen 1929). Eikä puhetta ”or- ganisoiva ja muotoa luova keskuskaan ole sisällä (ts. sisäisissä merkeissä) vaan ulkona”. Dialogisessa suhteessa puhuja ja kuulijat jakavat sanan, eikä se kuulu kokonaan puhujalle, hänelle kuuluu ”reilusti puolet” (mts. 107). Sana rakentuu aina yhdessä ja juuri tuossa keskustelussa.

Käsillä on vain nykyhetki, menneisyyteen on mahdotonta palata. Vaik- ka täsmälleen samat ihmiset kokoontuisivat keskustelemaan täsmälleen sa- moista asioista kuin edellisellä kerralla, he luovat välillään sosiaalisen kie- len tässä ja nyt. Sosiaalityöntekijä Judith jatkoi dialogeja vankien kanssa muodostaen heidän kanssaan juuri tuon tilanteen sosiaalista kieltä. Tämä sosiaalisten kielten luominen nykyhetkessä on hyvin tärkeää dialogisuuden kannalta, sillä jokainen tilanne on uusi alku.

Jos asetetaan ehtoja ja vaatimuksia siitä, missä – ikään kuin yksimieli- sesti – mennään, suljetaan korvat siltä, missä kukin menee juuri nyt. Osan- ottajien mieliin voi tietysti palauttaa, mistä keskusteltiin viimeksi, mutta tuo ei määritä heidän ymmärrystään *nykyhetkestä* ja siitä, miltä heistä tun- tuu tilanteessa *nyt*. Jokainen tilanne ihmisten välillä tarjoaa uuden mahdol- lisuuden dialogisen tilan avaamiselle siinä ja silloin. Tämä on mahdollista yhdellä ehdolla: toinen täytyy hyväksyä ehdoitta tässä ja nyt, jopa siinä ta- pauksessa, etteivät hänen menneet näkemyksensä ja tekonsa ole hyväksyt- tävissä. Kun puhutaan menneistä tapahtumista, niistä puhutaan juuri nyt,

juuri nyt läsnä olevien osanottajien välillä, juuri tässä yhteydessä, juuri niiden tuntemusten kautta, jotka heräävät juuri nyt.

Entä jos työntekijä onkin väärintekijä?

Tarkastelimme edellisessä luvussa vallan ja valtasuhteiden kysymyksiä ja tässä luvussa kuuntelevaa, syyllistämätöntä dialogisuutta vaikeissa tilanteissa. Entä jos valtasuhteessa ei haluta tai osata kuulla ja työntekijän kovakorvaisuus tuottaa tai sallii alistamista, jopa kauhistuttavin seurauksin? Onko dialogisuudella mitään sijaa suhteissa, joissa väärintekijänä onkin työntekijä?

Tätä kirjaa kirjoitettaessa odotettiin tuomioita ns. Eerika-tapauksesta. Lapsi oli kuollut lastensuojelun piirissä, monen henkilön olisi pitänyt huomata hätä; syytteitä tuli sekä sosiaalityöntekijöille että esimiehille. Mutta otettiin tragediasta opiksi?

Oikeusministeriön tutkintaryhmä esitti yhteenvedossaan tärkeän huomion vastaisen varalle: ”Suomessa on länsimaisittain paljon perheen sisäistä kuolemaan johtavaa väkivaltaa. Tapauksista oppiminen jää kuitenkin vähäiseksi, koska tapauksia ei rikostutkinnan lisäksi selvitetä systemaattisesti ja moniammatillisesti.” (Oikeusministeriön tutkintaryhmä 2013).

Saksassa toimii dialogisen laadunkehittämisen verkosto (Kronberger Kreis für dialogische Qualitätsentwicklung), joka tekee juuri sitä, mitä oikeusministeriön tutkintaryhmä peräsi.² He tutkivat vastaavia tapauksia monitoimijaisessa dialogissa, ja koska sosiaalityöntekijöitä ja muita asianosaisia ei saada avaamaan suutaan, jos tarkastelua hallitsee syyllisten etsintä, erittelyn täytyy olla kuuntelevaa. Syylliset ansaitsevat tuomionsa, mutta kuka tai ketkä ovat syyllisiä, jos traagisiin seurauksiin johtaa selvien virheiden ohella kokonainen ketju katkoksia, organisaatiomylläköitä ja henkilövaihdoksia – ja loppuvatko kauheat tapahtumakulut tuomioihin?

Sosiaalityöntekijä Judithin ja vankilaan tuomitun Carlin vuoropuhelu edellisessä luvussa ei tähännyt Carlin syyllistämiseen, tuomio oli jo annettu, vaan siihen, että hän löytäisi voimavaroja toimia vastaisuudessa toisin. Saksalaisen verkoston ”dialogissysteemisissä tapauslaboratorioissa” (Biesel & Wolff 2014) haetaan tapaa oppia virheistä, jotta työn laatu ko-

² Tämän verkoston dialogisesta toimintatavasta tarkemmin artikkelissa Arnkil & Heino 2014.

henisi. Viimeisin tutkimus tehtiin lapsen kuolemaan johtaneessa Lea-Sophien tapauksessa lastensuojelussa. Verkostoa johtava professori Reinhart Wolff (2010) muistuttaa, että mikäli useat yhtä aikaa vaikuttavat syyt eristetään toisistaan, kadotetaan tutkimuskohde. Hän painottaa tarkastelun ”multikausaalisuutta” (sananmukaisesti monisyisyyttä). Tarkastelun tulee kohdistua laajasti ymmärrettyyn toimijoiden yhteyteen. Toiseksi tarkastelun tulee olla syyllistämätöntä – ja tämä koskee kaikkia osapuolia. Kolmanneksi tarkastelun tulee tapahtua dialogissa. Koska toimijoita on useita, näkökulmiakin on useita – jokaisella omansa.

Perhesysteemin tarkastelu tarkoittaa asiakkaan sukupolviketjun ja läheisverkoston tarkastelua, aktuaalisen käytäntötilanteen tarkastelu auttaa puolestaan näkemään sosiaalityöntekijöiden toiminnan konkreettisesti arkipäivässään, ei vain abstraktina ”ammatin toteuttamisena organisaatiossa”. Eristettyjen yksittäisten työntekijöiden sijasta tarkastellaan työryhmiä ja sitä isompiakin kokoonpanoja – ja havainto voi olla sellainenkin, ettei työntekijällä ole muita tukena.

Ammatillinen johtaminen kuuluu myös erittelyn piiriin, sillä johtamisen tarjoama tuki tai sen puute vaikuttaa olennaisesti työn laatuun. Dialogisen laatuverkoston erittelemä Lea-Sophien tapaus toi esiin jatkuvana mylläkkänä pyörivät organisaatioreformit – mikä ei ole aivan vierasta Suomessakaan. Organisaatioiden välisen verkoston erittely kertoo esimerkiksi päiväkodeista, kouluista, terveydenhuollosta, poliisista, asuntovirastoista, päihdehuollon yksiköistä, mielenterveystyöstä ja kolmannen sektorin toimijoista. Näiden tahojen tekemisistä ja tekemättä jättämisistä koostuu se lastensuojelun sosiaalityötä laajempi kuva, joka auttaa hahmottamaan tapausten kontekstia.

Jos tähtäimessä on oppia virheistä, jotta laatu paranisi, noiden oppien saaminen esiin kysyy syyllistämätöntä kuuntelua ja dialogisia tiloja. Dialogisuus on erityisen kovalla koetteella tilanteissa, jotka nostavat pintaan voimakkaita tunteita ja vahvoja tulkintoja. Suorempaakaan tietä laadun kehittämiseen ei tällaisissa monisyisissä tilanteissa ole – ellei haluta tyytyä yksinkertaistaviin selityksiin ja erilaisiin sijaismaaleihin, joihin kohdistaa vihansa.³

3 Iltapäivälehdet kirjoittivat Eerika-tapauksen tiimoilta sekä hyssyttelystä ja lapsen hädän sivuuttamisesta että sosiaalityöntekijöiden hanakkuudesta jahdata vanhempia ja ottaa lapsia huostaan mitättömällä syillä. Ymmärrystä ei liioin monipuolistanut yhteiskunnallinen näennäiskritiikki mielivaltaisuuteen yllyttävästä sosiaalityöntekijöiden koulutuksesta tai tuhoivoimaisista varhaisen puuttumisen valtakunnallista ohjelmista.

Kohti seuraavaa lukua: Toinen on paitsi vieras, myös tuttu!

Olemme tähän mennessä painottaneet toisen toiseuden – jokaisen ihmisen ainutlaatuisuuden – kunnioittamista: Ihmiset ovat toisilleen ikuisesti vieraita, toinen on aina enemmän kuin voin koskaan käsittää. *Mutta ihmiset ovat myös ällistytävässä määrin tuttuja toisilleen*, he näet kykenevät samastumaan toistensa tunteisiin.

Eivätkä ihmiset ole vain toistensa ulkopuolella, he sisältyvät toistensa ennakoiteihin, joiden pohjalta he kutsuvat ilmauksillaan vastauksia – ja saavat vastauksia, jotka ovat puolestaan kutsuja vastauksille, niin ettei dialogeilla ole ehdotonta alku- tai loppupistettä. Jotta pelkistetty kuva toisilleen ulkopuolisista, keskenään ikuisesti vieraista ihmisistä joutuisi vielä enemmän koetteille, ottakaamme huomioon myös se, että *ihmiset heijastavat toisiaan fyysisesti*, paljon enemmän kuin vain seuraamalla ja toistamalla toistensa ilmeitä ja eleitä ja äänensävyjä, sillä toisen heijastumista tapahtuu aivotoimintojen ytimessä, niin kutsuttujen peilineuronien tasolla.

Kukaan ei voi olla kanssani täsmälleen samalla kokijan paikalla, mutta en ole ainutlaatuisessa pisteessäni kuitenkaan eristyksissä, sillä sisällän toista niin ennakoinneissani, samastuvissa tunteissani kuin aivojeni toiminnan tasollakin. Onkin tarpeen kyseenalaistaa kulttuurissamme sangen vankka oletus erillisistä ajattelevista ja kokevista subjekteista. Jos haluamme ymmärtää dialogisuuden ällistytävää voimaa, meidän on ymmärrettävä kohtaamisten ylyksilöllinen luonne.

9 ELÄMÄ ON DIALOGISTA MUSIIKKIA JA DIALOGI ON RUUMIILLISTA TYÖTÄ

Olemme aiemmin tässä kirjassa esittäneet, että uudet voimavarat ongelmien ratkaisemiseen syntyvät suhteissa. Tämä teesi on mullistavampi kuin tulee ajatelleeksikaan. Siihen on sisäänrakennettu toteamus, että muutos ei tapahdu ensisijaisesti yksilön sisäisessä maailmassa, vaan suhteissa. Itse asiassa vieläkin enemmän: Yksilöllä ei ole ”sisäistä rakennetta”, vaan se, mitä kutsumme psyykkiseksi, on suhteiden toteutumaa. Olemme rakentuneet ihmisinä suhteista, alusta alkaen. Jos ymmärrämme tätä hieman enemmän, voimme myös oppia luottamaan yhteyksien synnyn parantavaan voimaan. Tätä yritämme avata seuraavaksi.

Lähdemme liikkeelle sieltä, mistä elämäkin alkaa, ensimmäisestä hengenvedosta. Elämme aikaa, jossa ymmärrykseemme tulee hyvin suuria muutoksia. Kymmenen vuotta sitten uskottiin yleisesti, että kaikki psykoottiset potilaat pitää lääkittää aivojen myrkyttymisprosessin estämiseksi ja että kaikki masentuneet potilaat pitää lääkittää ”aivojen kemiallisen epätasapainon” vuoksi. Nyt tiedämme, että kummatkin käytännöt itse asiassa saattavat altistaa potilaat aivojen nopeammalle kutistumiselle ja masennuksessa turhaan riippuvuuteen lääkkeestä, joka saattaa ehkäistä omien psyykkisten voimavarojen käyttöä sekä sosiaalisten suhteiden ja seksuaalisuuden köyhtymistä.

Vielä 10–15 vuotta sitten uskoimme myös psykoanalyttisen kuvauksen pohjalta, että ihminen on syntyessään psykologisesti tyhjä ja että psykologinen syntymä tapahtuu vasta pikkuhiljaa kuuden ensimmäisen kuukauden aikana. Nyt tiedämme, että tämä ei pidä lainkaan paikkaansa, vaan ihminen maailmaan syntyessään on aktiivinen dialogisen vuorovaikutustilanteen aloitteentekijä ja vastaaja.

Jo 1960-luvulla alkaneessa intersubjektiivisuuden tutkimuksessa olemme alkaneet ymmärtää, että ihmisellä on elämän alussa kaksi perusedellytystä: 1) oppia hengittämään ja sitä kautta saada elintoiminnoille riittävästi hapetta ja 2) oppia dialogiseen suhteeseen. Ihmisellä on jo vauvana myötäsyttyinen kyky dialogisuuteen, mikä itse asiassa on aika huikea ajatus: muuta ei tarvita elämän rakentumiseen kuin hengittämisen oppiminen ja toisiin ihmisiin liittyminen. Olemme alusta lähtien suhteissa ja alusta lähtien nuo suhdekokemukset rakentuvat osaksi meitä, ruumiin muistiin. Ruumiin toiminnat, mukaan lukien aivomme, rakentuvat dialogisessa prosessissa ja rakentuvat dialogisiksi elimiksi. Me emme voi koskaan olla suhteiden ulkopuolella, eivätkä suhteet ole koskaan meidän ulkopuolellamme.

Näitä ilmiöitä tarkastelemme tässä luvussa hieman tarkemmin. Kysymyksemme on, mitä elämän rakentuminen suhteisiin ja suhteista tarkoittaa ylipäänsä ja mitä se tarkoittaa auttamistyön järjestelmille.

Neljä perusoletusta

Ajatustamme ohjaa neljä perusoletusta psyyken relationaalisesta, suhteisiin rakentuvasta luonteesta.

- 1) Me synnymme suhteisiin, ja nuo suhteet tulevat osaksi ruumiillista kokonaisvaltaista elämäämme.
- 2) Koska synnymme suhteisiin ja koska nuo suhteet tulevat meidän ”sisäiseksi” rakennusaineeksemme, emme ole ”yksilöitä” tai subjekteja muista irrallaan, vaan ennemmin ”intersubjekteja” siten, että toinen on koko ajan meissä.
- 3) Koska alusta alkaen elämme useissa suhteissa, tulee elämä hyvin moniääniseksi, polyfoniseksi.
- 4) Dialogi näiden äänien välillä on elämän perustehtävä ja perustapahtuma.

Käsityksemme ihmisen psyykestä on rakentunut perinteisesti niin, että ajattemme yksilöksi kehittymisen olevan keskeinen psykologinen prosessi. Tämänlaisen ajattelutavan ovat tuoneet psykologiaamme sekä psykoanalyysin perustaja Sigmund Freud että sveitsiläinen kehityspsykologi Jean Piaget. Vaikka heidän lähtökohtansa ja ymmärryksensä ihmiselämäästä ovat hyvin erilaisia, he kumpikin ottivat lähtökohdakseen ajatuksen, että pieni vauva on syntyessään autistinen, psyykkisesti tyhjä. Esimerkiksi Freudin ajatusta seuraten Margaret Mahler kehitti erityisen ”separaatio-

individuaatio"-mallin, jonka mukaan vauvan elämän ensimmäinen puoli vuotta on symbioottista, äidissä (tai muussa läheisimmässä huoltajassa) kiinni olemista. Psykkinen syntyy äidin kautta ja äidin antamista merkityksistä, lapsella ei ole omaa minää. Vähitellen eri vaiheiden kautta psykkinen minä alkaa syntyä ja psykkinen syntymisen myötä käynnistyy separaatio eli irrottautuminen huoltajasta ja sitä myötä itsenäistyminen. (Mahler ym. 1973.)

Jean Piaget'n kehityspsykologinen oppi on lähtökohdiltaan hyvin samanlainen. Piaget'n mukaan ensimmäinen kehitysvaihe on autismi. Pienen vauvan maailma on biologinen, eikä siinä ole lapsen itsensä tuottamia psykologisia merkityksiä. Vähitellen lapsen kyvyt kehittyvät eri kehitysvaiheiden kautta. Esimerkiksi Piaget (Piaget & Inhelder, 1977) kuvaa lapsen kielen kehittyvän egosentrisen puheen kautta, jossa lapsi harjoittelee ajattelemista puhumalla ääneen. Hän ikään kuin sanoittaa sisäistä syntyvää maailmaansa.

Näissä kummassakin kuvauksessa lapsi on aluksi passiivinen hoitajiensa – useimmin äidin ja isän – toiminnan vastaanottaja ja alkaa kehittyä hoitajilta tulevan ohjauksen ja toisaalta oman sisäisen kehityksen kautta. Kehityksen ja kasvun tavoitteena on yksilöityminen eriytyvässä läheisistä ihmisistä. Emme kuvaa näitä teorioita tässä kirjassa tämän enempää. On vain tärkeä ymmärtää, kuinka keskeisesti länsimainen ajattelu on kehittynyt noiden teorioiden mukaisesti, jopa niin paljon, että jotkut sosiaalipsykologian asiantuntijatkin suuntautuvat näiden ajatusten mukaisesti – kadottaen psykologiastaan sosiaalisen.

1970-luvulla useat eri tutkijat alkoivat tutkimuksissaan osoittaa, että pieni vauva on vuorovaikutuksessa aktiivinen osallistuja ja aloitteentekijä alusta alkaen. Hän ei olekaan psykologisesti tyhjä, vaan psykkinen merkitykset rakentuvat suhteissa ensimmäisiin läheisiin. Eräs näistä tutkijoista oli sosiaaliantropologi Gregory Batesonin tytär Mary Catherine Bateson, joka alkoi seurata oman vauvansa kehitystä. Hänen mukaansa pieni vauva kehittää erityisen kantakielen (protolanguage), jossa äänneet eivät ole englannin kieltä vaan ilmaisevat vauvan ja vanhemman vuorovaikutusta. Hän toteaa:

"These interactions were characterized by a sort of delighted, ritualized courtesy and more or less sustained attention and mutual gaze. Many of the vocalizations were of types not described in the acoustic literature on infancy, since they were very brief and faint, and yet were crucial parts of the jointly sustained performances." (Bateson 1979, 65)

”Tätä vuorovaikutusta luonnehti eräänlainen ilahtunut, ritualisoitunut kohteliaisuus ja enemmän tai vähemmän jatkuva huomio ja molemminpuolinen katse. Ääntelyistä monet olivat sellaisia, joita ei kuvata vauvaiän akustiikan kirjallisuudessa, sillä ne olivat hyvin lyhyitä ja vieroja, ja kuitenkin ne olivat yhteisesti ylläpidetyn toiminnan olennaisia osia.” (Suomennos kirjoittajien)

Bateson huomasi, että yhdeksän viikon ikäisen vauvan äännehdintä ei ole englannin kielen vokalisaatiota, vaan enemmän tässä ja nyt olevan suhteen leikkiä. Ihmisen ensimmäiset toiminnot tapahtuvat siis vastauksina ja aloitteina suhteissa. Tällaisia aloite – vastaus – uusi aloite -leikkejä Bateson kutsui parantaviksi rituaaleiksi. On tärkeää huomata, että tässä suhteessa pieni vauva on yhtä aktiivinen osapuoli kuin vanhempansa. Vanhemmat eivät opeta vauvalle kieltä, jonka avulla hän sitten osallistuisi vuorovaikutukseen, vaan vauva on aktiivisesti tekemässä aloitteita ja saamassa niihin vastauksia. Lapsi saa ensimmäiset kokemuksensa aktiivisena vaikuttajana suhteissa, jopa siinä määrin, että hänen aloitteestaan vanhempien ja hänen välilleen syntyy uusi kieli, ”protokieli”.

Ensisijainen intersubjektiivisuus

Vastasyntyneelle kaikki on hyvin kokonaisvaltaista, ruumiillista kokemusta. Useat tutkijat ovat osoittaneet, että vauvalla on synnynnäinen taipumus olla suhteessa muihin (Bråten & Trevarthen, 2007). Syntyessään vauva on varustettu biologisella vastavuoroisuuden mekanismeilla, jonka avulla hän tekee aloitteita, vastaa vanhemman aloitteeseen ja tekee tämän vastauksen perusteella uuden aloitteen.

Ehkäpä kaikkein merkittävin intersubjektiivisuuden tutkija on Edinburghin yliopiston emeritusprofessori Colwyn Trevarthen, joka 1970-luvulla alkoi kiinnostua pienen vauvan ja äidin tai isän vuorovaikutuksen äänimaailmasta. Tutkiessaan työtovereineen vauvan ja äidin tai isän videonauhoitettua vuorovaikutusta he huomasivat, että vauva on aivan ensimmäisistä hengenvedoista lähtien aktiivisesti mukana vuorovaikutuksessa. Vauva etsii aktiivisesti katsekontaktia, vauva matkii kasvonliikkeitä esimerkiksi työntämällä kielen ulos suusta, jos vanhempi tekee sen ensin. Trevarthenin (2001) mukaan pieni vauva suuntautuu ensisijaisesti toistamaan ja vastaamaan läheisten tunnepitoisiin ilmaisuihin, ei niinkään sanoihin. Jo parin kuukauden ikäinen vauva kykenee hyvin hienojakoiseen dialogiin lä-

heisensä kanssa. Tässä dialogissa vauva on sekä aloitteentekijä että vastaaja ja sovittautuu hyvin hienovaraisesti toisen tunnetilaan.

Trevarthenin ryhmää alkoi kiinnostaa tämän vuorovaikutustapahtuman äänimaailma, ja he kutsuivat musiikin tutkijoita analysoimaan aineistoa. Tästä analyysistä avautui uusi maailma: he huomasivat, että jo muutaman päivän ikäinen vauva on äitinsä tai isänsä kanssa ”säveltämässä” yhteistä musiikkia, jossa kumpikin osapuoli vastaa toisen musikaaliseen aloitteeseen pyrkien erityisesti painottamaan keski-C:tä. Tässä ja nyt tapahtuvissa muutaman sekunnin vuorovaikutusseksensseissä vauva tekee usein aloitteen äänneestä, johon äiti vastaa samalla äänenkorkeudella. Jos äiti tuottaa uuden äänneen, vauva seuraa tätä äänenkorkeutta ja rytmiä. Näin toistaminen, imitointi, tulee mukaan myös tähän musikaaliseen kokemukseen.

Koska osapuolet ovat kokonaisvaltaisesti ruumiillisesti mukana tässä vuorovaikutuksessa – useimmiten äiti ja isä koskettavat vauvaa hyväilevästi, pitävät häntä sylissään ja ovat muutenkin hyvin vastaanottavaisia –, nämä kokemukset tulevat vauvan kokemusmaailman tärkeimmiksi osiksi. Alusta alkaen niitä on useita ja kaikki suhdekokemukset ovat luonnollisesti aina erityisiä, juuri tässä suhteessa tapahtuvia. Näin vauvalle kertyy useiden suhteiden kokemusmaailma, jonka hän ”varastoi” ruumiin muistiinsa.

Toissijainen intersubjektiivisuus

Muutaman kuukauden ikäinen vauva voi alkaa jo huomioida kolmatta osaa vuorovaikutuksessa. Toisiinsa sovittautuminen aloite – vastaus – uusi aloite -ketjuissa tapahtuu kolmiomaisessa triangulaatiossa. Nyt vauva ja vanhempi voivat yhdessä toimia jonkin kolmannen kohteen kanssa. Toisilta matkimisen kautta oppimillaan taidoilla vauva voi alkaa kiinnittää vanhemman huomiota johonkin suhteen ulkopuolella olevaan kolmanteen tekijään. Vauva oppii myös käyttämään tunteita, kuten iloa ja hämmästyä, ja hän voi tuntea ylpeyttä tai toisaalta häpeää.

Yhden vuoden ikäinen vauva on jo oppinut auttamaan esimerkiksi äitiä löytämään lautaselle tilaa pöydältä. Noin 14 kuukauden ikään mennessä kantakieli alkaa väistyä ja tilalle on tullut jo kielen sanoja, joilla voi ilmaista merkityksiä. Tämän jälkeen intersubjektiivisuus kehittyy erityisesti kielessä tapahtuvana toimintana. Lapsi voi kertoa yhteisiä tarinoita ja vastata niihin puheellaan. Koko ajan kaikki tapahtuu suhteissa, jotka ovat läsnä tässä ja nyt sekä suhteissa, jotka lapsi on elänyt yhteisissä kokemuksissaan läheisten kanssa.

Mielen vallankumous

Kuvauksemme ihmismielestä ovat pitkään perustuneet oletuksiin mielen sisäisistä rakenteista, jotka kuvaavat kutakin yksilöä. Edellä esitetty kuvaus syntymisestä suhteisiin ja ihmismielen ilmenemisestä suhteissa avaa todella aivan uudenlaiset mahdollisuudet psyykkisen elämän ymmärtämiseen ja ihmisten psykologiseen auttamiseen. Sveitsiläinen psykoanalyttikko Daniel Stern kutsuu tätä vallankumoukseksi. Daniel Stern on tullut myös tunnetuksi vauvan ja äidin välisen kommunikaation tutkimuksistaan. Hän on todennut:

”We are now experiencing a revolution. The new view assumes that the mind is always embodied in and made possible by the sensori-motor activity of the body. – Mind is intersubjectively open, since it is partially constituted through its interaction with other minds.” (Stern 2007, 36)

”Meneillään on parhaillaan vallankumous. Uuden näkemyksen mukaan mieli sisältyy aina ruumiin sensomotoriseen toimintaan ja on sen mahdollistama. Mieli on intersubjektiivisesti avoin, sillä se muodostuu osittain vuorovaikutuksestaan toisten mielten kanssa.” (Suomennos kirjoittajien)

Eräässä kongressiesityksessään Stern kuvasi tätä muutosta hyvin valaisevasti. Hän totesi lähtökohdaksi psykoanalyttisen kuvauksen, onhan hän psykoanalyttikko. Alussa tutkiessaan vauvan ja äidin välistä kommunikaatiota hän oletti, että jokainen tutkimuksen havainto vauvan käyttäytymisestä kuvastaa taustalla olevaa psyykkistä rakennetta. Esimerkiksi niin, että jonkin uuden tapahtuman ilmaantuminen äiti–lapsi-vuorovaikutustapahtumaan merkitsee jotain uutta minän rakennneosaa minän kehityksessä. Stern totesi, ettei enää ajattele samalla tavalla. Nyt hän ajattelee, että kaikki on vuorovaikutustapahtumassa läsnä ja näkyvillä eikä sen takana ole suurempaa tai pysyvämpää merkitystä. Vauva oppii jokaisesta suhdetapahtumasta, ja jokainen kokemus varastoituu hänen muistiinsa, jota hän sitten käyttää uusissa suhdetapahtumissa. Elämä on jatkuvasti hetkestä toiseen etenevää oppimista.

Stern on ollut erityisen kiinnostunut näistä oppimisen hetkistä ja ylipäänsä elämän toteutumisesta tässä hetkessä, koska mitään muuta ei ole. Tässä hetkessä on kaikki, mennyt on jo historiaa, ja tulevaisuutta voimme vain ennakoida. Hän myös määritteli nykyhetken pituuden keskimäärin

kolmeksi sekunniksi. Tämän taustalla on vauvan rintaruokinnan kokemus. Se on hyvin intensiivinen suhdekokemus, joka pysyy yllä vain kummankin – siis äidin ja vauvan – aktiivisella osallistumisella. Sternin mukaan pitääkseen suhteen toiminnassa äidin on tehtävä noin joka kolmas sekunti aktiivinen vastaus (Stern 2004). Sternin mukaan tuo kolme sekuntia on ihmisen tässä ja nyt -kokemuksen perustapahtuma.

Vastasyntynyt vauva toistaa vanhemman tekemää liikettä. Useissa kokeissa lasta sylissä pitävä vanhempi työntää kielen ulos suustaan ja vauva toistaa tämän teon. Samanlainen koe on myös tehty simpansseilla (Meltzoff & Brooks 2007). Muutaman päivän ikäisellä vauvalla toistaminen on synnynnäinen, biologisesti laukeava toiminta, peilineuronien aktiivisuutta. Toistaminen ja imitointi ovat kehityksen kannalta hyvin tärkeitä. Sekundaarisen intersubjektivisuuden kehitysvaiheessa tähän toistamisen tulee mukaan kolmas seikka. Esimerkiksi vanhempi luotuaan kontaktin lapseen kääntää katseensa johonkin esineeseen ja lapsi kääntää katseensa samaan esineeseen. Imitoinnin kautta lapsi oppii suuntaamaan toimintaansa tahdonalaisesti ja yhteistyössä läsnä olevan aikuisen – tai lapsen – kanssa.

Maxine Sheets-Johnstone (2009) on todennut, että vauvan ensimmäinen kieli on liike. Liikkeen kautta vauva säätelee omaa tunnekokemustaan. Liikkeellä hän voi rauhoittaa itseään, liikkeellä hän voi myös kertoa epä-mukavasta olostaan vaikkapa silloin kun vatsaan sattuu tai vaippa on märkä. Liike on perin juurin intersubjektivinen ja dialoginen ilmiö: Samaan aikaan, kun vauva säätelee omaa tunnetilaansa, hän tekee kommunikaatio-teen. Läsnä oleva aikuinen huomaa liikkeen heti ja vastaa siihen, samoin kuin vauvan ääntelyyn. Näin vastaamisesta tulee oman tunnekokemuksen säätelyn sisäinen osa, jolloin on mahdotonta enää erottaa, mikä on sisäistä tai yksilöllistä ja mikä ulkoista tai sosiaalista. Kaikki tapahtuu toisiinsa sovitautuen etenevänä virtana ja päättyy sitten joskus viimeiseen uloshengitykseen.

Toinen tulee osaksi minun sisäistä tunnetilojeni säätelyjärjestelmää ja tietysti myös toisinpäin: tunnetilojeni säätely esimerkiksi liikkeillä ja ääntelyllä tulee osaksi keskinäistä kommunikaatiotamme. Norjalainen sosiaali-psykologi Stein Bråten on kuvannut, että vauvalle tärkeä ihminen tulee ”virtuaaliseksi toiseksi”, joka on läsnä silloinkin kun ei ole aktuaalisesti läsnä samassa tilassa. Läheiset suhteet koetaan ruumiissa, ja ne ovat läsnä jokaisessa vuorovaikutustilanteessa (Seikkula & Trimble 2005; Seikkula 2011).

Peilineuronien tutkimus lisäsi tietämystä intersubjektivisuuden mekanismeista. Useissa tutkimuksissa on havaittu visuomotorisen toiminnan

seuraamisen aktivoivan katsojassa samaan toimintoon liittyviä neuroneja. Niinpä esimerkiksi eräässä kokeessa apina katsoi toisen apinan valmistautumista ruokailuun. Asetelmaan kuului, että havainnoiva apina näki vain valmistautuvan apinan tekemät liikkeet, ei itse ruokaa. Toimintaa katsovala apinalla havaittiin samojen neuronien aktivoitumista kuin syömään ryhtyvällä apinalla. Osallistumme siis toisen elämään suoraan ja välittömästi.

Useimmat kokeet on tehty apinoilla. *Ihminenkin ymmärtää toisen toiminnon ja sen päämäärän automaattisesti sen havaitessaan, sillä toiminnan havainnointi saa aikaan vastaavan hermostollisen aktiivisuuden havainnoijassa itsessäänkin.*

Intersubjektiviisen vallankumouksellisen näkemyksen mukaan elämä on siis osallistumista kokonaisvaltaisena, ruumiillisena olentona koko ajan uudelleen ja uudelleen tässä hetkessä tapahtuviin suhteisiin, joissa tärkeää – tärkeintä – on vastata ja saada vastaus ja muodostaa yhteistä kokemusmaailmaa kunkin ainutkertaisen kokemuksen mukaisesti. Koska elämä tapahtuu tässä ja nyt, on jokainen kohtaaminen väistämättä ainutlaatuinen niin, ettei sitä kokemusta voi toistaa edes samojen ihmisten tavatessa toisiinsa uudemman kerran. Osa mullistavuudesta on siinä, että tämä ei ole millään tavoin ikään sidottu asia, vaan koskee yhtä hyvin kolmen tunnin ikäistä vauvaa kuin aikuistakin.

Kaikella edellä kerrotulla on suuri merkitys psykoterapeuttisessa auttamistyössä, johon palaamme vielä tarkemmin. Mutta jo nyt voi kertoa Daniel Sternin oman psykoterapian muutoksesta. Tässä ja nyt tapahtuvan suhdekokemuksen ensisijaisuuden ymmärtäminen muutti Sternin ja hänen kliinikkansa yksilöpsykoterapiaa olennaisesti. He ovat *luopuneet kokonaan asiakkaidensa ohjaamisesta terapeuttisilla interventioilla tai tulkinnoilla*. Stern kritisoi (psykodynaamista) psykoterapiaa siitä, että se suuntautuu aivan liian paljon potilaan elämästään kertomiin tarinoihin ja niille merkityksen antamiseen. Uudessa terapiassa keskeiseksi tulee terapeutin osallistuminen potilaansa elämään tässä ja nyt ensisijaisesti juuri tuolla hetkellä syntyvien kokemusten kautta, ei siis niinkään jo tapahtuneille asioille annettujen tulkintojen kautta. (Stern 2004.)

Intersubjektiivisuus monen kesken

Ihmiset ovat aina suhteissa toisiinsa, ja virittäydymme toisiimme hyvin monilla tavoin. Toisiimme virittäytyminen on ikään kuin jatkuvasti etenevää tanssia, jossa käytämme toki sanoja ilmaistaksemme itsemme, mutta paljon enemmän koko ruumiin toimintojamme, liikkeitä, eleitä, kasvon ilmeitä, äänenpainoja. Näissä suhteissa opimme myös hetkessä, kuinka toiset meidät havaitsevat ja vastaavat meille.

Mihail Bahtinin (Bakhtin 1990, 287) mukaan opimme tuntemaan itsemme suhteissa: ”näen itseni sinun silmissäsi”. Toisen silmistä saamani vastaus ei ole reflektiivinen siinä mielessä, että ehtisimme muodostaa sille kielellisen ilmaisun, vaan se on välitön, suoraan ruumiin toimintaani vaikuttava ilmiö. Toiselta millisekunneissa saamastani vastauksesta tiedän – tai pitäisikö sanoa ”ruumiini tietää” – olenko tullut kuulluksi ja nähdyksi.

Intersubjektiivisuuden ilmiön tunnistaminen on mullistava havainto ihmiselämän perusteista. Yksi uranuurtaja ja merkittävin tutkija on Colwyn Trevarthen (2001).

Liian yksilökeskeistä?

Tämän kirjan tekijät ovat työskennelleet paljon sekä yhden asiakkaan kanssa että perheiden ja sosiaalisten verkostojen kanssa – Jaakko psykoterapiassa ja mieluiten toisen terapeutin kanssa yhdessä, Tom konsultaatiossa työparin kanssa. Niissä tilanteissa on voinut helposti kokea suhteisiin liittyvät voimavarat. Kokemukset ovat myös saaneet pohtimaan edellä kuvattujen intersubjektiivisuutta koskevien määritysten rajallisuutta.

Kaikissa edellä mainituissa tutkimuksissa ja kuvauksissa kuvataan *kahden* ihmisen suhdetta, vaikka elämä tapahtuu pikemminkin – ja oikeastaan aina – *kolmen tai useamman* suhteen kehikoissa. Kolmikoissa ilmenevät kokemukset ovat ennemminkin elämän perustapahtumia kuin kahdenkeskisydet, triadisuus dyadisuuden sijasta.

Muistuttakaamme mieliimme aiemmin mainittu Jenni: Edellisen lääkärin mielenkiinto kohdistui muiden perheenjäsenten haastattelemiseen siitä, kuinka hullu hän oli, Avoimissa dialogeissa häntä kuunneltiin ja hän sai tilaisuuden kuunnella: ”Siitä pidän erityisesti, kun lääkäri keskustelee mieheni kanssa ja minä huomaan, kuinka syvästi mieheni arvostaa minua.”

Georg Simmelin (1950) mukaan triadit tuovat suhteisiin tavattomasti runsautta – ja epävakauttakin. Kaksi henkilöä on suhteessa toisiinsa, mutta kolmen suhteessa ollaan jo varsinaisesti *sosiaalisessa* maailmassa: Jokainen on dyadisessa suhteessa toiseen, mutta nyt myös suhteessa *kahden muun suhteeseen, jossa hän ei ole suoraan osapuoli*. Triadit lisäävät huikeasti dialogisuuden mahdollisuuksia ja voimaa.

Colwyn Trevarthenin intersubjektiiivisuuden kuvauksen yksi haastava ulottuvuus on se, että tutkimukset ovat useimmiten tutkimuksia joko vastasyntyneen reaktioista tai yhden aikuisen ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta. Ihmisen elämä tapahtuu kuitenkin alusta alkaen *useassa suhteessa samanaikaisesti*, jolloin kuvausten pitäisi tavoittaa tämä elämän moninaisuus. Tätä on korostanut myös psykoanalytikko Bruce Reis (2010).

On tietysti ymmärrettävää, että intersubjektiiivisuutta selventävät koheet on pääasiassa tehty kahdenkeskisen vuorovaikutustapahtuman kuvauksina, onhan pätevien koeasetelmien rakentaminen hyvin haastavaa. Kahdenkeskisessä vuorovaikutustapahtumassa voi kontrolloida paljon paremmin ilmiöön vaikuttavia muuttujia ja näin varmentaa, että koe todellakin kuvaa halutun vaikuttavan tekijän osuutta vuorovaikutuksessa. Mutta nämä tutkimukset voivat tulla johtaneeksi käsityksiä harhaankin – viemällä käsityksiä siihen suuntaan, että kahdenkeskiset suhteet olisivat inhimillisen kokemuksen perusta.

Monisuhdekokemuksesta on kuitenkin jo jonkin verran tutkimuksia, kuten sveitsiläisten Elisabeth Fivaz-Depeursingen ja Nicolas Favezin (2006) tutkimukset. He ovat havainneet, että ensimmäisen ikävuoden loppupuolella lapsi osallistuu aktiivisesti kolmiosuhteisiin. Jo muutaman viikon ikäinen vauva valitsee kuitenkin kahden vanhemman läsnä ollessa sen, joka kasvoillaan aktiivisesti osoittaa huomioivansa lapsen ja vastaa hänelle. Jos toisella vanhemmista ei ole mitään erityisempää ilmettä, kaksi kolmasosaa vauvoista valitsee katsekontaktin aktiivisesti ilmehtivän vanhemman kanssa vanhemman sukupuolesta riippumatta. Tämä koe kertoo, että vauvalla on myös synnynnäinen valmius kolmiosuhteisiin. Kolmen suhteen kokeminen tarjoaa vauvalle rikkaamman suhdekokemuksen, mutta voi toisaalta myös sisältää enemmän ongelmia, joihin vauvan on keksittävä ratkaisuja.

Yhtenä ratkaisuna jo pieni vauva näyttää oppivan käyttämään kolmatta henkilöä apuna kiusallisesta tilanteesta selviämisessä.¹

Nämäkin kokeet tavoittavat monisuhteisuudesta vain pienen osan. Vauva syntyessään – useimmiten nykyään jo ensimmäisen hengenvedon hetkellä – tulee kahteen suhteeseen. Toinen suhde on äidin kanssa jo biologisesti, ovathan he olleet ruumiillisesti yhtä. Toinen suhde on isän kanssa. Hän saattaa ottaa vauvan syliinsä, ja vauva saa hänestä kokonaisvaltaisen kokemuksen – tämän ihmisen hajun, kosketuksen, ihon ja näiden lisäksi hänen äänensä ja katseensa, jotka kaikki ovat erilaisia kuin äidin.²

Vauva on syntymän järkytyksen hetkellä jo rikkaassa monisuhteisessa maailmassa. Uusi maailma voi olla jännittävä ja moniulotteinen, koska – kuten edellä olemme havainneet – vauva alkaa sovittautua dialogiseen vuorovaikutukseen useissa suhteissa erikseen ja toisaalta myös ryhmässä samanaikaisesti esimerkiksi äidin ja isän läsnä ollessa.

Aluksi nämä dialogiset suhteet syntyvät synnynnäisten ominaisuuksien ohjaamassa yhteistoiminnassa. Mutta synnynnäiset toiminnot eivät ole vain yleisiä orientaatiomekanismeja, vaan ne antavat vauvalle edellytyksen vastata dialogisesti jokaisessa suhteessa erityisesti ainutkertaisilla tavoilla. Näitä ainutkertaisia kokemuksia vauvalle alkaa heti kertyä useita, joko yksin yhdessä suhteessa, mutta hyvin usein – ehkäpä useimmiten – toisten läsnä ollessa.

Näihin ainutkertaisiin suhteisiin vauva osallistuu musikaalisesti äänensä, rytmensä, ruumiinsa toiseen sovittaen, ja tämä musikaalisuus on aina kussakin suhteessa erityistä, vaikka sen pääjuonne onkin (Trevarthenin tutkimusten mukaan) suuntautuminen keski-C:hen. Kaiken lisäksi mikään näistä suhdekokemuksista ei ole pysyvä, vaan jokainen uusi tilanne luo uuden maailman, uudelleen ja uudelleen. Olemme todenneet, että kaikki kokemuksemme jättävät jäljen ruumiin muistiin. Muistot eivät kuitenkaan ole valmiita kokemuspaketteja, vaan ne varastoituvat aina kunkin aistin toimin-

1 Tom sai tilaisuuden tutustua Sveitsissä Elisabeth Fivaz-Depeursingen tutkimuksiin triadeista. Kokemus oli järäsyttävä. Kutsutuille näytettiin filmi, jossa isä ja äiti leikkivät satteri-ikäisen vauvan kanssa, ensin toinen vanhemmista, sitten toinen. Vauva seurasi vuorovaihtoa silmä kovana, ja jos hän sai vahvistuksen, vaikka pienenkin merkin ensimmäiseltä, että vaihto on OK, vauva aloitti toisen kanssa iloisesti. Jos vahvistusta ei tullut, vauva jatkoi sen hakemista katsomalla tiiviisti, ja ellei hän saanut sitä vielääkään, leikki toisen kanssa ei ottanut alkaakseen. Eräs äiti alkoi moittia vuoron saanutta isää väärän lelun valitsemisesta. Vauva käpertyi kiistan kestäessä sykkyrälle ja kääntyi satterissä niin paljon pois päin kuin pääsi. Se oli kauheinkin Tomin koskaan näkemä filmi – muutaman minuutin katkelma, joka esitettiin ilman ääntä.

2 Olemme toki tietoisia, että tuo läheinen ihminen voi olla muukin kuin biologinen isä.

ta-alueelle ja palautuvat mieleen uudessa tilanteessa, joka muistuttaa niitä. Kun nämä aistimukset sitten muodostavat yhteisen muiston, se tapahtuu muistamishetken ehtojen mukaisesti. (Damasio 2000.)

Vauva syntyy siis useisiin suhteisiin, joissa hän on kokonaisvaltaisesti ruumiillaan. Nämä suhteet tulevat hänen ruumiillisen kokemuksensa osaksi ensin väistämättä ja myöhemmin myös tahdonalaisten yhteistoimintojen kautta. Hän rakentuu suhteisiin, suhteet rakentuvat häneen.

Dialogisissa suhteissa vastaamme aina toisillemme, mikä tulee myös dialogisen ammattikäytännön perustehtäväksi. Bahtin (Bakhtin 1986) totesi, että ”sanalle ja sitä myötä ihmiselle ei ole mitään kauheampaa kuin vastauksetta jääminen”. Asiakastapaamisissa perusorientaatioksi tulee toiselle vastaaminen. Vastaaminen ei tässä yhteydessä tarkoita selityksen antamista sille, miksi asiat tapahtuvat, vaan sitä, että vastaajaa välittää viestin, että hän kuulee toisen ilmaisun ja pitää sitä tärkeänä: ”Kuulen mitä sanot, ja se on tärkeää.” Tällaisessa ammattikäytännössä ei tarvita etukäteen luotua kartastoa sille, missä tilanteessa pitäisi vastata milläkin tavalla. Tärkeämpää on koko ajan olla läsnä ja vastaamalla luoda uutta tilaa asiakkaille työstää heidän omia psyykkisiä voimavarojaan omista lähtökohdistaan, kun he kokevat, että heidät on hyväksytty ehdoitta. Tällaisessa vastauksessa toinen voi kokea tulleen hyväksytyksi eikä esimerkiksi mitätöidyksi sitä kautta, ettei toisen ilmaisua huomioida millään tavoin.

Secondo Istituto Comprensivo di Brescia -koulussa opettajat varmistivat, että kaikki oppilaat osallistuvat keskusteluun siitä, mitä kuuluu ihmisen elämään. Tämä ei tarkoittanut, että kaikki olisivat puhuneet, mutta kylläkin sitä, että opettajat hyvin huolellisesti vastasivat kaikille oppilaille katseellaan, hymyilemällä, sanoilla, ruumiin liikkeillä ja eleillä.

Dialogisesti suhteisiin orientoituva työntekijä vastaa oppilaille, perheenjäsenille, asiakkaille täysin läsnä olevana ihmisenä osoittaen jakamattonta kiinnostusta kunkin puheenvuoroon. Koulussa tärkeämpää kuin opitunnin opetustavoitteen saavuttaminen on olla läsnä oppilaiden kanssa. Tästä yhdessä elämisen kokemuksesta todennäköisesti kumpuavat myös paremmat oppimissuoritukset. Jokainen meistä voi varmaan muistaa tilanteita kouluajoilta, jolloin opettaja on kohdellut meitä yksilöinä ja ollut valmis keskustelemaan myös muista asioista kuin opetuksen ongelmista.³

3 Eräässä tulevaisuusdialogissa Ylä-Savossa neljäsluokkalaisten ”muistellessa” lähitulevaisuutta yksi oppilaista kertoi, kuinka häntä ilahdutti (tuossa vuoden päässä olevassa tulevaisuudessa), että rehtorin kanssa sai mennä keskustelemaan, vaikka ei ollut tehnyt mitään pahaa, ja opettajillakin oli aikaa kiinnostua ja jutella. Mikä tärkeä viesti, mikä läsnä olevan aikuisen kaipuu!

Dialogisesti suhteissa työskentelevät pyrkivät vastaamaan yhtä hyvin oppilaiden kuin asiakkaiden ilmaisuihin elävinä ihmisinä välittäen aitoa kiinnostusta kunkin sanomisista kohtaan ja välttämällä viestiä, että joku sanoo jotain väärin. He myös sovitautuvat keskustelun luonnolliseen rytmiin. Tällaisessa yhteydessä keskusteluun osallistujat löytävät paremmin omat äänensä, esimerkiksi kuullessaan toisen toistavan heidän sanomiaan sanoja. He ymmärtävät enemmän sitä, mitä tämä asia merkitsee itselle. Ja vielä puhumalla arkipäivän kielellä syntyy enemmän mahdollisuuksia omien tunteiden tunnistamiseen.

Oletamme, että edellä mainittu dialoginen kokemus on asioiden haltuun ottamisen perustapahtuma, sen edellytys. Ei tarvita paljon muuta, koska tällainen kokemus resonoi sitä elämän peruskokemusta, johon synnymme. Ja se, että koemme tullemme kuulluksi, on yhtä tärkeä elämän perusedellytys kuin hengittäminen.⁴

Suhteissa elävä ruumiillinen ihmisolento

Kuvasimme edellä intersubjektivisuuden tutkimuksia, jotka osoittavat, että pieni vauva ensimmäisestä hengenvedosta lähtien on suhteissa ja suhteet hänessä. Se on ihmisten ”psykkinen” ”rakenne”. Kummatkin sanat kannattaa kirjoittaa lainausmerkkeihin, koska psykkinen ei ole materiaalitonta, vaan ruumiillista kokonaisvaltaista tapahtumaa suhteessa, eikä rakenne ole pysyvä persoonallisuuden ominaisuuksien rakennelma, vaan koko ajan vastaamisen suhteessa tapahtuvaa virittäytymistä toiseen.

Siitä lähtien, kun ihminen alkaa säädellä toimintaansa kielessä, tulee suhteisuuteen aivan uudenlaisia ulottuvuuksia. Suhteissa oleminen on ruumiillinen kokemus kaiken aikaa – ja sen huomioiminen, että tietoisuus rakentuu suhteissa ja suhteista avaa uudenlaisia mahdollisuuksia ja voimavaroja.

4 Australialainen sosiaalityön kehittäjä ja tutkija Greg Hall vei Suomen-tuliaisina kiinnostusta dialogeihin ja sai siihen mukaan aikuissosiaalityön päälliköitä. Työntekijöitä rohkaistiin antamaan aikaa asiakkaiden kuuntelulle. Tuo hämmästytti asiakkaita, ja seuraukset hämmästyttivät työntekijöitä ja johtoa. Ilmeni, että neuvottomiksi tulkituilla asiakkailla oli neuvokkaita hankkeita mm. ystävien ikääntyneiden vanhempien auttamiseksi sosiaalisissa verkostoissaan sekä sellaisia rakentamiseen ja muuhun käytännölliseen toimintaan liittyviä kykyjä, joista varsinkin kontrollihenkinen työ ei ollut antanut aavistaakaan. Kävi sitä paitsi ilmi, että huomattava osa sosiaalityöntekijöiden työstä koostui toisten viranomaisien joustamattoman toiminnan paikkailusta elämänmyötäisemmällä ratkaisulla. (Hall ym. 2014)

Mihail Bahtin totesi:

”The idea is not a subjective individual-psychological formation – in a person’s head; no, the idea is inter-individual and inter-subjective – the realm of its existence is not individual consciousness but dialogic communication between consciousness.” (Bakhtin 1986, 88)

”Ajatus ei ole subjektiivinen yksilöpsykologinen muodostelma – henkilön päässä; ei, ajatus on yksilöiden välinen ja intersubjektiivinen – olemassaolon alue ei muodostu yksilöllisistä tietoisuuksista vaan tietoisuuksien dialogisesta kommunikaatiosta.” (Suomennos kirjoittajien)

Toisen ihmisen kohtaamisessa huomiomme ei enää kohdistukaan siihen, mitä oletamme hänen päänsä sisällä olevassa mielessä tapahtuvan, vaan siihen, mitä tapahtuu ihmisten välissä, siis siinä, missä tietoisuutemme ilmenee. Emme voi siis tarkkailla toista ihmistä ilman, että huomiomme itseämme osana tätä tapahtumaa, koska tietoisuus rakentuu kuhunkin tilanteeseen osallistuvien väliin.

Tämä ajatus haastaa koko ihmis- ja maailmankäsityksen sekä tietysti tieteellisen tiedon rakentumisen. Tutkija ei voi eristää tutkimuksen kohdetta vain omilla havainnoillaan, vaan muiden tutkimukset ja havainnot ovat aina mukana siinä, mikä merkitys havaitulle tutkimuksessa rakentuu. Tai sosiaalityöntekijä ei voi työskennellä asiakasperheensä kanssa siten, että hän tekee riippumattomia havaintoja perheen käyttäytymisestä, vaan hänen havaintoihinsa ja johtopäätöksiinsä vaikuttavat kaikki muutkin tästä perheestä tehdyt havainnot. Tai lääkärin diagnosoidessa potilaan oireita hänen havaintoihinsa vaikuttavat aina toiset tästä potilaasta tehdyt havainnot ja niiden raportoinnit. Ja niin edelleen.

Mihail Bahtin toisaalla ja ranskalainen filosofi Maurice Merleau-Ponty toisaalla ovat kuvanneet intersubjektiivisuutta ruumiillisena tapahtumana. Maurice Merleau-Ponty oli filosofi, jota kiinnosti erityisesti havaitseminen ja havainnon syntyminen. Hän oli fenomenologi, hän tutki ilmiöitä ja niiden eri muotoja. Taylor Carman (2008) kirjassaan Merleau-Ponty kuvaa hyvin hänen kehitystään. Hänen pääteoksensa koskevat havaitsemista. Havaitseminen ei tapahdu mielessämme mielen toimintona, jonka kohteena on ulkopuolinen havaitsemisen kohde. Merleau-Pontyn mukaan havaitseminen on kokonaisvaltainen ruumiin suhde ympäristöönsä. Ruumiini on minun lähtökohtani maailmaan. Suhteessamme maailmaan toimimme ko-

konaisvaltaisesti siten, että havaitsemme asiat kokonaisuuksina ennen niiden osia. Havaitseen kaverini tuttuna ja pidettynä ja uuden ihmisen tuntemattomana, vaikka he ovat koostuneet samoista osista. Havaitseminen on ruumiin suhdetta todellisuuteen siten, että se on ensisijaisesti tiedostamattomaa, ei-reflektiivistä. Tiedostamattoman ruumiin havainnon jälkeen alamme ajatella ja reflektoida, antaa havainnolle erilaisia merkityksiä.

Ruumis – me itse – ei ole koskaan staattisessa tilassa paikallaan, vaan koko ajan liikkeessä ja kehityksessä. Minun lähtökohtani todellisuuteen ja suhteeni ympäristöön muuttuu koko ajan, ja niinpä kaikki havaintonikin ovat koko ajan muutoksessa ja liikkeessä. Minä ja havaintoni kietoutuvat toisiinsa erottamattomaksi yksiköksi, jossa kohdetta ei voi erottaa havait sijasta. Merleau-Ponty toteaa mielenkiintoisesti, että havait sija ja havainnon kohde ovat samasta rakennusaineesta.

Tämä on hyvin tärkeä ja kauaskantoinen toteamus, jonka hän kirjasi jo 1950-luvulla. Viidentoista viime vuoden aikana peilineuronien tutkijat ovat todistaneet asian konkreettisesti, kuten luvussa edellä jo kerrottiin. Sensorisen liikkeen havaitseminen aiheuttaa havait sijassa saman neuronien toiminnan kuin tekijällä. Tässä koko ajan etenevässä liikkeessä olemme siis todella ”rakennettu” samoista aineista niin, että aivoissamme alkaa tapahtua samojen alueiden liikettä kuin havaintojemme kohteilla. Marco Iacoboni (2008) toteaaakin kirjassaan *Mielen peilaus*, että hän ei kollegoineen olisi koskaan voinut alkaa rakentaa tämän todentavia tutkimusasetelmia, elleivät he olisi tutustuneet Merleau-Pontyn ruumiin fenomenologiaan.

Havaitsemisen kuvaaminen minun ja ympäristön suhteena johti Merleau-Pontyn tutkimaan ihmisen olemisen intersubjektiivista perustaa. Kesken jääneessä kirjassaan *The Visible and the Invisible* (1968/1964) hän alkoi tarkastella ihmisten kiasmista kietoutumista toisiinsa ja ympäristöönsä. Sana kiasminen viittaa kielen ohella tapahtuvaan tai samanaikaisesti tapahtuvaan. Ihmiset kytkeytyvät toisiinsa kiasmisesti, jo kielen ulkopuolella ruumiin toimintojen kautta. Sovitamme liikkeemme, ruumiin asentomme, ruumiimme toisiimme ja – kuten myöhemmin on havaittu – ruumiimme toimivat samoilla neuroneilla yhdessä. Merleau-Ponty kritisoi esimerkiksi Jean Piaget’n käsitystä siitä, että vauva olisi vain tyhjä taulu, sekä sitä, että Piaget sulkee aikuiset vauvan intersubjektiivisuuden kehityksestä. Ihmisen elämää ja oppimista säätelevät samat periaatteet ja muodot pienestä vauvas- ta lähtien aikuisuuteen saakka, senkin jälkeen kun opimme kielen.

Psygyke on rajalla – tässä hetkessä ainoan kerran

Mihail Bahtinin yksi tärkeimmistä havainnoista oli kielen kodin löytäminen – eikä ainoastaan kielen, vaan koko psyykkisen todellisuuden kodin löytäminen. Sen sijaan, että huomio kiinnitetään ennen kaikkea yksilön ”pään sisälle”, se kannattaa kiinnittää siihen, miten psyykkiset asiat ilmenevät. Bahtin totesi, ettei kannata yrittää katsoa yksilön sisälle, koska siellä ei ole mitään, mitä voimme kutsua psyykeksi. Otsaluun takana on vain biologista solutoimintaa, joka ei vielä ole psyykkistä. Sisäisenä toimintana ei ole mitään psyykkistä toimintaa, vaan psyyke syntyy rajalle, totaalisesti rajalle, suhteisiin. Kun psyyke syntyy suhteisiin, syntyy se aina ainutkertaisesti juuri niihin suhteisiin, jotka ovat läsnä tässä ja nyt. Kaikki tapahtuu yhden kerran tässä hetkessä olevassa todellisuudessa, osallistumme vain yhden kerran tähän psyykkiseen todellisuuteen, ja sen jälkeen olemme jo toisessa tilanteessa ja toisessa todellisuudessa, johon taas osallistumme sen ainoan kerran.

Psygyke ei synny yhden yksilön omana kokemuksena ilman, että hän on suhteessa tilaan, aikaan ja ihmisiin, jotka jakavat nämä hänen kanssaan. Kuten edellä korostimme, toiset tulevat osaksi ihmisten psyykkistä todellisuutta, mutta eivät pysyvinä ja toistuvina, vaan aina ainutkertaisina yhteisinä kokemuksina. Edellä painotimme myös, että usean keskustelijan osallistuminen tekee vuorovaikutustapahtumasta hyvin moniulotteisen – ja tämä moniulotteisuus moninkertaistaa tässä ja nyt -tapahtuman vaikuttavuutta.

Jokainen keskustelija osallistuu tilanteisiin omasta asemastaan. Mutta ilmaisut eivät ole puhujan omistuksessa siten, että kukin ensin omassa mielessään ja ajatuksissaan valmistelee ilmaisun, jonka toiset sitten vastaanottavat, ja sen tehtyään valmistelevat omassa mielessään vastauksen ja ilmaisevat sen takaisin. Tällainen yksinkertainen kommunikaatiomalli hävittää olennaisen dialogisesta kokemuksesta. Itse kukin on toki oman ilmaisunsa tekijä fysiologisesti: kukin muodostaa ilmaisunsa ruumiinsa toimintana. Esimerkiksi puhuessa puhuja tuottaa puheen ruumiin toiminnallaan. Hän käyttää paljon pallean lihaksia keuhkojen työskentelyyn. Tämän tuloksena ilma kulkee ulos uloshengitettäessä ja sisään sisäänhengitettäessä.

Osallistuessamme elämän ensi hetkistä lähtien dialogiseen yhteiseen kokemukseen ja siinä vastaamiseen matkimme toistemme ilmaisuja. Pieni vauva alkaa matkia vanhemman äänneitä ja käyttää siihen äänihuuliaan. Toistojen ja vahvistusten kautta vauva vähitellen oppii tekemään oikeita liikkeitä, jotka vahvistuvat sanoiksi, ja huomattessaan oikean sanan tule-

van ymmärretyksi lapsi alkaa kartuttaa sanavarastoaan. Näitä äänihuulis-
saan tuottamia sanoja puhuja käyttää ilmaistessaan itseään, mutta ilmai-
sun tullessa kuulluksi ja nähdyksi se ei enää ole puhujan omistuksessa, sillä
se saa aikaan välittömästi kuulijassa vastaavien äänten aktivoitumisen. Täl-
löin toiset kuulijat tulevat kunkin ilmaisun aktiivisiksi muokkaajiksi, eivät
niinkään pelkiksi vastaanottajiksi.

Valentin Voloshinov (1990) totesi, että puhuttu sana on vain noin puo-
leksi oma sana, sillä kuulija osallistuu siihen toisella puoliskolla. Toinen tu-
lee osaksi ilmaisua, ja näin tuotamme eräällä tavalla yhteisilmaisuja, jois-
sa yksi on aloitteentekijä, mutta toiset yhtä aktiivisia ilmaisun muokkaajia.

Tästä on itse kullakin paljon kokemuksia. Esimerkiksi jos henkilö on
kokenut jotain elähdyttävää ja alkaa kertoa kokemuksesta innostuneesti,
saattaakin käydä niin, että kuulijoiden huomio onkin kiinnittynyt johonkin
muuhun, ja kertoja huomaa innostuksensa muuttuvan epävarmuudeksi ei-
kä kerrottu kokemus saakaan sitä merkitystä, mitä henkilö ehkä ajatteli alka-
essaan puhua siitä. Ilmaisun yhteinen merkitys voi kasvaa ja kehittyä vain,
jos huomioidaan tilanteen ehdot herkästi ja sovitetaan alusta lähtien sano-
maa siihen vastaukseen, joka saadaan pieninä vihjeinä ja vähitellen myös
ilmilausuttuna kommenttina. Ihmiset muuttavat toimintaansa hetki hetkel-
tä tällaisen palautteen virrassa. Emme luonnollisesti vain mukaudu toisiin,
vaan tuomme myös oman aktiivisen panoksemme uuden dialogissa kehkey-
tyvän ilmaisun muodostumiseen.

Myös keskusteluun osallistujien kokoonpano vaikuttaa ratkaisevasti
siihen, millaisiksi ilmaisut muodostuvat. Esimerkkinä tästä voi ottaa erään
perheen, jonka tuli terapiaan tyttären koulunkäyntivaikeuksien ja epävakau-
den vuoksi. Hän oli saanut ADHD-diagnoosin jo 7-vuotiaana, ja nyt 13-vuo-
tiaana elämä oli aikamoista taistelua sekä hänelle että vanhemmille. Joka
vuosi osa vuodesta oli vietetty lastenpsykiatrisessa sairaalassa. Perheellä oli
kokemuksia useista perheterapiaprosesseista, useista yksilöterapiayrityk-
sistä ja luovista terapioista. Vanhempien mielestä pysyvää muutosta ei ol-
lut tullut, vaan tilanne jatkui epätoivoisena. Nyt tytär oli alkanut puhua sii-
tä, että hän on perheen vaikeuksien syy ja että hän haluaa tehdä itsemurhan.
Hän oli myös vihjaillut haluavansa samalla tuhota koulunsa. Kyse oli siis
todella suurista asioista ja suuresta huolesta.

Terapeutit oppivat hyvin pian, jo parin ensimmäisen keskustelun aika-
na, minkälaisia tuhoavia tilanteita syntyy kotona ja koulussa. Vanhemmat
olivat täysin lamaanuneita, tosin kumpikin omalla tavallaan. Kotona ta-
pahtunutta puitiin tuon tuosta. Yleensä vanhemmat aloittivat kattavilla ku-

vauksilla siitä, mitä kaikkea tytär oli tehnyt ja millä tavoin vastustanut heräämistä aamulla, aamupesulle menoa, aamupalan syöntiä, kouluun lähtöä ja taas koulusta tultuaan kotiläksyjen tekemistä, yhteiselle aterialle tuloa, nukkumaanmenoa ja muita asioita. Vanhemmat valittivat, että kotona Liisa vain haukkuu ja käyttää kiro sanoja ja uhkaa vanhempiaan. Muuten hän ei suostu puhumaan.

Terapiakeskusteluissa ei kuitenkaan käynyt näin, Liisa päinvastoin antoi kysyttäessä yllättävän täsmällisiä vastauksia ja pohti omaa käyttäytymistään. Erään kerran terapeutit ja perhe keskustelivat koulusta tulleesta kirjeestä, jossa valitettiin Liisan käyttäytymisestä. Hän oli myös sanonut, ettei halua kasvaa isommaksi, vaan pysyä lapsena. Tälle hän ei kotona ollut antanut mitään selitystä. Nyt keskustelu kulki seuraavasti:

T1: Liisa, isäsi sanoi, että olit sanonut, ettet halua kasvaa isoksi. Haluaisitko kertoa siitä enemmän?

Ä: Niin kerroit meille. Kotona et antanut mitään selitystä sille. Mitä se tarkoittaa, ettet halua kasvaa isoksi? Tarkoittaako se sitä, ettet halua mennä koulussa seuraavalle luokalle, koska joudut muuttamaan koulua?

L: Niin, en halua kasvaa isoksi. En halua, että ensi vuosi tulee, koska joudun muuttamaan koulua.

T1: Et halua kasvaa isoksi, koska joudut muuttamaan koulua? Mikä sen tekee vaikeaksi?

L: Uudessa koulussa olisin taas nuorin kaikista. Se tarkoittaa, että taas joutuisin kärsiä kaikki fuksin kiusaamiset ja noloukset. En halua kasvaa!

Ä: Tämä on aivan uutta, Liisa ei ole koskaan kotona kertonut tätä näin suoraan...

Tässä lyhyessä keskustelussa Liisa antaa hyvin ymmärrettävän vastauksen siihen, miksei halua kasvaa isoksi. Äidille tämä oli iso yllätys. Kotona keskustelu oli päätynyt vain kiroiluun ja esineiden rikkomiseen, mutta yhteisessä perhekeskustelussa Liisa pystyi hyvin rauhallisesti erittelemään kokemuksiaan ja vielä kertomaan sen sillä tavalla, että vanhemmat yhdessä terapeuttien kanssa ymmärsivät. Näin keskustelu tästä teemasta tuli hyvin toisenlaiseksi kuin kotona kolmen osallistujan kesken. Tämä todellisuus tapahtui tämän yhden kerran tässä hetkessä. Tilannetta auttoi paljon se, että kaikilla keskustelijoilla oli suuri tarve keskittyä juuri siihen, mitä tässä ja nyt sanottiin. Jos vanhemmat esimerkiksi olisivat halunneet ryhtyä käsittelemään asiaa kotona, tämä mahdollisuus ei ehkä olisi toteutunut.

Ratkaisevalta näyttävä muutos, joka esti kotona syntyneen umpikujan uusiutumisen, oli terapeuttien mukanaolo keskustelussa. Heidän ruumiillinen läsnäolonsa muutti keskustelun osallistujien asemaa, ja näin koko keskustelun lähtökohta oli erilainen kuin kotona. Sen lisäksi terapeutit toivat keskusteluun omat äänensä ja oman joustavuutensa, joka perheenjäseniltä oli hävinnyt. Näin keskustelusta tuli eri keskustelu kuin kotona.

Kolmas todellisuus

Norjalainen psykiatri Tom Andersen tuli tunnetuksi ennen kaikkea reflektiivisen tiimin isänä ja reflektiivisten prosessien (Andersen, 1991) kehittäjänä. Tom oli hyvin voimakkaasti läsnä oleva keskustelija, vaikka hän ei painottanut itseään tai sanomaansa mitenkään erityisesti. Hänen terapeuttisen toimintansa lähtökohta oli asiakkaan tai asiakkaiden kokemuksen kunnioittaminen. Hän pyrki erityisesti vastaamaan ilmaisuihin kokonaisvaltaisesti seuraten esimerkiksi puhujan hengitystä ja ruumiin asentoja vastauksena sille, onko tämänhetkinen keskustelun tapa sopivan epätavallista, jotta se ei salpaa puhujaa puolustusasemiin vaan antaa mahdollisuuden vaikeiden asioiden pohtimiseen uudella tavalla.

Reflektiiviset prosessit tarkoittavat keskusteluun osallistujan sisäistä pohdintaa siten, että ajatuksia ei sanota ääneen. Reflektiivisten prosessien edistämiseksi on tärkeää luoda sekä puhumisen että kuuntelemisen tilaa. Ensin asiakkaat osallistuvat keskusteluun kertomalla tilanteestaan ja ajan-kohtaisista tapahtumistaan. Reflektiivinen tila voidaan luoda esimerkiksi perheterapiakeskusteluun siten, että ensimmäisen asiakkaiden käymän keskustelun jälkeen heitä pyydetään kuuntelemaan, mitä terapeuteilla on tullut mieleen keskustelluista asioista. Jos terapeutit onnistuvat sovittamaan keskenään keskustelemansa asiat sellaiselle kielialueelle, joka vastaa asiakkaiden kokemuksen sisältöä ja kokemisen tapaa, muodostuu reflektiivinen prosessi, jossa asiakkaat voivat kuunnella omassa sisäisessä dialogissaan niitä ajatuksia, joita heille herää. Tällainen reflektiivinen keskustelu on hyvin hienovarainen ja latautunut tapahtuma, koska siinä usein käsitellään terapiaan johtaneita kaikkein kipeimpiä kokemuksia ja tunteita.

Reflektiivisyys viittaa yksilön kognitiiviseen työskentelyyn jonkin asian kanssa. Tätä Tom Andersen alkoi itse pohtia uudelleen, koska hänen mielestään psykologinen kohtaaminen on kognitiivista paljon laajempi ja syvällisempi tapahtuma. Niinpä viimeisinä elinvuosinaan – Tom kuoli vuonna

2007 – hän oli hyvin kiinnostunut psykoterapeuttisen auttamistyön kolmenlaisesta todellisuudesta.

Ensimmäinen todellisuus ovat erilaiset kategoriat. Esimerkiksi psykiatriassa annamme asiakkaille diagnoosin, joka pyrkii olemaan ainoa oikea ja toiset diagnoosit poissulkeva. Muutoinhan diagnooseissa ei ole mitään mieltä. Tällainen *joko tai* -todellisuus on siis yksi osa varsinkin psykiatriassa työskentelevien todellisuutta. Tämä todellisuus on myös hierarkkista: toisilla on enemmän valtaa määrittää tätä todellisuutta kuin toisilla. Diagnoosia määriteltäessä ylilääkärin sana on painavin. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän määrittelyvalta on myös huomattava, alkaen siitä, että lastensuojelun asiakkuus – siis kuka ylipäätään on asiakas ja kuka ei – määräytyy kaikkine seurauksineen sosiaalityöntekijän tulkinnasta ja kirjauksista ja päätyen valtuuksiin ehdottaa lapsen määräraikaista sijoitusta tai huostaanottoa. Vaikka ”lapsen edulle” tai sille, milloin lapsen turvallisuus tai kasvuedellytykset ovat vaarassa, ei ole yksiselitteisiä *joko tai* -kriteereitä, ne on päätösten perusteluissa esitettävä sellaisina.

Toisessa todellisuudessa emme ole enää kiinnostuneita siitä, kenen sana on painavin, vaan pyrimme siihen, että kaikki erilaiset näkemykset tulevat huomioiduksi. Tätä on *sekä että* -todellisuus, joka rakentuu eri ihmisten havainnoista ja tulee sitä moniulotteisemmaksi ja rikkaammaksi mitä enemmän eri ääniä osallistuu keskusteluun. Perheterapiahan on muuttunut paljolti tällaiseksi todellisuuden hahmottamiseksi, erityisesti niissä työtoivoissa, jotka painottavat kielessä rakentuneita merkityksiä. Sekä että -todellisuus painottaa siis eri keskustelijoiden osallistumista kielellisesti jaetun todellisuuden konstruointiin. Dialogista tulee keskeinen osa eri osallistujien äänien kuulemista.

Kolmas todellisuus toteutuu sosiaaliseen tilanteeseen osallistuvien jaettuna kokonaisvaltaisena kokemuksena. Tom Andersen käytti *ei eikä* -sanaparia kuvaamaan tätä todellisuutta. Osallistuja voi ymmärtää, että asia tai ilmiö ei ole tätä eikä tuota, mutta tietää, että *jotain* tapahtuu. Tämä tieto on osallistujan ruumiillisessa kokonaisvaltaisessa kokemuksessa, joka syntyy ennen kuin jokin kokemus ehditään pukea sanalliseen muotoon. Esimerkiksi kättely ennen keskustelun alkua tulee kosketuksen kokemuksena mukaan kohtaamiseen, mutta sitä ei ole tapana kommentoida. Tämä ei eikä -todellisuus on vuorovaikutuksessa ilmeisesti kaikkein suurin ja vaikuttavin osa. Se tapahtuu ennen reflektiota, ajattelussamme tapahtuvaa päätelyä. Andersenin mukaan *joko tai* -todellisuudessa asiat ovat jäätyneitä tai kuolleita, mutta näkyviä.

Käyttämämme käsitteet pysyvät samoina tilanteesta toiseen, ja odotamme niiltä pysyvyyttä. Sekä että -todellisuudessa käsitteet ovat eläviä ja jatkuvasti liikkeessä ja ne ovat myös näkyviä. Käytetyt käsitteet ilmaistaan äänen niin, että kaikki voivat kuulla ne, mutta sanojen merkitys rakentuu aina kussakin keskustelussa uudelleen. Ei eikä -todellisuudessa ilmiöt ovat eläviä, mutta näkymättömiä. Me tiedämme niiden olevan olemassa, mutta useinkaan emme pue niitä sanoiksi. Ne ovat kokemuksia, jotka syntyvät tässä ja nyt jaetussa todellisuudessa sen perusteella, mitä tapahtuneista asioista kerrotaan ja miten ilmaistuihin sanoihin vastataan.

Epävarmuus

Viittasimme aikaisemmin Jennin kokemuksiin kahdenlaisesta psykoosin hoidosta (Luku 5). Eräs psykiatrian yksikkö oli alkanut soveltaa avoimen dialogin hoidon perusajatuksia. Tämä johti ennalta-arvaamattomiin tilanteisiin. Jaakon vieraillessa tässä yksikössä ylilääkäri kertoi, että hän on kutsunut paikalle erään pariskunnan, jossa vaimo Jenni on tullut toisen keran psykoosin vuoksi hoitoon. Ylilääkäri kertoi, että hänellä on kummallisen epävarma olo koko ajan, vaikka hyviä asioita näyttää tapahtuneen.

Itse keskustelussa Jenni kertoi, että tämä on hänen toinen kertansa, kun hän joutui psykiatriseen hoitoon. Vuosi aikaisemmin hänet oli lähetetty psykiatriseen sairaalaan, jossa hänet otettiin vastaan hyvin perinteisesti. Sairaalassa järjestettiin perhekeskustelu heti alussa, mutta potilaalle tämä oli hyvin epämiellyttävä kokemus. Jenni totesi, kuinka kummallisen suuri ero oli näiden kahden hoitokokemuksen välillä. Vuosi sitten paikalla olivat olleet suurin piirtein samat perheenjäsenet, sekä puoliso että vanhemmat, mutta keskustelu oli ollut aivan kuin eri maailmasta. Silloin lääkäri oli kysellyt paljon perheenjäseniltä, mutta Jennille tuli mielikuva, että lääkäri halusi ennen kaikkea tietoa määrittääkseen, kuinka hullu hän oli. Jenni sanoi, että hän tunsi, ettei hän ollut lainkaan paikalla tässä keskustelussa. Tällä kerralla Jenni ei tullut sairaalan sisälle, vaan uudessa yksikössä oli liikkuva kriisiryhmä, joka oli tullut Jennin ja hänen puolisonsa kotiin, ja sen jälkeen keskustelut oli järjestetty poliklinikalla. Näissä keskusteluissa Jenni sanoi olevansa hyvin voimakkaasti läsnä. Hän sanoi aivan erityisesti pitävänsä sellaisesta keskustelusta, jossa lääkäri ja sairaanhoitaja keskustelevat hänen miehensä kanssa hänestä, koska silloin hän huomasi, kuinka paljon hänen puolisonsa kunnioittaa häntä.

Ylilääkäri kertoi epävarmuudestaan hoidon suhteen. Ensin hän oli hyvin epävarma siitä, onko oikein olla aloittamatta antipsykoottista lääkitystä Jennille. Kun sitten muutama viikko hoidon alkamisen jälkeen Jenni ahdistui erään lähiomaisensa kuolemasta, ylilääkäri aloitti lääkityksen, jonka jälkeen hän oli hyvin epävarma siitä, oliko se oikein tehty. Hänen sanoi: ”Tiedän, että jotain tapahtuu koko ajan, mutten tiedä mitä se on.” Hänellä oli jo pitkä kokemus psykoottisten potilaiden hoidosta, mutta tällainen voimakas kokemus oli uutta.

Ylilääkäriin kokemus kuvastaa hyvin psykiatrisessa hoidossa tapahtunutta muutosta. Jennin ensimmäinen hoitokokemus psykoottisten ongelmien vuoksi tapahtui paljolti Tom Andersenin kuvaamassa ensimmäisessä todellisuudessa. Lääkäriin haastattelun tarkoituksena oli saada tietoa, jonka perusteella voitaisiin tehdä oikea diagnoosi. Keskustelusta tuli Jennille ja ehkäpä myös muille perheenjäsenille epämiellyttävä kokemus. Kun yksi ratkaisu tiedetään oikeaksi, kiinnostus muihin asioihin jää vähäiseksi. Diagnoosin vahvistavan tiedon jälkeen tehdään hoitosuunnitelma, jota seurataan. Haastattelussa on kiinnostuttu ennen kaikkea aikaisemmin tapahtuneista asioista, ja tätä tietoa käytetään diagnoosin määrittämiseen.

Sen sijaan toisessa hoitokokemuksessa liikuttiin kolmannessa, ei eikä-todellisuudessa. Keskustelujen päämäärä oli keskustelu itse, ja niissä syntyi uusi jaettu kokemus, Jennille esimerkiksi se, kuinka paljon hänen miehensä kunnioitti häntä. Kokemus syntyi tässä ja nyt, kun lääkäri keskusteli puolison kanssa. Lääkärille ja muulle hoitojärjestelmälle tämä merkitsi suurta muutosta. Nyt ei olla enää kiinnostuttu keräämään tietoa diagnoosin määrittämiseksi, vaan ennen kaikkea luomaan tilanteita yhteiselle jakamiselle ja uuden yhteisen ymmärryksen synnyttämiseksi. Siirtyminen diagnoosiin perustuvan hoitosuunnitelman seuraamisesta yhteisen jakamisen foorumien luomiseen toi mukanaan odottamattoman epävarmuuden – ja suuria uusia mahdollisuuksia.

Ruumiillisuus ja suhteissa eläminen, relationaalisuus asiakastyöhön

Psykoterapiakirjallisuuden piirissä on viime aikoina enenevästi kiinnostuttu ruumiillisuudesta terapiassa osana dialogista orientaatiota. Dialogisessa orientaatioissa päähuomio kohdistuu siihen, miten terapeutit ottavat asiakkaiden ilmaisut osaksi omaa puhettaan. Tätä voi kuvata prosessina, jossa te-

rapeutit synkronoivat dialogiset liikkeensä asiakkaiden dialogiin keskustelussa.

Tällaisen toisiinsa sovittautumisen tarkastelun osaksi on tulossa ruumiillisuus. Ensimmäisenä sitä painotti varmaankin Tom Andersen (1991; 2007), joka seurasi hengityksen osuutta siinä, miten terapeutti muovaa vastauksensa sopivan epätavalliseksi. Mihail Bahtinille ruumiillisuus oli dialogisuuden ainesosa alun alkaenkin:

”A human being participates in dialogue wholly and throughout his whole life: with his eyes, lips, hands, soul, spirit, with his whole body and deeds. (Bakhtin, 1984, 293.)

”Ihminen osallistuu dialogiin kokonaan ja läpi elämänsä: silmillään, huulillaan, käsillään, sielullaan, hengellään, koko ruumiillaan ja kaikilla teoillaan.” (Suomennos kirjoittajien)

Siitä, kuinka osallistumme ruumiin toiminnoillamme dialogiin, on kuitenkin hyvin vähän kuvauksia eikä juuri lainkaan tutkimusta. Joissakin yksilöpsykoterapiaan liittyvissä tutkimuksissa on selvitelty mm. sitä, millä tavoin asiakkaat säätelevät terapiaistunnoissa emootioitaan sekä miten asiakkaat ja terapeutit sovittautuvat kasvonilmeiden ja kehon liikkeiden tasolla toisiinsa terapiaistunnon aikana. Toinen toisensa reaktioihin sovittautumisella näyttäisi alustavien havaintojen mukaan olevan merkitystä terapeutin suhteen syntymiselle sekä terapian tuloksellisuudelle. Se, että vuorovaikutukseen osallistumisen kuvaukseen on yhdistetty ruumiin toimintojen havainnoiminen, on Crombyn (2012) mukaan tehnyt psykoterapia-tutkimukseen affektiivisen käänteen lingvistisen vaiheen jälkeen.

Perheen sisäisen kommunikaation selvittämisestä ruumiilliseen osallistumiseen

Suhteisiin suuntautuva auttamistyö, kuten perheterapia, on kehittynyt eri vaiheiden kautta. Ensimmäisessä vaiheessa sotien jälkeen aina 1960-luvulle asti perheterapian uranuurtajat keskittyivät perheen sisäisen kommunikaation ymmärtämiseen ja parantamiseen, esimerkkinä Virginia Satirin parisuhdeterapia. 1970-luvulla perheterapiassa tapahtui systeeminen käänne, jonka myötä huomio siirtyi yksilöiden sijasta perheeseen systeeminä, jossa yksittäiset perheenjäsenet ovat toteuttamassa jotain systeemin tehtävää. Niinpä

esimerkiksi Milanon systeemisessä terapiassa jokin oire, vaikkapa psykoottinen käyttäytyminen, nähtiin perheen toiminnan funktiona, koska se näytti lisäävän perheen sisäistä koheesiota. Systeeminen vaihe oli perheterapialle hyvin merkittävä, koska silloin perheterapia profiloitui selvästi omaksi työmuodokseen.

1980-luvulla systeeminen ajattelu alkoi saada osakseen kritiikkiä, joka johti kielelliseen, lingvistiseen käänteeseen. Alettiin kiinnittää erityistä huomiota tapaan, jolla ongelmista puhutaan. Ensimmäiseksi kielessä tapahtuviin ongelmakuvauksiin huomion kiinnittivät ratkaisukeskeiset terapeutit. Hieman myöhemmin alkoi kehittyä Michael Whiten ja David Epstonin toimesta narratiivinen terapia, jossa tarkastelun keskiöön tulivat asiakkaan ongelmia ja elämää kuvaavat kertomukset. (White & Epston 1990.)

Merkitsevin yksittäinen tapahtuma oli vuonna 1988, jolloin Harry Goolishian ja Harlene Anderson (Anderson & Goolishian 1988) julkaisivat artikkelin *Human systems as linguistic systems*, jossa he totesivat, etteivät systeemit luo ongelmaa, vaan ongelma rakentuu systeemiin kielessä – siis siinä, millaisia kuvauksia ja merkityksiä annamme ilmiöille. Perheterapiassa kielellisessä käänteessä kehittyivät myös tavat hyödyntää reflektiivisiä prosesseja (Andersen 1991) ja myöhemmin dialogiset työskentelymuodot ja terapiat (Seikkula ym. 1995; Haarakangas 1997; Rober 2005). Kielellisen käänteen valta-aikana kehittyi hyvin paljon erilaisia terapiamenetelmiä, jotka laajensivat psykoterapian kohdealuetta.

Kielellisen käänteen aikana terapiatekniikoita laajemmaksi terapiakuvaukseksi muotoutui sosiaalinen konstruktionismi (Shotter 1993; Gergen 1994). Siinä ajateltiin, että todellisuus rakentuu kielen kuvauksina ihmisten väliin. Se, mitä sanotaan, miten sanotaan ja mitä sanotusta seuraa, tulivat erityisen kiinnostuksen kohteeksi. 2000-luvulle tultaessa alkoi kuitenkin sosiaalisen konstruktionismin piirissä kuulua myös kriittisiä ääniä tällaista ajattelua vastaan. Esimerkiksi John Shotter pitää sosiaalisen konstruktionismin ongelmana sitä, ettei se ole riittävän radikaali. Vaikka tämä lähestymistapa tuo esiin sen, miten kieli ei vain kuvaa vaan myös rakentaa todellisuutta, se jättää kuvaajat eli kertojat ulkopuolelle, ikään kuin nämä olisivat riippumattomia tekijöitä.

Shotterin mukaan on tärkeä huomioida puhujat kuvaamaansa todellisuutta muokkaavina aktiivisina toimijoina, jotka osallistuvat tilanteisiin paitsi puheellaan, myös ruumiillisesti. Todellisuus rakentuu koko ajan etenevänä virtana, jossa se saa hahmon kunkin tilanteen keskustelun mukaisesti. Osallistujat osallistuvat tilanteeseen kokonaisvaltaisina toimijoina,

ruumiillaan läsnä olevina, liikkuvina ja toimivina. Maxine Sheets-Johnstone (2009) puhuu ruumiillisesta käänteestä. Hänen mukaansa vastasyntyneen ensimmäinen kieli on liike, jossa vauva oppii sekä säätelemään tunnetilojaan että kommunikoiamaan ympäristönsä kanssa.

On tärkeää painottaa, että ruumiillisuuden huomioon ottaminen siinä, miten sosiaalinen todellisuus rakentuu, kohdistaa huomion nimenomaan suhteissa olemiseen ja suhteista rakentumiseen. Kun kielellinen sosiaalinen konstruktionismi tyytyi todellisuuden kuvaamiseen toimijoiden kuvauksina, nyt on tärkeitä pyrkiä ottamaan kunkin tilanteen ”kuvaajat” – siis siihen tilanteeseen osallistujat – omalla ruumiillisella olemassaolollaan huomioon, ja tutkailtava, minkälaiseen suhteeseen kunkin tilanteen osallistuja asettuu toisiinsa nähden omalla ruumiillisella asemoinnillaan. Jokainen ruumiin teko on suoraan kommunikatiivinen toiminta, kun toiset läsnäolijat havaitsevat sen ja ottavat sen huomioon omassa toiminnassaan, synkronoivat toisiinsa.

Implisiittinen tieto auttamistyössä

Psykoterapiaa on jo jonkin verran kuvattu ruumiillisesti toisiinsa virittäytymisen tapahtumana, mutta siihen liittyvää tutkimusta itse psykoterapiatilanteessa on vähän. Ramseyer ja Tschacher (2011) havaitsivat vahvan yhteyden yksilöterapiassa terapeutin ja asiakkaan ruumiinliikkeiden synkronian ja ilmoitetun yhteistyösuhteen positiivisuuden ja sitä myötä terapian tuloksellisuuden välillä. Bänninger-Huber ja Widmer (1999) tutkivat toistuvia suhdetoimintoja syyllisyyden käsittelyssä psykodynaamisessa yksilöpsykoterapiassa.

Quillman (2011) tutki yksilöpsykoterapiaa ja keskittyi erityisesti keskusteluun osallistuvan oikean aivopuoliskon vuorovaikutusta toisen osallistujan oikean aivopuoliskon kanssa. Tällöin vuorovaikutuksessa korostuvat implisiittiset kokemukset eksplisiittisten tulkintojen tai määrittelyjen sijaan. Erityisesti tutkittiin, mikä merkitys oli terapeutin kommentailla, joilla hän paljasti jotain itsestään (disclosure). Lapedes (2011) sovelsi tätä tutkimusotetta pariterapiaan antamalla pariskunnalle vuorovaikutustehtävän itse terapiakeskustelun jälkeen. Hänen mukaansa vuorovaikutuksessa keskeistä on parasympaattisen hermoston toiminta, jota tarkasteltaessa *havaittiin asiakkaiden reagoivan enemmän terapeutin tapaan puhua kuin siihen, mitä hän sanoi*. Asiakkaat huomioivat ensisijaisesti (a) puheen prosodian

(äänen korkeuden vaihtelut, puheen rytmittämisen), (b) ruumiin asennot, (c) eleet ja (d) kasvonliikkeet.

Tutkiessaan kasvonliikkeiden merkitystä Benecke ja muut (2005) käyttivät edellä mainittua Ekmanin luokitusta kasvonliikkeistä ilmenevistä ihmisen perustunteista, joita ovat viha, pelko, suru, ilo, inho ja yllättyminen. Kahdenkeskiset havainnot tavoittavat vain osan ihmisen intersubjektivisuudesta ja voivat näin olla validiteetiltaan heikkoja havaintoja ihmisen vuorovaikutuksen perusteista. Siksi Darwiche kollegoineen (2008) tutki pariterapiaa ja havaitsi *molemmipuolisen hymyilyn olevan terapeutti–parikunta-triadin affektiivisen kokemuksen säätelyn perustapahtuma*. Heidän mukaansa yhteisesti jaettujen hymyilyhetkien määrä korreloi positiivisesti käsityksiin yhteistyösuhteen laadusta pariterapiassa.

Edellä mainittujen havaintojen perusteella voimme todeta, että terapeutit ja asiakkaat virittäytyvät toisiinsa ainakin seuraavilla tavoilla:

- 1) autonomisen hermoston toiminnoilla, erityisesti ihon sähkönjohtavuudella (EDA), verenpaineen muutoksilla ja sydämen sykkeen vaihteluilla
- 2) keskushermoston – siis aivojen – toiminnoilla, erityisesti peilineuronien toiminnalla, jossa ihmiset huomioivat toisen ihmisen tunnetilan ja toimintaan orientoitumisen
- 3) ruumiin liikkeillä, kasvon liikkeillä, äänen prosodialla ja katseen kohdistamisella sovittaen nämä toiminnot vuorovaikutustilanteissa toisiinsa – erityisen tärkeää on hymyily, jolla henkilö säätelee omaa tunnetilaansa ja on samaan aikaan kommunikoivassa suhteessa
- 4) dialogilla toistensa kanssa siten, että puhuja omassa ilmaisussaan jättää tilaa toisen vastaukselle, jolloin puhuja ja kuuliija tulevat uuden tarinan yhteisiksi tekijöiksi.

Psyykkinen toiminta nähdään etenevänä virtana eikä niinkään pysyvinä kategorisina ominaisuuksina. William James (1890) ja Maurice Merleau-Ponty (1962) ovat kumpikin korostaneet ihmisen mielen toteutuvan ruumiillisesti koetuissa suhteissa, enemmän ajassa kuin tilassa (Shotter, 2011). James (1890, 239) on todennut:

”Consciousness – – flows and that a ‘river’ or a ‘stream’ is the metaphor by which it is most naturally described.”

”Tietoisuus – – virtaa ja ‘joki’ tai ‘virta’ on luontevin sitä kuvaava metafora.” (Suomennos kirjoittajien)

Jamesin mukaan psyykkisen toiminnan perusta on samankaltaisuuksien ja eroavuuksien aistimisessa pikemminkin kuin pysyvien vuorovaikutustapojen havaitsemisessa.

Jaakon johtamassa ja Suomen Akatemian yhdessä Jyväskylän yliopiston kanssa rahoittamassa Relationaalinen mieli -tutkimushankkeessa on myös saatu kiinnostavia havaintoja ruumiillisuuden osuudesta dialogisissa terapiasuhteissa (Seikkula ym. 2014). Esimerkiksi yhdessä tutkimuksessa (Hietanen & Irjala, 2014) selvitettiin, millaista dialogia pariterapian keskusteluissa kehittyi asiakkaiden kokemista pettymyksistä. Diskursiivinen tieto liitetään aina johonkin ei-kielellisen käyttäytymisen havaintoon, esimerkiksi autonomisen hermoston toimintaan tai kasvonliikkeiden analyysiin. Tässä pettymyksen dialogeja analysoivassa tutkimuksessa samat keskustelukohdat analysoitiin myös asiakkaiden kasvonliikkeissä ja vastavuoroisessa hymyilyssä tapahtuvien vastaamisten osalta. Analysoidussa tapauksessa terapeutit ja asiakkaat kommunikoivat paljon hymyllä myös niissä kohdissa, joissa toinen asiakkaista toi esiin pettymystä terapeuttien toimintaan.

Toisessa tutkimuksessa analysoitiin terapiakeskustelun hiljaisten hetkien ja taukojen esiintyvyyttä ja niiden yhteyttä puheen prosodiaan (äänenkorkeuden ja rytmin vaihteluun) ja autonomisen hermoston kokemuksiin. Hiljaisten hetkien lisääntyessä näytetään usein käsiteltävän tunnemerkitykseltään tärkeää asiaa, jossa terapeutti voi äänen painoan ja korkeutta vaihtelemalla tehdä tilannetta asiakkaalle turvallisemmaksi, vaikka samaan aikaan asiakas saattaa kokea korkeaa stressiä.

Merkittävä havainto on ollut myös se, että pariterapian asiakkaat saattavat kokea kaikkein stressaavimmiksi tilanteet, jossa joku toinen puhuu ja kyseinen asiakas on kuuntelijan asemassa. Tällainen tilanne voi olla vaikkapa se, missä terapeutit pohtivat keskenään reflektiivisesti itsellään heränneistä ajatuksista (Seikkula ym. 2014). *Tämä tulos painottaa sitä, kuinka tärkeää työntekijöiden keskinäisessä avoimessa dialogissa on käsitellä asiakkaiden asioita sensitiivisesti.* Jos työntekijät eivät ole riittävän herkkiä, he saattavat sanoa asioita siten, että asiakkaat kokevat ruumiissaan voimakasta stressiä ja alkavat puolustautua, jolloin ei ole mahdollista ottaa vastaan uusia näkökulmia.

Näyttää siis todellakin siltä, että pariterapia on ruumiillista työtä monella tavalla. Tietysti puhuttu kieli on jo sinällään ruumiin toimintaa, koska tuotamme puheen äänihuulillamme hengityksen virratessa ulos ja sisään. Mutta puhuttu näyttää aiheuttavan myös ainutkertaista stressin kokemusta, joka liittyy puhuttuun ja puhujiin. Tällä on paljon merkitystä terapiatilant-

teissa. On tärkeä tietää, että voimakkaat tunnekokemukset saattavat lisätä ruumiin stressiä niin, ettei asiakas voi ottaa vastaan terapeuttien kommentteja. On myös tärkeää tietää, että terapeuttien keskinäinen keskustelu voi aiheuttaa suuren stressin. Tällöin terapeutin puheen prosodian vaihtelu voi tehdä tilannetta turvallisemmaksi, kuten olemme havainneet terapian hiljaisia hetkiä tutkiessamme.

Samankaltaiseen sensitiivisyyteen viittaa myös Daniel Stern, joka kuvaa sekä kirjassaan *The present moment in psychotherapy and every day life* (2004) että useissa kirjoituksissa sen jälkeen, kuinka radikaalisti intersubjektiivisuuden ymmärtäminen on muuttanut hänen ja hänen työryhmänsä terapeuttista toimintaa.

Yksinkertaisia ehdotuksia läsnäolon kehittämiseksi

Olemme edellä useaan otteeseen korostaneet tässä ja nyt tapahtuvan ensisijaisuutta asiakkaiden kohtaamisessa. Tähän luvun loppuun haluamme koota joitakin tapoja läsnäolon taitojen tueksi. Emme tarkoita niitä ”käsikirja-ohjeiksi”, vaan enemmänkin muistutuksiksi – myös itsellemme. Hetkessä läsnäoloa voi kokemuksemme mukaan kehittää ainakin seuraavilla tavoilla:

- *Anna etusija kommenteille tästä hetkestä tässä keskustelussa.* Keskustelussa tehdään vääjäämättä valintoja siitä, mihin vastataan, ja painotamme tässä sitä, että kohtaamisissa vastattaisiin ensisijaisesti siihen, mitä juuri tuossa keskustelussa tapahtuu. On toki huomattava, että asiakkaat kertovat heille tärkeistä tapahtumista, ja heille on myös syytä vastata.
- *Seuraa asiakkaiden sanomaa ja vältä omia johdattelevia kommentteja.* Tämä tarkoittaa sitä, että keskustelussa on hyvä koko ajan painottaa asiakkaiden sanomaa ja vastata siihen, sen sijaan, että työntekijät pyrkisivät omilla taitavilla kysymyksillään saamaan asiakkaat ajattelemaan asioista uudella tavalla. Jos työntekijä tuo keskusteluun uuden näkökulman, kannattaa siitä ”varoittaa” asiakkaita sanomalla vaikkapa: ”Minulle tuli myös mieleen aivan uusi ajatus tuosta. Voisikohan ajatella, että...”
- *Vastaa ilmaisuihin. Vastaukset ovat kokonaisvaltaisia, ruumiillisia kokemuksia.* Tällä korostamme sitä, että kohtaamisissa pyrittäisiin koko ajan välittämään asiakkaille tunne, että heidän sanomaansa pidetään tärkeänä. Tuo ei kuitenkaan edellytä, että meneillään oleva keskustelu

pitäisi keskeyttää, jos joku toinen haluaa sanoa jotain. Hänelle voi esimerkiksi nyökätä sen merkiksi, että on havainnut hänen halunsa sanoa jotain.

- *Huomioi eri äänet tasapuolisesti – älä unohda sisäisiä ääniä.* Tämä tarkoittaa kahta asiaa. On todella ensiarvoisen tärkeää huomioida kaikki läsnäolijat keskustelussa jo varhain. Toiseksi asiakkaalla on lupa puhua monella eri äänellä. Toisena hetkenä hän voi olla kiihdyksissään, toisena hetkenä avuton. Tai psykiatriassa voi olla tilanteita, jossa joku voi toisena hetkenä kertoa psykoottisiksi epäiltäviä outoja kokemuksia ja toisena hetkenä taas olla mukana keskustelussa aivan kuin kaikki muutkin.
- *Kuuntele omia sisäisiä kommentteja ja ruumiin tuntemuksia.* On hyvä olla herkkä sille, miten työntekijä tuntee keskustelun omassa ruumiissaan. Yhtäkkiä vatsanseudulle tuleva puristava tunne voi olla hyvin merkityksellinen vastaus sille, mitä asiakkaat sanovat.
- *Varaa aikaa työntekijöiden keskinäisille kommentteille.*
- *Vältä lausumasta asioita yleisenä, subjektittomana mielipiteenä. Pyri dialogisiin kommentteihin, puhu minä-muodossa.*
- *Etene rauhallisesti, tauot ja hiljaiset hetket edistävät dialogia.* Dialoginen työote merkitsee usein keskustelun rytmin rauhoittumista ja hitaampaa etenemistä. Samoin se merkitsee, että puhuttujen sanojen väliin voi jäädä taukoja niin, että silloin on aikaa miettiä mielessään keskustelua. Dialogi edellyttää myös hiljaisuutta.

Yllä oleva koskee psykoterapian ohella sosiaalityötä, kuntoutusta ja muuta ammattiauttamista. Opetuskäytännöissä läsnäolon edistäminen voisi merkitä esimerkiksi seuraavia seikkoja:

- Arvosta oppilaiden kysymyksiä ja kommentteja; älä kysy kysymyksiä, joihin tiedät vastauksen.
- Liitä opetussisällöt joustavasti niihin kysymyksiin, jotka askarruttavat oppilaita tässä ja nyt. Tartu oppilaiden tarjoamiin mahdollisuuksiin – ja ruoki tuollaisia ”tarjoumia” omilla aloitteillasi.
- Vastaa oppilaille, vähintäänkin nyökkäämällä tai ilmaisemalla muutoin, että olet huomionnut hänet ja pidät hänet mukana.
- Luo turvallinen, oppimiselle otollinen ilmapiiri kiinnostumalla niistä oletuksista, joita oppilailla on – vaikka ne olisivat ”väärää” tai virheellisiä. Avaa niitä heidän kanssaan mahdollisina, mutta kuitenkin tarkistamista kaipaavina ajatuskulkuina.

- Ole herkkä ruumiisi tuntemuksille ja huomaa, että kireyden, pelon tai epävarmuuden tuntemukset ruumiissasi, samoin kuin ilon, yhteisyyden ja riemun, kertovat toistenkin tuntemuksista. Huomioi, että kaikki läsnäolijat sopeuttavat kaikki ilmaisunsa tilanteeseen kokonaisuudessaan, toisiinsa, sinuun ja fyysiseenkin ympäristöön.
- Anna oppilaiden opettaa sinua siitä, millaista on olla lapsi tai nuori nyt ja miltä asiat näyttävät tuosta sinulle tuntemattomasta perspektiivistä – jokaisen ainutlaatuisesta näköalapistestä.

Kohti seuraavaa lukua: Onko dialogisuus mahdollista arkityön kiireissä?

Olemme kirjan tähänastisissa luvuissa hahmotelleet dialogisten käytäntöjen ydinpiirteitä. Toisten ainutlaatuisuuden ehdoton kunnioittaminen ja dialogisten kuulluksi tulemisen tilojen vaaliminen on – omilla tavoillaan – tärkeää *kaikissa* suhteissa rakentuvissa käytännöissä. Psykoterapian, opetuksen, sosiaalityön, kuntoutuksen, ohjauksen tai muiden vastaavien käytäntöjen toimivuus *ei perustu* interventioiden yksisuuntaiseen kohdistamiseen passiivisiin kohteisiin – siitä yksinkertaisesta syystä, että ihmiset eivät ole passiivisia kohteita. Meidän oletuksemme on, että suhteissa rakentuvien käytäntöjen toimivuus perustuu noiden suhteiden laatuun ja se taas on riippuvainen kohtaamisista tässä ja nyt. Mutta onko laadukkaalle kohtaamiselle tilaa nykykäytännöissä, sitä pohdimme seuraavassa luvussa, ja tuo luku muodostaa saranapaikan kirjassa. Siirrymme kirjan jälkiosassa pohtimaan *dialogisia käytäntöjä vaalivan kulttuurin rakentamista*.

10 ONKO TEHOKKUUDEN KESKELLÄ AIKAA LAATUUN?

Suomi on tuhansien järvien ja tuhansien projektien maa. Vain järvet jäävät, Tomi purki joskus turhautumistaan hankkeisiin, joiden jatkuvuudesta kukaan ei kannu huolta. Milanolaisen perheterapiasuuntauksen kehittäjä Mara Selvini-Palazzoli purki kumppaneineen sappeaan kehittämissuoritusten jälkeen. Kirjassaan *The Hidden Games of Organizations* (Organisaatioiden piiloiset pelit) vuodelta 1990 he toteavat, että muutoskonsultin kutsuu paikalle joko päällikkö, joka tuntee asemansa heikoksi, tai aina uusia kehittämishankkeita aloittava organisaatio. Heikoilla olevan päällikön liittolaisena pääsee vuorenvarmasti luuseriksi itsekkin, henkilöstö pitää tästä ilomielin huolta. Uusia kehittämishankkeita auliisti aloittavan organisaation konsulttina ei käy sen paremmin, sillä muutosyritykset liittyvät vain jatkoksi sarjaan koskaan muutokseen johtamattomia hankkeita.

Käsitlemme tässä luvussa kokemuksia askelluksesta kohti dialogisten käytäntöjen kulttuuria ja rakenteita. Meillä on ollut onni olla mukana prosesseissa, joissa asiakkaiden, perustason työntekijöiden, esimiesten ja ylimmän johdon teot ovat tukeneet toisiaan, vieläpä satunnaisuutta kestävämmällä tavalla, alati muuntuen mutta jatkuen jopa vuosien ajan – Rovaniemellä ja Nurmijärvellä yli kymmenen vuotta tätä kirjoitettaessa, Keroputaan sairaalassa ja sen kumppaneiden keskuudessa runsaat kolmekymmentä vuotta. Emme aseta Keropudasta, Nurmijärveä tai Rovaniemeä malliksi tai mittapuuksi – toisaalla on toisenlaiset olot eikä missään aloiteta tyhjistä. Emme myöskään kirjoita muutostyön historiikkia. Sen sijaan pohdimme seikkoja, jotka ovat tehneet meidät toiveikkaiksi. Niin Rovaniemen ja Nurmijärven kuntaprosessit kuin toiminta psykiatrisen työn kehittämiseksi Torniossa alkoivat pienehköstä ytimeä, ja vielä suuren joukon yhteistoiminnaksi levittäytyttyäänkin ne muodostuvat pienen pienistä osista – valinnoista dialogisuuden hyväksi hetki hetkeltä.

Valinnat kuulluksi tulemista vaalivien käytäntöjen luomiseksi ja vaalimiseksi ovat kaikkien ulottuvilla, koko ajan, eikä noita valintoja tee kukaan kenenkään puolesta. Johdon tuki on tervetullutta, mutta johto ei tee hetkestä hetkeen tarjoutuvia valintoja perustasolla. Perustason tuki johdolle on vastaavasti tervetullutta, sillä ilman dialogisuutta vaalivia perustason tekoja hyvätkään johdon päätökset eivät saa aikaan asiakkaisiin, oppilaisiin, vanhempiin ja muihin asti ulottuvia käytäntöjä. Dialogisten käytäntöjen kulttuuri muodostuu toisiaan tukevista teoista, hetki hetkeltä ja päiväs-tä päivään, tässä ja nyt.

Onko aikaa laatuun?

Japanilaiset työntutkijat Ikujiro Nonaka ja Toshihiro Nishiguchi, (2001) käyttävät dialogisen kohtaamisen tiloista nimitystä ”ba”. Se tarkoittaa yhtä aikaa sekä fyysistä tilaa (otollista tilaa vuoropuhelulle), sosiaalista tilaa (osallisten kohtaamista kasvokkain) että mentaalista tilaa (kiinnostusta toisten näkökulmiin, suuntautumista vuoropuheluun). Monissa menestyvissä japanilaisissa yrityksissä johto pyrkii luomaan ja varjelemaan ba-tiloja, jotta vuoropuheluun saadaan mukaan kaikki ne äänet, joita on kuultava monipuolisen tiedon muodostamiseksi. Ei riitä, että johto pohtii keskenään, eikä sekään, että tuotantoporras pysähtyy pohtimaan käytäntöjään, eikä vielä sekään, että tuotteiden käyttäjät antavat palautetta. On saatava vuoropuheluun koko ketju suunnittelusta kulutukseen ja ylhäältä alas – vieläpä kasvokkain. Ba-kohtaamiset vaativat aikaa. Kaikki eivät voi keskustella kaikkien kanssa kaiken aikaa, mutta kaikkien tärkeiden äänten kuuleminen sopivissa ba-tiloissa on vähintään yhtä tärkeää kuin huoltaa koneet ja laitteet. Tämä on olennaista tuotannon *korkean laadun* varmistamiseksi.

Missä ovat suomalaisen sosiaalityön, psykoterapian, opetuksen, ohjauksen, kuntoutuksen tai muiden suhteissa rakentuvien toimintojen ba-tilat, korkeata laatua vaalivat keskinäisen oppimisen tilat? Joidenkin kalentereista löytyy tilaa kokemuksiä puiville vuoropuheluille, toisilla ei ole edes työnohjauksia. Dialogiset tilat ovat kuitenkin uhanalainen laji, olipa kysymys suoritemittauksen alaisesta asiakastyöstä tai täpötäysien kurssien kuormittamasta opetuksesta, työntekijöiden häthätäisistä palavereista, esimiesten ja alaisten hallintopainotteisista kohtaamisista tai johdon vuoropuheluista käytävillä kiiruhtaen. Ja missä ovat kohtaamiset hierarkiaportaiden välillä tai yli sektorirajojen? *Yhteisen pohdinnan tilat tahtovat huuhtoutua*

ensimmäiseksi työhyökyjen alle. Yhteiset kokoontumiset muodostuvat hallinnollisiksi tiedotus- ja tehtävänjakotilaisuuksiksi. Koulutuksetkin käännyvät helposti yksisuuntaiseksi tiedonjakamiseksi, guru valistaa, väki ottaa vastaan jos ottaa.

Tom ja Esa joutuivat taannoin esittämään määrätietoisen kiellon eräissä kehittämishankkeissa. Sosiaalitoimiston työntekijöiden ja johdon kalentereihin oli saatu raivattua tilaa yhteisille – jopa säännöllisille – pohdintatilaisuuksille. Esimiehet ehdottivat kuitenkin toistuvasti, että saisivat käyttää istunnon alun työjärjestelyistä sopimiseen, ja tiedotettavaa oli kosolti työntekijöilläkin. Tom ja Esa totesivat kuitenkin, että suostuminen merkitsisi karhunpalvelusta. Työhön tarvittiin *sekä* hallinnollisia foorumeita *että* reflektiofoorumeita, ja ainoa tapa, jolla Tom ja Esa pystyivät olemaan avuksi tässä, oli varjella pohdintatilojen koskemattomuutta.

Onko työn tärkeiden kiireiden keskellä aikaa ba-tiloihin ja dialogisiin kohtaamisiin? Tuo kysymys kääntyy myös muotoon: *onko työssä aikaa laatuun?* Ja tuon kysymyksen voi puolestaan kääntää muotoon: onko sosiaalityössä, opetuksessa, psykoterapiassa, kuntoutuksessa ja muissa vastaavissa toiminnoissa ja niiden johtamiskäytännöissä aikaa kohdata ihmiset ainutlaatuisina henkilöinä, jotka ansaitsevat tulla kuulluiksi?

Kuulluksi tuleminen edellyttää läsnäoloa tässä ja nyt. Kaikki sellainen tehostaminen ja tehokkuuden mittaaminen, joka viettelee tai sysää työntekijät kiirehtimään tapahtuman edelle – kuuntelemaan koulussa isommalla korvalla oppikurssin vaatimuksia kuin oppilaita, huomioimaan psykoterapiassa enemmänkin hoidollisia tavoitemaaleja kuin kuuntelemaan potilasta ja läheisiä, kokemaan sosiaalityössä pikemminkin poikkeavuuden sääntelyyn liittyviä velvoitteita kuin kuuntelemaan herkällä korvalla asianosaisia ja saattamaan yhteen katkenneita siteitä, tai tähtäämään jokapäivän arkisuhteissa pikemminkin toisten muuttamiseen kuin heidän äänensä kuulemiseen – kaikki tällainen ”tehokkuus” kalvaa läsnä olevan työskentelyn tuomia valtavia mahdollisuuksia edistää laadukkaasti terveyttä, hyvinvointia ja oppimista.

On selvää, että opetukselliset, hoidolliset, ohjaukselliset ja muut vastaavat tavoitteet kaikuvat vaativina sellaisenkin työntekijän päässä, joka pyrkii dialogisuuteen tässä ja nyt. Ammatilliset velvoitteet on tietenkin täytettävä. Mutta kysymys onkin siitä, kuinka ne täytetään laadukkaasti! Kuinka siis sietää sitä epävarmuutta, joka liittyy toisten ainutlaatuisuuden ehdotamaan kunnioittamiseen sekä pidättäytymiseen helpoista, toisia lokeroi-

vista hallintakeinoista. Edes turvaamiskäytännöt vaarallisissa tilanteissa eivät tee tyhjäksi tarvetta luoda sopivin tavoin tiloja, joissa kuullaan osallisia heille aikaa antaen.

Valinnat, pakot ja rakenteet

Onko kuunteleva kohtaaminen mahdollista nyky-Suomessa, psykososiaalisen työn ja opetuksen tuulisilla kentillä, käytännössä eikä vain hyväuskoi- sessa teoriassa? On. Se on täysin mahdollista, jopa ilman organisaatiomyller- ryksiä tai ylimääräisiä resursseja. Olemme saaneet olla sellaisessa mukana ja todistaneet sitä omin silmin. Dialogisten käytäntöjen kulttuuria voidaan rakentaa *missä päin hyvänsä Suomea*, missä hyvänsä kunnassa tai sairaanhoi- topiirissä taikka kolmannen sektorin organisaatiossa ja epäilemättä myös yhti- teiskuntavastuullisissa yrityksissä, jokaisessa yksikössä, kaikkien tiimien ja työryhmien toimesta. Eikä missään myöskään tarvitse aloittaa tyhjästä, ei- kä tarkalleen ottaen voikaan, sillä ”tyhjää” alkupistettä ei ole ja kaikkialla on varmasti jo tekoja ja käytäntöjä, jotka avaavat kuuntelemisen ja kuulluk- si tulemisen mahdollisuuksia. On siis mille rakentaa. Ja tällaiseen halukkai- ta ihmisiä.

Emme tietenkään tarkoita, että koko työryhmän tai yksikön toiminta tai peräti kunta voisi ”tuosta vain” muuttua kauttaaltaan dialogiseksi. Mikään tuskin muuttuukaan koskaan kauttaaltaan dialogiseksi. *Dialogisuus raken- tuu aina dialogisista hetkistä, eivätkä mitkään prosessit tai käytännöt ole laidasta laitaan dialogisia*. Dialoginen kulttuuri tarkoittaa asennoitumista ja toimintaa, joka vaalii noita hetkiä.

Ne prosessit, joissa olemme olleet mukana, ovat alkaneet pienehköis- tä ytimistä. Kun yhä useampien ihmisten, työparien, tiimien ja työryhmi- en valinnat dialogisuuden hyväksi saavat tukea toisten samansuuntaisista valinnoista, rakentuu eristettyjä käytäntöjä vahvempi käytäntöjen verkosto. Tuota verkostoitumista voidaan tukea koulutuksella, tutkimuksella ja kehit- tämistoimilla – ja organisointitavoillakin. Hanke tai projekti voi olla avuk- si ja hankeraha lienee tervetullutta, mutta projekteilla ja hankerahoituksil- la on vaaransakin. Ellei heti alusta alkaen suuntauduta hankkeen jälkeiseen elämään ja hyvien käytäntöjen jatkuvuuteen, tullaan vain riistäneeksi in- nokkaiden uudistajien työpanosta ja virittäneeksi – kenties näyttävääkin – toimeliaisuutta muuttumattomuuden hyväksi.

Kysymys ”onko dialoginen kulttuuri mahdollinen?” saa kysymään, minkä ihmeen varassa *nykykäytännöt* ovat mahdollisia. Sosiologi Anthony Giddens on muistuttanut niin sanottua rakenteistumisteoriaansa käsittelevässä tuotannossaan, että yhteiskunnalliset rakenteet pysyvät pystyssä vain jatkuvasti ylläpidettyinä, uusinnettuina. Toimijat uusintavat toimintansa rakenteet *toistuvien toimintakäytäntöjen kautta*. Yhteiskunnalliset rakenteet oikeastaan ovat toistuvia käytäntöjä.¹ Giddens halusi palauttaa toimijat yhteiskuntatieteisiin, jonka teorioissa rakenteet uhkasivat irrottautua ikään kuin itsestään pystyssä pysyviksi rajoittimiksi, joiden puristuksissa ihmiset koettavat löytää tilaa toiminnoilleen. Elleivät ihmiset uusintaisi toiminnan rakenteita, ne lakkaisivat olemasta. Rakenteet uusinnetaan sekä ”ulkoisesti”, toiminnan rajoittimina ja mahdollistajina, että sisäisesti, pään sisällä, käsityksenä tavanomaisesta, arkitietoisuutena. (Giddens 1984.)

Jokainen työpaikalle noviisina tullut tietää, että siellä kohdataan vahvoja rakenteita, joita ei taatusti oltu itse luomassa. Tämä koskee ylipäätään sukupolvien saattoa yhteiskunnissa: tulokkaat kohtaavat maailman, joka ei ollut heidän tekoansa. Mutta jos uudet polvet eivät ota uusintaakseen rakenteita, niillä ei olisi jatkuvuutta. Rakenteiden ylläpitäjiksi ei kuitenkaan ryhdytä tietoisesti – paitsi ehkä poikkeusoloissa, vanhan järjestyksen horjuessa, asetuttaessa puolustamaan tai kumoamaan oloja. Normaali tuntuu normaalilta ja itsestään selvä itsestään selvältä. Niinpä nykykäytännöt ikään kuin vain ”ovat”, ne eivät hetikään näyttäydy omilla ja toisten teoilla uusinnettuina. Kouluthan ”ovat” tällaisia, sairaalathan ”ovat” tällaisia – melkein kuin luonnostaan. Rakenteita uusinnetaan myös pään sisäisesti.

Töihin ja toimintoihin alun perin tullessa rakenteet ja käytännöt saattoivat näyttää toisilta. Lukijalla lienee kokemuksia sosiaalistumisesta ammattinsa tavanomaisuuksiin. Nuori työntekijä tulee kenties yhteisöön täynnä intoa ja puhtia ja kukaties kummastelee joitakin luutuneita asenteita ja tapoja toimia – ja huomaa vuosien myötä enemmän tai vähemmän mukautuneensa niihin. Ihanteista etäännyttymisen hinta voi olla kova, mutta maksua vastaan saa myös mukavuutta: vähemmän konflikteja, koetellummat keinot selvittää työn henkisistä ja fyysisistä kuormista, tuudittautumisen ajatukseen ”työ on vain työtä” ja niin pois päin. Silloin tällöin nipistelee ehkä motiivi-

1 Lukija voi tehdä ajatuskokeen: ylilääkärin tunnistaa ylilääkäriksi ja apuhoitajan apuhoitajaksi, eikö vain, mutta entä jos he ovat ilman virka-asua ja muutoinkin vailla tunniste-merkkejä – mistä sairaalahierarkian silloin huomaa? Lukija voi myös tehdä käytännöllisen kokeen, jos uskaltaa: toimi niin kuin sairaalahierarkiaa ei olisikaan – mistä huomaat, että se vallitsee sittenkin?

en tienoilla, mutta toisten vallitsevia käytäntöjä uusintavien joukossa käy kuitenkin harmittomasta työtoverista ja nauttii ikään kuin yhteisestä suojeluksesta.

Luvussa 3 käsiteltiin huolen ottamista puheeksi apua pyytäen, varhaisena dialogina. THL ja lukuisat kunnat järjestävät koulutuksia tuollaisten käytäntöjen tueksi. Keskeinen teema koulutuksissa on huolten subjektiivisuus eli se, että jokainen näkee asiat väistämättä omasta sosiaalisesta pisteestään käsin ja ennakoii asioita ainutlaatuiselta näköalapaikaltaan. Eivät vain huolet – ennakoinnit siitä, että asiat eivät ole menossa hyvään suuntaan, mikä vaikuttaa toimintamahdollisuuksiinkin – ole subjektiivisia, vaan ylipäätään kaikki havainnot, päätelmät ja tuntemukset. Kenelläkään ei ole mahdollisuutta irtautua henkilöhistoriastaan tai sosiaalisesta pisteestään, ja koska kaikki ovat tällä tavoin subjektiivisia subjekteja, tarvitaan dialogeja käsitysten rikastamiseksi. On siis kunnioitettava sekä omaa että toisten subjektiivisuutta; faktat ovat faktoja, mutta mitä ne merkitsevät kullekin?

Mitä, saammeko me olla subjektiivisia? kuuluu tämän tästä huolen puheeksiottamiskoulutuksissa – hämmästyneenä ja helpottuneena huudahduksena. Kuka kielsi, kuuluu vastakysymys, ja keskustelu ryöppyää työn koettuja ja oletettuja rajoituksia pohtien. Olisi tietysti aika outoa, jos subjekti ei saisi olla subjektiivinen, eihän kukaan voi tarkastella asioita muusta kuin omasta ruumiillisesta pisteestään ja sosiaalisesta positioistaan – mutta tuo kuitenkin koetaan kielletyksi. Todellinen ammattilainen on objektiivinen, näin ammatillinen koulutus painottaa yhä useilla tahoilla, ja vaikka tuo vaatimus on ihmiselle mahdoton, sitä pidetään ylevänä ja tavoittelemisen arvoisena päämääränä. Seurauksena on muun muassa auktoritatiivista puhetta ja erilaisia monologisia käytäntöjä, joita ei sinänsä ehkä tavoiteltu, mutta tuli kuitenkin uusinnetuksi omilla valinnoilla.

Muuan kokenut sairaanhoitaja piti koskettavan puheen psykiatrian avoimia dialogeja koskevassa tilaisuudessa Tanskassa. Hän kertoi turhautuneensa neljännesvuosisadan kestäneen uransa aikana yhä syvemmin siihen, ettei voinut toteuttaa sitä kutsumustaan, joka sai hänet alun perin hakeutumaan sairaanhoitajaksi. Florence Nightingale oli hänen ihanteensa, ja sellaista tietä hän halusi itsekin kulkea. Koettuaan monen vuoden ajan, että hänen oli oltava eri tavoin uskoton ammatillisille ihanteilleen, hän päätti luopua ja etsiä muihin töihin. Sattuma toi hänet kuitenkin kosketuksiin avointen dialogien toimintatapaa toteuttavan tiimin kanssa, ja hän alkoi työskennellä heidän kanssaan – ryhtyen myös opiskelemaan tätä lähesty-

mistapaa. Nämä vuodet muuttivat kaiken, tämä konkari kertoi, ne palauttivat voimaan alkuperäisen motivaation. Dialogisessa käytännössä hän tunsi voivansa noudattaa niitä ihanteita, joita hän nuorena sairaanhoidon opiskelijana piti tärkeimpinä.

”Vallitseva kulttuuri” tai ”vallitsevat käytännöt” ovat tietysti aivan liian yleistäviä pelkistyksiä – ja sellainen on myös ”dialoginen kulttuuri”. Vallitseva kulttuuri ei ole yhdestä puusta, eikä sitä voi olla dialoginakaan. Eri toimijoilla on eri pyrkimyksiä, jokaisella omansa, eivätkä edes yhden toimijan kaikki pyrkimykset ole samansuuntaisia, puhumattakaan monien toimijoiden risteävistä pyrkimyksistä. Mutta toimijoiden valinnoista voi muodostua toisiaan tukevien valintojen yhteenliittymiä – tarkoituksella tai ei. Vallitseva kulttuuri on moniaineksinen, heterogeeninen, ja sisältää niin dialogisia kuin monologisikin suhteita, eikä dialogisesta kulttuuristakaan voi muodostua mitään vain ja ainoastaan dialogista. Parhaimmillaan voi muodostua sellaisia valintojen – siis toteutuvien tekojen – yhteenliittymiä, jotka mahdollistavat yhä useammin ihmisten ainutlaatuisuuden ehdottomaan kunnioitukseen ja hänen kuulemiseensa pohjautuvia tiloja.

Michel Foucault (1998/1976) käytti toisiinsa liittyvistä käytännöistä käsitettä *dispositiivi*.² Nuo käytäntöjen yhteenliittymät tai verkot ovat aina heterogeenisiä, ja Foucault arvostelee teoreetikkoja, jotka olettavat yhteiskunnat jotenkin yhtenäisiksi ja täysin hallituiksi ylhäältä alas. Jonkin käytännön vaikutus dispositiivissa riippuu siitä, millaisia suhteita sillä on dispositiivissa vaikuttaviin muihin käytäntöihin. Käytännöt voivat vahvistaa toistensa vaikutusta tai muuttaa toistensa toimintaa. Käytäntöjen suhteet muuttuvat jatkuvasti. (Tästä tarkemmin Alhanen 2007, 106–). Myös tapa puhua asioista ja teoriat niistä, jopa arkkitehtoniset ratkaisut, ovat osa dispositiiveja.

Tom kysyi Nurmijärven varhaisen avoimen yhteistoiminnan koordinaattorilta Olli Laiholta, mikä hänen mielestään kertoo, että tuo kulttuuri on juurtumassa Nurmijärvellä, ja Olli mainitsi pari esimerkkiä. Yksi kertoi sosiaalityöntekijöiden kehittämispäivästä (josta hieman tuonnempana), toinen valtuustosalin pöytäjärjestyksestä. Pieni ”kalustusesimerkki” kertoo yllättävän paljon: Valtuustosalit tarjoavat kunnissa kokonsa puolesta hyviä mahdollisuuksia monenkeskeisiin vuoropuheluihin, mutta pöytäjärjestyksensä puolesta tilat ovat pikemminkin monologiä kuin dialogien näyttä-

2 Ranskan kielen sana *dispositif* tarkoittaa osista koostuvaa mekanismia, koneistoa tai so-tilaallisen operaation suorittamiseen tarvittavaa muodostelmaa.

möitä. Kun nurmijärven toimijoita kutsuttiin taannoin dialogeihin varhaisen avoimen yhteistoiminnan merkeissä, he tuntuivat pitävänsä mieluiten pulpettijärjestyksessä, kun taas nykyisin pöydät raivataan mielihyvin siivuun ja asetetaan piiriin kuuntelemaan ja tulemaan kuulluksi.³

Foucault luonnehti dispositiivi-käsitettä kuvatessaan vankilalaitosta (Alhanen, mts. 105–106): ”Olen yrittänyt kuvata tällä sanalla ensinnäkin ehdottoman heterogeenistä kokonaisuutta, joka koostuu diskursseista, instituutioista, arkkitehtonisista järjestelyistä, ohjesääntöjen päätöksistä, laeista, hallinnollisista toimenpiteistä, tieteellisistä lausumista, filosofisista, moraalisisista ja filantrooppisista väitteistä: lyhyesti sekä sanotusta että ei-sanotusta. Tässä ovat dispositiivin rakenneosat. Dispositiivi on verkko, joka voidaan muodostaa näiden välillä.

Nurmijärven ja Rovaniemen sektoripäälliköt päättivät toiminnan varhaisessa vaiheessa viedä dialogisuutta tukevat strategialauseet kaikkiin ulottuvillaan oleviin päätösasiakirjoihin, ja sinne ne hyvin sujahtivatkin, mutta jonkin ajan kuluttua ne kiinnittivät tarkastuslautakuntien huomion. Tällaisia tavoitteita ja tehtäviä siis, tarkastajat totesivat, entä toiminta, onko sitä? Lauseet otettiin nyt vakavasti. Ohjauslauseiden oli määrä ohjata. Niistä tuli juuri sellaista selkänöjää, jota päälliköt olivat toivoneetkin – dialogisuutta suosivan dispositiivin osasia, voitaisiin sanoa.

Tanskalainen sairaanhoitaja löysi yhteisön ja liittyi siihen. Jonkun oli kuitenkin aloitettava – Tanskassakin. Keroputaan kriisitiimi on auttanut monia alkuun esimerkillään ja huolellisilla tutkimustuloksillaan, ja se puolestaan sai virikkeitä Yrjö Alasen ja kollegoiden töistä tarpeenmukaisen psykiatrian kehittämiseksi – ja historiansa ja vaikutteensa oli tuollakin kehitelmällä. Huolen puheeksiottamisen koulutuksiin osallistuu vähintään työpareja, mieluummin moniammatillisia ryhmiä eri paikkakunnilta – täsmälleen sen vuoksi, että he voisivat *muodostaa yhteisöjä* ja tukeutua toisiinsa sekä verkottua kiinnostuneiden kanssa. THL:n VerDi-tiimi kouluttaa verkostokonsultteja ennakointi- ja tulevaisuusdialogien vetäjiksi, mutta ei koskaan vain yksittäisiä työntekijöitä. Tähtäimessä on dialoginen kulttuuri ja sen *yhteistoiminnallinen tuki* eri tasoilla.

Nurmijärven sosiaalityöntekijät olivat valinneet kehittämispäivänsä teemaksi, kuinka tehdä asiakassuunnitelmista dialogisempia. Tämä oli heidän mielestään keskeistä, tälle varattiin aikaa, paikka ja henkinen tila. Muu-

3 Millaiseen dispositiiviin lukija liittyy mielessään auditoriot penkkiriveineen – tai kateederit ja pulpettirivit? Millaisia käytäntöjä ja sanallistamista varten ne on luotu?

an toisesta kunnasta tullut työntekijä huokaili: ”On se melkoista, että saamme pohtia tämmöistä, vieläpä ajan kanssa. Edellisessä kunnassa ajettiin vain tehoa, eikä mihinkään saanut käyttää yli puoltatoista tuntia.” Rovaniemellä ja Nurmijärvellä odotetaan, että kaikki lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevät – ja viime kädessä kaikki muutkin ammattilaiset – tulevat mukaan rakentamaan dialogisia käytäntöjä. Keroputaan sairaalassa ja sen kumppaneina toimivissa yksiköissä koko sairaanhoitopiirin alueella kaikki mielenterveystyötä sivuavat ammattilaiset osallistuvat yhteisiin koulutuksiin ja pohdintoihin, jotta dialogiset käytännöt voimistuisivat ja jatkuisivat.

Dialogisen kulttuurin vaaliminen on mahdollista missä hyvänsä muuallakin Suomessa. Helppoa se ei tietenkään ole, eikä useita toimijoita mukaan liittävä muutos käy käden käänteessä. Nina Saarinen, italialais-suomalainen sairaanhoitaja, joka tutki Rovaniemen prosesseja osana sosiaalityön maisteriopintojaan, pani merkille, että *dialogisuuteen pyrkivät rovaniemelliset työntekijät ja esimiehet tietävät olevansa osa isoa yhteistä prosessia dialogisen kulttuurin vaalimiseksi*. Alku oli kuitenkin Rovaniemelläkin pienimuotoisempi, puheeksiottamiskoulutus parillekymmenelle henkilölle.

Myös Nurmijärvellä kehitelmien ”alustana” oli varhaisen puuttumisen hanke sosiaali- ja terveystoimessa, ja sielläkin avauksena oli puheeksiottamiskoulutus. Kehittämisprosessien laajentaminen oli tarttumista otollisiin tilaisuuksiin, pikemminkin astumista jäälautalta toiselle kuin suoraviivaista etenemistä, totesi Nurmijärven perhe- ja sosiaalipalveluiden päällikkö Mervi Herola, ja vuonna 2014 Nurmijärven kunnan *varhaisen avoimen yhteistyön toimintamalli* palkittiin parhaana kunnallisena lastensuojelutekona. ”Nurmijärvi on tehnyt määrätietoista työtä, jotta kunnan strategiset tavoitteet toteutuisivat käytännön työssä. Kunta on mukana valtakunnallisissa tutkimus- ja kehittämishankkeissa ja hyödyntää niiden antia oman toimintansa kehittämiseen. Nurmijärvellä on toteutunut sellainen moniammatillinen ja monialainen yhteistyö, jota koko maassa pitäisi tavoitella”, palkinnon saajan valinnut ja palkinnon luovuttanut peruspalveluministeri Susanna Huovinen totesi Kuntatalolla Helsingissä (<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1878822>).

Kerromme tässä luvussa seikoista, jotka ovat edistäneet askellusta kohti dialogisten käytäntöjen kulttuuria – tai ”dispositiivista”. Jotta kävisi ilmi, ettemme puhu romanttisista haaveista, vaan suomalaisesta todellisuudesta, aloitamme Tomin ”jeremiadilla”. Hän oli kerta kaikkiaan turhautunut kehittämiseen kunnissa ja julkaisi vuonna 2006 rikinkatkuisen artikkelin.

Kehittämistyön Okavango-joella

”Sain tätä kirjoittaessani viestin eräältä niistä paikkakunnista, joilla ylisektorinen toimijakokoonpano koetti yhteistyössä Stakesryhmämme kanssa kehittää verkostomaisia ja dialogisia käytäntöjä lasten, nuorten ja lapsiperheiden tueksi. (Kolmisen kymmentä kuntaa, isommat kaupungit yksin, pienemmät yhdessä.) Paikallis-hanke oli juuri päättynyt, tulokset olivat hyviä, asiakaspalaute suorastaan kiittävää, päättäjätkin tyytyväisiä. Kaupunki ”K:n” oli nyt määrä jatkaa prosessia omana toimintanaan. Mielellään olisi vielä käytetty lisävuosi valtionapua, jotta toiminta olisi ehtinyt vakaantua ja varsinkin löytää kiinnittymäkohtansa sektorijakoiseen johtamisjärjestelmään. Kehittämisohjelmaraaha ei kuitenkaan ollut enää saatavissa, sillä lääniporras oli päättänyt allokoida resurssit uusien hankkeiden aloittamiseen. Kaupungin mittakaavassa kysymys ei ollut suurista investoinneista. Varat vain piti saada kokoon sektoreiden yhteisenä panostuksena usean toimijatahon koordinointiin. Asiaa pidettiin tärkeänä; lapsiperheiden tuki oli tavoitelistan kärki-kolmikossa. Päätöksenteon hetkellä sektorijakoinen järjestelmä aivan kuin taantui, vajosi sektori-intresseihin. Ylisektorinen toiminta ei ollut yhdenkään sektorin vastuualueella, joten sitä ei tavallaan ollut olemassa.

Olen nähnyt mihinkään johtamatonta, paikallistoimijoiden – ja ulkopuolistenkin kehittäjien – innostusta ja energiaa riistävää ”kehittämistä” niin monessa yhteydessä ja niin usein, että mietin vakavasti onko tällaisessa touhussa mitään järkeä. Kuitenkin uskon että siinä on, jotain, vähän. Pohdin alla, millaista. (Pohdin kehittämistä omien kokemusteni pohjalta. Niinpä aatoksissani painottuvat julkisen sektorin kysymykset ja niistä erityisesti kuntien kanssa koettut haasteet. Toivottavasti pohdinnoissani on muutettavat muuttanen jotain kiinnostavuutta myös niille, jotka toimivat toisenlaisissa konteksteissa.)

Okavango-kehittäminen

Okavango-joki saa alkunsa Angolan ylängöiltä, virtaa Botswanan puolelle, etenee Kalaharin autiomaahan, hidastuu, haarautuu, muodostaa saarekkeita ja päätty vihdoin rämeikköön. Se ei koskaan päädy mereen. Joen vedet ei pääse edes lähelle rannikkoa. Ne valuvat hiekkaperään tai haihtuvat taivaalle. Näin vuosia sitten elokuvan Kalaharista. Lentokoneesta oli kuvattu näkymä joesta, joka vain loppuu ja katoaa. Tuo vaikuttava visio palautui mieleeni kun ajattelin suomalaista hyvinvointipalveluiden kehittämistä.

Hallintoa desentralisoitiin viitisentoista vuotta sitten. Könttäbudjetit korvasivat resurssien korvamerkinnän, yksityiskohtaisen normituksen sijaan tuli informaatio-ohjaus. Asiantuntijakollegioiden laatimien yleiskirjeiden tilalle tuli huikea määrä projekteja. Uudistusten sijaan kehitettiin. Samaan aikaan sattui lama. Kuntien liikkumavara kasvoi ja kaventui; kasvoi suhteessa normitukseen, kaventui suhteessa talouteen. Kunnissa ryhdyttiin haalimaan projekteja jopa perustyön pitimiksi. Toimeliaisuus loi eteenpäin menon tuntua.

Kaskiviljelystä peltoviljelyyn

Jokaista asiaa varten raivataan uusi projekti. Edellinen raivio hylätään ja unohdetaan. Vierekkäin saattaa savuta kaksikin kaskea, jopa useampia, eikä ympärille vilkuilla. Naapurisektorilla saattaa olla meneillään hyvin samankaltainen hanke kuin tämä, jota tällä sektorilla ollaan nyt aloittamassa, mutta se on naapurisektorilla. Se saa rahansa eri momentilta ja sillä on oma johtamisputkensa. Tai meidän sektorilla on jo ollut tämänkaltainen mitä tässä aloitellaan, mutta vanhoja ei muistella. Meidän sektorilla on sitä paitsi pari sellaista projektia, jotka saattaisivat yhdessä saada aikaan muutosta ja jatkuvuutta – varsinkin jos ne kytkeytyisivät järkevästi naapurisektoreilla meneillään oleviin samankaltaisiin hankkeisiin. Mutta ne jäävät kaikki yksin ja niille käy niin kuin suomalaisille hyvinvointipalvelujen kehittämisprojekteille tapaa käydä. Niistä jää vain arkistoarkeologisia jälkiä, A-nelosia, joiden haalistuvasta tekstistä voidaan vaivoin ja vaivautuneina lukea taannoin laaditut intoa henkivät suunnitelmat ja selvittää hankkeiden puretut hankekohdaiset ohjausryhmät.

Kaskivimmaan yritetään jopa liittää vaikuttavuuden seuranta. Olin johtoryhmässä, jossa koetettiin kaavailla vaikuttavuuden seuranta yksivuotiseen projektiin pitkäaikaistyöttömyyden kysymyksissä. Hyvänen aika, millainen pikkuprobleemi pitkäaikaistyöttömyys oikein on? Millaista työttömien elämässä tuntuva vaikuttavuutta voidaan saada aikaan vuodessa? Tuon kaltaisessa asiassa on rakennettava toimintamallia monen toimijan kesken, kulttuurien välimaastossa, näkemyksiä, toimintoja ja etuja sovittain. Kun kerroin tästä kollegalleni, hän hymähti ja kertoi ESR-projektista, jossa odotettiin kahdeksassa kuukaudessa loppuraporttia varhaisen puuttumisen vaikuttavuudesta. Mitä ihmettä? Mihin varhaisen puuttumisen odotetaan vaikuttavan tuossa ajassa? Oikein hyvä, jos saadaan aikaan valmiutta puuttua varhemmin ja vielä parempi, jos tullaan hieman tietoisiksi sekä omista toimivista käytännöistä että muualla toimiviksi todetuista lähestymistavoista. Mutta että vaikuttavuutta... Pelkästään järkevän moniulotteisen seuranta-asetelman luominen kahdeksassa kuukaudessa olisi ihmeteko, seurantamallit kun tупpaavat olemaan yhden tai korkeintaan kahden muuttujan varassa. Kun yksivuotinen tai kahdeksan kuukautta kestävä projekti on ohi, kaskimallin mukaan onkin aika pakata kampeet, hylätä palsta, raivata uusi kaski viereiselle vaaralle ja aloittaa uusi ”vaikuttavuuden seuranta”.

Kaksivuotinen projekti on Suomessa hyvinvointipalvelujen kehittämässä jo ”keskipitkä”. Viisivuotinen on tosipitkä. Uskaltaako kukaan uneksiakaan, sanotaanko, kahdentoista vuoden projektista hyvän käytännön kehittämiseksi, arvioimiseksi ja jatkuvuuden turvaamiseksi? Kaksitoista vuotta, sehän on kolme valtuustokautta, miltei historiallinen ajanjakso!

Peltoviljely tarkoittaisi sitä, että vaalitaan, pidetään huolta jatkuvuudesta, odotetaan ja otetaan vain kohtuullista satoa, ei ryöstöviljellä maaperää, pannaan sivuun siemenviljaa, laajennetaan kokonaisuutta ja voimavaroja ajatellen, tavoitellaan toisiaan täydentäviä elementtejä. Kaupunkilaispojan on turvallisinta lopettaa metaforan rikastaminen tähän; ero kaskiviljelyn kaltaiseen kehittämiseen käynee ilmi. Sen sijaan, että kutakin sektorijärjestelmän toimintoa ja osatoimintoa varten perustetaan erillishankkeet ja toteutetaan potentiaalisesti synergisia hankkeita erillisinä, olisi hyödyllisempää lähteä jatkuvuuden ajatuksesta ja generoida toisiaan

tukevia ryppäitä. Neljä-viisi hyvääkin hanketta erillään tuottaa neljä-viisi kadonnutta kehittelmää. Jos hankkeet sen sijaan toteutettaisiin komplementaarisuutta tavoitellen — ja vieläpä sellaisella ajatuksella, että kehittäminen teknisiä operaatioita mutkikkaammissa asioissa vaatii useiden vuosien ajan — kansalaiset voisivat havaita muitakin vaikutuksia kuin vaihtuvissa projekteissa ja organisaatiouudistuksissa pyöritettyjen työntekijöiden väsymysoireita. Okavango saattaisi päätyä mereen. Peltoviljelynomaiseen kehittämiseen voi myös tolkkullisesti liittää vaikutusten seurantaa ja kehittämisprosessin ruokkimista tutkimuspalautteella.

Lähikehityksellä?

Ehkä minä olen vain katkera. Ehkäpä se verkostorakenne ja dialoginen toimintatapa, jota koetimme edistää, ei ollutkaan kunnallisella mahdollisuuksien vyöhykkeellä? Samantapainen ”omistajuuden” pulma, kuin yllä kuvatun kaupungin kohdalla, on ilmaantunut muutamalla muullakin paikkakunnalla. Vaikka toiminta on sitä kokeneiden mielestä hyvää ja arvokasta ja asiakkaatkin jopa kiittävät, jatkuvuuden turvaaminen ylisektorisessa järjestelmässä tökkii sielä ja täällä. Muutamat kunnat ovat saaneet erilaisin virityksin järjestettyä jatkoaikaa. Ne, joissa projektikausi on päättymässä ja toiminnan omistajuuden ottamishetki lähestyy, yrittävät löytää koloa ja keinoa, jolla jatkuvuuden voisi ainakin tilapäisesti turvata. Missään ei toistaiseksi ole siirrytty aidosti projektin jälkeiseen jatkuvuuteen. Ehkäpä toimintamallimme, jossa työntekijäverkostot ja asiakas/perhe läheisverkostoineen kootaan dialogiin ja yhteissuunnitteluun fragmentoituneessa moniasiakkuustilanteessa, on sivuraiteella, jossain hyvinvointipalvelujen kehittämisen olennaisten kysymysten marginaalissa? En usko. Päinvastoin, paitsi lapsiperheiden tuen, myös pitkäaikaistyöttömyyden, vanhustenhuollon, vammaishuollon, kuntoutuksen, mielenterveystyön ja palveluohjauksen kysymyksissä on sektorin sisäisten ja sektorilla toimivien ammattiryhmien perustehtäväpiiriin lankeavien kehittämishaasteiden ohella vakavia haasteita kehittää rajoja ylittävää yhteistyötä niin asiakkaisiin ja heidän omiin verkostoihinsa päin kuin myös työntekijöiden kesken. Sektorikohtaiset ja kuhunkin perustehtäväpiiriin kuuluvat kehittämishaasteet ja toisaalta sektorirajojen ylittämiseen liittyvät haasteet eivät sitä paitsi ole toisiaan poissulkevia.

Verkostomaisia rakenteita ei tarvita kaikkeen. Rajanylityksiä tarvitaan siellä missä muodostuu moniasiakkuutta ja missä omaa perustehtävää ei voi hoitaa laadukkaasti ellei myös yhteistyölle tapahdu laadullisesti jotain. Ja vihdoin: parikymmenvuotinen tuntumani verkosto- ja dialogiajatusten vastaanotosta hyvinvointipalvelujen henkilöstön ja johdon parissa kertoo, että aivan marginaalisia ei voida olla. Vastaanotto on kiinnostunutta, jopa siinä määrin, että ollaan valmiita – kuinkas muuten – toteuttamaan asiaan liittyviä projekteja. Mutta kun tullaan omistajuuskohtaan, alkaa epärointi. Niinpä minun on vakavasti mietittävä kollegoitteni kanssa, onko kehittämistoimeliaisuuksiemme tukenut ensimmäisen asteen muutoksia siten, että on tullut turvattua toisen asteen muuttumattomuutta.

Ensimmäisen asteen muutokset ja toisen asteen muuttumattomuus

Ensimmäisen asteen muutokset ovat variaatioita rakenteen puitteissa, toisen asteen muutokset itse rakenteen muuttumista. Projektikehittämisen toimeliaisuus on varmasti tuottanut paljon hyviä ensimmäisen asteen muutoksia, toivottavasti meidänkin aktiviteettimme, mutta samalla toisen asteen muutokset ovat jääneet vähiin. Hyvinvointivaltion ”palvelukone”, sektorijakoinen asiantuntijajärjestelmä, jossa on syvä vertikaalinen erikoistuminen ja olemattomat horisontaaliset rakenteet, on analoginen teollisen yhteiskunnan tuotantorakenteelle. Terveyspalveluita, sosiaalista tukea, koulutusta jne. tuotetaan massamarkkinoille massamittassa, ositetussa järjestelmässä, optimoiden sektorikohtaisia tuotoksia tarkastelematta yhteisvaikutuksia ihmisten elämään. Ensimmäisen asteen muutokset liittyvät tuohon sektorikohtaiseen optimointiin, muunnelmiin, paikkailuihin ja korjailuihin vallitsevan rakenteen puitteissa – palvelukoneen puksuttaessa kuin modernisaation kliimaksikaudelta periytyvä lokomotiivi. Sen ohella, että tuotetaan vaatimattomia tai kunnioitettavia määriä aiottuja seurauksia omalla sektorilla, tuotetaan melkoinen määrä aikomattomia seurauksia sekä itselle että muille. ”Säästöt meille, pulmat teille”. Toisen asteen muutokset olisivat asioiden systemisyyden, toisiinsa liittymisen tunnistamiseen tähtäviä, ja refleksisyyden, asioiden takaisin kaikumisen, huomioimiseen pyrkiviä. Säästöt meille, pulmat

teille, kriisi meille ja teille, pakko ajatella lähestymistavan mielekkyyttä ja kysyä yhdessä mistä on kysymys ja mieltiiä mitä kannattaa tehdä. Sanelun sijaan kuuntelu ja vuoropuhelu. Rajojen varjelu sijaan rajanylitysfoorumit. Ensimmäistä astetta on seurausten lykkääminen spesialisteille, marginalisoitumisilmiöiden määrittäminen marginalisoituneiden käsittelijöille. Toista astetta olisi marginalisoivien käytäntöjen tarkastelu ja yritys muuttaa niitä.

Onko näyttöä?

Miksi paikallisjohdon pitäisi luottaa meidän tarjoamiimme käytäntöihin? Eihän niistä ole evidence-based tutkimuksen kriteerit täyttävää tutkimusta. Huonoin uutinen on se, että sellaista ei ole tulossakaan.

Vaikuttavuusnäytön vaatiminen on yleistymässä kaikille aloille. Se on hyvä asia. On tärkeitä, että ne keinot, joilla väitetään olevan jotain vaikuttavuutta johonkin, myös todella ja osoitetusti vaikuttavat niin – ja ettei niillä ole pahoja haittavaikutuksia. Valitettavasti kuitenkin näyttöön perustuvan tutkimuksen (evidence-based research) mittapuuksi on lujittumassa käytäntö, joka on tavattoman problemaattinen toisen asteen muutosten kannalta. Näyttöön perustuvan tutkimuksen kirjastoihin (kuten Cochran-kirjasto lääketieteessä ja psykiatriassa ja Campbell-yhteistyö sosiaalityössä) ei ole pääsemistä, ellei tutkimusta ole tehty satunnaistettuna koekena. Vaikuttavuus pitää siis voida osoittaa vertailuasetelmassa, jossa koeryhmään kohdistetaan tutkittavaa keinoa ja vertailuryhmä jää sitä vaille. Jotta koeryhmään vaikuttaa nimenomaan tutkittava keino, on luotava koeasetelma, jossa pystytään hallitsemaan muuttujia. Mikäli onnistutaan vielä pelkistämään vaikutukset yhden tai kahden muuttujan vaikutuksiksi, ollaan jo lähellä mahdollisuutta osoittaa syy-yhteys: keino x sai aikaan vaikutuksen y. Tällainen malli sopii kutakuinkin mekaanisten vaikutusten ja yksisuuntaisten interventioiden tutkimiseen, mutta on erittäin problemaattinen tutkittaessa monensuuntaisia prosesseja, vastavuoroista vaikuttamista, yhdessä oppimista ja prosesseja, joiden vaikutus perustuu henkilöiden välisen kontaktin luonteeseen, jaettujen tai yhteisiksi koettujen arvojen olemassaoloon, tilannekohtaiseen vastavuoroisuuteen ja muunteluun sekä menetelmän yhteensopivuuteen asiakkaan elämäntilanteen tapahtumien kanssa.

On vaarana, että muodostuu tahattomia valikointimekanismeja, joissa päällimmäisiksi, arvostushierarkian – ja rahoituspriorisointien – huipulle nousevat rajoittuneissa kontrollitutkimuksissa tutkittavissa olevat, mahdollisesti rajatussa piirissä tärkeät, mutta toisen asteen muutosten kannalta kutakuinkin epärelevantit keinot. Satunnaistetussa kokeessa voidaan hyvin tutkia yksisuuntaisia interventioita tai vaikuttavan ainesosan vaikutusta. Niinpä juuri tällaiset saavat leiman ”näyttää on”.

Esimerkiksi sellaiset hoito- ja auttamiskäytännöt, jotka pohjautuvat osapuolten vastavuoroiseen dialogiin ja siis monensuuntaiseen vaikuttamiseen, ovat liian monimutkaisia tutkittaviksi niin kuin lääkeaineen vaikutus solukkoon tai asiantuntijan yksittäisen toimenpiteen vaikutus asiakkaan tilaan. Kuitenkin juuri tuollaiset vastavuoroiset käytännöt ovat erityisen tarpeellisia niissä kysymyksissä, jotka eivät lankea selvärajaisesti jonkun spesialistin kategorioiden piiriin ja jotka ovat vaivoin – jos ollenkaan – ratkaistavissa sellaisilla asiantuntijakeskeisillä interventioilla, joissa auttamistointimia ei rakenneta asiakkaiden arjesta lähtien. Yksittäiset toimenpiteet voivat olla yksittäin tarkasteltuina perusteltuja ja ammattikirkallisuuden mukaisia, mutta yhteisvaikutuksiltaan tarkasteltuina ja asiakkaan arjen sujuvuuden suunnasta ne voivat näyttäytyä aivan toisin. Moniasiantuntijakeskeisten kompleksisuus muodostuukin paljolti siitä, että asiantuntijakeskeiset interventiot muodostavat fragmentoituneen joukon, eivät integroitunutta kokonaisuutta, jonka kokoomapiste olisi asiakkaan arjessa, arjen suhteissa ja sosiaalisen verkoston voimavaroissa. Lisää ”ensimmäistä astetta” eli fragmentoituneita interventioita tuottaa lisää kompleksisuutta, joka taas edellyttäisi toisen asteen muutoksia, uutta keskinäistä toimintatapaa.

Moniasiantuntijuuden tuottamaa kompleksisuutta ei voi ratkaista asiantuntijajärjestelmän koetelluimmalla keinolla, erikoistumalla lisää – se kun tuottaa vain lisää sitä kompleksisuutta, joka koetaan ongelmana. Tämän kompleksisuuden ratkontaan ei ole eikä ole tulossakaan randomisoitujen kokeiden kriteerit täyttävää evidence-based -tutkimusta. Sen sijaan toivottavasti saadaan parempaa, tähän käyttöön sopivampaa, avarampaa ja moniulotteisempaa näyttöön perustuvaa tutkimusta.

Tutkimus ja kehittäminen

Hyvän, vastavuoroisuuden ja monensuuntaisuuden tunnistavan vaikuttavuustutkimuksen kehittäminen ei ole mahdollista kaskimaisessa kehittämistyössä. Projektipyrähdyksissä ei ehdi muodostua mitään kunnolla seurattavaa. Pyrähdyksissä voidaan kyllä pilotoida erilaisia seurantainnovaatioiden aihioita, mutta vasta peltoviljelyssä päästään sekä pitkittäisaineistoihin että oppimisprosessien tukemiseen palauteaineiston avulla.

Vastavuoroisuuden tunnistavat vaikuttavuuden tutkimisen keinot eivät ilmaannu itsestään. Ne täytyy kehittää. Tämä – tutkimusmenetelmien kehittäminen – on yksi seikka, joka puhuu vahvasti tutkimuksen ja kehittämisen jyrkkää erottamista vastaan. Tutkimus on tuskin kovin hyvää, jos se vain toistaa jo kehiteltyjä menetelmiä. Hyvä tutkimus tuottaa kiinnostavia substanssituloksia, mutta oikein hyvä tutkimus tuottaa lisäksi uusia välineitä. Tuossa tutkimus ei ole kovin kaukana siitä mitä oikein hyvä kehittäminen on. Hyvä kehittäminen kehittää jotain substanssia – osaamista, rakennetta tms. Oikein hyvä kehittäminen kehittää myös kehittämisen välineitä. Näihin kuuluvat sekä erilaiset käsitteellistämisen välineet, joilla osallistujat voivat tarkastella omaa käytäntöään ja kontekstejaan, että erilaiset prosessuaaliset keinot, jotka edistävät käytännöissä hiljaisena esiintyvän tiedon artikuloitumista, jakamista ja kehittelyä, ja vihdoin myös välineet, jotka edistävät innovaatioiden levittämistä.

Tutkimusta ja kehittämistä ei ole hedelmällistä erottaa toisistaan jyrkästi myöskään mikäli aiotaan edistää hyvien käytäntöjen jatkuvuutta. On aivan olennaista, että ne käytäntöyhteisöt, joiden ”varassa” käytännöt toimivat, voivat myös oppia toimintansa vaikutuksista, toimivista puolista ja ei-aiotuista seurauksista. Tuo edellyttää sitä, että tutkimus toiminnan vaikuttavuudesta rakennetaan osaksi sitä palauteprosessia, jolla käytäntöyhteisö ohjaa toimintaansa. Kaikista ei tule tutkijoita siinä mielessä, että kaikki linteroisivat aineistoja tai laskisivat korrelaatioita, mutta kaikkien tulisi voida nähdä oman toimintansa yhteys niihin vaikutuksiin, joita toiminnalla on – ja oppia sen toimivimmista puolista. Sellainen tutkimus, joka käväisee tarkastelemassa käytäntöjä, hankkii aineistoa ”informanteilta” tai muodostaa kuvansa käytännöistä koo-

deiksi muunnetun aineiston pohjalta, on monin tavoin hyödyllistä, mutta vielä hyödyllisempää olisi, mikäli tutkijoiden ja praktikkojen välillä voitaisiin lisäksi toteuttaa vuoropuhelu ja yhteisen kielialueen haku.

Lauseita nuorelle kehittäjälle

Kehittämisprojektit eivät kaikki ole ratkaisemassa samaa tehtävää. Jonkin menetelmän tai toimintatavan ”prototyyppejä” kehittävä yksilö tai porukka pyytää paljon, mutta voi luvata vain vähän eikä sitäkään varmasti: ”Voisinko päästä teidän yksikköönne/kuntaanne/alueellenne kokeilemaan ja kehittämään; aikomukseni on kehittää jotain tällaista tämänkaltaiseen tarpeeseen, eikä se pelkääntään konttorilla keksimällä onnistu; kiinnostaako – päästättekö ja lähdettekö mukaan?” Tällaiseen tehtävään kaskiprojektit ovat aivan hyviä, kunhan kesto on tavoiteltavaan asiaan nähden jossain mielekkäässä suhteessa. Toisaalta, ei innovaatioista tiedä kuinka kauan ne vaativat tai edes mitä ne tarkemmin ottaen tulevat olemaan. Oma kokemukseni innovoinnista – ja tässä totean lievästi punastellen, että katson kollegoitteni kanssa jotain todella innovoineeni – on, että mitään täysin uutta ei synny, vaan pikemminkin fuusioita. Kontekstiin tuodaan uusi elementti, esimerkiksi toisaalla kehitelty metodi. Kun sitä koetetaan saada toimimaan näissä uusissa oloissa, konteksti lausuu painavan sanansa, eli asiat eivät menekään sujuvana toisaalla kehiteltyjen keinojen kopiointina. Tässä kohtaa on erinomainen mahdollisuus käänteentekeville sattumille, hätäpäissään tehdyille muunnelmille, sattumalta keksityille keinoille selvittää tilanteesta, kompuroiville korjausoperaatioille tms., joissa sovitetaan ennen näkemättömällä tavalla tilannetekijät ja uusi elementti. Sopivasta – ei liian suuresta – yhteensopimattomuudesta voi poikia uusi toiminnan rakenne.

Tunnen vain yhden tapauksen, jossa proto-innovaatiosta on edetty jatkokehitelmiin ja niiden jalostamiseen ja vieläpä alusta saakka tutkittu oman toiminnan ydinelementtejä ja lähestymistavan vaikuttavuutta samassa kontekstissa hyppäämättä projektista toiseen⁴. Vaikuttavuudesta on pitkittäisaineistot, käytännöistä hyvin tarkat kuvaukset ja erittelyt. Koko maakunnan psykososiaali-

4 Tom viittaa tässä avointen dialogien psykiatrisen hoitokäytännön kehittelyyn Länsi-Lapissa.

sen työn tekijäjoukko on koulutettu ajattelutapaan. Tuo psykiatrian avointen dialogien lähestymistapa on sitä paitsi kehitetty ilman projekteja. Onkohan juuri tuon sen menestyksen salaisuus!

Oma tieni on ollut se, että proto-innovaation, lupaavan mutta keskeneräisen kehittämisen kanssa on pitänyt mennä seuraavalle kaskimaalle. Tuolloin maan haltijoille on voinut esittää jossain määrin enemmän lupauksia kuin proto-vaiheessa. On jo hieman enemmän annettavaa. Saamapuolella siinä kuitenkin on aika vahvasti, pyytämässä maastoa, jossa voi tosiolosuhteissa kehittää käytäntöä. Jälleen on kysymys myös siitä, että on pyytämässä niitä henkilöitä, jotka ovat kehittelyn kannalta ratkaisevia, kiinnostumaan siitä. Jos kehittäminen liittyy työmenetelmiin ja toiminnan rakenteisiin, ja nimenomaan jos kysymyksessä ei ole vain jokin mekaaninen operaatio, joka pysyy samana henkilöistä riippumatta, työntekijät ja johto eivät ole vain ”kohteita” tai koehenkilöitä, vaan potentiaalisia kumppaneita. Kumppanuus ei tarkoita symmetrisyyttä. Kaikki eivät tee samaa eivätkä kulttuurit ole yhteneväisiä. Sen sijaan on mahdollista edistää yhteiskehitystä, jossa molempien/kaikkien osapuolten kehitys tuottaa toisten/kaikkien osapuolten kehitystä. Silti kenenkään ”kehitysvyöhyke” ei ole sama.

Stakes-työryhmämme on saanut toteuttaa parikymmentä vuotta kestäneen – jo sosiaalihallituksen ajoilta periytyvän – sarjan projekteja. Huono puoli on ollut se, että se on merkinnyt kahtakymmentä vuotta kaskiviljelyä, pari-kolme vuotta kullakin palstalla. (Kerran onnistuimme tosin viljelemään hieman peltoakin ja nyt olemme voineet palata kaskimaille.) Hyviin puoliin kuuluu se, että olemme voineet nimenomaan toteuttaa sarjan. Verkostomaisten yhteistyökäytäntöjen ja (vuosien varrella yhä painokkaammin) dialogisen kohtaamisen kehittäminen on ollut projektista toiseen jatkuvaa. Epäjatkuvuutta sen sijaan on merkinnyt se, että olemme siirtyneet eri paikkakunnille ja joutuneet jättämään aiemmat yhteisöt. Näin on ollut pakko menetellä.

Olemme yhden projektin lähestyessä loppuaan tähyilleet ympärillemme ja joko aktiivisesti haalineet tai ottaneet vastaan meille tarjotun toisen hankkeen, jonka sitten olemme neuvotelleet sellaiseksi, että olemme voineet jatkaa pitkän linjan menetelmäkehittelyä. Tämä on ollut mahdollista mm. kahden seikan nojalla: Ensinnäkin, meillä on ollut riittävän korkealla organisaatiossa sellainen

suojelija, joka on sallinut jääräpäisen – tai pitkäjänteisen – toimintamme. Toiseksi, projektit, konsultaatiohankkeet jne. ovat kokemuksemme mukaan käytännöllisesti katsoen aina neuvoteltavissa melko joustavasti alkuperäisen pyynnön pohjalta. On onnekasta, jos riittävän päätösvaltainen johtaja näkee kehittämisesi omien pyrkimystensä kannalta lupaavaa suojeltavaa, ja onnekasta on myös se, jos voit turvata kehittämisen kiinnostavuuden itsellesi – eli saat modifioitua teeman ja sitoumuksen kehittämiesi jatkuvuuden kannalta riittävän otollisiksi. Kiinnostumattomana on näet paha saada muita kiinnostumaan, ja toisten (ennen muuta kenttäihmisten, jos kentälle olet menossa) kiinnostus vaikuttaa suoraan työsi laatuun. Kokemukseni mukaan hankkeen otsikko voi olla melko kaukanakin siitä teemasta, jonka kehittelyn haluat turvata, eikä siitä kannata murhetta kantaa. Sitä paitsi, projektien aloitusvaiheessa seula on tiukka; päättäjät ja rahoittajat kysyvät mitä aiotaan tehdä jne. Myöhemmin heitä saa vain onnekaassa tapauksessa kuuntelemaan mitä on saatu aikaan.

Paikallisesta näkökulmasta katsoen yhteiset projektimme ovat jääneet kesken. Ne ovat tulleet osaksi sitä päättymätöntä sarjaa, joissa projekteja tulee ja menee. Tässä mielessä ne ovat voineet – kaikesta innostuneesta yhteisestä kehittelystä huolimatta – olla osa muuttumattomuuden ylläpitämistä. Tuollaiset projektipätkät eivät mahdollista kunnollista vaikuttavuuden seuranta ja tämän vaatimien vaikuttavuuden seurannan välineiden kehittämistä – ja kun näin käy, paikallisprosesseja ei päästä tukemaan seurantatutkimuksen tuloksiin ja keinoin puhumattakaan siitä, että voitaisiin muodostaa oman toimintansa vaikuttavuutta seuraava ja korjaava käytäntöyhteisö. Niinpä tutkimuksen ja kehittämisen vuorovaikutus uhkaa jäädä ulkoiseksi.

Kuvasin äsken vaiheita proto-innovoinnista mallin hiomiseen ja sen kehiteltyjen versioiden jatkuvuuden turvaamiseen. Tuonkaltaiset vaiheet toteutuvat ehkä siinäkin tapauksessa, että toimitaan jatkuvasti samalla paikkakunnalla tai alueella. Tuolloinkin aloitetaan jostain heikommin hahmottuneesta, edetään kohti koetellumpaa versiota, muunnellaan sitä ja löydetään uusiakin sovellusalueita. Muuan kehittelyulottuvuus on tuolloin kuitenkin poissa, tai ehkä odottamassa vuoroaan, nimittäin uusiin konteksteihin viennin kehittely. Innovoinnissa ei ole kysymys vain ”itse keksinnön” –

vaikkapa jonkin menetelmän – kehittelystä. Keksintö pitäisi myös saada ”siirtymään” tai leviämään. Sen käytön tulisi yleistyä eli tulla satunnaista yleisemmäksi.

Hyvien käytäntöjen yleistämiseen etsitään parhaillaan oikoteitä. Houkutuksena on ohjata kaukaa. Tähän sisältyy kehittämistoiminnan kannalta huikea paradoksi: Jotta muuttuvissa ja erilaisissa (ainutlaatuisissa) oloissa voi ohjata kaukaa, täytyy lisätä kontrollia.

Samalla tavalla kuin evidence-based -research -ajatteluun kätkeytyy alkuperäistoive valistuneita valintoja tekevistä praktikosta, joka ongelmatilanteita kohdatessaan tarkastelee vaikuttavuustutkimuksia ja poimii kyseiseen pulmaan todistettavasti parhaimmin vaikuttavan keinon (lääkkeen, menetelmän tms.), hyvien käytäntöjen kokoomakirjastoihin, ”case-pankkeihin” yms. liittyy toive valistuneita valintoja tekevistä käyttäjistä. Molemmille on yhteistä myös ajatus kaukaa ohjaamisesta. Tuolla kaukana, kentällä, kliinissä praksiuksessa – kuten näyttöön perustuvan lääketieteen (evidence-based medicine, EBM) kohdalla – tai vaikkapa sosiaalityössä tai työvoimapalveluissa on praktikko, joka kohtaa pulman. Täällä keskuksessa on kirjasto, tietopankki tms., johon praktikon pitäisi saada yhteys mahdollisimman vaivattomasti. Praktikko ottaa käyttöön hyvän käytännön, ja näin hyvät käytännöt leviävät. Paitsi, että näin se ei menekään.

Näyttöön perustuvan lääketieteen alkuperäinen ideaalimalli koostui William A. Ghalin (2002, 109–111) mukaan viidestä askeleesta: (1) tunnistetaan tiedon ja tiedontarpeen aukot, (2) muotoillaan täsmennettyjä kysymyksiä, (3) tunnistetaan ja otetaan vastaan informaatiota, (4) arvioidaan näyttöä kriittisesti ja (5) sovelletaan tietoa oikea-aikaisesti todellisiin kliinisiin ongelmiin. Ghalin mukaan neljästä ensimmäisestä askeleesta on luovuttu kokonaan. Hänen mielestään – ja hän ilmoittautuu EBM-kannattajaksi – on tunnustettava, ettei alkuperäinen EBM-ajatus voi toimia keskivertopraktikon kohdalla. Praktikot eivät ehdi paneutua alkuperäistutkimuksiin eikä tutkimusten lukutaitokaan ei ole kaikin osin toivottavalla tasolla. Ghali arvioi, että joistakin praktikoista tulee evidence-based ”tekijöitä”, eli tiedon tuottajia, monista evidence-based ”käyttäjiä”, ja useista ”seurailijoita”, joita ohjaavat paikalliset ohjenuorat tms. Ross E.G. Upshur (2002, 113–119) huomauttaa,

että evidence-based -ihanteen mureudessa valinnat tehdään kiireisille praktikoille helpommiksi. Tarjolla on alkuperäistutkimuksista tiivistettyjä, valmiiksi arvotettuja katsauksia. Paikallistoimijaa ylempi auktoriteetti syrjäyttää siis alkuperäisidealin valistuneen valitsijan.

Esivalinnat tehdään mm. Käypä hoito- tai Käypä käytäntö -suosituksina. Alkaa muodostua ketjuja diagnoosi – Käypä hoito -suositus – praktikon valinta, jossa praktikko on enemmän etäispäätteen kuin autonomisen asiantuntijan kaltainen. Tällainen mahdollistaa myös kontrollin lujittamisen. Peruspalveluministeri kirjoitti Helsingin Sanomien Vieraskynä -pastalla 1.12.2004: ”Yhtenäiset kiireettömän hoidon kriteerit on valmisteltu Käypä hoito -ohjeiden perusteella, eli pohjana on tieteellisesti tutkittu tieto hoitojen vaikuttavuudesta. Tarkoitus on siis keskittyä vaikuttavaan hoitoon ja karsia niitä menetelmiä, joiden vaikuttavuudesta on vähän tai ei ollenkaan näyttöä”.

Olettakaamme, että hyvien käytäntöjen case-kirjastoon olisikin hyväksytty dialoginen yhteistoimintamallimme. Minulla ei siis olisi syytä kärttyillä muurin ulkopuolella. Muuan perustavanlaatuisen pulma olisi kuitenkin vastassa: Ellei ole kysymys sellaisesta teknisestä operaatiosta, joka voidaan toteuttaa henkilöstä riippumatta ja saada yleistymään käskytsorganisaatiota pitkin, toimijoiden on luotava tuo käytäntö. Se on luomisprosessi, vaikka he käyttäisivät ulkoisia impulsseja inspiraatiolähteenään. Heidän tulee näet voida toteuttaa se toimijoiden keskinäisissä rakenteissa, johtamisjärjestelmässään, yhteistyössään partnereidensa kanssa, kilpailuympäristössään ja asiakassuhteissaan. Monitoimijaista ja vastavuoroista käytäntöä ei voi noin vain nypätä kirjastosta ja panna mahtikäskyllä täytäntöön. Niinpä sitä ei voi myöskään monistaa.

Kun olimme edellisillä kaskimailla saaneet kehiteltyä verkostodialogisen mallimme sangen hiotuksi, haasteeksi tuli viedä malli uuteen kontekstiin dialogisesti, paikallistoimijoiden kanssa neuvotellen, heidän paikallistietoaan ja kokemustaan kunnioittaen, vastavuoroisesti; kuunnellen, ei vain puhuen. Yritimme toimia kuten saarnasimme, mutta dynamiikassa oli monologiseenkin suuntaan vetävä voima. Ne toimintamallit, joita olimme paikallistoimijoiden kanssa kehitelleet, olivat jo sangen koeteltuja. Luotimme siihen, et-

tä ne toimivat ja tiesimme mitkä ydinperiaatteet ovat erityisen tärkeitä. Niinpä houkutuksena oli opettaa seuraavan hankkeen paikallistoimijoille kuinka verkostodialojeja edistetään. Kun on tärkeätä opetettavaa, kohina korvissa ehkäisee kuuntelua. Houkutus yksisuuntaisuuteen oli sitä suurempaa, mitä epävarmempia tuon uuden projektin osanottajat olivat työntekijä- ja asiakasverkostojen kohtaamisessa; monet eivät näet toimineet perustyössään sellaisissa tehtävissä, joissa joutuisi osallistumaan huolestuneiden tahojen verkostopalaveriiniin – puhumattakaan että vetäisi niitä. Ja mitä epävarmempia ”opetettavat” ovat, sitä suurempi on houkutus opettaa tilanteista selviytymisen tekniikkaa. Olennaisinta on kuitenkin ajattelutapa, ja muutokset ajattelutavan tasolla edellyttävät kulttuurien kohtaamista.

Meillä oli 1980-luvun puolivälistä kertynyttä kokemusta siitä, kuinka työntekijöiden kanssa kehitellään työn menetelmiä ja rakenteita yhdessä etsiskellen, vuoroin hämmentyneenä, vuoroin taas jotain löytäneenä. Sen sijaan siitä, miten muodostetaan hyvä kumppanuus melko varmana siitä, mitä ”kehitettävässä” toiminnassa tarvitaan, meillä ei ollut kokemusta. Sitä koetamme hankkia nyt. Toinen kehittymisemme haaste on paluu kaskimaille ja yritys asettua peltoviljelyyn. Tämä tarkoittaa siirtymistä paikallisten kehittämiskumppaneidemme (käytäntöyhteisöjen) kanssa projektien jälkeiseen elämään. Alussa kuvaamani kaupunki K miltei otti tuon askelen ja miltei tarjosi meille mahdollisuuden sekä kehitellä sikäläisen käytäntöyhteisön kanssa jatkuvuuden ja pitkäaikaisseurannan välineitä että kehittyä siinä. Ehkäpä tuon askelen ottaa joku toinen yhteisö.”

Dialogisten käytäntöjen kytkeytyessä muotoutuu dialogista kulttuuria

Okavango-turhautumisen jälkeen löytyi kuin löytyikin yhteisö, jopa kaksi, joiden kanssa oppia viljelemään peltoa. Niinpä sävy ei tässä kirjassa ole kitkerä, vaan toiveikas.⁵ Sosiaalineuvos Martti Lähteinen sosiaali- ja terveysministeriöstä kannusti Tomin ja työtovereiden VerDi-tiimiä levittämään verkostodialogisia lähestymistapoja koko maahan, ja tälle pyrkimykselle oli suopea myös silloinen sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikko, mutta Tom ja kumppanit pyysivät kuitenkin, että keskityttäisiin sittenkin vain pariin kuntaan. He eivät halunneet lisää okavangoja, vaan tukea ja tutkia dialogisten käytäntöjen ja kulttuurin juurtumista kuntaan.

Rahoittaja suostui ja kunniksi valikoituivat Nurmijärvi ja Rovaniemi, jotka olivat valmiita työskentelemään pitkällä tähtäimellä. Koulutuksilla tuettu prosessi alkoi pienemmästä ytimestä – sosiaali- ja terveystoimen yhteisestä varhaisen puuttumisen projektista – ja koski lopulta sosiaali-, terveys-, nuoriso- ja opetustointia, ja mukana olivat kaikki tasot perustason työntekijöistä keskijohtoon ja ylimpään johtoon poliitikkoja myöten sekä tietysti lapset, nuoret ja perheet. Kaikkiaan kuusi vuotta kestänyt hanke päättyi vuonna 2009, mutta kehitys jatkuu tätä kirjoitettaessa, vieläpä tuottaen käytäntöjä, joita VerDi-tiimi ei olisi osannut kuvitellakaan. Okavango voi siis hyvinkin laskea mereen Nurmijärvellä ja Rovaniemellä!

Kuvaamme seuraavissa luvuissa toimia, jotka ovat osoittautuneet hyödyllisiksi dialogisen kulttuurin voimistamisessa kuntatyössä. Vaikka viittaamme Tomin ja VerDi-ryhmän kokemuksiin Nurmijärvellä ja Rovaniemellä, pohdimme seikkoja, jotka ovat tärkeitä ja toteutettavissa missä kunnassa hyvänsä. Ja vaikka noissa kunnissa aloitettiin lasten, nuorten ja perheiden palveluista, avointa dialogisuutta tarvitaan muissakin suhteissa rakentuvissa käytännöissä. Nurmijärvellä ja Rovaniemellä kehkeytyi pyrkimys koh- ti varhaisen avoimen yhteistoiminnan kulttuuria. Tuollaisen toimintatavan juurtuminen ja jatkuvuus on hyvin rohkaisevaa, se antaa toiveita siirtovai- kutuksista toisiinkin käytäntöihin. (Ks. kuvio 4.) Jos Nurmijärven ja Rovaniemen prosessit olisivat jääneet lyhytikäisiksi, ne eivät ansaitsisi niin

5 K:n kaupunki tarjosi kyllä vielä yhden turhauttavan kokemuksen: kiistelevät tahot törmäyttivät yhteen kaksi THL-vetoista Kaste-hanketta, verkostodialogien kehittelyn ja hyvinvointineuvola-hankkeen. Hankkeet olisi voinut varsin hyvin yhdistää. Kaupunki ei saanut rahoitusta kumpaankaan.

Opetukset, kehittämät	omassa kunnassa	muissa kunnissa, kuntayhteistyössä	kansainvälisesti
Lasten, nuorten ja perheiden palveluissa	Varhaisen avoimen yhteistoiminnan kehittäminen → juurtuuko, jatkuuko, kehittykö	Liittyykö hyvin toisten pyrkimyksiin	Liittyykö hyvin pyrkimyksiin muualla
Muissa palveluissa	Aikuistyössä, vanhustenhuollossa jne.	Aikuistyössä, vanhustenhuollossa jne.	

KUVIO 4. Siirtovaikutukset lasten, nuorten ja perheiden palveluista.

suurta huomiota kuin ne tässä kirjassa saavat – paitsi ehkä epäonnistumiseen johtavien tekijöiden erittelemisen mielessä.

Rovaniemellä toteutettiin tätä kirjoitettaessa sarja dialogeja YT-neuvotteluihin valmistautumisen merkeissä, yksitoista tilaisuutta kaikkiaan. YT-neuvotteluihin joutuminen ei liene miellyttävää kenellekään. Mutta niiden jälkeenkin on tehtävä yhteistyötä – niiden, jotka saivat pitää työnsä ja toimensa, ja nekin on kohdattava, jotka eivät olleet yhtä onnekkaita. Niinpä tarvitaan kaikkien kuulemista ja avointa vuoropuhelua. Kaupungin johdossa pyysi varhaisen avoimen yhteistoiminnan seurantaryhmää järjestämään dialogeja, olihan taustalla paitsi hyvä kokemus kymmenistä ja taas kymmenistä dialogeista vaikeissakin asiakastilanteissa ja vielä useammista dialogeista työn ja organisaation eri puolten kehittämiseksi – puhumattakaan hienosta ”pirullisten ongelmien” monipuolisesta puimisesta ylimmän poliittisen johdon dialogissa.

Rovaniemellä on käytettävissä pysyvä varhaisen avoimen yhteistoiminnan ylisektorinen seurantaryhmä ja huomattava resurssi: se on kouluttanut suuren joukon verkostokonsultteja vetämään vuoropuheluita ennakointi- ja tulevaisuusdialogeja ja muita vuoropuhelukäytäntöjä hyödyntäen. Nämä THL:n VerDi-tiimin kouluttamat verkostokonsultit tulevat eri sektoreilta ja eri ammanteista – sosiaali-, terveys- ja koulutuspalvelujen ohella mm. tekniseltä sektorilta – ja palvelevat niitä kaikkia maksutta. Jos se määrä dialogeja, joita kunnan verkostokonsultit ”vetävät”, järjestettäisiin ostamalla konsulttien työ ulkopuolelta, kustannukset olisivat valtavia. Tosiasiassa niitä ei järjestettäisi. Rovaniemellä on käytettävissään yli neljänkymmenen hengen osaajarengas, jonka kouluttaminen oli hyvin pieni kustannus ja käyttö on ilmaista, Nurmijärvellä on vastaava resurssi heilläkin. Monet muutkin kunnat ovat huomanneet investoida omaan osaamiseen.

Ennakointi- ja tulevaisuusdialogeja käytetään asiakastyön ohella mitä erilaisimmissa yhteyksissä organisaatioiden kehittämisestä projektien aloittamiseen ja alueellisen yhteistoiminnan suunnitteluun.⁶ Arja Jääskeläisen väitöskirja (2013) kertoo tulevaisuusdialogien käytöstä vanhus- ja vammaispalveluja tuottavien työyhteisöjen toiminnan ja hyvinvoinnin kehittämisessä.

Nurmijärvellä päivitettiin lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointisuunnitelma hyvin laajan dialogiprosessin kautta (www.nurmijarvi.fi). Tuollainen ei olisi ollut mahdollista ilman henkilöitä, joilla oli taitoa ja kokemusta monialaisten dialogien järjestämisessä – ja näitä maksutta kuntaa palvelevia verkostokonsultteja Nurmijärvellä on lukuisia. Myös Nurmijärvellä on pysyvä ylisektorinen ohjausryhmä. Siellä, kuten Rovaniemelläkin, verkostomaisen työn tukena on päätoiminen koordinaattori. Dialogista toimintaa tukee molemmissa kunnissa pysyvälle pohjalle organisoitu koulutus, joka on koko henkilöstön tavoitettavissa.

Dialogiprosessien toteuttaminen YT-neuvottelujen yhteydessä oli riski: liittäisivätkö ihmiset tuollaisen toimintatavan tällaisiin ikäviin yhteyksiin, leimautuisiko vuoropuhelufoorumeiden järjestäminen jonkin politiikan puskemiseksi? Ihmisillä oli jo kuitenkin laajalti kokemuksia dialogisista käytännöistä – ja onhan uskallettava kuunnella ja kohdata hankalissakin yhteyksissä. Vuoropuheluiden sarja oli palautteen perusteella menestys – ja taas saatiin kokemuksia avoimesta kohtaamisesta.

6 Ennakointidialogeja käytetään esimerkiksi aluetyössä ja muissa vastaavissa yhteyksissä silloin, kun yhteistoiminnalle vasta etsitään teemaa. Ytimenä on omien tekojen seurausten ennakointi toisten läsnäollessa:

- 1a) Oletteko havainneet alueellanne sellaista (esim. lapsiin ja nuoriin liittyvää) ilahduttavaa kehitystä, jota juuri nyt kannattaisi tukea? Mitä, millaista?
- 1b) Oletteko havainneet alueellanne sellaista (esim. lapsiin ja nuoriin liittyvää) huolestuttavaa kehitystä, johon juuri nyt kannattaisi puuttua? Mitä, millaista?
- 2) Mitä kannattaisi tehdä, ja mitä juuri sinä voisit tehdä (te voisitte tehdä)?
- 3) Mitä tapahtuu, jos teet(te) sen?

Tulevaisuusdialogien peruskysymykset ovat nämä:

1. Vuosi on kulunut, ja asiat ovat tässä yhteisesti sopimassanne kysymyksessä kehittyneet mukavaan suuntaan. Kuinka asiat nyt ovat sinun kannaltasi (teidän kannaltanne)? Mikä sinua ilahduttaa erityisesti?
2. Mitä teit(te) myönteisen kehityksen tukemiseksi ja mistä sait(te) tukea?
3. Mikä aiheutti huolta ”silloin vuosi sitten”, ja mikä sai huolen vähenemään?

Nurmijärvellä joudutaan kohtaamaan samankaltaisia väestön sijoittumiseen ja taloudellisiin ehtoihin liittyviä pulmia kuin monessa muussakin kunnassa: lakkauttaako vai ylläpitää pieniä kouluja? Kunta halusi lähestyä asiaa dialogisesti, ja hallinto pyysi prosessiin verkostokonsultteja. Heidän tehtävänä ei ollut ratkaista lakkauttamisen tai säilyttämisen visaisia kysymyksiä, vaan huolehtia siitä, että eri osapuolten äänet pääsevät esiin ja tulevat kuulluksi. Dialogisuudessa on siis myös kysymys demokratiasta. Kuulemistilaisuuksiin tulevat virkamiehet saattoivat kysyä ”Mihin syytetyt istuutuvat?” ja hämmästyä, kun saivat ohjeen vain kuunnella kaikessa rauhassa. Tuo kuunteleva *syyttemättömyys* on tärkeä osa dialogista toimintakulttuuria.

Kun ihmiset saavat kokemuksia dialogisesta kohtaamisesta, he alkavat luultavasti *odottaa* sellaisia. Ainakin he huomaavat eron avoimuuden ja takanapäin toimimisen, kuuntelemisen ja kuuntelemattomuuden, kuulluksi ja sivuutetuksi tulemisen välillä. Dialoginen kulttuuri leviää ja juurtuu dialogisuuden kautta!

Tom muistaa asiakaspalaverin vuosien takaa. Hyvää tulevaisuutta muisteltiin lastensuojeluasiassa pariskunnan ja tapaukseen eri aloilta kytkeytyneiden työntekijöiden kesken. Istunnossa pidettiin tauko äidin ja isän ”muisteltua”, mikä heitä ilahduttaa erityisesti ”nyt, kun vuosi on kulunut”, mitä he olivat tehneet ilahduttavien asioiden toteutumiseksi, keiltä he olivat saaneet tukea, mikä heitä huolestutti ja mikä oli saanut heidän huolensa vähenemään. Isä oli ilmoittanut istunnon aluksi, ettei hän aio jäädä kahdeksi ja puoleksi tunniksi, mitä vuoropuhelu kaikkineen vaatisi, mutta niinpä hän vain osallistui ensimmäiseen kierrokseen kiinnostuneena ja halusi osallistua toiseenkin, työntekijöiden ”muisteluun”. Äiti ja isä katselivat työntekijöitä, jotka pitivät taukoa toisella puolella pihaa, ja päivittelivät keskenään: ”Me ollaan nyt puhuttu siitä, kun meillä on asiat hyvin. Eihän me koskaan puhuta noitten kanssa siitä, kun meillä on asiat hyvin!”

Toisessa asiakaspalaverissa vankilomalle perhettään koskevaan dialogiin päässyt isä totesi liikuttuneena työntekijöiden muistelukierroksen jälkeen, ettei ollut tajunnut, kuinka paljon perheellä on tukea. ”En minä koskaan ajatellut teitä tukijoina!”

Luvussa 5 kerroimme Riitta-Liisa Kokon raportoimista tuloksista hänen ja Mimosa Koskimiehen haastateltua ennakointi- ja tulevaisuusdialogeissa mukana olleita perheitä. Perheenjäsenet olivat yllättyneitä siitä, että palaverissa ei alkanutkaan syyttely. On kylmäävää ajatella, että tuo on monille

asiakkaille perusoletus kohtaamisista moniammatillisten ryhmien kanssa. Jos he sitä vastoin saavat toistuvasti ja useilla tahoilla kokemuksia kunnioitavasta kuulemisesta, heidän odotuksensakin todennäköisesti muuttuvat ja *he alkavat vaatia palveluilta tuollaista laatua*. Jos opettaja on ottanut huolensa esiin dialogisesti eikä – tahattoman tai tarkoituksellisen – syyllistävästi, jos sosiaalitoimistolla asioidessa kokee tulleen kuulluksi sielläkin ja jos mielenterveyspulmista kärsivä tuttava on päässyt läsnä olevien dialogien piiriin, voi vähitellen muotoutua odotuksia siitä, että palveluiden *pitäisikin* olla kuuntelevia ja kunnioittavia.

Rovaniemellä erään päiväkodin vanhemmat – eivät kaikki, mutta iso osa heistä – vaativat erään työntekijän erottamista. Rovaniemellä kun ollaan, asiassa käännyttiin myös verkostokonsulttien työskentelyä järjestävän koordinaattorin puoleen. Tunnelmat kävivät niin kuumina, että oli viisainta järjestää kuuleminen ja kuulluksi tuleminen vaiheittain, ensin vanhempien kanssa, sitten viestiä vieden henkilöstön kanssa ja kohta taas vanhempien kanssa, työntekijöiden terveisiä tuoden. Lopulta osapuolet kohtasivat valmiina sopuun, hyvin tyytyväisinä siitä, että heitä oli kuultu huolella ja hartaasti.

Muistuttakaamme mieleemme, mitä avointen dialogien psykiatrisen hoitokäytännön yhteydessä havaitut ilmiöt osoittavat. Kuten luvussa 4 kerroimme, tuon käytännön hoitotulokset ovat erinomaisia, mutta käytännöillä on myös yhteys hoitoon hakeutumiseen. Tuo taas kieli ongelmien kohtaamiseen liittyvän *kulttuurin* muutoksista. Potilaat olivat kertomallamme seurantajaksolla nuorempia ja heidän psykoottiset oireensa olivat vähemmän selkeitä kuin 1990-luvulla, mikä viittaisi siihen, että hoitamattoman psykoosin keskimääräinen kesto oli laskenut kolmeen viikkoon, kun se vielä 1990-luvun tutkimusjaksoilla oli kolme ja puoli kuukautta. Psykoottiset kehityskulut tavoitettiin siis entistä varhaisemmin. Tämän lisäksi huomattiin, että skitsofreniaa esiintyi huomattavasti aiempaa vähemmän. Hyvät tulokset eivät ole yksin sairaalan kriisityöryhmän ansiota, vaan ne liittyvät *kokonaiseen verkostoon toisiinsa liittyviä käytäntöjä*, joista Keroputaan sairaalan tiimin käytäntö on yksi ja hyvin keskeinen. Länsi-Pohjan alueella niin eri sektorien työntekijät kuin alueen asukkaatkin ovat ottaneet tavaksi hakea yhteyttä kriisipalveluihin välittömästi, jolloin ongelmat eivät jää kasautumaan. Tällainen ei ole mahdollista yhden tiimin voimin. Sen käytäntöjen on liitettävä toisten käytäntöihin niin, että ne muodostavat toisiaan vahvistavaa kulttuuria.

Vaikka me puhumme tämän kirjan viimeisissä luvuissa käytäntöjen organisoinnista ja johtamisesta ja viittaamme Nurmijärven ja Rovaniemen kautta kuntatoimijoihin, me käsittelemme *kohtaamisten kulttuuria*: tukeeko käytäntöjen organisointi ja johtaminen sitä dialogista vastavuoroisuutta, joka on ihmisille elintärkeätä syntymähetkestä lähtien. Ottaako toimintojen järjestäminen siis ihmisen intersubjektiivisuuden ohjenuorakseen.

Kohti seuraava lukua: entä jos sinun asuinkunnassasi...

Hyvä lukija, kysyimme luvun 3 alussa, onko joku ollut huolissaan sinusta tai jostain läheisestäsi ja ottanut huolensa esiin tavalla, joka on tuntunut tungettelevalta tai jopa loukkaavalta.

Entäpä jos *kaikki työntekijät asuinkunnassasi ottaisivat huolensa puheeksi varhain ja dialogisesti*? Huomaisitko sen jostakin? Mistä? Ja olisiko tuollainen mahdollista?

Luvun 5 alussa kysyimme, oletko ollut tilanteessa, jossa sinun tai lapsesi tai perheesi tai kenties iäkkään vanhempasi asiaa hoitaa usea ammatillinen yksikkö yhtä aikaa, etkä oikein tiedä missä mennään – tai oletko kenties ollut työntekijänä tuollaisessa vaikeasti hahmottuvassa ja hallittavassa kokonaisuudessa.

Entä jos *asuinkunnassasi asiakkaiden, potilaiden tai perheiden ongelmia ei koskaan käsiteltäisi heidän selkensä takana, vaan ainoastaan dialogissa heidän kanssaan*? Huomaisiko tuon jostakin? Mistä? Ja olisiko tuollainen mahdollista?

Käsittelimme luvussa 5 ja 6 käytäntöjä, joissa ammattiapu koetetaan yhdistää läheisten voimavaroihin, vieläpä niin, että arjen toimijat ovat keskiössä.

Entä jos *asuinpaikkakunnallasi ammattiauttamisen peruseriaate olisi, että ihmiset elävät heille merkityksellisissä suhteissa ja heidän tärkeimmät voimavaransa liittyvät juuri näihin suhteisiin? Tuolloinhan työ järjestettäisiin tälle sosiaalisten verkostojen perustalle*. Huomaisiko tämän jostakin? Mistä? Ja olisiko tuollaiseen mahdollista päästä?

Yksilöt, työparit, tiimit ja työryhmät tarvitsevat dialogisille käytännöille suotuisaa ”elinympäristöä”. Tuo ympäristö muodostuu vastavuoroisista teoista. Länsi-Pohjassa oli hyvin tärkeätä, että ylilääkäri teki vallassaan olevia päätöksiä avointen dialogien hyväksi, mutta ei avointen dialogien hoitokäytäntöjä tietenkään synnytetä pelkillä ylilääkärin päätöksillä. Nurmijärven ja Rovaniemen sektoripäälliköt veivät dialogisuutta tukevat strategialauseet kaikkiin ulottuvillaan oleviin päätösasiakirjoihin, mutta komeatkin muotoilut jäivät ontoiksi lauselmiksi, elleivät muut ole mukana.

Keskijohto, kuten yksiköiden päälliköt, päiväkotien johtajat ja oppilaitosten rehtorit, ovat tavattoman tärkeitä dialogisen palvelukulttuurin muodostumisessa, heidän voivat tehdä paljon kohtaamistilojen mahdollistamiseksi – tai valita toisin. Olemme itse asiassa huomanneet, että ilman keskijohtoa kehittämishankkeiden eloonjäntämismahdollisuudet ovat niukat. Perustason työntekijät ovat avainasemassa päivittäisten käytäntöjen muotoutumisessa, juuri heidän tekevät asiakas- ja opetustyössä ne hetkestä hetkeen etenevät valinnat, joissa avun hakijoille, oppilaille, vanhemmille ja muille kohdatuille joko avautuu tai sulkeutuu vastavuoroisen kuuntelun tiloja.

Selvää on myös, että ilman asiakkaiden, oppilaiden, läheisten ja yli-päättään kansalaisten tukea yritykset dialogisten käytäntöjen rakentamiseksi jäävät lyhytikäisiksi. Kansalaisten on saatava kokea dialogisten käytäntöjen *hyödyllisyys* niiden pulmien ratkaisemisessa, joita elämä eteen heittää. Ja yhtä selvää on, että myös työntekijöiden, esimiesten ja päälliköiden on voitava kokea dialogisten tilojen vaaliminen hyödyllisenä. Dialogisuuden on osuttava otollisella tavalla itse kunkin tärkeinä pitämiin pyrkimyksiin, avattava näköalaa omaan ja yhteiseen kehitykseen.

Elleivät kehittämishankkeet kosketa yhtä aikaa kaikkia tasoja ”pysytysuunnassa” – niin asiakkaiden toimintaa, perustason työtä, keskijohtoa kuin ylintä johtoaakin, ne ovat vaarassa kuihtua. Ja niiden tulisi myös koskettaa avaintoimijoita ”vaakatasossa” eli kaikkia keskeisiä aloja ja yksiköitä.

Mutta kuinka on mahdollista tavoittaa tällaiset ulottuvuudet, eikä tuollainen suureellinen yritys ole tuomittu tukehtumaan mahdottomana? Ei, jos se ei olekaan suureellinen, vaan riittävän pienestä lähtevä, mutta riittävän viittävästi kaikkia keskeisiä tahoja koskettava!

11 KOULUTUSTA KULTTUURIMUUTOKSEN TUEKSI

Onko mahdollista, että kaikki työntekijät ottaisivat huolensa puheeksi varhain ja dialogisesti, että asioita ei käsiteltäisi asianosaisten selän takana ja että ammatillinen apu liittyisi sosiaalisten verkostojen voimavaroihin? Kokeemukset askelluksesta tähän suuntaan ovat rohkaisevia.

Suun terveydenhuollon väki pohti Nurmijärvellä vastikään saamaansa koulutusta. Paikalliset vertaiskouluttajat olivat opastaneet heitä huolten varhaiseen ja dialogiseen puheeksiottamiseen. Koulutukseen olivat osallistuneet kaikki kunnan työntekijät tuolta alalta – hammaslääkärit, hammas-huoltajat, suuhygienistit ja hammashoitajat, kaikki. Palaute oli kovinkin kiittävää.

Palautetilaisuuteen kutsuttu Tom kysyi, mistä kummasta juuri he olivat keksineet tarvitsevansa koulutusta huolten puheeksiottamiseen, ja osanottajat kertoivat, että ilman hyvää yhteistyösuhdetta vanhempien kanssa hampaattomia eivät ole kohta ainoastaan lapset vaan suun huoltajatkin. Lapsen sosioekonomisen aseman ja kotitilanteen näkee kuulemma ensimmäisestä suun aukaisusta. Suun terveydenhuollon päällikkö täydensi: hän oli osallistunut puheeksiottamiskoulutukseen, koska se kuului kunnassa kaikille päälliköille, ja siellä hän oli oivaltanut, että tällaisesta olisi suurta apua myös hänen alaisilleen. Niinpä hän ”tilasi” väelleen tuollaisen koulutuksen. Ja koska kunnalla oli joukko omia vertaiskouluttajia, koulutus ei maksanut mitään.

Emme mainosta koulutusta, se ei ole tämän luvun tarkoitus. Sen sijaan kerromme eräästä tavasta *tavoittaa henkilöstö ja johto*. Jos tavoitellaan dialogista käytäntöjen kulttuuria, pitäisi – ainakin ajanoloon – tavoittaa suuri joukko työntekijöitä. Mutta kuinka saada pääsy heidän luokseen? Kaikkia työntekijöitä ei ehkä suoralta kädeltä vedä puoleensa dialogisuus ideara-

kennelmana tai ihmisten ainutlaatuisuuden kunnioittamisen filosofiset perustelut, mutta jokaista työntekijää kiinnostaa tavalla tai toisella *apu työn pulmakohtien ratkonnassa*. On tärkeää, että dialogiset käytännöt ovat yhtä aikaa ”keveitä” eli arkityöhön sujuvasti omaksuttavia, että syvällisiä, työn perusteita koskettavia. Kaikkea ei tarvitse mullistaa kerralla – eikä aivan kaikkea edes tarvitse mullistaa.

Luvun 9 lopussa kirjjasimme muutamia osviittoja dialogisen tilan luomiseksi ja vaalimiseksi. Niiden tulisi kokemuksemme mukaan olla toteutettavissa heti huomenna. Ja jos nuo valinnat dialogisuuden hyväksi saavat tukea toisista valinnoista dialogisuuden hyväksi, valinnoista voi kehkeytyä dialogisten käytäntöjen verkosto. Sellaistahan hahmottelimme luvussa 10.

Nyt käsittelemme *määrätietoista koulutustukea* dialogisille käytännöille. Ensiksi kerromme koulutuksesta, joka tukee huolten dialogista puheeksiottamista ja sen myötä dialogista asennoitumista sosiaalialan, terveydenhuollon, opetusalan ja muun vastaavan henkilöstön parissa. Luvun lopulla kerromme koulutuksesta avointen dialogien hoitokäytännön ja sen myötä avoimen dialogisuuden tueksi psykiatriassa ja sen yhteistyökumppaneiden parissa.

Positiivinen Troijan hevonen: apua askarruttaviin tilanteisiin

Oletko ollut tilanteessa, jossa ennakoit, että asiat menevät huonompaan suuntaan, jos niihin ei puututa, mutta ennakoit samalla, että toiset loukkaantuvat, jos puutut niihin ja otat huolesi puheeksi? Tätähän kysimme jo luvussa 3 ja pohdimme *suhteiden varjelemisen* tärkeyttä. Entäpä jos ottaisit huolesi puheeksi esimerkiksi pyytämällä apua huolesi huojentamiseen, aukeaisiko tuosta dialogista tilaa?

Varhaisia dialogeja tukevan koulutuksen ytimenä on toisten toiseuden, jokaisen ihmisen ainutlaatuisuuden ehdoton kunnioittaminen ja kuuntelevan suhteen vaaliminen. Työntekijöille tarjotaan käytännöllistä apua, mutta koulutuksessa käy ilmi, että kyseessä ei olekaan yksisuuntainen menetelmä tai kokoelma tekniikoita ”kohteiden” muuttamiseksi, vaan lähestymistapa, joka auttaa muuntelemaan *omaa* toimintaa. Osanottajat pohtivat, mikä heidän omassa toiminnassaan voisi olla *sopivasti toisin*, jotain sellaista, joka ei toista aikaisempaa empimistä mutta ei myöskään katko suhteita. He siis ajattelevat, millaisia *kutsuja* heidän ilmaisunsa ovat, millaisia *vastauksia* he kutsuvat – ja tähän on dialogisuuden ydintä.

Huolten puheeksiottamisen konkreettisten kysymysten pohdinta avaa mahdollisuuksia pohtia myös suhteisiin perustuvien ammattikäytäntöjen syvimpiä perusteita. Teoria ja käytäntö kulkevat käsi kädessä – käytäntö edellä. Eikä huolten puheeksiottaminen kunnioittavasti koske vain ammatillisia suhteita, vaan samat dialogisen tilan vaalimisen kysymykset ovat tärkeitä myös arkisuhteissa. Dialogisuushan on helppoa – tutuinta ja opet-
telemattakin sujuvaa – huolta vailla olevissa tilanteissa, mutta huolet tuo-
vat kuvaan ymmärrettävän pyrkimyksen hallita tilanteita, ja itse kukin ou-
nastelee, loukkaantuisivatko toiset. Ellei koulutus tarjoaisi jokapäiväisessä
toiminnassa hyödyllisiä keinoja, siitä tuskin kiinnostuttaisiin. Varhaisten
dialogien koulutus on eräänlainen ”positiivinen Troijan hevonen”. Sen vat-
sasta ei purkaudu tuhovimmaisia valloittajia, vaan yhdistelmä hyvin käy-
tännöllistä käytäntöä ja hyvin perustavanlaatuisia teorioita.

Seuraavanlaiset ”peukalosäännöt” antavat opastetta askeleisiin, mutta
eivät tekniikkaa, jota työntekijän pitäisi noudattaa; ne eivät ole menetelmä
kohteiden muuttamiseksi vaan askeleita suhteiden muuttamiseen – siten,
että muutetaan omaa toimintaa. Ja tuo muutos alkaa jo ennen kohtaamista.
Peukalosäännöt on laadittu tilanteeseen, jossa työntekijä valmistautuu dia-
logiin lapsen huoltajien kanssa.¹

-
1. Pohdi omaa huoltasi ja mieti, missä asioissa aidosti tarvitset huoltajien apua lapsen tukemisessa.
 2. Mieti, mikä lapsen kanssa työskentelyssä on hyvää ja toimivaa.
 3. Pohdi, miten voisit ilmaista sekä hyvät asiat että huolesi nyt niin, ettei puheesi tule tulkituksi moitteeksi tai syytteeksi.
 4. Ennakoi, mitä tapahtuu, jos teet sen mitä ajattelit – millaista vastausta sa-
nasi kutsuvat.
 5. Etsi itsekseesi ajatuskokein ja mahdollisesti työtoverisi kanssa ääneen pu-
huen tapaa, joka aukaisee mahdollisuuksia jatkaa kunnioittavan vuoro-
puhelun hengessä.
 6. Muuta lähestymistapaasi, jos ajatuskokeesi tuottavat kielteisen tunteen
eli ennakkoinnin siitä, että dialogiin ei päästä – pitemmälläkään aikavälil-
lä.
 7. Kun tunnet löytäneesi rakentavan ja kunnioittavan lähestymistavan, ota
huolesi puheeksi sopivan ajan tullen ja sopivassa paikassa.

¹ Tarkemmin oppaassa Eriksson & Arnkil 2005.

8. Ole joustava ja herkkäkorvainen, älä siis toteuta aikeitasi mekaanisesti, tilanteesta välittämättä.
9. Pohdi jälkeinpäin, mitä tapahtui: kävikö niin kuin ennakoit, mitä opit, miten turvaat osaltasi dialogin ja yhteistyön jatkamista?

Muista ennen kaikkea, että olet pyytämässä apua huoltesi vähentämiseen; lapsen auttamisen kannalta on tärkeää päästä jatkamaan yhteistoimintaa ja dialogia.

Dialogista käytäntökulttuuria tukevien välineiden tulee olla hyödyllisiä ja käytettävissä jokapäiväisissä olosuhteissa, jotteivät ne jää sivuun, mutta niiden tulee myös sallia joustava muuntelu suhteiden tilanteissa tässä ja nyt. Muutoinhan ei ole kysymys dialogisista suhteista, joissa molemmat/kaikki osapuolet oppivat toisiltaan, vaan interventioista toisten osapuolten muuttamiseksi joidenkin normatiivisten päämäärien mukaisiksi.² Kun dialogisia käytäntöjä tukevia välineitä käytetään eli yritetään avata ja vaalia kuuntelun ja kuulluksi tulemisen dialogista tilaa, saadaan kokemuksia dialogisista suhteista. Tämä on aivan olennaista – ja juuri tässä piilee Troijan hevosen salaisuus. Kokemukset dialogisuudesta valloittavat, ei yksin teoria. On eri asia lukea dialogisesta puheeksiottamisesta kuin ottaa ihan oikeasti ja toiselta apua pyytäen puheeksi sellainen huoli, jonka ilmaisemista on empinyt. Kokemuksen tuntee taatusti ruumiissaan.³

2 Kannattaa muuten panna merkille, että menetelmäkäsikirjojen noudattaminen orjallisesti heikentää menetelmien vaikuttavuutta – ainakin psykoterapiassa: The American Psychological expert report of 2002 kertoo, että terapeutit, jotka noudattivat ohjeita tiiviisti, saivat aikaan huonompia terapiatuloksia kuin ne, jotka joustivat tarpeiden ja tilanteiden mukaan. (Norcross, toim. 2002.)

3 Lukija voi kokeilla työtovereidensa kanssa tätä heti puheeksiottamiskoulutuksen alussa tarjottavaa ruumiillisen kokemuksen mahdollisuutta: Ottakaa roolit, esimerkiksi niin, että yksi on opettaja tai päiväkodin työntekijä ja toinen vanhempi; kaikkilahan on jotain tuntumaa kouluun tai päiväkotiin. Opettajan tai päiväkodin työntekijän roolin saanut ottaa huolensa puheeksi tavanomaiseen tapaan, vaikkapa näin: lapsellanne on tällainen ja tällainen ongelma, niinpä teidän tulisi tehdä sitä ja sitä. Sitten huoli otetaan puheeksi ”peukalosääntöjen” tapaan eli lapsen pärjääviä puolia kiittäen ja sitten pyytäen apua konkreettisena ilmaistun huolen huojentamiseen.

Koulutettavat kertovat melkein aina, etteivät olleet käsittäneet, kuinka pahalta voi tuntua kuulla ihan hyvää tarkoittava ongelmanmäärittäminen; se ikään kuin vähättelee tai arvostelee vanhemmuutta vaikkei tarkoituksaan olisi. Ja avunpyynnön yhteydessä taas suorastaan tuntee koko kehollaan dialogisen tilan aukeavan. Tällaiset kokeilut tarjoavat jaettua kokemusta, jolle rakentaa teoreettinenkin koulutus. Kokemus suhteista on materiaalia, jota koetetaan ymmärtää paremmin käsitteiden avulla. Teoriahan on lopulta yrittäjä jäsentää kokemusta. ”Troijan hevonen” koettaa avata mahdollisuuksia puhua suhtautumisesta ainutlaatuisen toiseen ja erilaisten ilmaisujen merkityksestä kutsuina vastauksiin, erilaisine seurauksineen.

Positiivinen Troijan hevonen liittyy myös *johtamiskäytäntöjen* kehittämiseen ja *sektorirajat ylittävään yhteistyöhön*, eikä kysymys ole ainoastaan siitä, että huolten ottaminen puheeksi varhain ja dialogisesti on tärkeää myös päälliköille. Puheeksiottamiskoulutus nojaa *vertaiskouluttajiin*. Kuten todettu, THL:n VerDi-tiimi – kooltaan vain muutaman ihmisen kokoinen – on kouluttanut kuntiin runsaat tuhat vertaiskouluttajaa, jotka puolestaan ovat kouluttaneet kunnissaan suuren joukon ihmisiä. Vertaiskouluttajiksi valmentautuvat on tietysti rekrytoitava kunnista, ja heille on järjestettävä aikaa paitsi valmentautua myös kouluttaa, ja tämä vaatii päälliköiden ja esimiesten siunausta ja tekoja.

Jotta Troijan hevonen tavoittaisi henkilöstöä laajalti, niin vertaiskouluttajien kuin heidän koulutettaviensa tulisi tulla monilta sektoreilta, ja tämä taas edellyttää johdolta ja esimiehiltä *ylisektorisia ponnistuksia*, vähintäänkin toimintojen synkronointia. Troijan hevonen pyrkiikin valloittamaan tilaa *uudennlaiselle, verkostomaiselle organisoinnille ja johtamiselle* – ilman yhtäkään isoa organisaatiomyllerrystä. Tarkastelkaamme tätä lähemmin.

Kuinka tavoittaa periaatteessa kaikki

Koulutettavia voi aluksi olla kourallinen, mutta mahdollista on myös kouluttaa varhaisiin dialogeihin *koko henkilöstö*, ensin vaikkapa lasten, nuorten ja perheiden palveluiden piiristä, mutta ajanoloon myös aikuistyöstä ja ikäihmisten palveluista – ja Nurmijärvellä koulutuksen saa myös teknisen sektorin henkilöstö.⁴

Jotta voidaan edetä laajojen henkilöstöjoukkojen suuntaan, tarvitaan tietenkin *kysyntää* tuollaiselle koulutukselle. Sitä on ainakin periaatteessa. Kokemuksemme mukaan hyvinvointipalvelujen ja opetuksen ammattilaiset – ja monet muutkin – ottavat periaatteessa mielellään vastaan apua hankalien asioiden esiin ottamisessa, ja poliitikot ja päälliköt niin Suomessa kuin muuallakin ovat suhtautuneet hyvin suopeasti lähestymistapaan, joka saisi henkilöstön ottamaan huolensa esiin varhain ja yhteistyötä edistävällä tavalla. Varhaista puuttumista tavoitellaan tai siitä ainakin puhutaan laajalti. Jotkut päättäjät kaipaavat näyttöä ”menetelmän tehosta”, monet puolestaan ymmärtävät, että *asennoitumisen muuttaminen, suuntautuminen suhtei-*

4 Muuan työnjohtaja totesi, että montun reunalla voi olla huolia, mutta insinöörikoulutus ei kerro, miten ne otetaan puheeksi.

den rakentamiseen, on tärkeitä maalaisjärjenkin perusteella. Muuan asiakas huokaisi kerran: kunpa hyvä kohtelu ei olisi hanke!

Kysyntä ei riitä, pitää olla myös *tarjontaa*. Jotta työntekijät – viimekädessä kaikki, jotka työskentelevät lasten, nuorten ja perheiden parissa sekä myös vanhustenhuollossa, pitkäaikaistyöttömien parissa jne. – voidaan tavoittaa, pitää *valmentaa kouluttajia*. Tämä vertaiskouluttajien ”pankki” kouluttaa henkilöstöä. Ja jotta voidaan tavoittaa väki laajasti eri sektoreilta, myös tämän ”kouluttajapankin” tulisi koostua eri sektoreiden työntekijöistä – opetuspuolelta, sosiaalityöstä, kuntoutuksesta, mielenterveystyöstä ja niin edelleen.

Vertaiskouluttajiksi valmennettavat saavat THL:ltä valmennusta dialogisuuden perusteisiin, dialogisen puheeksiottamisen periaatteisiin ja käytäntöihin sekä työntekijöiden kouluttamiseen. Erityisen hyödylliseksi on osoittautunut järjestää vertaiskouluttajat pieniksi moniammatillisiksi ryhmiksi, jotka kouluttavat eri sektoreilta koottuja moniammatillisia kuulijakuntia (eli eri sektoreiden ja yksiköiden työntekijöitä). Tällä tavalla on mahdollista *lisätä sektoreiden, yksiköiden ja ammattien välistä vuorovaikutusta ja madaltaa yhteistyön kynnyksiä*. Työntekijät tutustuvat toisiinsa, toistensa toimintaan, toistensa tapaan mieltää huolet perustehtäviensä valossa, haasteisiin vaikeiden asioiden esiin ottamisessa – ja kokemuksiin dialogisesta tavasta kunkin ammatillisissa yhteyksissä. Moniammatillinen ”vertaiskouluttajapankki” muodostaa *uudenlaisen, pysyvän ylisektorisen voimavaran ”siiloihin” jakautuneeseen organisaatioon – ilman raskaita organisaatiomyllerryksiä*.⁵

Aloitusjoukko on monilla paikkakunnilla ollut pieni, pari kouluttajaa on kouluttanut työtovereitaan, ja vähitellen sekä koulutuksen kysyntä että tarjonta ovat kasvaneet. On myös kuntia, joissa koulutetaan tätä nykyä järjestelmällisesti kaikki. Kuvattu prosessi ei vaadi suuria kustannuksia, mutta voi paitsi ehkäistä ongelmien kasautumista myös tuottaa merkittä-

5 Organisaatioiden uudistaminen voi olla tarpeellista palveluiden kehittämiseksi. Kaikki organisoitavat eivät ole yhtä otollisia myöskään dialogisten käytäntöjen vaalimisen kannalta. Mutta pelkät organisaatiouudistukset eivät takaa olennaisinta – dialogisten tilojen muodostumista. Organisaatiokaavioiden muuttelu ja siihen liittyvä epävarmuus voivat ajaa työntekijöitä pikemminkin lujittamaan kuin väljentämään rajojaan – ja tähän voi viedä myös taloudellisen tilanteen kiristyminen ja siihen liittyvä uhanalaisuus. On siis mitä tärkeintä luoda verkostomaisia yhteyksiä, joissa työntekijöistä muodostuisi ”me – väestöä yhdessä palvelevat” – pikemminkin kuin omia rajojaan tiivistäviä saarekkeita.

viä säästöjä. Kukin sektori ”sijoittaa” kokonaisuuteen lähettämällä muutamia työntekijöitään valmennettavaksi vertaiskouluttajiksi ja turvaamalla heille mahdollisuuden paitsi valmentautua myös kouluttaa. Ja nämä sijoittaneet sektorit voivat myös ”nostaa” kouluttajapankista eli käyttää kouluttajia oman henkilöstönsä valmentamiseen. Koska vertaiskouluttajien tehtävät voidaan määritellä osaksi heidän toimenkuviaan, heidän palveluksensa ovat maksuttomia. Toimintaa arvostavissa kunnissa vertaiskouluttajat saavat omalta sektoriltaan pienen korvauksen.

Poliitikot ja päälliköt, samoin kuin työntekijät, ymmärtävät tällaiseen organisointiin liittyvät tärkeät *kulttuurimuutosta* tukevat seikat:

- Ylisektorinen koulutus moniammatillisille yleisöille tekee hyvää *rajan-ylityksille*.
- Työntekijöiden kesken ja johdonkin kanssa muotoutuu *yhteistä kieltä*.
- Yksittäiset työntekijät saavat toisiltaan tukea *dialogisten käytäntöjen* vakaannuttamiselle.
- Vertaiskouluttajapankki muodostaa *pysyvän ylisektorisen voimavaran* sektorijakoiseen järjestelmään.
- Huolen puheeksiottamiskoulutuksen järjestäminen ja jatkuvuuden tuki edellyttää *johdolta tekoja, jotka vakaannuttavat verkostomaista ylisektorista johtamista*.

Ryhmä norjalaisia päälliköitä kävi neuvottelemassa puheeksiottamiskoulutuksen aloittamisesta Osllossa. Keskusteltuaan koulutuksen perusteista ja toimintatavoista ja käytyään tutustumassa toimintaan Nurmijärvellä he ilmaisivat kokemuksensa ytimekkäästi: ”Luulimme tullemme hankkimaan menetelmää asiakkaiden muuttamiseksi, mutta huomaamme nyt, että tämä onkin uusi tapa olla ihmisten kesken.”

On myös tarpeen huomata vaikutukset palveluiden ja kansalaisten kohtaamisessa. *Jos asiakkaat, oppilaat, vanhemmat ja muut palveluiden käyttäjät saavat kokemuksia dialogisista suhteista ammattilaisiin jopa hankalissa tilanteissa, he voivat alkaa odottaa tällaista kohtelua yleisemminkin, ja jos he tulevat kohdatuksi kuuntelevasti usealla taholla, he voivat alkaa mieltää tällaisen suhtautumistavan asiaankuuluvaksi ja poikkeukset siitä sopimattomaksi. Tämä on dialogisen käytäntökulttuurin kivijalka, sen tärkein tuki.*

Työntekijöiden tekoja tukevat johtajien teot

Kysyntä ja tarjontakaan eivät riitä turvaamaan koulutusta. Toiminnot on myös *koordinoitava*. Kourallinenkin ihmisiä riittää osanottajapohjaksi aluksi, mutta suuren joukon organisointi on toista kuin pienen. ”Positiivinen Troijan hevonen” – tässä tapauksessa varhaisia dialoigeja tukeva koulutusjärjestely – tähtää vaikutuksiin myös johtamistasoilla, niin keskijohdossa kuin ylimmässäkin. Paitsi että asiakastyössä toteutuva kunnioittavan kuuntelemisen periaate koskee johtajia heidän alaisuhteissaan ja keskinäisissä suhteissaan, heillä on johtamisasemaansa liittyviä erityisiä mahdollisuuksia dialogisen kulttuurin vaalimisessa.

Dialogisten tilojen luominen ja varjelu ei ole ennakoedellytys dialogisille käytännöille, vaan noiden tilojen muodostaminen on *itsessään dialogista johtamista* – etenkin kun se tapahtuu kunnioittavasti kuunnellen. Ei ole mutkatonta järjestää vuoropuhelutiloja organisaatioon ja sen raja- tai yhdyspinnoille, päivittäisiin työkäytäntöihin, henkilöstön koulutukseen ja muihin toimintoihin. Yksinomaan yhteisen ajan varaaminen eri sektoreille jakautuneen henkilöstön kalentereihin on sankarillinen saavutus – jo kertasuorituksena, puhumattakaan kuuntelemisen, vuoropuhelun ja yhteisen pohdinnan *jatkuvuuden* varjelusta. Yhteisen pohdinnan tilat pyrkivät huuhtoutumaan ensimmäisinä työ- ja hallintotehtävien hyökyjen tieltä.

Jo pelkkä puheeksiottamiskoulutuksen mahdollistaminen vaatii tekoja, jotka pohjustavat uutta johtamiskulttuuria. Jos tähdätään moniammatilliseen ja sektorirajat ylittävään prosessiin, tarvitaan rajanylityksiä myös ylimmän johdon tasolla. Palvelujärjestelmä on järjestetty ”siiloiksi”: sosiaalitoimeen, terveydenhuoltoon, koulutukseen, nuorisotoimeen, työvoimatoimeen ja niin edelleen, ehkä joitakin osia yhdistäen, kenties ylläpitäen joidenkin siilojen sisällä jyrkkäkin erottelu alalohkojen välillä. Pystyäkseen päättämään *yhteisistä koulutuksista* tuo siilojakoinen järjestelmä ja sen joutuvat kurottautumaan sektorien välisille ei-kenenkään-maille, joilla ei välttämättä ole mitään pysyvää organisoitumistapaa. Ja pystyäkseen päättämään *hankkeiden yhteisestä rahoittamisesta* siilojakoinen johtamisjärjestelmä joutuu kehittämään uusia tapoja käsitellä talousarvioitaan.⁶

6 Lukija, joka ei tunne julkisten palveluiden johtamisjärjestelmää, ei ehkä pysty kuvittelemaan, miten iso saavutus on vaikkapa vain kahden sektorin yhteinen investointi johonkin yhteiseen hankkeeseen.

Mikäli dialogisen puheeksiottamisen vertaiskouluttajiksi rekrytoidaan henkilöitä eri sektoreilta ja yksiköistä ja vieläpä aiotaan antaa heille aikaa paitsi valmentautua tähän tehtävään myös aikaa toimia kouluttajina, on tehtävä päätöksiä, jotka koskevat paitsi yhden esimiehen alaisia, myös toisten esimiesten alaisia. Tällainen organisointi on luontevasti *keskijohdon* kuten yksikönpäälliköiden, rehtoreiden tms. toimialaa, ylimmän johdon suojeluksessa tietenkin, ja haasteena on järjestää kussakin emoyksikössä työt niin, etteivät asiakkaat tai oppilaat kärsi vertaiskouluttajiksi rekrytoitujen poissaoloista ja etteivät työkuormat kaadu työtovereiden niskaan ja aiheuta tällä tavoin vastustusta koko hankkeelle. Ja kun eri yksiköistä pitäisi päästää työntekijöitä osallistumaan vertaiskouluttajien tarjoamaan puheeksiottamiskoulutukseen, käsillä on jälleen vaativia järjestelytehtäviä. Koko päiväkotia ei voi sulkea kerralla, koulukaan ei voi sulkea kaikkia oviaan, terveydenhuollon kiireelliset tapaukset on hoidettava joka tapauksessa, ja niin edelleen. Nuo – ulkopuolisen silmissä ehkä – ”pelkiltä organisoitintuotteilta” vaikuttavat tehtävät ovat *dialogisten tilojen priorisointia*, valintoja dialogisten käytäntöjen rakentamiseksi, verkottamiseksi ja vakiinnuttamiseksi. Ja kaikki tuo ajan ja fyysistenkin tilojen järjestäminen kysyy myös esimiesten kykyä toimia hyvässä kuuntelevassa vuoropuhelussa alaisten kanssa sekä dialogissa keskenään. Keskijohto voi myös tärkeällä tavalla kannustaa osallistumaan koulutuksiin. Muuan nurmijärveläinen rehtori totesi, että jokaisen rehtorin tulisi käydä puheeksiottamiskoulutus, jotta he ymmärtäisivät, mistä siinä on kysymys, ja ymmärtäisivät kannustaa väkeään osallistumaan.

Kun johtajat ylhäältä ja keskeltä ja eri sektoreilta osallistuvat itsekin puheeksiottamiskoulutukseen, he ovat osa jaetun ymmärryksen ja kielen muodostumista niin horisontaalisesti (yli sektorirajojen) kuin vertikaalisestikin (yli hierarkiatasojen). Dialogiseen puheeksiottamiskoulutukseen osallistuvat päälliköt ja johtajat eivät ole kurssilla vain tutustuakseen siihen, mitä työntekijöille tarjotaan, vaan tuo lähestymistapa tarjoaa heille *välineitä ottaa omiin alaissuhteisiinsa liittyviä huolia esiin dialogisesti*, avunpyyntöinä omien huoltensa huojentamiseen. Ja tässäkin, kuten ei perustason työntekijöidenkään kohdalla, ole kysymys tekniikasta, vaan suhtautumistavasta – toisen ainutlaatuisuuden kuuntelevasta kunnioittamisesta vahvojen toista kategorisoivien hallintakeinojen sijasta.

Huolten varhaiseen ja dialogiseen puheeksiottamiseen liittyvällä koulutuksella voi olla huomattavia ”siirtovaikutuksia”. Toisen ainutlaatuisuutta kunnioittava suhtautumistapa ei ole vain joidenkin erityistilantei-

den asia, vaan tärkeätä kaikissa ihmisten välisissä suhteissa. Kysymys ei ole tekniikasta, joka tulee käyttöön joskus ja jää toisinaan pois, vaan tapa olla ihmisten välillä. Puheeksiottamiskoulutus ei tietenkään voi saada tällaista kulttuuria aikaan yksin, mutta se voi olla hyvä osa tuollaisen kulttuurin tukea – varsinkin, jos ymmärretään hyödyntää ne mahdollisuudet, joita liittyy koulutuksen ylisektoriseen organisointiin.

Kunnioittavaa kohtaamista tukee myös moni muu koulutus, eikä niiden nimikkeissä edes välttämättä esiinny sana dialogisuus. Tällaisista koulutuksista voi saada aikaan *toisiaan täydentäviä kokonaisuuksia*. Olisi kai epäviisasta asettaa samaan kulttuurimuutoksen suuntaan tähtääviä koulutuksia toisiaan vastaan. Ikävä kyllä, tuo taitaa kuitenkin olla melkein pävalitseva tilanne: koulutusten tarjoajat kilpailevat keskenään ja koulutusten tilaajat tarkastelevat niitä pikemminkin erillisinä kuin kulttuurisen yhteyden osina. Nurmijärven ja Rovaniemen varhaisen avoimen yhteistoiminnan ylisektoriset ohjausryhmät tarkastelevat jokaista uutta koulutus- tai projektitarjokasta siltä kannalta, *mitä lisäarvoa ne tuovat dialogisen kulttuurin edistämiseen*.

Nurmijärvellä, Rovaniemellä ja muutamissa muissa kunnissa dialogisten käytäntöjen – mukaan lukien puheeksiottamiskoulutusten – organisoinnin tukena toimii *koordinaattori*. Nurmijärvellä ja Rovaniemellä tällainen henkilö on päätoiminen. (Heidän tehtäväkuvastaan tarkemmin tuonnempana.) Toimintaa ohjaa pysyvä ylisektorinen ohjausryhmä, ja tuon ryhmän apuna ja osana toimii koordinaattori, joka on kaikkien sektoreiden palveluksessa ja voi liikkua joustavasti hierarkiatasolta toiselle. Tuollainen dialogisten käytäntöjen verkottumista edesauttava rakenne ei synny tyhjästä, vaan askel askeleelta – ja Nurmijärvellä ja Rovaniemellä *itse tuo rakenne muotoutui keskeisesti puheeksiottamiskoulutuksen laajenemisen ja vakiinnuttamisen myötä*. Yritys johtaa dialogisten käytäntöjen verkottumista tuotti verkottuneen johtamisrakenteen.

Suomen – ja kenties koko maailman – koulutetuin psykiatrinen henkilöstö

Kysyimme edellä olisiko mahdollista, että *kaikki työntekijät asuinkunnassasi ottaisivat huolensa puheeksi varhain ja dialogisesti*? Se ei ehkä oli mahdollista niin täydellisesti, että jok’ikinen on siinä mukana, mutta joka tapauksessa *hyvin* laajasti. Ja ”alkusoluksi” riittää kourallinen ihmisiä. Avointen

dialogien hoitokäytännön kehkeytyminen, laajeneminen ja vakiintuminen Länsi-Pohjassa on rohkaiseva esimerkki taimen versomisesta.

Kun vuonna 1984 Keroputaan sairaalassa alettiin järjestää hoitokokouksia, niistä saatiin lupaavia tuloksia, mikä puolestaan rohkaisi jatkamaan käytäntöä. Hoitoa ei siis suunniteltu etukäteen henkilöstön kesken, vaan yhdessä potilaiden ja perheiden kanssa. Hyvin pian henkilökunta huomasi kuitenkin, että ovien avaaminen potilaalle ja hänen perheelleen tuotti myös ennalta-arvaamattomia tilanteita. Kun perhe osallistuu keskusteluun alusta lähtien, haluaa se myös aktiivisesti vaikuttaa siihen, mitä hoitoa ja miten heille ja heidän perheenjäsenelleen tarjotaan. Henkilökunnan perinteinen koulutus perustuu kuitenkin siihen, että potilas on hoidon kohde ja että hoitotoimenpiteet suunnitellaan ennalta hyvin. Sama perinteinen asetelma pyrkii toistumaan perheterapiassa, vaikka siihen kutsutaankin yksilön sijasta perhe.

Hoitokokouksensa ovet perheille avannut Keroputaan sairaalan työryhmä sai huomata toistuvasti, että työryhmän ja perheen ajatukset parhaasta mahdollisesta hoidosta olivat hyvin erilaisia. Niinpä työryhmä päätteli, että henkilökunta tarvitsee laajaa koulutusta uudenlaisen hoitotavan ilmiöiden ymmärtämiseksi ja sen kehittämiseksi.

Jo 1980-luvun puolivälissä alettiin järjestää noin yhden lukuvuoden mittaisia peruskoulutusohjelmia. Samaan aikaan päätettiin kuitenkin, että tavoiteltu uudenlainen hoitomalli tarvitsee laadun takaajaksi vankan koulutuksen henkilökunnalle. Niinpä professori Jukka Aaltosen aloitteesta – hän oli Keroputaan sairaalan työryhmän työnohjaajana – alettiin järjestää koko hoitohenkilökunnalle tarkoitettua kolmivuotista perheterapiakoulutusta, joka vastasi Suomen virallisen ohjeistuksen mukaista psykoterapeutin psykoterapian pätevyys taso. Koulutus toteutettiin alusta alkaen psykiatrian organisaation sisällä siten, että kouluttajat olivat kouluttajan pätevyys hankkinutta henkilökuntaa. Koulutusohjelma päätettiin toteuttaa lähellä hoitokäytäntöä, ja koulutukseen valittiin aina määrätty ryhmä, joka kokoon-tui yhteisseminaareihin ja työskenteli 6–8 hengen pienryhmissä. Jokaiseen koulutusryhmään haluttiin alusta lähtien ottaa mukaan myös muiden sektorien edustajia esimerkiksi sosiaalitoimesta tai koulusta. Näin jo koulutusryhmien kokoonpanossa huomioitiin toiminnan verkostokeskeisyys.

Perheterapiakoulutuksen hyviä käytäntöjä seuraten kukin seminaari-päivä alkoi yhteisenä koko ryhmän kokoontumisena, jossa työskenneltiin jonkin perheterapeuttiseen työhön liittyvän teoria-aiheen kanssa. Teoriaa opiskeltiin sekä lukemalla kirjallisuutta että harjoittelemalla perheterapi-

an eri tekniikoita esimerkiksi rooliharjoituksin. Iltapäivisin työskenneltiin pienryhmissä. Se alkoi perheterapian työnohjauksella, jossa kukin koulutukseen osallistuja toi mukanaan oman asiakasperheensä ja tämän perheen hoitoon osallistuvan muun työryhmän. Näin pyrittiin toteuttamaan niin sanottua suoraa työnohjausta siten, että asiakkaat ovat mukana ohjaus-tilanteessa. Asiakasperheet tulivat kunkin koulutukseen osallistujan omasta työympäristöstä. Tälläkin tavalla koulutus tuli hyvin lähelle jokapäiväistä kliinistä työtä.

Iltapäivän pienryhmien toinen osa koostui koulutettavien oman perhe-
taustan käsittelystä. Tämä osuus vastaa sitä omaa terapiaa, jota Suomen psy-
koterapian ammattinimikkeen käyttöoikeus edellyttää. Työntekijän itsetun-
temuksen lisääminen ja oman taustan tuntemuksen kasvaminen ovat hyvin
tärkeä osa ammattitaidon kehittymisessä.

Edellä mainitut koulutuksen osat ovat säilyneet avoimia dialogeja tu-
kevan perheterapiakoulutuksen sisältöinä, vaikka niiden käytännön toteu-
tusta on voitu muunnella. Esimerkiksi pienryhmien työnohjausta voidaan
järjestää myös erillään teoriaseminaareista erilaisina moduuleina. Ensim-
mäinen perheterapiakoulutus toteutui vuosina 1986–1989, ja sen jälkeen
näissä koulutuksissa on Tornion seudulla koulutettu yli 150 psykiatrian,
muun terveydenhuollon ja sosiaalityön ammattilaista. Tiedossamme ei ole
toista aluetta, jossa olisi yhtä laajasti koulutettu julkisen terveyden- ja so-
siaalihuollon henkilökuntaa yhteisen kulttuurin ja yhteisten käytäntöjen
merkeissä.

Pienestä alusta versonutta uudenlaista verkostokeskeistä auttamisjär-
jestelmää toteutetaan nyt hyvin korkeatasoisen koulutuksen saaneen hen-
kilökunnan toimesta – ja tämä on mahdollista muuallakin, periaatteessa
missä hyvänsä, sillä tuo 80-luvulta alkanut prosessi ei toteutunut minkään
poikkeusjärjestelyiden tai -resurssien varassa.

Yllä kuvatun koulutuksen sisältö on luonnollisesti myös kehittynyt
vuosien varrella. Koulutuksen järjestäjätahona on voinut toimia paikallinen
ammattikorkeakoulu tai kesäyliopisto. Vuonna 2013 voimaan tulleessa uu-
dessa psykoterapeuttikoulutusta säätelevässä asetuksessa määrätään, että
kyseiset koulutukset tulee toteuttaa yliopistoissa. Niinpä Tornion seudulla
tämä merkitsee yhteyden tiivistämistä edelleenkin yliopistoihin.

Huomionarvoisena erityispiirteenä Tornion seudulla toteutetussa eri-
tyistason perheterapiakoulutuksessa on ollut se, että koulutuksissa on pyrit-
ty käsittelemään myös *yksilötyöskentelyn* taitoja. Tällä pyritään edistämään
erilaisten auttamismenetelmien integraatiota. Lisäksi Tornion seudulla tar-

jotaan uusille aloittaville työntekijöille noin 16 koulutuspäivän mittaisia peruskoulutuksia avoimista dialogeista. Näihin koulutuksiin on osallistunut työntekijöitä myös naapurialueiden psykiatrisista yksiköistä Rovaniemen ja Oulun seuduilta.

Koulutusta tulevaisuudessa?

Mitä tapahtuisi ammattiauttajien koulutuksille, jos niissä kuultaisiin myös asiakkaiden ääni – suoraan, kasvokkain, yhdessä? Voisiko siis ajatella, että myös asiakkaat ovat mukana, kun pohditaan, mitkä olisi asiakkaille hyväksi! Onneksi tätä tapahtuu jo, ainakin pienessä mittakaavassa. Oppimisen mahdollisuudet moninkertaistuvat. Tomia ja Jaakkoa ovat inspiroineet kokemukset Norjassa: mielenterveysalan potilasyhdistykset ovat siellä vahvoja ja vaativat tulla kuulluiksi; he kyllä muistuttavat, jos heitä ei huomata kutsua mukaan. Tuossa olisi mallia muillekin aloille kuin psykiatialle – sosiaalityölle, kuntoutukselle, vanhustenhuollolle. Voitaisiin jopa kysyä, miksi käyttäjiä *ei* kutsuttaisi. Joskus semmoinenkin voi olla perusteltua, mutta kenties tuo pitää tulevaisuudessa perustella. Ammatillisissa verkostoissa on toisiakin osapuolia, rinnakkaisia työprosesseja. Hyvin tervetulleita ovat muun muassa lastenpsykiatrian ja sosiaalityön yhteiset koulutukset ja seminaarit ja muut rinnakkaisten toimijoiden rajanylityskäytännöt. Toistaiseksi ne ovat kuitenkin poikkeuksia, pilkahduksia – toivottavasti – tulevasta.

Kohti seuraavaa lukua: Määrätietoista kulttuurin tukea

Dialogisia käytäntöjä tukevan koulutuksen organisointi on *itsessään* jo uutta kulttuuria. Kysymyksessä ei siis ole yksinkertainen ennen–jälkeen -asetelma, jossa ensin on koulutusta ja vasta sen jälkeen toimintakulttuuria. Tornion seudun koulutuskäytännöt edellyttivät paitsi tuollaisen koulutuksen kysyntää ja laadukasta tarjontaa, myös *johdon* määrätietoista tukea. Avointen dialogien hoitokäytäntöä ja myös avointa dialogisuutta tukeva koulutus ankkuroitiin osaksi henkilöstökoulutusta, se ei siis jäänyt irralliseksi saarekkeeksi, jossa on ”normaalina” koulutusta ja lisukkeena mahdollisuus paneutua ”ylimääräiseen” tarjontaan.

Sama on ollut pyrkimyksenä myös puheeksiottamiskoulutuksessa ja muissa avointa dialogisuutta tukevissa koulutuksissa Nurmijärvellä ja Ro-

vaniemellä: Jos on tarkoitus ”valtavirtaistaa” dialoginen työskentely sen sijaan, että se olisi vain pieni sivuvirta muunlaisen valtavirran ohessa, myös sitä tukeva koulutus tulisi valtavirtaistaa. Olisihan outoa, jos perusosa henkilöstökoulutuksesta vahvistaisi pikemminkin ammattilaiskeskeisyyttä kuin kumppanuutta ja ongelmakeskeisyyttä pikemmin kuin arjen voimavaroja tukevaa kuulemista ja kuulluksi tuleamista.

Dialogista käytäntökulttuuria tukeva koulutus tuottaa tuskin toivottuja tuloksia, ellei sen pariin hakeuduta kiinnostuneina. On siis huolehdittava motivoituneesta *kysynnästä*, ja tässä on yksi johdollekin – erityisesti yksiköiden ja ryhmien esimiestasolle – keskeisesti kuuluva tehtävä. On myös tarpeen huolehtia koulutuksen *tarjonnasta*, ja niin sairaanhoitopiirien kuin kuntienkin kannalta on varmasti suotuisaa, että oma väki pystyy kouluttamaan ja ohjaamaan kutsuttujen asiantuntijoiden ohella.

Koulutusten *koordinointi* on sitä haasteellisempaa, mitä laajemmas- ta pyrkimyksestä on kysymys, ja verkostomaisessa työssä on nimenomaan kysymys yksikkö-, ammattikunta- ja sektorirajat ylittävistä pyrkimyksistä. Tuon kaiken soisi toteutuvan osana *strategista suuntautumista kohti dialogista palvelukulttuuria*.

Kuten Tornion seudun koulutuskokemukset osoittavat, on tärkeää, että koulutus kytkeytyy läheisesti käytäntöihin. Dialogisuus ei välity ensisijaisesti lukemalla siitä tai kuulemalla esityksiä siitä, vaan *kokemalla*, ja tämän vuoksi on tärkeää, että dialogista kulttuuria tavoittelevat yhteisöt järjestävät mahdollisimman runsaita mahdollisuuksia olla läsnä dialogeissa.

12 KOHTI VARHAISTA AVOINTA YHTEISTOIMINTAA

Olisiko tässä vallitsevan työn dispositiivi: Tutkimuksen ja teoriakehittelyn tulisi varustaa käytäntöjen verkostot havaitsemaan yksilöiden ja perheiden vajavuudet ja puutteet mahdollisimman varhain eri puolilla sektoroitunutta palvelujärjestelmää, ja ammattilaisten tulisi käsitellä asioita moniammatillisissa kokoonpanoissaan sovittaakseen toimenpiteitään yhteen, kutsuen suunnitelmat laadittuaan asiakkaita kuulemaan heille tarkoitetuista ohjelmista.

Evan Imber-Black huomautti jo 80-luvulla, että ammattiauttamiseen on iskostunut *vajavuuskeskeisyyden* periaate: hyvin tehdyksi työksi käsitetään puutteiden ja vajavuuksien löytäminen asiakkaasta tai perheestä sekä hoitojen ja läheteiden varmistaminen (Imber-Black 1988). Poikkeamien ja häiriöiden paikantaminen on tietysti tärkeitä hoidon tai kuntoutuksen täsmällisen suuntaamisen kannalta; kukapa meistä ei toivoisi, että viimeistään spesiaalisti löytää kivun tai vaivan syyn ja toivo toipumisesta voi taas palata.

Mutta – Imber-Black huomauttaa – keskittyminen vajavuuksiin ja puutteisiin saa asiakkaat ja perheet näkymään vain ongelmiansa kautta. Mitä tuetaan, jos tunnetaan vain puutteita? Jos vaivoja tai pulmia on useita, ongelmakimpun ympärillä on helposti iso joukko erikoistuneita ammattilaisia – mikä sekin on pohjimmiltaan siunauksellinen asia. On hienoa, jos käytettävissä on laajaa erikoisosaamisen kirjoa tarjoava palvelujärjestelmä. Mut-

ta asian kääntöpuoli on hajanaisuus, sirpaloituminen, fragmentaatio¹: mitä enemmän erikoistutaan, sitä enemmän palvelut hajanaistuvat – eikä palveluiden tai auttamistoimien integraatiota synny itsestään. Siihen pitää pyrkiä määrätietoisesti.

Kun kuvaan yhdistetään nuo kaksi edellä mainittua piirrettä, ammatti-auttamisen *vajavuuskeskeisyys* ja sen *sirpaloituminen* erikoistumisen myötä, saadaan hahmo kulttuurista, jossa *asiakkaan tai perheen vajavuuksia tai puutteita arvioidaan ja käsitellään usealla taholla yhtä aikaa tai peräkkäin*. Ja jos kuvaan lisätään hallinto ja johtamisjärjestelmät erikseen hallinnoitui- ne ja budjetoituine ”siiloineen”, nähdään, kuinka samojen asioiden tiimoilla työskenteleviä ammattilaisia ja työryhmiä ohjataan eri suunnista vailla sanottavaa yhteensovittamista.

Parempaa integraatiota toki haetaan muun muassa organisaatiouudistuksin ja muodostamalla moniammatillisia ryhmiä, mutta *palvelujen integroinnin ydin* – siis se, *mihin* palveluiden pitäisi varsinaisesti integroitua – saattaa silti olla hukassa. Kuinka palvelut ja toimenpiteet integroituvat kansalaisten arkeen ja heille tärkeisiin elämänsuhteisiin? Tuohan on integroinnin keskiö, ja toimien integroimiseksi arkeen tulisi keskelle saada taas ammatillisten toimenpiteiden sijasta *arki*. Arki saadaan keskelle tuomalla keskelle *arjen toimijat*. Kunnianhimoisimmatkin hankkeet ammattilaisten toimenpiteiden integroimiseksi merkitsevät lisäajan hankkimista ammattilaiskeskeiselle työlle, jos niissä sivuutetaan palveluiden käyttäjät ja suunnitellaan toimia *heille* eikä *heidän kanssaan*. Ja määrätietoisimmatkin organisaatiouudistukset ylisektorisen yhteistyön parantamiseksi ovat lisäajan tavoittelua sektorikeskeisyydelle, ellei niitä ohjaava peruskysymys ole *kumppanuus palveluiden käyttäjien kanssa*.

Saamme vallitsevien käytäntöjen dispositiivista – joka ei taatusti ole yhtenäinen eikä ristiriidaton, vaan moniaineksinen ja ilman mitään ”suurta strategiaa” koostunut verkosto toisiinsa kytkeytyneitä käytäntöjä – tarken-

1 Niklas Luhmann (1988/2004) pitää yhteiskunnan eriytymistä järjestelmiksi ja niiden alajärjestelmiksi ja ala-alajärjestelmiksi yhteiskunnan modernisoitumisen ydinprosessina. Järjestelmät ja alajärjestelmät tulkitsevat asioita omien erikoistuneiden koodiensa mukaan. Yhtenäistä tulkintaa ei synny eikä voikaan syntyä eikä myöskään kokonaisuuden hallintaa. Lukija voi ajatella vaikkapa globaalia finanssikriisiä, joka keikuttaa Suomeakin. Se on yhtä aikaa talouden piiriin kuuluvaa (voitto/tappio-koodilla tulkittavaa), oikeusjärjestelmien piiriin kuuluvaa (laillinen/laiton), poliittisen järjestelmän päänsärky (hallituksessa/oppositiossa), tieteen tutkimuskohde (tosi/epätosi) ja niin edelleen. Sekakoodit eivät ole mahdollisia (tosi/laiton, voitto/epätosi...), tulkinnat siis pirstaloituvat väistämättä ja toimet törmäilevät toisiinsa. Lukija voi ajatella vaikkapa asiakastilannetta, jota tulkitaan yhtä aikaa nuorisopsykiatrian, lastensuojelun, toimeentulolaskelmien, oikeusnormien ja somaattisen lääketieteen koodeilla. Arkipäivän luhmannilaisuutta!

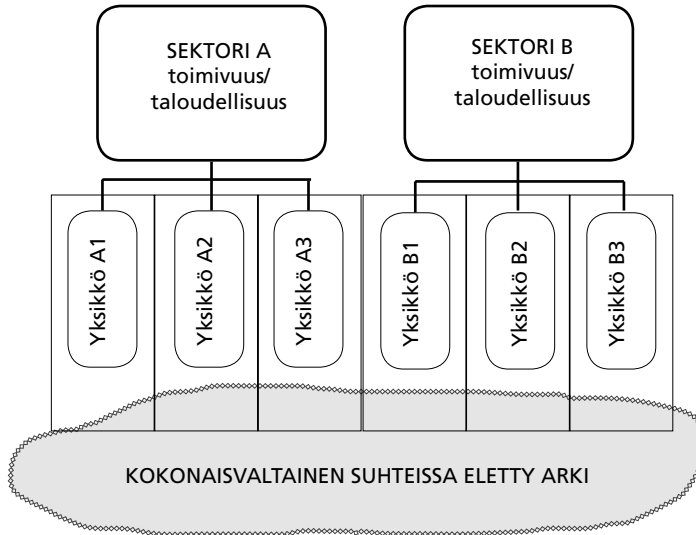
tuvaan kuvaa, jos huomioimme vahvat ammatilliset oppirakennelmat ja niitä tukevat teorit tutkimuskäytäntöineen. Ne piirtävät ihmisistä kuvan pikeminkin erillisinä ja sisäiset maailmansa nimenomaan sisäisesti luovina yksilöinä kuin suhteissaan elävinä ja suhteissa hetki hetkeltä rakentuvina toimijoina. Ja pankaamme merkille sekin, että kaikkialla painotetaan nykyisin *varhaista puuttumista ongelmiin*.

Nämä ainekset yhdistäen voitaisiin hahmottaa kuva, jossa tutkimuksen ja teoriakehittelyn tulisi varustaa käytäntöjen verkostot havaitsemaan yksilöiden ja perheiden vajavuudet ja puutteet mahdollisimman varhain eri puolilla sektoroitunutta palvelujärjestelmää ja ammattilaisten tulisi käsitellä asioita moniammatillisissa kokoonpanoissaan sovittaakseen toimenpiteitän yhteen, kutsuen suunnitelmat laadittuaan asiakkaita kuulemaan heille tarkoitetuista ohjelmista. Organisaatiot tulisi uudistaa integraation mahdollistamiseksi.

Älkäämme unohtako taloudellisuutta! Jokainen työprosessi, oli kysymys käytännöistä vallitsevassa dispositiivissa tai sen vaihtoehdoista, joutuu tasapainoilemaan *toimivan taloudellisuuden* löytämiseksi, ja tuota sisäistä ristiriitaa ratkovat myös hyvinvointi- ja opetuspalvelut. Yhtäältä pitäisi tuottaa perustehtävän mukaisia tuloksia mahdollisimman laadukkaasti, mutta toiminnalle on aina taloudelliset rajansa. Maksimaalinen toimivuus voi uhata taloudellisia mahdollisuuksia, maksimaalinen taloudellisuus taas saattaa romuttaa toimivuuden. (Ks. Toikka 1984, Arnkil 1991). Kaikilla työprosesseilla on käyttöarvoaspektinsa, eli ne ovat tuotosten tuottamista, ja vaihtoarvoaspektinsa, eli ne ovat työvoiman kulutusta.

Sektorijakoisessa järjestelmässä haetaan taloudellisuutta osaoptimoinnista: Jokainen sektori ja alayksikkö tavoittelee taloudellisuutta erikseen. Yhden säästö voi kuitenkin olla toisen tappio, mikä näkyy vaikkapa lastensuojelun, erikoissairaanhoidon ja muiden korjaavien toimien menokasvuna, mutta omaakin peittoa osataan lyhentää. Esimerkiksi niin sanottu pyörövi-ilmiö – asiakkaat palavat pikaisen käsittelyn jälkeen yhä uudelleen – kertoo kehnosta taloudellisuudesta, vaikka suoritemittarit hyrräävät plus-salla.² Suuruuden ekonomiassa taloudellisuutta haetaan toimintojen keskitämisestä, mutta osatekijöiden pitäisi olla taloudellisia niissäkin.

2 Eräessä kaupungissa työntekijät toivoivat Palmuke-projektin aikaan, että säästökuuri osuisi heidän sijastaan naapuritoimintoihin, mutta havahtuivat huomaamaan, että isku naapuriin horjuttaisi myös heitä. Kaupungin ympärivuorokautinen, vuorotyöläisille tärkeä päivähoitoyksikkö oli uhan alla. Sulkemisesta olisi koitunut seurauksia pitkin palveluverkosta. Asioita alettiin tarkastella väestön ja palvelukokonaisuuksien eikä vain oman yksikön kannalta. Uusi johtaja tosin lakkautti yhteiset keskustelut.

KUVIO 5. Ositettu työ ja kokonaisvaltainen arki.

Mikäli hyvinvointipalveluissa kohdataan asiakkaat ainutlaatuisina, ruumiillisina, suhteissaan elävinä ja rakentuvina ihmisinä, tuo toimivuus tarkoittaa mitä todennäköisimmin myös taloudellisuutta. Toimimalla varhain, avoimesti ja yhdessä, kyetään yhdistämään ammatillisia ja arjen toimijoiden voimavaroja ja löytämään hetkeä kestävämpiä toimivia ratkaisuja.

Millaiselta näyttäisi dialogisempi vaihtoehto? Varhainen toiminta on perusteltua ja järkeenkäyvää, samoin moniammatillinen integraatio. Millainen olisi dialogisempi dispositiivi kuin yllä hahmoteltu?

Varhaisesta puuttumisesta eettiseen varhaiseen toimintaan

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) käynnisti vuonna 2001 sosiaali- ja terveysalan suurten järjestöjen kanssa valtakunnallisen hankkeen varhaisen puuttumisen kehittämiseksi.³ Tuon hankkeen jatkoksi STM kokosi valtakunnallisen Varpu-verkoston, johon tuli mittava kokoonpano keskushallintoa ja

³ Kuinka Varpu-hanke sai alkunsa: ks. http://www.varpu.fi/varpu/varhainen_puuttuminen/mista_varpu_sai_alkunsa

järjestöjä.⁴ Ministeriön eräiden virkamiesten korviin oli kantautunut hyvää palautetta niistä verkostodialogisista lähestymistavoista, joita Stakesin VerDi-tiimi oli kehittänyt kuntakumppaneineen, ja tiimiä pyydettiin tuomaan niitä varhaisen puuttumisen tueksi.

Tomin, Esan ja kollegoiden päämielenkiinto oli suuntautunut jumiutuneiden moniasiakkuustilanteiden selvittelyyn ja aukaisemiseen, siis pikemminkin sangen myöhäisiin tilanteisiin asiakkuuksien historiassa, mutta välineistöön oli jo tuolloin kehitelty ”puheeksiottamisen menetelmä”, joka oli osoittautunut hyvin hedelmälliseksi varhaisten dialogien tueksi. Tom ja Esa pyysivät, että saisivat suuntautua okavangoista kuntiin, jotka ottaisivat asiat yhtä vakavasti kuin VerDi-tiimi – eli tähtäisivät kulttuurimuutokseen. VerDi-työlle tuli kolme pääasiallista areenaa: intensiivinen verkostodialogisten lähestymistapojen ja niitä tukevien rakenteiden kehittäminen Nurmijärven ja Rovaniemen väen kanssa, STM:n johtama ylitason Varpu-verkosto sekä kunnille tarjottavat verkostodialogiset koulutukset.

Varhainen puuttuminen -nimikkeestä käytiin tämän tästä keskustelua Varpu-verkostossa. Varsin monet kokivat puuttumis-sanana epämiellyttäväksi, ja tilalle tarjottiin ”varhaista tukemista” ja muita ilmaisuja.⁵ Tom ja VerDi-kollegat tekivät voitavansa saadakseen jalansijaa dialogisuuntautuneille tulkinnoille. He halusivat tuoda laajaan keskusteluun kritiikin, joka pureutui pelkkiä nimikkeitä syvemmälle. Muun muassa Timo Harrikari (2008) ja Mirja Satka (2009) olivat huomauttaneet perustellusti, että varhaisen puuttumisen korostaminen uhkaa kallistaa menetelmien ja lähestymistapojen kehittäjä tarkkailu-, valvonta- ja kontrollivälineiden tehostamisen suuntaan.

Onkin toden totta huomattava, että mikäli mielitään puuttua poikkeamiin varhain, ne on myös kyettävä tunnistamaan varhain, ja tämä taas edellyttää, että käytettävissä on välineet ja ohjelmat, jotka tunnistavat poikkeamat aikaisin. Tuohon sisältyy riski, että ihmiset alkavat esiintyä pi-

4 STM tiedotti asiasta näin (<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1426953>): ”Varpu-verkosto on perustettu syksyllä 2004 jatkamaan sosiaali- ja terveysministeriön koordinoiman valtakunnallisen Varpu-hankkeen (2001–2004) työtä. Vastuuverkostoon kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriö, opetusministeriö, oikeusministeriö, sisäasiainministeriö, puolustusministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, Opetushallitus, Kirkkohallitus, Suomen Kuntaliitto, A-klinikkasäätiö, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Mielenterveysseura, Suomen Vanhempainliitto, Lastensuojelun Keskusliitto ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.”

5 Varhainen puuttuminen on englanniksi *early intervention*. Interventio tulee latinasta (*intervenire*, tulla väliin, sekaantua). Olisikohan mukaantulo parempi käsite ylipäätään, niin myöhäisissä kuin varhaisissakin puuttumisissa? Se muistuttaisi, että mukaan tulijan tulisi olla herkkänä sille, miten hän liittyy toisiin. Millaista vastausta, responsssia, siis kutsutaan omilla teoilla ja ilmaisuilla?

kemminkin potentiaalisten poikkeavuuksiensa kautta kuin tavallisen elämän eläjinä, vähintäänkin esipoikkeavina, elleivät suorastaan varhaispoikkeavina.

Varhaisen puuttumisen korostaminen voi edelleen johtaa ei vain riskiryhmien vaan myös *riskiryhmien* kategorisointiin ja aikaiseen tunnistamiseen. Edes dialogisuutta tavoitteleva väki ei ole suojattu tällaiselta kallistumalta, ovathan esimerkiksi terveydenhuollon ja erityispedagogiikan ohjelmat, joissa sairauksiin tai oppimisvaikeuksiin pystytään puuttumaan varhain, tuloksellisempia kuin myöhäinen puuttuminen. On silti vaara, että nämä käytännöt – jotka muuten ovat early intervention -ohjelmien varsinainen alkukoti – siirtävät huomiota *voimavaroista vajavuuksiin*. Riskilapset, riskiperheet, riskinuoret...

Huolten dialoginen puheeksiottaminen on toista maata. Huoli kyllä ilmaistaan konkreettisesti, mutta niin ilmaistaan myös ilahduttavat seikat, eikä ongelmaa sijoiteta toisiin, vaan *itse*: huolen kokijalla on pulma, *hän* on pulassa koettaessaan tehdä työnsä hyvin; niinpä hän pyytää apua. Sen sijaan että pyrittäisiin muuttamaan kohteita, pyritään muuttamaan suhteita muuttamalla omaa toimintaa. Se, jolla on huoli, tarttukoon huoleensa, mutta tehköön sen kunnioittavasti ja dialogiin kutsuen. Tuohon ei tarvita minkäänlaista riskiryhmien kategorisointia. Huolen vyöhykkeistön kääntäminen kohteiden luokitteluun kouluissa kertoi kuitenkin siitä, kuinka altis ongelma-keskeinen ammattiorientaatio on käyttämään dialogisuuntautuneitakin välineitä tarkkailu- ja kontrollihenkisesti.

Varhaiseen puuttumiseen on myös kaivattu erilaisia ”indikaatioita” tai ”laukaisukriteerejä”. Tomilta ja Esalta on kysytty eri yhteyksissä, *milloin ja mihin* työntekijöiden tulisi puuttua, mitkä ”kohteen” ominaisuudet siis toimivat varhaisen puuttumisen tarvetta laukaisevina kriteereinä. Avain on kuitenkin *omissa suhteissa ja niiden sisällä koetuissa toimintamahdollisuuksissa*: kunkin tulisi puuttua *omaan huoleensa – ja mieluummin silloin, kun toimintamahdollisuudet ovat vielä avarat*.

Mikä olisi sopivasti toisin, mitä voisit tehdä sopivasti eri tavoin kuin tähän asti, jotta huolesi huojenisi, kenen tai keiden kanssa sinun tulisi olla dialogissa? Tuohon ei tarvita perusteiksi mitään ”kohteissa” sijaitsevia ominaisuuksia tai poikkeaman esiasteita. Jos toiminnallisia suhteitasi tutkan tavoin tunnustelevat tuntemuksesi ilmaisevat huolta eikä huoli hälvene muuntamalla omaa toimintaa hieman, pyydä apua niiltä, joihin huolesi liittyy; ihmiset yleensä auttavat, jos heiltä pyydetään apua!

Varhaisen puuttumisen riskeistä varoittaneet kriitikot ovat huomauttaneet aiheellisesti myös *selän kääntämisestä universaalien – kaikille tarkoitettujen – palveluiden turvaamiselle*. Varhaista puuttumista korostavan puheen yleistyminen sattuu samaan aikaan peruspalveluiden karsimisen kanssa – eikä vain meillä, vaan kansainvälisestikin. Et siis saa aikaisemmin kaikkien ulottuvilla ollutta palvelua, ellet kuulu todennettuun riskiryhmään. Tunnettu – ja hälyttävä – kotimainen esimerkki tästä on lapsiperheiden ulottuvilla olleen kotipalvelun siirtyminen perheiden ulottumattomiin: ellet ole lastensuojeluasiakas, kaikkine tuohon määritykseen liittyvine seuraamuksineen, älä edes haaveile kotipalvelusta, vaikka olisit uupunut ja tilapäisen avun tarpeessa.⁶

Varhaisen puuttumisen korostaminen voi myös suunnata huomion painotetusti *yksilöihin* silloinkin, silloinkin kun kysymys on yhteisöllisistä tai toimintakulttuuriin liittyvistä tekijöistä. Puututaanko häiriköivään oppilaaseen vai tehdäänkö jotain koulussa toistuvalla kiusaamisella, otetaanko silmätikuksi oppilas vai hänet silmätikukseen ottanut opettaja ja tällaista sormiensa läpi katsova rehtori?

Tom ja VerDi-kumppanit ottivat varhaista puuttumista koskevan kritiikin vakavasti ja tarjosivat STM:n kokoamalle Varpu-verkostolle *varhaisen puuttumisen eettisiä ohjeita*. Ne saivat hyvän vastaanoton, mutta niiden vaikutus käytäntöihin ei tietenkään ollut minkään neuvotteluelimen suorassa hallinnassa. Se vähäinen hallinta vaikutuksiin kentällä, joka verdiläisillä oli, liittyi ennen kaikkea yhteistyöhön Nurmijärven ja Rovaniemen kanssa. Siellä tapahtuikin paljon. Varhaisen avoimen yhteistoiminnan eettiset periaatteet paitsi löysivät tiensä ohjaaviin hallinnollisiin asiakirjoihin, ne myös – ja mikä tärkeintä – vietiin dialogeihin laajalti ja monella tasolla. Niitä käsiteltiin henkilöstön kanssa ja johdon piirissä ja ne muodostivat tärkeän teeman dialogeissa poliittisten päättäjien kanssa. Nämä *eettisten peri-*

6 Kotipalvelun voimavarat suunnattiin vanhustenhuollon tarpeisiin korvaamatta tätä menetystä lapsiperheille. Tuo on myös esimerkki dispositiivien muotoutumisesta. Kenelläkään tuskin oli kokonaisvaltaista strategiaa lapsiperheiden palvelujen heikentämisestä, mutta niin vain tuli tehtyä, eikä ajatuksena varmaankaan ollut täyttää aukkoa korostamalla varhaista puuttumista ja avaamalla ovia riskiryhmien tunnistamisen riskeille, mutta niin vain tuli tehtyä. Tietysti tuo oli myös joidenkin intressiryhmien ponnistusten tulosta, mutta hakuksissa toisten intressien kanssa, ilman ylivertaista kaiken kattavaa strategista hallintaa. Miksi tätä on syytä korostaa? Muun muassa siksi, että jopa jotkut viisaasti varhaisen puuttumisen riskeistä varoittaneet yhteiskuntatieteilijät ovat esittäneet oletuksia varhaisen puuttumisen dispositiosta, joka lankesi hallitusti ja tarkoitettulla tavalla ylhäältä alas.

aatteiden dialogit olivatkin tärkeä osa toimintaa dialogisen kulttuurin voimistamiseksi – ja tuollaiset dialogit jatkuvat tätä kirjoitettaessa yhä.

STM:n johtamalle Varpu-verkostolle tarjotut ja Nurmijärvellä ja Rovaniemellä dialogeihin viedyt eettiset periaatteet ovat seuraavat (ks. http://www.varpu.fi/files/835/Eettiset_periaatteet.pdf):

TAVOITE

Ongelmatilanteiden ehkäisemiseksi ja lievittämiseksi tulee toimia mahdollisimman varhain, mahdollisimman avoimesti ja mahdollisimman hyvässä yhteistyössä. Tavoitteena on varhainen avoin yhteistyö. Varhainen puuttuminen ei edellytä kauhukuvia. Olennaista on toimia silloin, kun mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja on runsaasti. Varhainen puuttuminen on varhaista vastuunottoa omasta toiminnasta toisten tukemiseksi.

TOIMINTAPERIAATTEET ja tapa toimia

1. Turvataan yhteiset palvelut

Kaikille tarkoitetut palvelut ehkäisevät ongelmia. Palveluiden toimivuutta on vaalittava. Varhaisen puuttumisen korostaminen ei saa astua palveluista huolehtimisen sijaan. Toimivat yhteiset palvelut ovat varhaisen puuttumisen kivijalka.

2. Otetaan oma vastuu

Jokaisella on inhimillinen vastuu sekä itsestään että lähimmäisistään. Heräävään huoleen on puututtava varhain, omaa vastuuta ei tule sysätä toisille. Velvollisuus varhaiseen puuttumiseen on sillä, jonka huoli herää.

3. Otetaan huolet puheeksi

Jokaisella on velvollisuus ottaa huolensa puheeksi kunnioittavasti – siellä, missä ne ilmenevät, ja silloin, kun ne ilmenevät. Kunnioittava puheeksiottaminen tähtää yhteistyöhön. Syyttely ei edistä yhteistyötä.

4. Toimitaan yhteistyössä läheisverkostojen kanssa

Arjen tärkeimmät tukijat ovat läheiset: perheenjäsenet, sukulaiset, ystävät. Ammatillinen apu parhaimmillaan täydentää niitä. Varhainen puuttuminen tähtää läheisverkostojen ja ammattilaisten hyvään yhteistyöhön.

5. Tuetaan osallisuutta

Yhteistyö edellyttää vuoropuhelua. On tärkeää kuunnella ja tulla kuulluksi. On välttävä asiantuntijakeskeisyyttä, joka sivuuttaa valtaa vailla olevien äänet. Yhdessä laadittu suunnitelma kantaa.

6. Toimitaan avoimesti ja yhdessä

Palvelun käyttäjän tai perheen asioita käsitellään heidän luvallaan ja läsnä ollessaan. Kohtaamisten tulee olla kunnioittavia ja edistää vuoropuhelua. Ammatillista neuvoa kysyttäessä ei käytetä asianosaisten nimiä tai muita tunnistetietoja.

7. Yhdistetään tuki ja ohjaus

Varhainen puuttuminen tähtää asianosaisten itsenäisyyden ja elämänhallinnan kasvuun. On välttävää sellaista rajoittamista, joka perustuu vain ulkoiseen pakkoon. On myös välttävää sellaista tukea, joka tekee riippuvaiseksi tuen antajasta.

8. Vaalitaan yhteistoiminnan jatkumista

On tärkeää vaalia mahdollisuuksia jatkaa vuoropuhelua ja yhteistoimintaa huolenaiheiden selvittämiseksi ja huolten hälventämiseksi. Ketään ei tule jättää yksin, väliinputoamista tulee välttää, oma vastuu yhteistyön jatkumisesta tulee kantaa.

9. Ei leimata ketään

Varhainen puuttuminen ei oikeuta ihmisten luokittelua toimenpiteiden kohteiksi. Varhaisen puuttumisen nimissä ei saa laatia rekistereitä, jotka loukkaavat tietosuojaa ja avoimuuden eettisiä periaatteita. Varhaisen puuttumisen tulee tapahtua avoimessa yhteistyössä, joka tukee osallisuutta.

10. Puututaan rakenteellisiin tekijöihin varhain

Syrjäytymisvaaraa, joka aiheutuu rakenteellisista tekijöistä, taloudellisista syistä tai uloslyöivistä toimintakulttuureista, ei tule yksilöllistää henkilöiden tai perheiden ominaisuuksiksi. On puututtava varhain sellaisiin yhteiskunnallisiin tekijöihin, jotka asettavat yksilöt alttiiksi ongelmien kasautumiselle.

Varhaisen avoimen yhteistoiminnan eettisiä periaatteita käsitellään kaikissa dialogisissa huolen puheeksiottamisen koulutuksissa, ja kuten edellä on ollut puhetta, Nurmijärvellä ja Rovaniemellä noita koulutuksia järjestetään säännöllisesti paitsi lasten, nuorten ja perheiden parissa työskenteleville ja heidän päälliköilleen, myös muiden sektoreiden henkilöstölle ja johdolle. Tämän lisäksi näissä kunnissa järjestetään eettisten periaatteiden dialogeja henkilöstön, johdon ja poliittisten päättäjien kesken. Niissä arvioidaan eettisten periaatteiden toteutumista kunnassa, toimintayksikössä tai omassa työssä ja asetetaan tavoitteita toiminnan kehittämiseksi. Nurmijärven ja Rovaniemen asukkaat löytävät varhaisen avoimen yhteistoiminnan (VAY) eettiset periaatteet kunnan verkkosivuilta (http://www.nurmijarvi.fi/filebank/3140-varhainen_avoin_yhteisty_o_nurmijarven_kunnassa.pdf), (http://www.rovaniemi.fi/fi/Palvelut/Perhe--ja-sosiaalipalvelut/Varhainen-avoin-yhteisty_o/Eettiset-periaatteet).

Varhainen avoin yhteistoiminta

Varhaisessa avoimessa yhteistoiminnassa on yksinkertaistettuna kysymys seuraavasta⁷:

On tärkeää toimia varhain suhteessa

- lasten ikään
- heränneisiin huoliin
- avautuneisiin toimintamahdollisuuksiin
- kriiseissä aukeaviin uudelleenmäärittelymahdollisuuksiin

⁷ Vastakohta olisi Myöhäinen suljettu yksintoimiminen, kuten Rovaniemen VAY-seurantaryhmän puheenjohtaja, rehtori Heikki Ervast kiteytti.

eikä koskaan ole liian varhaista

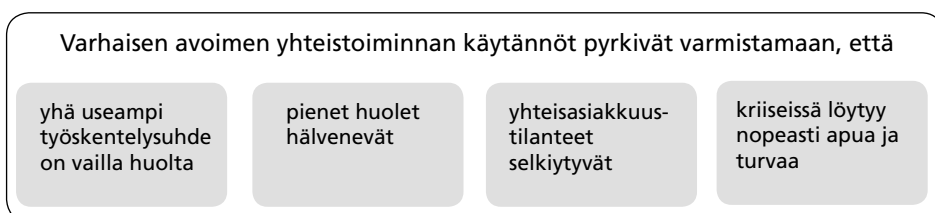
- toimia avoimesti,
- suuntautua yhteistoimintaan ja
- ryhtyä dialogeihin.

Huolen vyöhykkeistöä käyttäen varhaisen avoimen yhteistoiminnan tehtävät asiakastyössä voi kuvata kuten kuviossa 6 esitetään.

Tarkemman kuvan tehtävistä saa kysymällä, millaista yhteistoimintaa ja dialogia edellyttää se, että yhä useampi työskentelysuhde on vailla huolta, että pienet huolet hälvenevät, että yhteisasiakkuustilanteet selkiytyvät ja että kriiseissä löytyy nopeasti apua ja turvaa.

Avoim dialogisuus on tärkeää *kaikissa tilanteissa*, oli huolia tai ei. Avoinuus tarkoittaa kohtaamista kasvokkain ja ilman piilotettuja suunnitelmia, dialogisuus toisten ainutlaatuisuuden ehdotonta kunnioittamista ja kuuluksi tulemisen tilojen vaalimista. Dialogisia lähestymistapoja on – ja syntyy – tietysti suuri joukko muitakin kuin tässä kirjassa kuvaamamme mainitut, ja *kaikki ihmisten ainutlaatuisuuden ehdottomaan kunnioittamiseen ja kuulluksi tulemisen tilojen vaalimiseen pohjautuvat lähestymistavat ovat mitä tervetulleimpia dialogisen kulttuurin käytäntöjä*. On myös tärkeätä, että humaanit käytännöt kytkeytyvät toisiaan tukevalla tavalla verkostoksi, sen sijaan, että käytäisiin voimia hajottavia menetelmäkilpailuja ja revii-rikiistoja. Tarjolla on lukuisia hienoja toiseuden ehdottomaan kunnioittamiseen pohjautuvia käytäntöjä, joista vain joitakin kutsutaan dialogisiksi. Mukaan tarvitaan kaikki hyvät käytännöt, ja lisää täytyy kehitellä, jotta dialoginen varhaista avointa yhteistoimintaa kannatteleva kulttuuri voimistuisi. Työntekijöillä on sitä paitsi elävissä tilanteissaan erilaisia omakohtaisia käytäntöjä, joista löytyy tärkeitä dialogisia helmiä, kun niitä osaa etsiä.

Nurmijärvellä varhaisen avoimen yhteistoiminnan ohjausryhmä on samalla *kaikkien* lasten, nuorten ja perheiden toimintaan liittyvien projektien ohjausryhmä – ja se harkitsee jokaista uutta tulokasta sen kannalta, kuinka

KUVIO 6. Varhaisen avoimen yhteistoiminnan tehtävät.

hyödyllisiä ne ovat varhaisen avoimen yhteistoiminnan edistämisessä. Ei siis päällekkäisiä ja hankkeiden päättyessä purkautuvia ohjausryhmiä eikä projektien kilpailua, vaan voimat yhteen kulttuurimuutoksen tueksi.

Vain osa niistä ytimeltään dialogisista käytännöistä, joita työntekijät toteuttavat kentällä, ovat ylipäätään jonkun nimikkeen tai ”metodibrändin” mukaisia – ja brändätyistäkin metodeista käytännön toimijat tekevät omia joustavia muunnelmiaan. Olisikin sekä menetelmien toimivuuden että niiden edelleen kehittelyn kannalta otollista, että käyttäjät kutsuttaisiin mukaan kehittämissyhteisöön, dialogeihin, refleктоimaan kokemuksiaan, pohtimaan toimintansa tuloksellisuuden perustekijöitä, sen sijaan että heistä tehdään yksisuuntaisesti menetelmän vastaanottavia kohteita.⁸ Ja käyttäjien parhaaksi tarkoitettujen menetelmien arviointiin pitäisi tietysti saada mukaan myös käyttäjät!

Luvussa 9 käsiteltiin avointen dialogien hoitomallin vaikutuksia. Olenainen osa tulosten saavuttamisessa on *jatkuva oman toiminnan tutkiminen*. Ei riitä, että todetaan vaikkapa ”dialogisuuden” saavan aikaan hyviä tuloksia. Mikä nimenomaan on keskeistä tulosten kannalta, siitä pitää tietää lisää, eikä se tietenkään ole mikään ennalta-arvattava ja itsestään selvä asia. Käytäntöjen kehittämisen kannalta olisi ensiarvoisen tärkeätä tietää, *mitä ihmiset oikeasti tekevät* toimivissa käytännöissään, sen sijaan, että julistettaisiin hyvien tulosten olevan ”metodin” ansiota.⁹

8 Menetelmiä todellakin brändätään ja niitä suojataan lisensseillä: tuotetta ei saa muuttaa. Kun Tom neuvotteli puheeksiottamiskoulutuksista Norjassa, häneltä kysyttiin, milloin allekirjoitettaisiin muuntelemattomuussopimukset – niihin oli lisensoituja menetelmiä runsaasti käytävissä Norjassa totuttu. Tom totesi, että sovitaisiin sen sijaan yhteistyöstä kokemusten vaihtamiseksi ja yhteiseksi hyödyntämiseksi. Hämmästyneet norjalaiset kysyivät, voitaisiinko tuo vahvistaa allekirjoituksilla.

9 Menetelmiä lisensoidaan ja myydään. Ne ovat tuotteita, joihin liittyy koulutuksia, käsikirjoja, ohjausta, videoita yms. Markkinointi edellyttää todisteita menetelmän vaikuttavuudesta. Koejärjestelyt ovat vaativia, mutta todellisissa olosuhteissa tehdyt naturalistiset tutkimukset ovat vielä vaativampia. Niinpä koeasetelmatutkimus houkuttaa, vaikka tuottaakin heikosti koeasetelman ulkopuolella päteviä tuloksia. Kun näyttö on hankittu tutkimuksella, menetelmiä ei saa muuttella, joten lisensoitujen menetelmän käyttäjien on sitouduttava noudattamaan niitä pilkulleen, ja tuota myös valvotaan niin sanotuilla uskollisuustesteillä (fidelity tests). Ihmisiltä tullaan kuitenkin vaatineeksi jotain perustavanlaatuisesti epäinhimillistä: he eivät saisi joustaa tilanteissa eivätkä oppia kokemuksesta. Muuan esimerkki kertokoon, kuinka ihmiset menettelevät oikeasti: Eräässä asiantuntijaseminaarissa Yhdysvalloissa Parenting Management Training Oregon -menetelmän (PMTO) kehittänyt oregonilaistiimi esitteli tuon vanhemmuuden vahvistamiseen tähtäävän valmennusohjelman tuloksellisuutta. He kertoivat uskollisuustestin tuloksista Norjassa, missä menetelmään koulutetaan laajalti. Jo viides kouluttajasukupolvi noudatti uskollisesti lisenssiin kuuluvia askeleita mm. Kristiansandin kaupungissa. Tom oli sattumoisin kouluttanut samaisessa kaupungissa – myös paikallisia PMTO-kouluttajia. Hänelle nuo kouluttajat olivat kertoneet pitävänsä puheeksiottamiskoulutusta ja siihen liittyviä dialogisuuden perusteita erinomaisena lisänä PMTO:hon ja lisäksiensäkin siihen yhtä ja toista. Oregonilaiset kauhistuivat kuullessaan tästä.

Suhteissa rakentuvien käytäntöjen, kuten psykoterapian, sosiaalityön, opetuksen ja muiden vastaavien prosessien toimivuus ja tuloksellisuus riippuvat tietenkin ratkaisevassa määrin siitä, millaisiksi nuo suhteet muodostuvat. Tästä on kosolti tutkimusta. Tom koetti muistuttaa tästä, kun Ruotsissa esiteltiin Pohjoismaiden ministerineuvoston toimeksiannosta tehdyn vertailun tuloksia lastensuojelun sosiaalityön menetelmistä. Menetelmät oli arvioitu sen perusteella, mitä tutkimusnäyttö kertoi niiden tuloksista. Tom kysyi, voitaisiinko pohtia sitäkin, mikä merkitys milläkin lähestymistavalla on suhteiden muodostumiselle käytännöissä. Tutkimusryhmän puheenjohtaja totesi suuttuneena, että ”suhteet vaikuttavat kaikkeen, sen pituinen se”. Tom koetti jatkaa kysymällä, *miten* ne vaikuttavat kaikkeen kunkin menetelmän yhteydessä, mutta hänelle ei vastattu eikä myönnetty enää puheenvuoroja.

Hyvien käytäntöjen yhteinen kehittäminen – ja dialogit sen tueksi

Työntekijöillä on jopa useampia hyviä käytäntöjä kuin he tietävät itsekään. Olisi tärkeää saada tuo arvokas varanto yhteiseen käyttöön, mutta se ei käy kovin helposti, sillä käytännöllinen viisaus ja taito on *valtaosaltaan* niin sanottua *hiljaista tietoa* Michel Polanyin (1958) käsitettä käyttäksemme. Ihminen tietää aina enemmän kuin pystyy kertomaan. Silti olisi tärkeää saada ihmiset kertomaan käytännöistään, jotta niitä voitaisiin kehittää myös yhdessä, kokemuksia arvioiden ja vaihtaen.

Jos työntekijää pyydetään avaamaan toisille hiljainen tietonsa, hänet pyydetään mahdotonta, sillä hiljainen tieto on nimenomaan hiljaista – ja sellaista sen *täytyykin* olla. Ihmisille muodostuu rutiineja, mitä pidetään kiusallisena, jos sitä ajatellaan urautumisena, mutta rutiinit ovat tavattoman tärkeitä toiminnan sujuvuuden kannalta – ajateltakoon vaikkapa kulkua kirjainkoukeroiden harjoittelusta ekaluokkalaisena mietteidensä sujuvaksi kirjaajaksi varttuneempana tai edistymistä autokouluajoista sukkulointiin liikenteessä. Hiljainen tieto aktivoituu *tilanteissa*. Tiedämme, kuinka toimia, vaikka emme pystyisi selittämään sitä tarkoin.

Toimijoilla on tilanteissaan käytännöllistä viisautta, jonka suo ennen kaikkea kokemus. Totta kai myös ne koulutukset ja muut pohdinnat, joihin työntekijät ovat osallistuneet, tai vaikkapa kirjat, joita he ovat lukeneet, vaikuttavat käytäntöjen muodostumiseen, mutta ennen kaikkea kokemuksen myötä tilanteissa hioutuvina henkilökohtaisina tapoina toimia.

Jo Aristoteles huomautti, ettei teoriatieto sinänsä tuota käytännöllistä viisautta – ja hän huomautti myös, että käytäntöjä koskevan teorian on huomioitava joustava harkinta kussakin tilanteessa. ”(T)oimintaa koskeva selvitys voi olla vain yleispiirteinen eikä tarkka, sillä – – tutkimuksilta ei tule odottaa enempää kuin mitä kohde sallii. – – Kun jo yleinen tarkastelu on tällaista, yksittäisten tapausten tarkastelusta puuttuu vielä enemmän tarkkuutta, sillä ne eivät lankea minkään määrättyjen taitojen tai ohjeiden alaisuuteen, vaan tekijäin on aina itse harkittava, mikä kussakin tilanteessa on sopivaa – –.” (Aristoteles, Nikomakhoksen etiikka, II 2. 1104a, 1–9)

Käytännöllistä viisautta – eli fronesista – luo nimenomaan kokemus: ”(N)uorukaisista voi tulla geometrikkoja ja matemaatikkoja ja viisaita tällaisissa asioissa, mutta nuori ei näytä voivan olla osallinen käytännöllisestä järjestä. Näin on sen takia, että käytännöllinen järki suuntautuu myös yksittäisiin asioihin, ja ne opitaan tuntemaan kokemuksen kautta, mutta nuorukaiselta puuttuu kokemusta, johon tarvitaan pitkä aika.” (Nikomakhoksen etiikka, VI 7. 1142a, 12–16)

Kuinka siis päästä työntekijöiden käytännöllisen viisauden lähteille – ja kuinka tehdä kokemuksen vaihdosta osa varhaisen avoimen yhteistoiminnan kulttuuria? Muun muassa seuraavista asioista olisi tärkeä oppia lisää:

- Kuinka työntekijät saavat pidettyä huolta vailla olevat työskentelysuhteensa vapaina huolista? Mitä he siis tekevät vuorovaikutuksessa toisten osapuolten kanssa?
- Millä työntekijät saavat pienet huolensa hälvenemään? Mitkä ovat hyviä käytäntöjä ja keiden kanssa?
- Mitkä ovat hyviä käytäntöjä sellaisissa tilanteissa, joissa ei oikein tiedä, missä mennään ja keitä asiassa on mukana ja joissa huolet eivät ole pieniä mutta eivät uhkaavan suuriakaan?
- Mitkä ovat hyvä käytäntöjä suurten huolten tilanteissa? Mitä siis kannattaa tehdä ja keiden kanssa, jos huolet kasvavat tai ryöpsähtävät suuriksi?

Tällaiset kysymykset ovat pohdinnan pohjana *hyvien käytäntöjen dialogeissa*, joita Tom, Mimosa Koskimies ja Jukka Pyhäjoki kehittivät yhdessä kuntatoimijoiden kanssa. (Katso Koskimies, Pyhäjoki & Arnkil 2012: Hyvien käytäntöjen dialogit. Opas dialogisen kehittämisen ja kulttuurisen muutoksen tueksi.) Näitä dialogeja järjestetään kouluissa, päiväkodeissa, sosiaalitoimistoissa ja muissa yksiköissä sekä niiden välillä – ja lasten, nuorten ja vanhempien kanssa. Koska hiljainen tieto ei ole kerrottavissa suoraan (eikä kokonaisuudessaan koskaan), hyvien käytäntöjen dialogeissa kootaan

pohja-aineistoksi *tilanteita*, joihin käytännöt liittyvät ja joissa ne aktivoituvat. Tärkeätä on kuitenkin pitää tarkasti vaarin asiakkaiden, oppilaiden, vanhempien ja kaikkien muidenkin osapuolten yksityisyyden suojasta. Yksittäisiä tapauksia ei käsitellä eikä tunnustetietoja jaeta. Jotta kuitenkin voisi käsitellä tilanteita, joihin käytännöllinen viisaus liittyy, on tarpeen yleistää hiukan – mutta ei liikaa. Menettely on tiivistetysti kuvattuna tällainen:

Tähtäimessä on hyvien eettisten käytäntöjen yhteinen kehittäminen. Työskentely muodostuu kahdesta dialogifoorumista. Ensimmäisessä osiossa yhteisö paikantaa yhdessä työhön liittyviä toimivia ja huolestuttavia tilanteita: millaisiin tilanteisiin ei liity huolta lainkaan, millaisissa koetaan pientä huolta ja millaisia ovat tuntuvan ja suuren huolen tilanteet. Tällä tavoin tarkastelulle saadaan hedelmällisiä *rajauksia*. Puhuminen hyvistä käytännöistä ”yleensä” on helposti liian laveaa, kun taas keskustelu yksittäistilanteiden yksityiskohdista on kovin suppeaa – ja sitä paitsi yksityisyyden suojan piirissä. Niinpä ensimmäistä dialogia varten pyritään yleistämään hiukan, mutta ei liikaa. Kukin miettii tykönsä huoltilanteitaan ja huolta vaille olevia tilanteitaan, jotka ovat konkreettisia ja ainutlaatuisia – liittyväthän huolet nimenomaan suhteisiin, ja ne ovat kullakin omanlaisensa.¹⁰

Yhteisön jäsenet pohtivat (edelleen tykönsä), onko heidän kokemisensa tilanteissa jotain yhteisiä piirteitä, millä tavoin esimerkiksi pienen huolen tilanteet eroavat suuremman huolen tilanteista, ja tällaisen yleistämisen kautta päästään hiukan sivummalle mutta ei liian kauas arkityön todellisista tilanteista. Näin edeten päästään etsimään yhdessä yleispiirteisään kuvattuja tilanteita, jotka koetaan riittävän yhteisiksi. Dialogin apuna käytetään yhdistelmää Learning cafe -ryhmätyömenetelmästä ja huolen vyöhykkeistöstä: pienissä pöytäryhmissä kirjataan ja jäsennetään tilanteita huolen vyöhykkeistön avulla. Osanottajat myös nimeävät teemoja, joista haluavat erityisesti keskustella. Näin muodostetaan työntekijöiden omiin kokemuksiin pohjautuva aineisto hyvien käytäntöjen pohtimiseksi ja jakamiseksi.

Toisen dialogikerran tavoitteena on saada esiin, jakaa ja kehitellä hyviä tapoja toimia arkisissa tilanteissa. Tällöin riittävän yhteisiksi koetut tilanteet, joita on pohdittu ensimmäisellä kerralla, sekä osallistujien nimeämät teemat toimivat keskusteluiden kiintopisteinä. Mukana on myös avoin

10 Kuten luvussa 2 todettiin, vaikka kahdella työntekijällä olisi työskentelysuhteeseen samaan asiakkaaseen tai kahdella opettajalla samaan oppilaaseen, heidän suhteensa eivät ole identtiset – eivätkä subjektiiviset ennakoinnitkaan huolineen tai huolettomuuksineen.

teema. Käytäntökeskustelussa käytetään apuna Open space -ryhmätyömenetelmästä muokattua versiota. Jokainen osallistuja valitsee sellaisen pöydän eli teeman, josta haluaa vaihtaa hyviä käytänteitä. He voivat myös pysyä yhdessä ja samassa pöydässä koko varatun ajan tai kiertää useammassa pöydässä.

Ryhmissä keskustellaan teemaan liittyvistä toimivista huolta huojentavista arkisista käytännöistä sekä siitä, mitä kehitettävää tai kehittämistä tukevia tekoja kyseiseen teemaan tässä yhteisössä liittyy. Osallistujia ohjeistetaan kertomaan toisilleen, mikä kyseisessä teemassa toimii tai on toiminut: mikä on ollut käännteentekevää, minkälaisia onnistumisen ja epäonnistumisen kokemuksia teemaan liittyy, mikä niissä on ollut olennaista? Kuten työskentelytilanteidenkin pohdinnassa, myös käytäntöjen kohdalla osallistujia kehoitetaan erityisesti pohtimaan, *mikä näissä käytännöissä tukee osallisuutta, avoimuutta ja yhdessä tekemistä*. Open space -keskustelujen purussa pyritään välittämään kuhunkin teemaan liittyviä olennaisia ”helmiä” ja ”tähtihetkiä”. Vetäjät auttavat kysymyksillään osallistujia pohtimaan dialogien antia ja kirjaavat keskustelun pääkohtia ylös. Lopuksi käydään keskustelu tuntemuksista.

Ilmapiiri hyvien käytäntöjen dialogeissa on ollut sangen innostunut; nuoremmat työntekijät kuulevat konkareiden kokemuksesta ja konkarit nuorempien tuoreista näkemyksistä. Muuan tällaiseen dialogiin osallistunut opettaja totesi, että prosessi oli parasta täydennyskoulutusta, mihin hän on milloinkaan osallistunut. Mieluisa palaute, tosin kukaan ei varsinaisesti kouluttanut ketään. Työntekijöillä on kovin harvoin mahdollisuuksia yhteiseen työnsä ytimiä koskevaan reflektioon – ja tilaisuus siihen saa kaipaamaan lisää tuollaisia elementtejä työkuultuuriin (palautteesta katso Koskimies ym. 2012).

Varhaisen avoimen yhteistoiminnan kulttuurissa hyvien käytäntöjen dialogit ovat osa pyrkimystä tukea avointa dialogisuutta avoimen dialogisuuden keinoin. Opettajat, sosiaalityöntekijät, päivähoidon henkilöstö tai muut osanottajat eivät ole sanankuuloon koottuja vastaanottajia. Koulutus ja siihen liittyen työyhteisöjen ulkopuolelta tuodut vaikuttimet ovat tietysti tärkeitä, mutta keskeisintä on se, löytääkö tuo anti paikkansa työntekijöiden työorientaatioihin ja käytäntöihin. Hyvien käytäntöjen dialogit ovat myös tapa koettaa saada *uudelleenjakoon* niitä hyviä vaikutteita, joita koulutuksessa, kehittämisprojekteissa tms. on saatu. Kun työntekijät kertovat, mikä

heille on toiminut eri tilanteissa, he tulevat samalla kertoneeksi vaikutteisista, jotka ovat kokeneet hyödyksi ja ottaneet omikseen.

Kolmas vaihe hyvien käytäntöjen dialogiprosessissa, joka jälleen voi olla oma kokonaisuutensa, on pohtia, mitä tehdään yhdessä ja erikseen hyvien käytäntöjen voimistamiseksi. Esiin nousee myös kysymys dialogeista toistenkin tahojen kanssa.

Työyhteisöillä on kovin niukalti ”ba-tiloja”.¹¹ Niinpä *tuollaisten foorumeiden luominen ja dialogien edellyttämän ajan järjestäminen* vaatii kohtalaista työprosessien järjestelemistä, ja tässä, samalla tavoin kuin järjestettäessä mahdollisuuksia puheeksiottamiskoulutuksiin, johto joutuu – *tai paremminkin pääsee – kehittämään niitä käytäntöjään, joita varhaisen avoimen yhteistoiminnan kulttuuri johtamiselta kysyy*. Hyvien käytäntöjen dialogeille on siis löydettävä aika, paikka ja tila, ja niiden tuloksena kehkeytyneistä ideoista ja pyrkimyksistä pitäisi myös pitää huolta.

Dialogisen käytäntökulttuurin johtaminen on keskeisiltä osiltaan juuri dialogisten foorumeiden turvaamista ja niihin osallistumista. Niitä tarvitaan sekä yksiköihin (vaikkapa kouluihin, sosiaalitoimistoihin) että yksiköiden välille (koulu–koulu-dialogit, sosiaalitoimisto–sosiaalitoimisto-dialogit) kuin myös yli sektorirajojen (esim. koulu–sosiaalitoimisto-dialogit) ja ylittävän rajoja kolmannen sektorin ja yksityisen sektorin suuntaan. Ja hyvin keskeistä on tuoda vuoropuheluun asiakkaat/oppilaat/perheet.

Itse hyvien käytäntöjen dialogien toteuttaminen on sangen kevyt prosessi. THL:n VerDi-ryhmä kokeili käytäntöä, jossa esimiehet valmennettiin vetämään dialogeja omassa tai naapuriryksikössä, mutta hedelmällisimmäksi osoittautui käytäntö, jossa dialogia vetävät ulkopuoliset henkilöt ja esimiehet saavat olla niissä mukana henkilökuntansa kanssa. THL kouluttaa puheeksiottamiskouluttajia ja verkostokonsultteja vetämään myös hyvien käytäntöjen dialogeja. Tässäkin kunnat saavat käyttöönsä pysyvän oman osaamispääoman.

11 Lukija voi esimerkiksi kysyä itseltään tai keskustella kollegojensa kanssa: mitkä ovat meidän foorumimme, jossa voimme reflektoida kokemustamme ja kehittää käytäntöjämme rauhassa, hallinnollisten tehtävien tms. vyörymättä päälle. Reflektiiviset tilat voivat olla neuvoteltavissa erilaisiin projekteihin ja hankkeisiin, mutta niissäkin ne ovat alati uhattuina. Projektien loputtua ne tahtovat huuhtoutua nopeasti jäljettämiin.

Puimalat hyvistä kokemuksista ja kehittämistarpeista

Hyvien käytäntöjen dialogien avain on *vertaisoppiminen* kokemuksia koskevassa dialogissa. Vertaisoppiminen on tärkeää myös *kokemusten vaihtamisessa eri paikkakuntien välillä*. Nykyisin puhutaan paljon ”hyvien käytäntöjen levittämisestä” (disseminaatiosta), mutta itse tuohon levittämisen tai leviämisen tapaan on kiinnitetty hämmästyttävän vähän huomiota – ja sitäkin vähemmän hyvien käytäntöjen juurtumiseen tai jatkuvuuteen.

Vaikkapa EU:n piirissä käydyssä keskustelussa tai hyvien käytäntöjen tutkimuspohjaisissa koonnoksissa (Cochrane- ja Campbell- kirjastot) hyvät käytännöt näyttävät ikään kuin tavaroilta, joita voi poimia ja siirtää. Hyviksi todistettuja käytäntöjä koetetaan levittää Käypä hoito- ja Käypä käytäntö -suosituksilla ja hallinnollisilla päätöksillä. Kriittiset arvioinnit osoittavat kuitenkin, että hyvät käytännöt leviävät heikosti passiivisista kirjastoista eivätkä oikein tahdo juurtua. Verrattuna siihen valtavaan aktiivisuuteen, jota on käytetty vaikutusten osoittamiseen koeasetelmissa, niiden asettumiseen sosiaaliseen ja organisatoriseen todellisuuteen kentällä kohdistuu mitättömän vähän tutkimusta. (Pawson 2008, Conklin 2006, Arnkil, R. 2008, Sepälä-Järvelä & Karjalainen 2006.) Joissakin tapauksissa hallinto koettaa edistää leviämistä säättämällä, että muita kuin sen hyväksymällä tavalla hyviksi todistettuja menetelmiä ei saa käyttää.

Hyvät käytännöt eivät kuitenkaan leviä. Ne täytyy *luoda* uusissa yhteyksissä. Kiinnostus toisaalla kehitettyihin käytäntöihin voi herätä, mutta saadakseen tuon kiinnostavan käytännön toimimaan – ja vieläpä jatkumaan – omassa kontekstissa, sen toimijoiden on saatava kaikki tuon käytännön kannalta olennaiset suhteet toimimaan, ja ne taas ovat omansa jokaisessa kontekstissa. Dialogiset käytännöt eivät ole poikkeus tästä, nekin tarvitsevat monta kannattelijaa ja heidän yhteistoimintaansa. Elleivät ne saa tukea asiakkailta, ne tuskin juurtuvat, vaikka joukko työntekijöitä haluaisikin käytännön jatkuvan, eikä asiakkaiden tukikaan riitä, ellei tukea tule johdolta ja esimiehiltä. Käytännöt edellyttävät yhteistyötä myös erilaisten kumppaneiden kanssa, olivatpa ne sitten rinnakkaisia työprosesseja, lähetäviä tahoja, projekteja, ohjelmia tai muita tällaisia. Siemenet eivät idä ilman suotuisaa elinympäristöä, ekosysteemiä.¹²

12 Levittämistä tarkoittava sana disseminaatio kannattaisikin ottaa kirjaimellisemmin. Latinankielinen kanta ”semen” tarkoittaa kylvämistä, levittämistä kylvämällä siemeniä. (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/disseminate>)

Dialogisten lähestymistapojen ”levittämisen” tulee olla sopusoinnussa dialogisten periaatteiden kanssa. Hallinnollinen pakottaminen dialogisuuteen olisi irvikuva, joka tuottaisi taatusti enemmän ei-aiottuja kuin aiottuja seurauksia, mutta suotuisaa dialogisen kulttuurin voimistumiselle ei olisi myöskään kyynärpäätaktiikan tapainen sysivä kiilaaminen kilpaillevien menetelmien joukkoon. Tarvittaisiin pikemmin *kuulemista ja kuuluksi tulemista*. Julkaisut ja muut kommunikointivälineet tekevät dialogisia käytäntöjä tunnetuiksi, ja siihen tämäkin kirja tähtää, mutta tuo ei riitä parhaimmillaankaan kuin kiinnostuksen herättämiseen. On tarpeen saada *käytäntöjä toteuttavat ihmiset yhteyteen toistensa kanssa*. Tuo vertaisoppiminen on periaatteena hyvien käytäntöjen dialogeissa, ja se on ytimenä myös *puimaloissa*.

Jotta yhden kontekstin ihmiset saavat syventävää käsitystä toisen kontekstin ihmisten käytännöstä koko monimutkaisuudessaan eikä vain virtaviivaiseksi prosessiksi pelkistettynä mallina, heidän pitäisi saada syventävää käsitystä tuon käytännön toteuttamisesta todellisissa sosiaalisissa ja organisatorisissa tilanteissa.

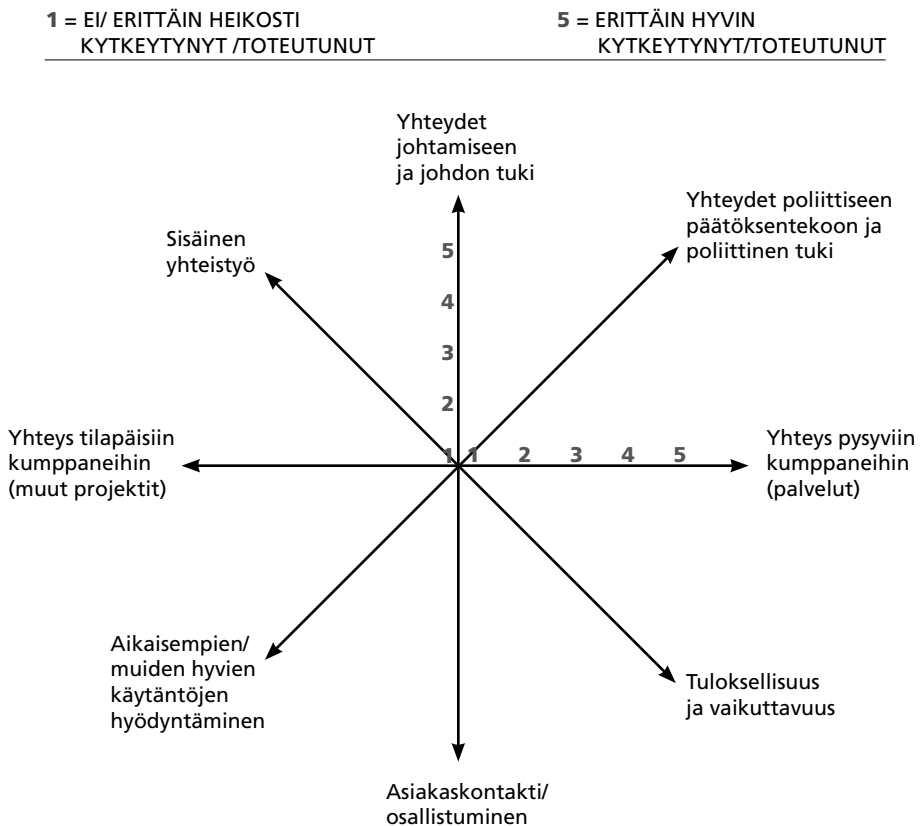
Kuvatkaamme puimaloiden järjestämistä esimerkillä. Se on Kuntaliiton Vertaiset-hankkeesta, jossa puimaladiologeja kokeiltiin monipuolisesti ja vietiin oppaaksikin (Arnkil, R. ym. 2010).

Monen kunnan päättäjät miettivät, kannattaisiko siirtyä niin sanottuun tilaaja-tuottajamalliin. Niinpä tuo oli otollinen teema puimaloille, ja niitä järjestettiin useita vuosina 2007–2009. Kunnissa oli mallista erilaista kokemusta eripituisilta ajanjaksoilta. Mukaan kutsuttiin tiltu-mallia harkitsevia, sitä toteuttavia ja siitä luopuneita kuntia. Niinpä toimintatavan käyttöönottoa suunnittelevilla kunnilla oli mahdollisuus saada ideoita siitä, mitä kokemuksen valossa kannattaa ottaa huomioon.

Myös ne, jotka tulivat kertomaan kokemuksistaan, kokivat oppivansa. Jo valmistautuminen kertomaan omista kokemuksista jäsensi toimintaan liittyviä ajatuksia, ja jäsentymisen vielä vahvistui ”jututtajien” haastattellessa. Puimalassa on hyödyllistä erottaa puhuminen ja kuuntelu, jotta pohittamiselle jää avaraa tilaa, ja niissä on osoittautunut hedelmälliseksi käyttää ”jututtajia”, vetäjiä, jotka haastattelevat osanottajaryhmiä vuorotellen. Läs-nä oli myös eri toimijoita – kaupunginjohtaja, toimialajohtajia, työntekijöitä ja luottamushenkilöitä. Kaikilla oli omat kokemuksensa ja näkökulmansa. Niiden kuuleminen auttoi eläytymään kuntien toimintatapaan. Kommentteja kuultiin runsaasti myös jututtamista kuunnelleilta muiden kuntien edus-

tajilta, jolloin osallistujat saivat kuvan siitä, miten yleisiä tai erityisiä kokemukset olivat.

Tilaja-tuottajamallin tai minkä tahansa toimintatavan soveltaminen toisessa kunnassa on aina jollain tavoin erilaista, mutta siinä tulee varmasti esiin jotain samaa kuin toisessakin kunnassa. Tällaisen tarinan kuuleminen useasta erilaisesta näkökulmasta auttaa kuulijoita sijoittamaan asian omaan kokemukseensa ja maailmaansa. Pelkkien tilaja-tuottaja-toimintatapojen menestystarinoiden tai lyhyiden hyvien käytäntöjen kuvausten lukeminen jää usein ohueksi. Tarinoiden kuuleminen auttaa eläytymään ja saamaan ideoita. Arvioitaessa toimintatavan juurtuneisuutta tai ankkuroitumista on tarpeen eritellä niitä ”ilmansuuntia”, joihin toiminnan toivottaisiin juurtuvan. 360 asteen arviointikuvio voi olla tässä hyödyksi (ks. kuvio 7).

KUVIO 7. 360 asteen arviointimalli. Alkuperäinen Robert Arnkil ym. 2010.

Läsnä tiltu-puimaloissa oli myös muita asiantuntijoita, kuten kehittäjiä ja tutkijoita, jotka eivät tulleet tilaisuuteen perinteiseen tapaan valmiiden esitelmien kanssa vaan osallistuivat dialogiin. He pohtivat, mitä ajattelivat kuulemastaan kokemustensa ja tutkimustiedon valossa. Tilaisuudesta tehtiin muistiinpanot, jotka lähetettiin tuoreeltaan osanottajille ja julkaistiin Kuntaliiton verkkosivuilla. Tällä haluttiin tukea puimalassa käynnistynyttä ajatteluprosessia.

Olettakaamme, että jossain päin Suomea viriäisi kiinnostus tutustua varhaiseen avoimeen yhteistoimintaan Nurmijärvellä tai Rovaniemellä. Kannattaisi varmaankin järjestää mahdollisuus vuoropuheluun niiden kesken, joita asia koskee. Jotta voitaisiin tarkastella varhaisen avoimen yhteistoiminnan käytäntöjä ja niiden elinympäristöjä vaikkapa lasten, nuorten ja perheiden palveluissa, olisi tärkeää saada jonkinlainen ”läpileikkaus” kunnan toiminnasta. Pitäisi siis kutsua mukaan henkilöitä yli toimialarajojen, mutta myös ylhäältä alas/alhaalta ylös.

Puimaloita järjestettäessä kannattaa huolehtia siitä, että osallistuvat kokoonpanot ovat ikään kuin toimintajärjestelmä tiivistetyssä koossa: keskeisiä toimijoita horisontaalisesti (esimerkissämme sosiaali- ja terveydenhuollosta, opetuksesta jne.) ja vertikaalisesti (kuntalaisista ylimpään johtoon, esimiehet ja perustason työntekijät tietenkin mukaan lukien). Jos tällainen kokoonpano jostain kiinnostuneesta kunnasta käy dialogiin vastaavan nurmijärveläisen tai rovaniemeläisen kokoonpanon kanssa, mahdollisuudet kiinnostavaan kokemusten puintiin ovat verrattomasti paremmat kuin sarjassa esitelmiä. Puinti tarvitsee kuitenkin tiettyjä järjestelyitä ja hyötyy erityisistä vetäjistä tai ”jututtajista”, jotka avaavat näkökulmia kysymyksillään ja haastattelemalla puimalan osanottajia – tyypillisesti ”sisäringissä” muiden kuunnella ympäriellä.¹³ Kantava ajatus puimaloissa on, että dialogiin ei osallistu erillisten yksilöiden joukko, vaan toimijoiden verkosto, joka voi valmistautua puimalaan pohtien omia käytäntöjään ja ”jälkipuida” niitä puimalan jälkeenkin ja viedä antia omin tavoin laajempiin verkostoihin.¹⁴

Esteetön, epämuodollinen tila edistää dialogisuutta. Onnistuneen puimalan edellytyksenä on myös tunne luottamuksellisuudesta ja avoimuudes-

13 Verkostokonsultit täyttävät tämän tehtävän hyvin.

14 Lukijalla lienee kokemuksia sellaisesta ”huoltoasemakoulutuksesta”, johon osallistuu yksittäisiä henkilöitä eri työyhteisöistä – ilman että kenelläkään heistä on sanottavia mahdollisuuksia viedä hyvääkään koulutusantia käytäntöön. Koulutustilaisuutta vaille jääneet työtoverit saattavat hymyillä vinosti jo ensimmäisessä kahvipalaverissa ihmisenä uudistuneen koulutetun kertoessa, mitä hienoa olikaan kokenut.

ta. Se syntyy kaikkien edellä mainittujen asioiden tuloksena. Luottamuksen ilmapiirin synnyttämisessä tärkeää on uskaltaa rohkeasti käsitellä ja ottaa puheeksi vaikeitakin asioita ja epäonnistumisia. Epäonnistumisten tai voitettujen haasteiden kautta on mahdollista oppia enemmän kuin pelkkiä menestystarinoita tarkastellen.

Puimalaan voi osallistua yhä useammin myös virtuaalisesti. Silloin varsinaisesta fyysisestä puimalatilasta on yhteys etäosallistujiin, ja ihmiset voivat osallistua tapahtumaan internetin välityksellä. Puimalatapahtuman tuottamat sisällöt voidaan koota yhteen verkkopaikassa. Silloin myös muut kuin varsinaiseen puimalaan osallistuneet voivat tutustua puimalatuotoksiin ja hyödyntää niitä jälkipuintiin osallistuessaan. Varsinaisesta puimalatilaisuudesta voidaan ottaa kuvia ja mahdollisesti myös lyhyitä ääni- ja videoleikkeitä ja liittää ne elävöittämään verkkopaikkaa.

Puimaloita on järjestetty myös kahdenvälisenä tai alueellisena sarjana. Nurmijärven ja Rovaniemen joukkueet ovat vierailleet toistensa puimaloissa – ja tätä kirjoitettaessa he toteuttivat puimalan, johon osallistui avoimesta varhaisesta yhteistyöstä kiinnostuneita henkilöitä kolmesta muusta kunnasta sekä THL:stä. Mukana oli myös kolme henkilöä Italiasta – ikään kuin airueina tulevasta. Paikallisten toimijoiden kansainväliset dialogit ovat hyvin lupaava tapa edistää hyvien käytäntöjen leviämistä (local-to-local internationally).

Olettakaamme, että joukko opettajia ja rehtoreita Suomesta haluaisi tutustua dialogisiin käytäntöihin brescialaiskoulussa Italiassa. (Nurmijärveltä ja Rovaniemeltä siellä on jo käytykin). He haluaisivat varmaankin sekä nähdä toimintaa käytännössä että keskustella siitä – opettajien lisäksi ehkä oppilaita, vanhempia ja kenties muitakin kuullen. Kukaties heitä kiinnostaisi, kuormittaako lähestymistapa opettajia ja millaiseksi muodostuvat oppimistulokset ja opiskelukokemukset. Koulun toiminnan johtaminen ehkä kiinnostaisi, samoin kuin koulun suhteet sosiaali- ja terveystoimeen ja muuhun ympäristöönsä.

Olisi siis otollista päästä puimaan brescialaista käytäntöä sellaisen kokoonpanon kanssa, jossa voitaisiin kuulla keskeisiä kokemuksia moniäänisesti. Entäpä jos tuollaista puimalatapaamista ei voitaisikaan järjestää? Voisihan keskustelemaan didaktiikan käytäntöihin ja sen elinympäristöön tutustua vaikkapa kirjallisuuden kautta. Tämä ajatuskoe auttaa hahmottamaan erästä aivan keskeistä seikkaa hyvien käytäntöjen levittämisessä.

Laboratoriomaisiin koeasetelmiin pohjautuva tutkimus käytäntöjen vaikuttavuudesta tähtää *kaikkialla*, myös laboratorioasetelmien ulkopuolel-

la pätevien lainalaisuuksien löytämiseen. Jos löydetään ehdoton syy–seuraus-yhteys (x aiheuttaa y:n), tuon pitäisi päteä kaikkialla. Tällaiset vahvat selitykset ovat tärkeitä, jos pyritään hallitsemaan useita konteksteja kaukaa, väittää Bruno Latour (1988, 159, 160). Keskushallinto ehkä haluaa, että kunnissa A, B ja C pannaan toimeen käytäntöjä, joissa käytetään menetelmää x, jotta saataisiin toivottu vaikutus y. Mutta jos toimitaan paikallisessa kontekstissa, heikommat selitykset kuten kuvaukset riittävät aivan hyvin, Latour jatkaa, ne voivat olla paljon hyödyllisempiä.

Kouluväki, joka haluaisi oppia Centro Tre -koulun keskusteleavasta didaktiikasta kirjallisuuden perusteella, ilahtuisi luultavasti enemmän rikkaista ja runsaista kuvauksista kuin pelkistetyistä kausaaliselityksistä, joista toiminnan elinympäristö on puhdistettu sivuseikkana pois.¹⁵

Eräässä Nurmijärven koulussa virisi keskustelu levottoman luokan hallinnasta. Asiasta järjestettiin puimala, johon osallistui opettajan ja oppilaiden lisäksi muun muassa sivistystoimenjohtaja ja muita esimiehiä, myös varhaiskasvatuksen ja terveydenhuollon puolelta. Tuon lisäksi puimalaan osallistui vastaavaa väkeä Rovaniemeltä. Sitä veti kaksi ”jututtajaa”. Sen ohella, että toimintaa voitiin tarkastella monipuolisesti ja moniäänisesti, johtajat saivat elävää kuvaa toiminnasta, jota he johtavat. Puimaloiden järjestäminen vaatii varhaista avointa yhteistoimintaa voimistavia johtamistekoja, ja niihin osallistuminen rikastaa kuvaa tuon toiminnan johtamisesta ja antaa reaaliaikaista tietoa toiminnan suuntaamisesta. Puimalaan osallistuneet oppilaat kertoivat tunnelmastaan tilaisuuden lopulla: ”Saammehan osallistua toisenkin kerran tärkeään tapahtumaan?”

Kuten luvussa 10 kerroimme, Rovaniemellä toteutettiin syksyllä 2014 sarja dialogeja YT-neuvottelujen merkeissä. Nämä yksitoista tilaisuutta järjestettiin puimaloina. Kokemus oli rohkaiseva – ja suuri joukko ihmisiä sai kokemuksen dialogisuudesta vaikeitakin asioita käsiteltäessä.

15 Mikähän mahtaisikaan olla yksiselitteinen kausaaliselitys Claran rauhoittumisesta tai Mauran oppilaan turvallisuudentunteesta taululla?

Kohti viimeistä lukua: Varhaista ja avointa yhteistoimintaa jäykkiin siiloihin jakautuneessa järjestelmässä?

Edellisessä luvussa kuvattu ”luhmannilainen” näkymä yhteiskunnan järjestelmien ja alajärjestelmien eriytymisestä ei avaa kovin valoisaa näkymää integraation mahdollisuuksista. Järjestelmät ja alajärjestelmät tulkitsevat ympäristöönsä erikoistuneiden koodiensa mukaisesti – ja ne ovat kaikki toisilleen ympäristöä. Kokonaisuus on jatkuvassa liikkeessä, yhden teot ovat toisille häiriöitä, joihin on reagoitava, ja reagoinnit ovat uusia häiriöitä.¹⁶ Luhmann pitää kokonaisuuden täyttä hallintaa mahdottomana: ”Niinpä sosiaalinen muutos johtaa tuloksiin, jotka toisaalta on itse aiheutettu ja jotka toisaalta täytyy ottaa vastaan, halusi tai ei. Se mitä on itse haluttu, ilmenee lopputuloksissa jonakin, joka täytyy vain suvaita.” (Luhmann 1995, 109.) Olemme tässä kirjassa koettaneet puhua varsin liikkuvan hallinnan puolesta: dialogeissa, yhdessä, kuvittelematta, että toiset voisivat tai että heidän täytyisi nähdä asiat täsmälleen samoin. Viimeisissä luvuissa käsittelemme johtamisen ja organisoinnin kysymyksiä.

16 ”Yhteiskuntamme näyttää olevan altis nopeille ja syvällisille muutoksille. Nämä muutokset eivät koske vain ihmisten yhteiselämän järjestämisen muotoja, eivätkä ainoastaan valtiota ja taloutta, uskonnollisia yhteisöjä, oikeutta ja kasvatusta. Ne koskevat myös luontoympäristöä ja ihmisten motiiveja ja vaikuttavat sitä kautta takaisin yhteiskuntaan. Yhteiskunnassa ei ole ainuttakaan elintä, joka kykenisi ohjaamaan tätä muutosta toivotun kokonaistuloksen suuntaan; sen sijaan on kyllä paljon mahdollisuuksia vaikuttaa muutokseen.” (Luhmann 1995, 109, korostus lisätty.)

13 RAJASYSTEEMIT JA JOHTAMISEN RAJASYSTEEMIT

Pohdimme tässä viimeisessä luvussa johtamisen ja organisoinnin kysymyksiä, erityisesti siltä kannalta, miten johtaminen ja organisointi vaikuttavat *kohtaamisen kulttuuriin*. Nykyinen ”siilomainen” organisointi ovat tuskin paras mahdollinen tapa järjestää ammattiauttamista tai opetusta. Mutta kovin houkutteleva vaihtoehto ei ole myöskään byrokratioiden jatkuva vellottaminen. Jos on arkea viipaloivalla työn organisoinnilla seurauksensa kohtaamiselle asiakaspinnassa, niin on myös järjestelmien ajamisella jatkuvan epävakauden tilaan. Esitämmekin tämän luvun avaukseksi eräänlaisen puolustuspuheen siiloille. Luvun ja koko kirjan kiertyessä loppua kohti pohdimme joustavaa organisoitumista ja *kohtaamisen rajasysteemejä*. Ympäri käydään ja yhteen tullaan: juuri rajasysteemien pohdinnasta alkoi Tomi ja Jaakon yhteistyö vuosia sitten.

Sananen siilojen puolesta

Sektoroitunut palvelujärjestelmä siivuttaa ihmisten arjen byrokratian mukaisiin lohkoihin. Mutta vaikka horisontaalinen yhteistyö on heikkoa, sektorit ovat *sisäisesti sängen selkeitä*. Vaikka vastuut ovat jäykkärajaisia, varsinkin jos yksiköt ja työntekijät vahtivat rajojaan tarkasti, vastuut myös tunnetaan hyvin. Jäykkä mutta selkeä organisaatio on asiakkaille helpompi mieltää kuin epämääräisessä muutoksen tilassa oleva, ja selvärajaiset vastuut niin sivuille päin kuin ylhäältä alas merkitsevät myös selvärajaisia valitusteitä. Kysymys on siis myös oikeusturvasta.

Toisaalta jäykkä sirpaleinen organisaatio myös heikentää asiakkaiden palveluita ja heidän oikeusturvaansa. Jos Suomessa kirjattaisiin vaikka-

pa tietyn kuukauden ajalta, kuinka suuri osa työntekijöiden ja yksiköiden työstä menee *toisten työntekijöiden ja yksiköiden* byrokraattisten päätösten korjailuun elämänmyötäistä joustoa haettaessa, saataisiin luultavasti esiin tyrmistyttäviä lukuja – voimavarojen haaskaamisesta ja ihmisten luukuttamisesta. Ja jos tuollainen seuranta tehdään kulkien asiakkaiden mukana pitkin palvelujärjestelmää, valottuisi selkeyden kääntöpuoli, poislähtämisen kulttuuri.¹

Jäykällä byrokraattisuudella on ankara hintansa, mutta niin on myös organisaatioiden jatkuvalla ravistelulla ilman selkeää kuvaa siitä, kuinka uusi organisointi kohentaa kohtaamisen kulttuuria. Edellä jo viittasimme tutkimukseen, jossa Kai Alhanen (2014) haastatteli joukkoa kokeneita lastensuojelun sosiaalityön työnohjaajia, sijoitettuja nuoria ja huostaan otettujen lasten vanhempia. Yksi johtopäätös – uhkaavasti kohti tehottomuutta ja mielivaltaa kallistuvasta työstä – koski johtamisrakenteiden epäselvyyttä jatkuvissa muutoksissa: ”Lastensuojelutyön organisointi kunnissa on ollut jo useamman viime vuoden ajan jatkuvassa muutoksessa. Organisaatiorekenteita on koko ajan muutettu sekä kuntaliitosten että sosiaali- ja terveyspalvelujen yhdistämisen yhteydessä. Samassa yhteydessä lastensuojelutyön työryhmät, yksiköt ja työntekijöiden työnkuvat ovat usein vaihtuneet. Tämän seurauksena johtamisrakenteet ovat epäselviä ja epävakaita.” (Mts. 46.)

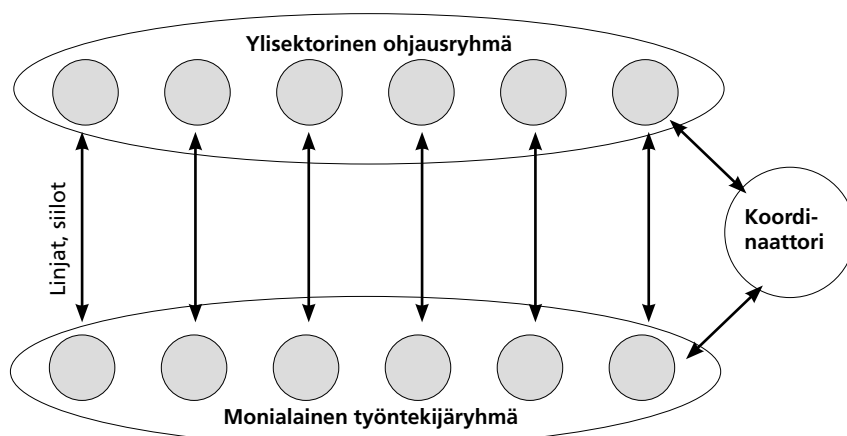
Kuinka viisasta on vastata epävakaisiin elämänolosuhteisiin epävakaila organisaatioilla? Kysymys organisoinnista ja sen reformeista ei ole *ulkoi-* *sessä* suhteessa kohtaamisiin asiakaspinnassa, vaan *sisäisessä*. Erittelemme tätä kohta rajasysteemikäsitteen avulla. Lähestykäämme sitä kuitenkin muutaman organisoitumista koskevan havainnon kautta. Siilot eivät ansaitse tulla ikuistetuiksi, mutta vuoroveden kaltaisen loputtoman vellottamisen, hajauttamisen, keskittämisen, yhdistämisen ja eriyttämisen välillä ei senkään soisi jatkuvan ikuisesti.

Onko mahdollista liittää toisiinsa siilujen periaatteessa tarjoama selkeys ja ihmisten arjen mukaan verkostoituvan työn joustavuus – ja miten tällaista toimintaa johdettaisiin? Tom, Esa ja Robert kohtasivat kansainvälisessä kaupunkien hallintoa koskeneessa projektissa näyn, joka herätti toivoa.

1 Tällaista valotusta on tehtykin. Katso esim. Hänninen ym. 2007, Metteri 2012

Uusi-Seelanti oli pannut toimeen julkishallinnon uudistuksen. Pohjoismaista läheisesti muistuttavan palvelujärjestelmän tilalla oli nyt yksityisyrityksiin, säätiöihin, seurakuntiin ja muihin tällaisiin toimijoihin sekä julkisiin palveluihin pohjautuva perusteellisesti hajautettu järjestelmä. Ideapohja haettiin niin sanotusta Uudesta julkishallinnosta (New Public Management, NPM), jossa koetetaan saada markkinamekanismit kannustamaan toimivuutta ja taloudellisuutta. Pian uudistuksen jälkeen huomattiin kuitenkin, että ainoat tahot, jotka koordinoivat palveluja ja liittivät erilleen ajautuneita osasia yhteen, olivat niiden käyttäjät – ja asiakkailta taas oli riittävän raskasta ilmankin tuota taakkaa. Niinpä uudistusta paikkailtiin, muun muassa Canterburyn maakunnassa.

Jos asiakkailta on joku selvärajainen pulma, koordinaatiokaan ei muodostu ongelmaksi, mutta jos palvelutarpeita on useita, monelle tahoille jakautunutta asiakkuutta pitäisi voida integroida jotenkin. Canterburyssä koottiin samoja asiakkaita tahoillaan käsitteleviä työntekijöitä yhteisen pöydän ääreen (alla olevan kuvion 8 alaosa). Moniammatilliset ryhmät ovat tuttuja Suomessakin – ja niitä perustetaan kaikkialla, missä vain on sirpalemainen palvelujärjestelmä. Jotta palveluiden integrointi sujuisi Canterburyssä, heidän päällikkönsä muodostivat vastaavanlaisen monialaisen ryhmän (kuvion 8 yläosa). Tuollaistakin tapahtuu Suomessa, varsinkin projektien merkeissä, mutta ohjausryhmät tahtovat hajaantua projektien päättyessä.

KUVIO 8. Integroivan johtamisen malli Canterburyn maakunnassa. Ks. Arnkil ym. 2000.

Canterburylaista toimintaa tuki lisäksi ohjausryhmälle raportoiva koordinaattori. (Kuviossa oikealla.) Hän oli mukana niin perustason kuin johtotason ryhmissäkin, ja hänet oli pestattu täyspäiväisesti. Tällaista ei tuoloin, vuosituhannen taitteessa, ollut Suomen kunnissa, ainakaan *pysyvänä* rakenteena. Oli jännittävää havaita horisontaalisen yhteistyön ja siilojen vertikaalisen johtamisen suhde: jos esimerkiksi lääkäri ei ehtinyt osallistua perustason yhteispalaveriin ja johtoryhmä kuuli tästä koordinaattorilta, toisten sektoreiden päälliköt ilmoittivat odottavansa, että terveydenhuollon päällikkö ratkaisee pulman – ja palasi asiaan seuraavissa kokouksissaan.

Jokainen perustason monialaisia palavereita koolle kutsunut tietää, kuinka turhauttavaa on yrittää ratkaista tuollaisia poissaoloja tai vastaavia yhteistoiminnan pulmia perustasolta käsin. Tuossa yrityksessä on kysymys perustason *johtamisesta*, vieläpä yli sektorirajan. Vaikkapa opettajan tai sosiaalityöntekijän mahdollisuudet saada palaverit väliin jättävä lääkäri tms. panemaan yhteistyön etusijalle ovat olemattomat. Johtaminen kuuluu johtajille, ja siilojen johtaminen on siilojen johtajien työtä.

Canterburyn ylisektorinen ohjausryhmä sopii mandaattinsa puitteissa palvelujen yhteistoiminnasta, ja linjajohtaminen huolehtii sovitun suunnan noudattamisesta. Siilot voivat siis hyvinkin olla verkostomaisen ja jopa dialogisen yhteistoiminnan palveluksessa! Tom, Esa ja Robert tiesivät, mitä toisivat kotiin.² Canterburylaiset olivat puolestaan hyvin kiinnostuneita dialogisista menettelytavoista, sillä tuossa mallissa ei ollut yhteispalavereita asiakkaiden tai perheiden kanssa, vaan ammattilaisten keskinäisiä neuvonpitoja. Heillä ei myöskään ollut dialogia tukevia menetelmiä tai verkostokonsultteja, jotka tukisivat dialogien kulkua.

Kun yhteistyö Nurmijärven ja Rovaniemen kanssa alkoi, Tom ja Esa esittivät kantanaan, että perustason laaja-alainen yhteistoiminta edellyttää pysyvää, monialaista, kunnan päätöksentekojärjestelmään kytkeytyvää johtotason ohjausryhmää sekä päätoimista koordinaattoria. Ohjausryhmä muodostettiin näissä kunnissa ensin projektipohjaisena ja vakiinnutettiin hankkeen myötä – ja liitettiin kunnan päätöksentekojärjestelmään.

Koordinaattoritkin olivat ensin projektipohjaisia mutta osoittautuivat niin hyödyllisiksi, että heidät vakinaistettiin, täysipäiväisinä. Koordinaattorit osallistuvat sekä ylisektorisen ohjausryhmän toimintaan että perustason toimintoihin. He ovat koko järjestelmän käytössä ja liikkuvat joustavasti sektorilta ja portaalta toiselle. He osallistuvat varhaisen avoimen yhteistoi-

² Johtamista integroivasta mallista lähemmin Arnkil, Eriksson & Arnkil 2000.

minnan suunnitteluun ja seurantaan, tukevat puheeksiottajakouluttajia ja verkostokonsultteja, joiden kanssa he vetävät puimaloita, alueneuvonpitoja, teemaneevnonpitoja, asiakasneuvonpitoja ja muita verkostodialoageja, koordinoivat koulutuksia ja kouluttavat kuntaan uusia verkostokonsultteja ja puheeksiottamiskouluttajia. He osallistuvat myös varhaista avointa yhteistoimintaa tukevien projektien ohjausryhmiin.

Koordinaattorit ovat tavattoman työllistettyjä. Näissä kunnissa kysytäänkin, kuinka aiemmin ylipäätään tultiin toimeen ilman koordinaattoria. Joissakin kunnissa on osapäiväisiä koordinaattoreita. Tom ja VerDi-kollegat ovat huomanneet, että varhaisen avoimen yhteistoiminnan juurtuminen kunnissa on melkein pä suoraan verrannollinen koordinaattoreiden käyttöön.

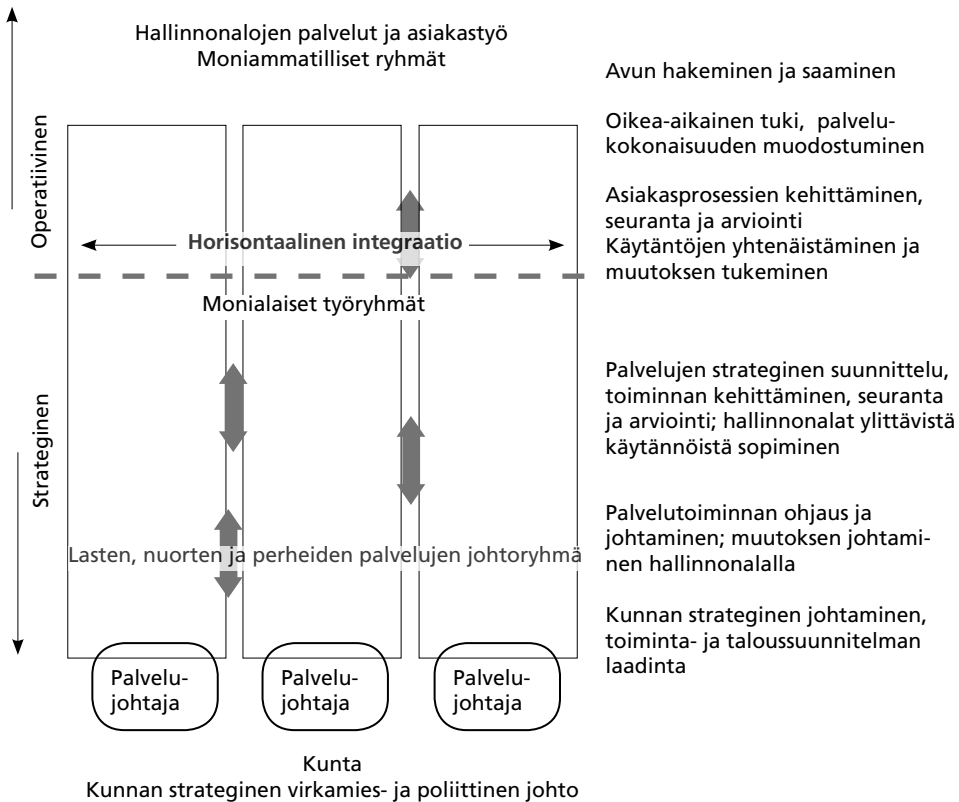
Sananen siilojen puolesta ei ehkä sittenkään ollut nimenomaan siilojen puolustus, vaan pikemminkin pohdintaa riittävän vakaiden rakenteiden merkityksestä. (Palaamme tähän vielä.) Siilojen välisiä rajanylityksiä – horisontaalista yhteistyötä – etsitään kaikkialla, missä siiloja vain on, ja organisaatioiden kasvaessa joudutaan miettimään myös hallinnon portaita eli vertikaalista yhteistyötä. Marja-Leena Perälä, Nina Halme ja Sirpa Nykänen THL:stä ovat tehneet suurtyön laatiakseen tutkimusperustaisen oppaan lasten, nuorten ja perheiden palveluja yhteensovittavasta johtamisesta kunnissa (Perälä ym. 2012), ja nuo mallit ovat huomionarvoisia muissakin palveluissa.

Yhteensovittava johtaminen

Perälän, Halmeen ja Nykäsen malli (kuvio 9) muistuttaa olennaisilta osiltaan edellä mainittua ”Canterburyn näkyä”. Graafisesti se on asemoitu toisinpäin, johtoporras alhaalla ja asiakaspinta ylhäällä.

Malli huomioi strategisen tason ohella erilaisten operatiivisten ryhmien tarpeen. Rovaniemellä ja Nurmijärvellä – jotka eivät ole suuren suuria kuntia – tällaisia on syntynyt spontaanisti, kunkin tarpeen mukaan.³ Tuo

3 Esimerkiksi ryhdyttäessä Nurmijärvellä päivittämään lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointisuunnitelmaa laajan verkostojen dialogin kautta, varhaisen avoimen yhteistoiminnan ylisektorinen ohjausryhmä asetti suunnittelua ja organisointia varten ”työrukan” ja tuli näin perustaneeksi alaisuuteensa operatiivisen tason monialaisen ryhmän. Tuo muodostelma oli tilapäinen, vain tuota tehtävää varten koottu. Siihen kuului koordinaattorin lisäksi muun muassa verkostokonsultteja – jotka, kuten lukija muistaneekin, ovat kunnan omaa väkeä eri aloilta ja toimivat oman työnsä ohessa.

KUVIO 9. Yhteensovittava johtaminen Perälän ym. (2012) mukaan.

tarpeenmukaisuuden periaate on kuitenkin tärkeä isommissakin kunnissa. Tietyt asiat vaativat pysyviä kokoonpanoja, mutta vakiokokoonpanot ovat tiettyjen asioiden käsittelylle haitta. Kysymys on siitä, millaista asiantunte-
musta halutaan kokoon – ammatin tuomaa *yleistä* tietämystä vai omakohtaisen kosketuksen tuomaa *erityistä* tietämystä.

Kuten Shotter (1993) tähdentää, *suhteiden sisältä tietää, millaisia nuo suhteet ovat*, eikä kyseisten suhteiden ulkopuolelta voi tietää niistä samalla tavoin. Kullakin työntekijällä on tietoa *omasta* suhteestaan asiakkaisiin-
sa, ja siksi kukin voi osallistua pohdintaan asiakkaan asioista asiantunte-
vasti: hän sananmukaisesti *tuntee* asian. Halutaanko operatiivisiin ryhmiin
siis kutsua sellaisia, joilla on omakohtainen kontakti, vai onko kysymyses-
sä teema, jonka käsittelyssä riittää abstrakti tieto – tällaisia valintoja on tar-
peen tehdä huolellisesti.

1980-luvulla muodostettiin paljon erilaisia alueellisia yhteistyöryh-
miä, ja niihin koottiin osallistujia muodollisella periaatteella – edustamaan

toimipistettään ja ammattiaan. Näin saatiin kokoon laaja kirjo pätevää näkemystä, mutta jotkut palavereiden osanottajista saattoivat huomata, etteivät käsiteltävät asiat liittyneet juuri ollenkaan tai lainkaan heidän toimintaansa ja siinä ajankohtaistuviin suhteisiin – ja jäljelle jäi vain muodollinen toimipisteen tai ammatin edustus.

Yhteensovittavan johtamisen malli tarvitsee siis täsmennyksen vakio- ja tarpeenmukaisista operatiivisista ryhmistä. Järjestelmän joustavuutta lisäisi myös huomattavasti se, että kunnalla olisi käytettävissään *koordinaattori ja verkostokonsultteja*.

Yhteen sovittava johtaminen on tarpeen siksi, että palvelujärjestelmät on rakennettu eri logiikkaa noudattaen kuin miten rakentuvat ihmisten kokonaisvaltainen arki ja elämä muuntuviin suhteissa. Olisiko siis mahdollista tuoda palvelujärjestelmien logiikkaa lähemmäs arjen logiikkaa? Avointen dialogien hoitokäytännöt osoittavat oivallisesti, kuinka tuo tehdään.

Riittävän vakaat emoyksiköt ja avarat mahdollisuudet joustavaan verkostointiin

Yksi luvussa 4 esittelemämme avointen dialogien periaate koski hoidon psykologista jatkuvuutta, ja tuossa on muuallekin kuin psykiatriaan hyödyllinen opetus vakaiden perusyksiköiden ja joustavasti rajoja ylittävän verkostotyön yhdistämisestä. Avointen dialogien hoitomallissa *työntekijä ei voi lähettää asiakasta lähettämättä myös itseään*. Kriisissä olevalta henkilöltä tai hänen hätäntyneeltä läheiseltään ei voi odottaa, että hän tuntisi palvelujärjestelmän ja tietäisi, mihin byrokraatialokeroon kuuluu missäkin asiassa ottaa yhteyttä⁴. Se, jonka puoleen käännytään ensimmäiseksi, on vastaanottanut paitsi avunpyynnön, myös luottamuksenosoituksen, häneltä odotetaan apua. Niinpä hän ei käännytä yhteydenottajaa, vaan ryhtyy kokoamaan verkostoa. Hän menee itse mukaan seuraavaan paikkaan ja jatkaa tarvittaessa yhteistä matkaa tuostakin – ja jää pois, jos niin sovitaan yhdessä. *Tapaus siis kokoaa verkoston* – tai tarkemmin ottaen, toimijat kokoavat tapauskohtaisen verkoston. Tämä edellyttää tietenkin, että heillä on tuohon verkostointiin hyvä tuki emoyksiköissään ja sektoreillaan. Tuo ei kuitenkaan edellytä, että kaikki toimijat ovat samassa organisaatiossa.

4 eikä tällaista järjestelmätuntemusta pitäisi edellyttää muiltakaan palveluiden käyttäjiltä.

Osanottajien kokoaminen ennakointi- ja tulevaisuusdialogeihin osoittaa toisen tavan koota tapauskohtaiset verkostot: se, jolla on huoli, kutsuu selkeyttävään ja huolia huojentavaan dialogeihin ne, jotka liittyvät asian käsittelyyn. Mukaan tulee perheestä/läheisverkostosta ne, jotka he haluavat mukaan, sekä työntekijäverkostosta ne, jotka asiakkaat haluavat mukaan. Tuokaan ei edellytä kaikkien työntekijöiden kuulumista samaan organisaatioyksikköön, mutta kysyy kyllä mahdollisuutta osallistua omasta yksiköstä käsin.⁵

Emme julmistele organisaatiouudistuksia vastaan. Pois kelvottomat rakenteet, tervetuloa yhden luukun asiointimahdollisuudet! Mutta kuka tahansa okavangon rannoilla kulkenut tietää, että seuraavan lopullisen organisaatiouudistuksen jälkeen, jonka on määrä korjata edellisen organisaatiouudistuksen ongelmat, tulee seuraava lopullinen organisaatiouudistus, jonka on määrä korjata edellisen lopullisen organisaatiouudistuksen ongelmat. Uskokaamme, että organisaatioreformeilla haetaan selkeyden ja joustavuuden yhdistelmää, mutta niillä voidaan myös saada toimijat takerumaan mielekkään toiminnan turvaksi kokemuinsa rajoihin ja pitämään niistä entistä lujemmin kiinni.

Jos emoyksiköt ovat riittävän turvallisia ja sallivat samalla avarat mahdollisuudet yhteistyöhön yli rajojen, onko silloin suurtakaan merkitystä sillä, millaisista laatikoista organisaatiokaavio muodostuu! Ja toisin päin: ihanneorganisaatiokaan ei takaa dialogisia kohtaamisia asiakaspinnassa – ja velloessaan se uhkaa myös dialogisten tilojen vaalimista. Palatkaamme tarkastelemaan sitä organisoinnin ja johtamisen yhteyttä *asiakaspinnassa tapahtuvalle kohtaamiselle*, joka häivähti lainatessamme Alhasen tutkimusta lastensuojelusta.

Järjestäytyneisyyttä, joustavuutta ja monipuolisuutta rajasysteemeissä

Kuvasimme luvussa 4 avointen dialogin hoitomallin syntyä. Siihen liittyi olennaisella tavalla tutkimus, yritys ymmärtää, mitä hämmentävissä prosesseissa tapahtui ja mitä niistä voitaisiin oppia. Kuten mainitsimme, tutkimuk-

5 Edistyneet kunnat – muutkin kuin Nurmijärvi ja Rovaniemi – edesauttavat tätä määrittämällä kaikkien työkalenteriin tietyt verkostopäivät: Jos tulee kutsu, osallistumiselle ei ole estettä, jos ei tule, töitä kyllä löytyy. Koordinaattori auttaa verkoston kokoamisessa.

sessä selvitettiin, miten rajan kummankin osapuolen edustajat muodostavat uuden vuorovaikutuskokonaisuuden. Jo tätä tutkimusta aikaisemmin Jaakko oli jäsentänyt sairaalaan tulevan psykoottisen potilaan, perheen ja sairaalan työryhmän vuorovaikutusta luoden käsitteen rajasysteemi (Seikkula 1987). Tuon erittelyn mukaan perheen systeemi valtaa avoimissa hoitokouksissa yhteisen vuorovaikutusalueen, ja työryhmän tulee vastata siihen omalla joustavuudellaan turvallisuutta luoden ja uusia vaihtoehtoja etsien.

Rajasysteemissä sen enempää perheen kuin työryhmänkään toimintaa ei voi tarkastella toisistaan irrallaan, vaan aina vastauksena toiseen. Tuo käsite kantautui Tomin tietoon Jaakon ja Markku Sutelan artikkelista (1989), jonka työtoveri Tarja Heino toi hänen pöydälleen. Jo yksi ainoa kaavio sai Tomin päässä paikkaansa hakeneet palaset loksahtelemaan paikalleen kuin täydellisessä Tetrikssä. Tom oli tutkimassa sosiaalitoimistojen sosiaalityötä verkostoissaan, viimesijaisena toimintona sektoroituneessa palvelujärjestelmässä, kohtaamassa asiakkaita, jotka olivat olleet ja useimmiten olivat edelleenkin myös muiden yksiköiden asiakkaina. Rajasysteemi, todellakin, eikä ainoastaan sosiaalityön ja asiakkaan läheisverkoston yhteisluomuksena, vaan myös sosiaalityön, asiakkaan verkoston ja muiden asiaan kytkeytyneiden systeemien välillä! Jaakko väitteli perheen ja sairaalan rajasysteemistä vuonna 1991, Tom sosiaalityön rajasysteemeistä 1992. Tuolloin he eivät olleet vielä suorassa yhteydessä. Sen aika tuli, kun Tom kutsui Jaakon psykososiaalisen työn verkostoja koskevan tutkimushankkeen ohjausryhmään pian väitöksen jälkeen.

Jaakko ja Markku kirjoittivat artikkelissaan muun muassa näin: ”Potilaan ja hänen verkostonsa tuottama ongelma alkaa elää rajasysteemissä. Tämä ongelma toimii yhteisen systeemin nimittäjänä. Hoitavan työryhmän toiminta ratkaisee sen ’valloittaako’ tämä ongelma vuorovaikutuksen niin, ettei siihen löydy ratkaisua, vai alkaako työryhmän mukanaan tuoma järjestäytyneisyys, joustavuus ja kyky mahdollisimman monipuoliseen ongelman hahmottamiseen kasvattaa perheen tai muun verkoston toimintakykyä.” (Mts. 10.)

Tuo yhdessä muodostettu rajasysteemi ja siinä vallitsevaksi tuleva vuorovaikutus avasivat Tomin mielestä näkymiä yli niiden mikro–makro-erottelujen, joita yhteiskuntatieteissä tuli yhtenään vastaan: joko saadaan kuvaan makrorakenteet, joiden puristuksessa mikrovuorovaikutus näyttäytyy enemmän tai vähemmän rakenteiden määrittämänä, tai sitten nähdään mikrovuorovaikutus, jota yritetään ”kontekstualisoida” isompiin yhteyksiin enemmän tai vähemmän anteeksipyydellen. Entäpä jos rakenteet mielle-

tään toistuviksi toimintakäytännöiksi, joita toimijat tulevat toiminnallaan uusintaneeksi? Silloinhan rajasysteemissä toteutuva vuorovaikutus on *osa rakenteistumista*.

Jaakko ja Markku huomauttivat artikkelissaan myös, että rajasysteemin toimintaa määrittää syntynyt uusi rakenne eikä esimerkiksi julkilausuttu tavoite – hoidollisuutta ei siis tuota julistautuminen hoitavaksi, vaan se, tuoko hoitava taho rajasysteemiin järjestäytyneisyyttä, joustavuutta ja monipuolisuutta. Mutta entä, jos työryhmä ei pysty tuohon, Tom kysyi mielessään ja kirjoitti sosiaalitoimistojen työtä ajatellen: ”Lienee selvää, että *työryhmän mukanaan tuoma järjestäytyneisyys, joustavuus ja monipuolisuus ongelman hahmottamisessa voi ’valloittaa’ rajasysteemin vain, jos työryhmässä on näitä ominaisuuksia!* On jopa kysymys siitä, onko tilanteessa lainkaan työryhmää, vai kohtaako asiakkaan yksittäinen työntekijä. Nämä ovat organisoinnin ja organisaatiokulttuurin kysymyksiä.” (Arnkil 1991a, 86.)

Lukija huomaa yhteyden Alhasen raportoimiin huomioihin johtamisesta ja organisaatioista. Jos lastensuojelun – tai minkä hyvänsä suhteissa rakentuvan käytännön – on määrä tuoda rajasysteemeihinsä järjestäytyneisyyttä, joka tukee asiakkaiden ja muiden osapuolten järjestäytyneisyyttä, joustavuutta, joka tukee toisten joustavuutta, ja monipuolisuutta, joka tukee toisten monipuolisuutta, sen näitä mahdollisuuksia vahingoitetaan vakavasti johtamisella, joka tuo *omiin johtamisessa muodostuviin rajasysteemeihinsä* järjestäytyneisyyden sijaan epävakautta, joustavuuden sijaan byrokraattisuutta tai tilanteiden monipuolisen hahmottamisen sijaan yksisilmäisyyttä – ja sen se on vaarassa tehdä jatkuvasti horjutettuna.

Dialogisuus lisää dialogisuutta

Voiko johtaminen tuoda omiin, toiminnassaan muodostuviin rajasysteemeihinsä dialogisuutta, johtajienhan pitää johtaa, eikä päätöksenteossa voida pitää kaikkia ehdotuksia samanarvoisina vaikka kaikkia kuultaisiinkin? Willam Isaacs (2001), joka kirjoittaa dialogisuudesta liike-elämän johtamisessa, korostaa, että päätöksenteossa on *rajattava* vaihtoehtoja, kunnes käsillä on vain yksi, joka valitaan, kun taas dialogissa vaihtoehtoja pidetään auki, jotta ymmärrettäisiin asioita monipuolisesti.

Lukijalla lienee kokemuksia päätöksenteosta, jossa vaihtoehtoja ei ole rajattu selkeästi siihen yhteen, joka valitaan, vaan palaverista tms. poistuu

väki epä tietoisena siitä, mistä oikeastaan päätettiin. Tai toisaalta lukijalla lienee kokemuksia siitäkin, että vaihtoehto on valittu jämäkästi, mutta muita kuulematta. Kuinka siis yhdistää kuulemisen ja kuulluksi tulemisen tilat ja selkeä päättäminen? Tarvitaan *runsaista dialogeja ennen päätöksentekohetkeä, jotta ymmärrettäisiin asioiden monivivahteisuus, ja runsaita dialogeja päätöksentekohetken jälkeen, jotta nähtäisiin, mitä päätökset merkitsevät itse kunkin toiminnalle ja keskinäiselle yhteistyölle.*

Kerroimme edellä, että Rovaniemellä käytiin dialogeja YT-neuvotte- lujen tiimoilta. Vaikeat aiheet haluttiin kohdata varhain, avoimesti ja yh- teisesti, samalla periaatteella kuin dialogisessa asiakastyössä. Rovaniemel- lä järjestettiin jopa päättäjien dialogeja ”pirullisista ongelmista”.⁶ Jokainen dialogi lisää kokemusta dialogisuudesta – ja voimistaa tällä tavoin dialogis- ta kulttuuria. Ja sellainen, joka on kokenut vaikeidenkin asioiden käsittelyn olevan mahdollista toisia kuunnellen ja tullen itse kuulluksi, huomaa kyl- lä, jos menetellään toisin. Dialogisuus alkaa muodostua *odotukseksi keski- näisestä kanssakäymisestä.*

Edellä on käsitelty paljon varhaista avointa yhteistoiminnallisuutta las- ten, nuorten ja perheiden palveluissa. Toiminta noiden palvelujen piiris- sä oli lähtökohtana Nurmijärvellä ja Rovaniemellä, mutta kuten esimerk- kimme ehkä osoittavat, dialogisuuden tavoittelu on laajentunut yli noiden puitteiden. Olisikin ehkä ollut mahdotonta ottaa niitä edistysaskeleita, joita kunnissa onnistuttiin ottamaan, ellei lähtökohta olisi ollut *riittävän suppea mutta kuitenkin laajoihin verkostoihin aukeava.*

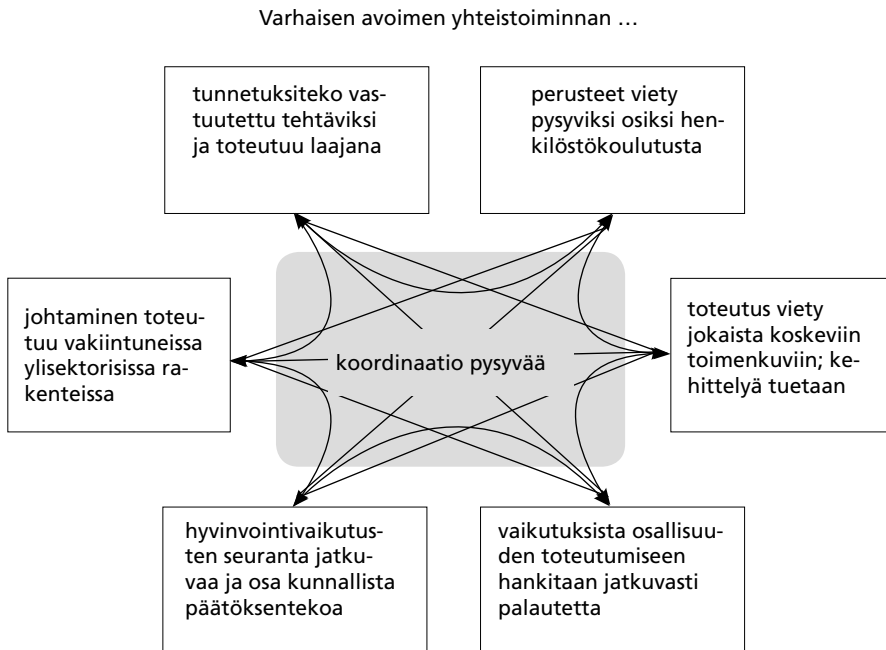
Vastaavalla tavalla psykiatrisen kriisityön kehittäminen Keroputaan sairaa- lassa laajeni suppeammasta alusta koko sairaanhoitopiiriin käsittäväksi – ja avoimen dialogisuuden periaatteita sovelletaan nyt myös muissa kuin krii- sityön yhteyksissä. Molemmat esimerkit herättävät vastakaikua myös ulko- mailla. Aivan keskeistä on kuitenkin, että tuo *ydin on saatu juurtumaan.* Jos dialogisten tilojen vaaliminen kunnan lasten, nuorten ja perheiden palve- luissa tai sairaalan psykiatrisessa kriisityössä olisi lopahtanut, periaatteiden leviämislle olisi käynyt luultavasti samoin.

6 Suunnitteluteoreetikko Horst Rittel (1972) mukaan viisaat ymmärtävät tunnustaa hämmennyksensä monimutkaisimpien ongelmien edessä. Nämä Rittel nimesi pirullisiksi (wicked) erotukseksi ”kesyistä” (tame). Pirullisia ongelmia ei voi määritellä täsmäl- lisesti, sillä kukin toimija määrittelee ne omalla tavallaan. Pirullisen ongelman ratkai- sut ovat parhaimmillaan menetteleviä (good enough), eivät se ainoa ja oikea toimenpide. Ratkaisut määräytyvät sosiaalisessa kontekstissa. Ongelma on kesy, jos se voidaan mää- ritellä etukäteen ja siihen on nippu oikeita vastauksia.

Lopuksi, läksiäisiksi: Onko tämä mahdollista muualla

Nurmijärven ja Rovaniemen kokemukset ovat saaneet paljon tilaa tässä kirjassa. Tomilla oli tarve ja velvollisuuskin raportoida niistä, olihan hän ja Verdi-ryhmä saaneet keskittyä työhön niiden kanssa – tarkoituksenaan kokeilla ja tutkia, onko kunnissa mahdollista turvata dialogisen *kulttuurin* muodostumista menetelmäkeskeisten projektipyrähdysten sijaan. Vastaus tuohon on kyllä – sellaisin tavoin, joita tässä kirjassa on kuvattu. Mutta on syytä kysyä, onko tuo mahdollista sellaisissakin kunnissa, joiden tukena ei ole THL:n ryhmän monivuotista intensiivistä työtä, mitenkään korostamatta VerDin merkitystä, mutta myöskään sitä vähättelemättä. Vastaus tuohonkin on kyllä – yhteistyössä Nurmijärven ja Rovaniemen ja muiden varhaista avointa yhteistoimintaa rakentavien kuntien kanssa.

Samalla tavoin Länsi-Lapin psykiatriset toimijat ovat kumppaneita työtään kehittäville toimijoille toisaalla – dialogissa heidän kanssaan. Onkin nähtävissä, että *paikallisverkostojen vuoropuhelusta* tulee yhä tärkeämpi

KUVIO 10. Varhaisen avoimen yhteistoiminnan arviointikompassi.

kehityksen ylläpitäjä ja suuntaaja. Keskusvallan kannattaisi olla tällaisessa mukana – ja käyttää kehittämiseen ja tutkimiseen varattuja määrärahoja tuon tukemiseen. Paikallisverkostojen dialogi kurottautuu myös maiden rajojen yli (local-to-local internationally), ja tuollainen vertaistuki avaa innostavia mahdollisuuksia.

Yhteiset puimalat ovat oivallinen lähestymistapa vertaispohdintaan. THL:n, Nurmijärven ja Rovaniemen vuoropuheluissa käytettiin muun muassa varhaisen avoimen yhteistoiminnan ”arviointikompassia”, joka tavallaan kysyy, kuinka hyvin keskeisistä ulottuvuuksista on pidetty huolta, ja ohjaa pohtimaan, mitä kannattaa vielä parantaa. Se toiminee myös psykiatrisissa järjestelmissä (kuvio 10).

Jaakko jatkaa tutkimusta ja opettamista kotimaassa ja ulkomailla. Tom on tämän kirjan ilmestyessä jo eläkkeellä, kirjoittamassa neljättä ja viidettä osaa aivan toisenlaiseen julkaisusarjaan (Arnkil 2010, 2011, 2013).

LÄHTEET

- Aaltonen, J., Seikkula, J. & Lehtinen, K. (2011). The Comprehensive Open-Dialogue Approach in Western Lapland: I. The incidence of non-affective psychosis and prodromal states, *Psychosis*, 3:3, 179–191.
- Alanen, Y. (1997). *Schizophrenia: Its origins and need-adapted treatment*. London: Karnac.
- Alhanen, K. (2007). Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, K. (2013). John Dewey'n kokemusfilosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, K. (2014). Vaarantunut suojelevalta – Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 24/2014. Helsinki: THL.
- Andersen, T. (1991). *The reflecting team: Dialogues and dialogues about the dialogues*. New York: Norton.
- Andersen, T. (2007). Human participating: human 'being' is the step for human 'becoming' in the next step. Teoksessa H. Anderson & D. Gehart (Toim.): *Collaborative therapy: Relationships and conversations that make a difference*. New York: Routledge/Taylor & Francis.
- Anderson, H., & Goolishian, H. (1988). Human systems as linguistic systems: Preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. *Family Process*, 27, 371–393.
- Andreasen, N., Nopoulos, P., Magnotta, V., Pierson, R., Ziebell, S. & Ho, B-C. (2011). Progressive Brain Change in Schizophrenia: A Prospective Longitudinal Study of First-Episode Schizophrenia. *Biological Psychiatry*, 70:672–679.
- Aristoteles (2005). *Nikomakhoksen etiikka. Suomentanut ja selitykset laatinut Simo Knuuttila. Toinen, tarkistettu painos*. Helsinki: Gaudeamus.
- Arnkil, T.E. & Alhanen, K. (2009). ”Älkää otako tätä karkkia pois” : käsitteitä yhteiskunnallisen kokeen tutkimiseksi. *Yhteiskuntapolitiikka* 74: 3, 316–329.
- Arnkil, E. (1991a). Sosiaalityö rajasysteemeissä. Makroanalyysistä Markoanalyysiin. Teoksessa Keitä muita tässä on mukana. Viisi artikkelia verkostoista. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 23. Helsinki: VAPK-kustannus, 46–95.
- Arnkil, E. (1991b). Yhteisöromantiikka ja verkostohuuma? Teoksessa Keitä muita tässä on mukana? Viisi artikkelia verkostoista. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus. VAPK-kustannus, 121–171.
- Arnkil, T.E. (2006). Okavango-kehittäminen – välittääkö kukaan jatkuvuudesta? Teoksessa Riitta Seppälä-Järvinen & Vappu Karjalainen (toim.) *Kehittämistyön risteyksiä*. Helsinki: Stakes, 75–80.
- Arnkil, T.E. (2010). *Kyyroksen kirja. Kunnikaan korva -sarjan I osa*. Helsinki: Teos.
- Arnkil, T.E. (2011). *Kambyseen kirja. Kunnikaan korva -sarjan II osa*. Helsinki: Teos.
- Arnkil, T.E. (2013). *Vale-Bardijan kirja. Kunnikaan korva -sarjan III osa*. Helsinki: Teos.
- Arnkil, T.E. & Eriksson, E. (1995). Mukaan meneminen ja toisin toimiminen. Nuorisopoliklinikka verkostoissaan. *Tutkimuksia* 51. Helsinki: Stakes.
- Arnkil, T.E. & Eriksson, E. (1996). Kenelle jää kontrollin Musta Pekka kortti. Sosiaalitoimisto verkostoissaan. *Tutkimuksia* 63, Helsinki: Stakes.
- Arnkil, T.E. & Eriksson, E. (2008). Vakava veetoimus: Älkää leimatko lapsia huolen vyöhykkeistöllä! *Dialogi* 8, 20–21.
- Arnkil, T.E., Eriksson, E. & Arnkil, R. (2000). Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. *Raportteja* 253. Helsinki: Stakes.
- Arnkil, T.E. & Heino, T. (2014). Pirulliset ongelmat opettavat. Teoksessa Riitta Haverinen, R., Kuronen, M. & Pösö, T. (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Arnkil, R. (2008). In Search of Missing Links in Disseminating Good Practice – Experiences of a Work Reform Programme in Finland. *International Journal of Action Research*. Vol 4, Issue 1+2, 39–62.
- Autio, P. (2003). *Indoktrinaatio avoimen dialogin hoitomallissa. Pro gradu tutkielma*. Joensuun yliopisto. Psykologian laitos.

- Backe-Hansen, E. (2006). Hvordan virker familieråd? Et internasjonalt perspektiv. In Sturla Falck (red.) Hva er det med familieråd? Samlerapport fra prosjektet: ”Nasjonalt satsning for utprøving og evaluering av familieråd i Norge”. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 18/2006. Oslo. 249–248.
- Bahtin, M. (1991). Dostojevskin poetiikan ongelmia. Helsinki: Orient Express.
- Bakhtin, M. (1981). Dialogic imagination. Austin: Texas University Press.
- Bakhtin, M. (1984). Problems of Dostoevskij’s poetics: Theory and history of literature (Vol. 8). Manchester, England: Manchester University Press.
- Bakhtin, M. (1986). Speech genres and other late essays. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, M. (1990). Art and answerability. Austin: University of Texas Press.
- Benecke, C., Peham, D. & Bänninger-Huber, E. (2005). Nonverbal relationship regulation in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 15(1-2), 81–90. doi:10.1080/10503300512331327065.
- Berg, I.K. (1994). Family based services: A solution-focused approach. New York: Norton.
- Biesel, K. & Wolff, R. (2014). Aus Kinder-schutzfehlern lernen. Eine dialogisch-systemische Rekonstruktion des Falles Lea-Sophie. Bielefeld: Transcript –Verlag.
- Borchers, P., Seikkula, J. & Arnkil, T.E. (2014). The Need-Adapted Approach in Psychosis: The Impact of Psychosis on the Treatment and the Professionals. *Ethical Human Psychology and Psychiatry*, Volume 16, Number 1, 2014.
- Borcsa, M. & Rober, P. (2015). Qualitative Research in Systemic Couple Therapy - Multiple readings. Springer Verlag.
- Bourdieu, P. (1998). Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia Tampere: Vastapaino.
- Broady, D.(1986, alkuperäinen 1981). Piilopetussuunnitelma: Mihin koulussa opitaan. Tampere: Vastapaino.
- Bråten, S. & Trevarthen, C. (2007). From infant intersubjectivity and participant movements to stimulation and conversation in cultural common sense. Teoksessa S. Bråten (ed.) On being moved: From mirror neurons to empathy. Amsterdam: John Benjamin, 21–34.
- Buber, M. (1993, alkuperäinen 1923). Minä ja Sinä. Porvoo: WSOY.
- Bänninger-Huber, E. & Widmer, C. (1999). Affective relationship patterns and psychotherapeutic change. *Psychotherapy Research*, 9, 74–87.
- Carman, T. (2008). Merleau-Ponty. Oxon: Routledge.
- Chadwick, P., Birchwood, M. & Trower, P. (1996). Cognitive therapy for delusions, voices and paranoia. Wiley series in clinical psychology. Oxford: John Wiley & Sons.
- Collins. P. (1980). Philosophy and ”Alternative Humanistic Education”: Buber and Neill in contrast. *Journal of Thought*. Vol.15, Summer. University of Oklahoma. 47–62.
- Conklin, J. (2006). Dialogue Mapping – Building Shared Understanding of Wicked Problems. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Conolly, M. (2004). Child & Family Welfare. Statutory responses to children at risk. Christchurch: Te Awatea Press.
- Cromby, J. (2012). Feeling the way: Qualitative clinical research and the affective turn. *Qualitative Research in Psychology*. 9, 88–98.
- Crowley, T. (2001). Bakhtin and the history of language. Teoksessa Hirschkop, K. & Shepherd, D. (toim.) Bakhtin and cultural theory. Second edition, 177–200. Manchester: Manchester University Press.
- Cruikshank, B. (1999). The Will to Empower. Democratic Citizens and Other Subjects. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Damasio, A. (2000). Tapahtumisen tunne: Miten tietoisuus syntyy. Helsinki: Terra Cognita.
- Darwiche, J., de Roten, Y., Stern, D., von Roten, F.C., Corboz-Warnery, A & Fivaz-Depeursinge, E. (2008). Mutual Smiling Episodes and Therapeutic Alliance in a Therapist-Couple Discussion Task. *Swiss Journal of Psychology* 67 (4), 2008, 231–239.
- deShazer, S. (1991). Putting difference to work. New York: Norton.
- Dewey, J. (2006, alkuperäinen 1927). Julkinen toiminta ja sen ongelmat. Helsinki: Vastapaino.

- Eriksson, E. & Arnkil, T.E. (2005). *Huoli puheeksi*. Opas varhaisista dialogeista. Oppaita 64. Helsinki: Stakes.
- Eriksson, E., Arnkil, T.E. & Rautava, M. (2006). *Verkostokonsultin käsikirja – ohjeita verkostomaiseen työskentelyyn*. Työpapereita 29/2006. Helsinki: Stakes.
- Fivaz-Depeursinge, E. & Favez, N. (2006). Exploring triangulation in infancy: Two contrasted cases. *Family Process*, 45, 3–18.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge*. Selected interviews and other writings 1972–1977. Ed. C. Gordon. New York: Pantheon.
- Foucault, Michel (1995, alkuperäinen 1983). Rajallinen järjestelmä kohtaa rajattoman vaatimuksen. Teoksessa Eräsääri, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.) *Hyvinvointivaltion tragedia*. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Helsinki: Gaudeamus, 87–106.
- Foucault, M. (1997, alkuperäinen 1984). The ethics of the concern of the self as a practice of free-dom. Teoksessa *Ethics. Subjectivity and truth*. Essential works of Foucault 1954–1984. New York: The New Press.
- Foucault, M. (1998 alkuperäinen 1976). *Sekuaalisuuden historia*. Tiedontahto, Helsinki: Gaudeamus.
- Freire, P. (2005, alkuperäinen 1970). *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Galperin, P.J., (1979). *Johdatus psykologiaan*. Pori: Kansankulttuuri.
- Gergen, K. (1994). *Realities and relationships: Soundings in social construction*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ghali, W. & Sarigous, P. (2002). The evolving paradigm of evidence-based medicine. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 8,2, 109–112.
- Giddens, A. (1984). *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä*. Helsinki: Otava.
- Haarakangas, K. (1997). *Hoitokokouksen äänet*. Jyväskylän Yliopiston Työ- ja Sosiaalipsykologian tutkimuskeskus, *Psychology and Social Research*, 130, 119–126.
- Haatanen, K. (2000). *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja 4.
- Hall, G., Boddy, J. & Chemoweth, L. (2014). *In the shadow of Rashomon: Pursuing polyphony in practice case studies within the Australian social security environment*. *Nordic Social Work Research*.
- Harrikari, T. (2008). *Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Julkaisuja 86. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Heino, T. (toim.) (2000). *Läheisneuvonpito – uusi sosiaalityön menetelmä*. Oppaita 40. Helsinki: Stakes.
- Heino, T. & Johnson, M. (2010). *Huostaanotetut lapset nuorina aikuisina*. Teoksessa Sarkola, T., Heino, T., Hiilamo, H., Hytti, H. & Rajavaara, M. (toim.) *Perhepiirissä*. Helsinki: Kela.
- Heino, T. & Arnkil, T.E. (painossa). *Vallankäyttöä yhteisöllisyyden tueksi: tapaus läheisneuvonpito*. Ilmestyy teoksessa Väyrynen, Sanna & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Ojaniemi, Pekka: *Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä*. UniPressGlobal. Tallinna.
- HS 15.11.08. *Tietosuoja-valtuutettu selvittää varhaisen puuttumisen käytäntöjä*. Lasten ja nuorten luokittelu huolten vyöhykkeille voi olla laitonta. *Helsingin Sanomat* 15.11.2008
- Hietanen, M. & Irjala, R. (2014). *Jaettu hyvinvointi osana terapeutista vastaamista pettymyksen käsittelyssä*. Psykologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän Yliopiston psykologian laitos.
- http://www.nurmijarvi.fi/filebank/10470-Lasten_ja_nuorten_hyvinvointisuunnitelma_2014-2016.pdf
- http://www.nurmijarvi.fi/filebank/3140-varhainen_avoin_yhteisty_o_nurmijarven_kunnassa.pdf
- <http://www.merriam-webster.com/dictionary/disseminate>
- <http://www.rovaniemi.fi/fi/Palvelut/Perhe-ja-sosiaalipalvelut/Varhainen-avoin-yhteistyo/Eettiset-periaatteet>
- <http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1426953>
- <http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1878822>

- <http://www.tandfonline.com/toc/rnsw20/current#.VFERoecvFuw>
http://www.varpu.fi/files/835/Eettiset_periaatteet.pdf:
http://www.varpu.fi/varpu/varhainen_puuttuminen/mista_varpu_sai_alkunsa
- Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lehtelä, K-M. (toim.) (2007). Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaalityö. Tietokirja 245. Helsinki: Stakes.
- Imber-Black, E. (1988). Families and Larger Systems. A Family Therapist's Guide Through the Labyrinth. New York, London: The Guilford Press.
- Isaacs, W. (2001). Dialogi ja yhdessä ajattelemisen taito. Kauppakaari. Gummerus: Jyväskylä
- James, W. (1890). Principles of Psychology, vols. 1 & 2. London: Macmillan.
- Jääskeläinen, A (2013). Työyhteisön hyvinvoinnin kehittäminen osallistavilla menetelmillä. Toimintatutkimus työhyvinvoinnin kehittämisprosesseista vanhus- ja vammaispalveluja tuottavissa työyhteisöissä Sallassa. Acta Universitatis Lapponiensis 252. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Keränen, J. (1992). The choice between outpatient and inpatient treatment in a family centred psychiatric treatment system. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 93, 124–129.
- Kiuru, K-E. & Metteri, A (2014). Miten lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian välinen raja rakentuu palvelujärjestelmässä? Teoksessa Pohjola, Anneli, Laitinen, Merja ja Seppänen, Marjaana (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Sosiaalityön tutkimuksen seura. UNIpress.
- Kokko, R-L. (2003). Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä. Institutionaalisen kokemisen jännitteitä. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Tutkimuksia 72.
- Kokko, R-L. (2006). Tulevaisuuden muistelu. Ennakointidialogit asiakkaiden kokemina. Helsinki: Stakes
- Koskimies, M., Pyhäjoki, J. & Arnkil, T. E (2012). Hyvien käytäntöjen dialogit – opas dialogisen kehittämisen ja kulttuurisen muutoksen tueksi. Opas 24. Helsinki: THL.
- Arnkil, R., Ihanainen, P., Rinne, T, & Spangar, T. (2010). Matkaopas uudistumisen tielle. Puimala-menetelmä vertaisoppimisen vahvistamiseen ja kehittämistyön tulosten levittämiseen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Lapides, F. (2011). The Implicit Realm in Couples Therapy: Improving Right Hemisphere Affect-Regulating Capabilities. Clinical Social Work Journal., 39, 161–169. DOI 10.1007/s10615-010-0278-1.
- Latour, B. (1988). Politics of explanation: an Alternative. Teoksessa Woolgar, S. (ed): Knowledge and Reflexivity. New Frontiers in Sociology. Bristol: Sage publications. 155–176.
- Latour, B. (1987/2002). Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers Through Society. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lehtonen, H. (1984). Palkkatyöläistyminen, kasvatuksen yhteiskunnallistuminen ja sosiaalipolitiikka: Valtiollisen perusopetuksen synnyn kvalifikaatiotaustan tarkastelua. / Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Sarja B. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lehtonen, H. (1990). Yhteisö. Tampere: Vas-tapain.
- Leiman, M. (2003). Suullinen lausunto.
- Leontjev, A. N. (1977). Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Lévinas, E. (1996, alkuperäinen 1982). Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Tampere: Gaudeamus.
- Luhmann, N. (1995, alkuperäinen 1981). Poliittikan teoria hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.) Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Helsinki: Gaudeamus, 109–121.
- Luhmann, N. (2004, alkuperäinen 1988). Ekologinen kommunikaatio. Helsinki: Gaudeamus.
- Mahler, M. Pine, F. & Bergman, A. (1973). The Psychological Birth of the Human Infant. NY: Basic Books.
- Malmivaara-Heimonen, I. (2011). The effects of family groups conferences on social support and mental health for longer-term social assistance recipients

- in Norway. *The British Journal of Social Work* vol. 41, 949–967.
- Marsh, P & Walsh, D. (2007). *Outcomes of Family Group Conferences: More than Just the Plan*- Maidstone: Kent County Council.
- Meltzoff, A. N. & Brooks, R. (2007). Eyes wide shut: The importance of eyes in infant gaze following and understanding other minds. Teoksessa R. Flom, K. Lee, & D. Muir (Eds.), *Gaze following: Its development and significance*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 217–241.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of Perception* (trans. C. Smith). London: Routledge and Kegan Paul.
- Merleau-Ponty, M. (1968, alkuperäinen 1964). *The Visible and the Invisible*, Followed by *Working Notes* trans. by Alphonso Lingis, Evanston: Northwestern University Press.
- Metteri, A. (2012). *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosi-aalisyö. Akateeminen väitöskirja*. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Miller, P. & Rose, N. (1990). Governing economical life. *Economy and society* 19 (1): 1–31.
- Nonaka, I. & Nishiguchi, T. (2001). *Knowledge Emergence: Social, Technical, and Evolutionary Dimensions of Knowledge Creation*. New York: Oxford University Press
- Norcross, J.C. (Ed.) (2002). *Psychotherapy relationships that work: Therapist contributions and responsiveness to patients*. New York: Oxford University Press.
- Oikeusministeriön tutkintaryhmä (2013). *8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Selvityksiä ja ohjeita 32/2013*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Olson, M., Laitila, A., Rober, P. & Seikkula, J. (2012). The shift from monologue to dialogue in a couple therapy session: Dialogical investigation of change from the therapists' point of view. *Family Process*, 51: 417–432.
- Omre, C. & Schjelderup, L. (2008). *Barn i barnevernet – En studie om barns deltagelse og styrkeprosesser i familieråd*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Pakura, S. (2005). *The Family Group Conference 14-Year Journey: Celebrating the Successes, Learning the Lessons, Embracing the Challenges*. Paper from 'Building a Global Alliance for Restorative Practices and Family Empowerment, Part 3', the IIRP's Sixth International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices, March 3-5, 2005, Penrith, New South Wales, Australia.
- Parkkinen, L. (2009). *Sinun jälkeesi*, Max. Helsinki: Teos.
- Pawson, R. (2008). *Invisible Mechanisms*. *Evaluation Journal of Australasia*, Vol 8, No 2, 3–13.
- Perticari, P. (2008). *La scuola che non c'è. Riflessioni e esperienze per un insegnamento aperto, inclusivo e universalità. Il caso del 2° Istituto comprensivo di Brescia*. Roma: Armando editore.
- Perälä, M-L., Halme, N. & Nykänen, S. (2012). *Lasten, nuorten ja perheiden palveluja yhteensovittava johtaminen*. Opas 19. Helsinki: THL.
- Piaget, J. & Inhelder, B. (1977, alkuperäinen 1966). *Lapsen psykologia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Polanyi, M. (1958). *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. University of Chicago Press.
- Quillman, T. (2011). Neuroscience and therapists self-disclosure: Deepening right brain to right brain communication between therapist and patient. *Clinical Social Work Journal*, 40, 1–9.
- Ramseyer, F., & Tschacher, W. (2011). Non-verbal synchrony in psychotherapy: Coordinated body movement reflects relationship quality and outcome. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 79(3), 284–295. doi: 10.1037/a0023419
- Reis, B. (2010). *A human family: Commentary on paper by Elisabeth Fivaz-Depeursinge, Chloe Lavanchy-Scaiola, and Nicolas Favez*. *Psychoanalytic Dialogues*, 20, 151–157.
- Reinikainen, S. (2007). *Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Raportteja 7*. Helsinki: Stakes.
- Richmond, M.E. (1917). *Social diagnosis*, New York: Russell Sage Foundation
- Rittel, H. (1972). *On the Planning Crisis: Systems Analysis of the 'First and Second Generations'*. *Bedriftsokonomien*, Vol. 8, 390–396.

- Rober, P. (2005). The therapist’s self in dialogical family therapy: Some ideas about not knowing and the therapist’s inner conversation. *Family Process*, 44, 477–495.
- Satka, M. (2009). Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. *Yhteiskuntapolitiikka* 74: 1, 17–32.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner : how professionals think in action*, New York: Basic Books.
- Seikkula, J. (1991). Perheen ja sairaalan rajasysteemi potilaan sosiaalisessa verkostossa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research*, 80. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Seikkula, J. & Sutela, M. (1989). Co-evolution of the Family and the Hospital. *The System of Boundary. Journal of Strategic and Systemic Therapies* n:o 2.
- Seikkula, J., & Trimble, D. (2005). Healing elements of therapeutic conversation: Dialogue as an embodiment of love. *Family Process*, 44, 461–475.
- Seikkula, J. & Arnkil, T. E. (2005). *Dialoginen verkostotyö*. Helsinki: Tammi.
- Seikkula, J., Aaltonen, J., Alakare, B., Haarakangas, K., Keränen, J. & Sutela, M. (1995). Treating psychosis by means of open dialogue. *Teoksessa S. Friedman (ed.) The Reflective process in action*. New York. Guilford Publication.
- Seikkula, J. (1987). Rajasysteemi – hoidettava yksikkö osaston ja perheen välillä. *Perheterapia*, 3(1), 11–13.
- Seikkula J., Alakare, B. & Aaltonen, J. (2011). *The Comprehensive Open-Dialogue Approach in Western Lapland: II. Long-term stability of acute psychosis outcomes in advanced community care*, *Psychosis*, 3:3, 192–204.
- Seikkula, J. & Arnkil, T.E. (2014). *Open dialogues and anticipations: Respecting Otherness in the present moment*. Helsinki: THL.
- Selvini-Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G., & Prata, G. (1978). *Paradox and counterparadox*. New York: Jason Aronson.
- Selvini-Palazzoli, M., Anolli, L., Di Blasio, P., Giossi, L., Pisano, I., Ricci, C., Sacchi, M. & Ugazio, V. (1990). *The Hidden Games of Organizations*. New York: Routledge.
- Seppälä-Järvelä, R. & Karjalainen, V. (toim.) (2006). *Kehittämistyön risteysksiä*. Helsinki: Stakes.
- Sheets-Johnstone, M. (2009). *The Corporeal Turn: An Interdisciplinary Reader*. Exeter: Imprint Academic.
- Shotter, J. (2011). *Getting it: Witness-thinking and the dialogical ... in practice*. Hampton Press.
- Shotter, J. (1993). *Conversational realities: Constructing life through language*. London: Sage.
- Simmel, G. (1950, alkuperäinen 1908). *The Sociology of Georg Simmel*, Compiled and translated by Kurt Wolff, Glencoe, IL: Free Press.
- Simola, H. (2006). *Suullinen tiedonanto*.
- Stern, D. (2004). *The present moment in psychotherapy and everyday life*. New York: Norton.
- Stern, D. (2010). *Forms of Vitality: Exploring Dynamic Experience in Psychology, the Arts, Psychotherapy, and Development*. Oxford: Oxford University Press.
- STM (2014). *Toimiva lastensuojelu. Toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:19. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=D LFE-30057.pdf
- Svedberg, B., Mesterton, A. & Cullberg, J. (2001). First-episode non-affective psychosis in a total urban population: a 5-year follow-up. *Social Psychiatry*, 36:332–337.
- Toikka, K. (1984). *Kehittävä kvalifikaatiotutkimus. Julkaisusarja B n:o 25*, Helsinki: Valtion koulutuskeskus.
- Trevarthen, C. (2001). Intrinsic motives for companionship in understanding: their origin, development, and significance for infant mental health. *Infant Mental Health Journal*, 23, 95–131.
- Trevarthen, C. (2011). *Born For Art, and the Joyful Companionship of Fiction*. *Teoksessa D. Narvaez, J. Panksepp, A. Schore & T. Gleason (Eds.) Human Nature, Early Experience and the Environment of Evolutionary Adaptedness*. New York: Oxford University Press.
- Upshur, R. (2002). If not evidence, then what? Or does medicine really need a base. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 8,2, 113–119.

- Valtioneuvoston asetus perusopetuslainsa tarkoitettun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 28.6.2012 (<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>)
- Vico, G. (1968, alkuperäinen 1744). *The New Science of Giambattista Vico*. Ed. and trans. by T. G. Bergin & M. H. Fisch. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Vik, S. (2013). Familieråd. Her står vi – men hvort går vi? Esitys Pohjoismaisessa läheisneuvonpitokonferenssissa Helsingissä 29.8.2013.
- Voloshinov, V. (1990, alkuperäinen 1929). *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Tampere: Vastapaino.
- Värri, V-M. (1997). *Hyvä kasvatusta - kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta*. Tampere: Tampere University Press.
- Wagner, J. (2007). *Fångad av samtal*. Teoksessa H. Eliassen & J. Seikkula (Eds.) *Reflekterande prosesser i praksis*, Oslo: Universitetsforlaget, 206–222.
- White, M. & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: WW Norton.
- Wolff, R. (2010). *Aus Fehlern lernen. Qualitätsmanagement im Kinderschutz* http://www.fruehehilfen.de/fileadmin/user_upload/fruehehilfen.de/pdf/Anlage_10_Wolff.pdf
- Wunderink, L., Nieboer, R.M., Wiersma, D., Sytéma S. & Nienhuis, F.J. (2013). Recovery in Remitted First-Episode Psychosis at 7 Years of Follow-up of an Early Dose Reduction/Discontinuation or Maintenance Treatment Strategy: Long-term Follow-up of a 2-Year Randomized Clinical Trial. *JAMA Psychiatry*. 2013 Jul 3. [Epub ahead of print] PMID: 23824214
- Ziehe, T. (1991). *Uusi nuorisot*. Tampere: Vastapaino.

”NEHÄN KUUNTELI MEITÄ!”

Tuo huudahdus on hämmästyneeltä asiakkaalta. Työntekijä kuunteli juuri häntä, kiinnostuneena juuri hänen näkökulmastaan, juuri tuossa hetkessä – yrittämättä kiirehtiä johonkin työnormin vaatimaan maaliin.

Tutkimusprofessori Tom Erik Arnkil ja professori Jaakko Seikkula vetävät yhteen johtopäätöksiään kolmen vuosikymmenen ajalta. He ovat olleet monin tavoin mukana sosiaalityön, opetuksen, psykoterapian, kuntoutuksen ja muiden suhteissa rakentuvien käytäntöjen kehittämässä ja tutkimuksessa – ja kirjoittavat toiveikkaina. Suomessa on mahdollista askeltaa ohimenevien projektien sijasta kohti dialogisten käytäntöjen kulttuuria, jossa asiakastyö, esimiesten toiminta ja ylin johtaminen tukevat toisiaan.

Kirja käsittelee kohtaamisten kulttuuria, jonka perustana on jokaisen ihmisen ainutlaatuisuuden ehdoton kunnioittaminen. Tällainen on tärkeää paitsi ammattiauttamisessa ja opetuksessa myös arkikäytännöissä – ja kirjassa käsitelläänkin vastavuoroisia, kuuntelevia ja kunnioittavia kohtaamisia hyvin laajalti. Jotta voi tavoittavaa useita käytäntöjä, niihin on mentävä syvälle, ytimiin asti. Kirjassa pohditaan dialogisten kohtaamisten kaikille yhteisiä perustoja – ja tuollaisia kohtaamisia tukevaa kulttuuria.

